

PRIVREDA U 1958 GODINI

Rezultati postignuti u razvoju privrede u 1958 pokazuju da su zadaci ekonomske politike postavljeni za tu godinu u svojoj osnovi ostvareni.¹

Zadaci ekonomske politike za 1958 utvrđeni su tako da privredni razvoj u toj godini bude nastavak pozitivnih tendencija ispoljenih prethodnih godina i u skladu sa osnovnim ciljevima Petogodišnjeg plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961. U 1958 nije se računalo s visokim porastom proizvodnje i privredne aktivnosti kakav je ostvaren 1957, jer je 1957 bila godina izuzetno visokog privrednog uspona, zahvaljujući, pored razvoja industrije i drugih privrednih oblasti, rekordnim prinosima u ratarstvu. Zadaci razvoja privrede u 1958 bili su postavljeni u usmerenijim okvirima, ali tako da se ostvari dinamičnost razvoja kojom se obezbeđuje izvršenje osnovnih zadataka perspektivnog razvoja privrede.

Rezultati postignuti u razvoju privrede u 1958 ogledaju se:

- u porastu proizvodnje u svim privrednim oblastima, sem poljoprivrede;
- u porastu zaposlenosti uz povećanje, iako nedovoljno, produktivnosti rada;
- u proširenju spoljnotrgovinske razmene, skladnijem kretanju izvoza i uvoza i smanjenju deficita platnog bilansa, i
- u izvesnom povećanju investicija i unutrašnje potrošnje.

Porastom proizvodnje u industriji i drugim privrednim oblastima, nacionalni dohodak je u 1958, prema proceni Saveznog zavoda za privredno planiranje, veći za svega 0,4% nego u 1957. Ovakav relativno mali porast nacionalnog dohotka u odnosu na prethodnu godinu uslovljen je opadanjem poljoprivredne proizvodnje u 1958 prema 1957, iako je razvojem ostalih privrednih oblasti uglavnom nadoknađeno opadanje poljoprivredne proizvodnje. Međutim, ovakav porast nacionalnog dohotka ne odražava nepovoljno kretanje privrede. U 1957 ostvarena je rekordna proizvodnja u poljoprivredi koja je doprinela, između ostalog, visokom porastu nacionalnog dohotka od 22,9% u toj godini. Zato ostvarivanje dohotka u 1958 na nešto višem nivou, pri smanjenoj poljoprivrednoj proizvodnji, predstavlja ozbiljan rezultat u razvoju privrede. To potvrđuje i činjenica da je nivo nacionalnog dohotka u 1958 veći za 23,3% nego u 1956, kao i da prosečan godišnji porast u 1957 i 1958 iznosi 11,6% što je iznad prosečnog porasta od 9%, predviđenog Petogodišnjim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961.

INDUSTRIJA

Porast industrijske proizvodnje iznosi 11%, čime je ostvaren planirani nivo za 1958. Razvoj industrijske proizvodnje u 1957 i 1958 pokazuje da se ostvaruje brži porast nego što je predviđeno Petogodišnjim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961. Obim proizvodnje za ove dve godine porastao je za 29%, dok je Petogodišnjim planom predviđen godišnji porast od 11—12%.

U okviru opšteg porasta industrijske proizvodnje u 1958 nije došlo do značajnih promena u njenoj opštoj strukturi:

	Indeks 1957=100
Sredstva rada	113
Reprodukcionni materijal	111
Potrošna roba	110
Ukupno	111

¹ Vidi: »J. P.« 1958, str. 21—26 (1—6).

Porast proizvodnje ostvaren je 1958 u svim industriskim granama:

	Indeks 1957=100
Proizvodnja elektroener-	
gije	118
Proizvodnja uglja	104
Proizvodnja i prerada nafte	113
Crna metalurgija	110
Obojena metalurgija	108
Proizvodnja i prerada	
nemetala	108
Metalna industrija	113
Brodogradnja	111
Elektroindustrija	124
Hemiska industrija	123
Industrija građevinskog	
materijala	113
Drvena industrija	107
Proizvodnja i prerada	
papira	106
Tekstilna industrija	109
Industrija kože i obuće	110
Industrija gume	107
Prehranbena industrija	104
Grafička industrija	114
Industrija duvana	144

Kod energetskih grana povećana je proizvodnja električne energije od 6,25 milijardi u 1957 na 7,36 milijardi KWh u 1958, proizvodnja uglja od 18,2 miliona u 1957 na 19 miliona tona u 1958 i sirove nafte od 396 hiljada u 1957 na 462 hiljade tona u 1958.

U granama metalurgije povećana je proizvodnja čelika od 1.049 hiljada u 1957 na 1.119 hiljada tona u 1958, valjanih i vučenih proizvoda od 697 hiljada na 803 hiljade tona, olova od 78,5 hiljada na 84,3 hiljade tona, aluminijuma od 18,1 hiljada na 21,7 hiljadu tona, valjanih proizvoda aluminijuma od 12,9 na 17,1 hiljada tona, valjanih proizvoda bakra i legura od 28,4 hiljada na 32,1 hiljade tona. Proizvodnja bakra ostala je na istom nivou.

U proizvodnji mašina i motornoj industriji povećana je u 1958 proizvodnja traktora za 30%, mašina i uređaja za industriju za preko 100%, kamiona za 17%, transformatora za 71%, šumskih vozila za 79% — sve u odnosu na 1957.

Od važnijih proizvoda namenjenih ličnoj potrošnji, proizvodnja tekstilnih tkanina povećana je 1958 u odnosu na 1957 za 5%, obuće za 12%, radioaparata za 24%, termičkih uređaja za 43%.

POLJOPRIVREDA

U poljoprivrednoj proizvodnji u 1958 nisu ostvareni očekivani rezultati usled nepovoljnih vremenskih prilika. No i pored toga ukupna poljoprivredna proizvodnja je za 26% veća od desetogodišnjeg proseka — 1947—1956. U poređenju sa 1957, kao izuzetno rodnom godinom, proizvodnja u 1958 je manja za 15%.

Kretanje poljoprivredne proizvodnje poslednjih godina pokazuje da i dalje postoje oscilacije uslovljene vremenskim prilikama ali na višem nivou proizvodnje. Veća ulaganja u poljoprivredu i viši tehnički nivo te proizvodnje uticali su (to pokazuje proizvodnja u 1958) na ublažavanje težih posledica nepovoljnih atmosferskih uslova. To govori o trajnijim rezultatima postignutim u poljoprivredi. Kolebanja u poljoprivredi su u biljnoj proizvodnji. U proizvodnji stočarstva ostvaruje se stalan postepeni porast.

Poljoprivredna proizvodnja u 1958, prema proceni Saveznog zavoda za statistiku iznosila je:

	Indeks	
	1957 = 100	Prosek 1947—1956 = 100
Ratarstvo	73	121
Voćarstvo	113	116
Vinogradarstvo	131	141
Stočarstvo	109	138
Domaća prerada	124	130
Ukupno	87	126

Rezultati postignuti u 1958 u poljoprivrednoj proizvodnji različiti su kako po rejonima tako i po proizvođačima (individualnim proizvođačima ili zadrugama i poljoprivrednim dobrima).

Kod krupnih proizvođača postignuti rezultati premašuju prinose iz 1957. Ali kod individualnih proizvođača, naročito u krajevima koji su u većoj meri bili pogođeni sušom, prinosi su bili veoma niski.

Prosečni prinosi u 1958 u mtc po jednom hektaru bili su:

	Poljoprivredna dobra	Zadruga	Individualni proizvođači
Pšenica	24,3	21,3	11,4
Kukuruz	42,0	38,7	14,8

U 1958 nastavljeno je s povećanim ulaganjima u poljoprivredu i preduzimanjem drugih mera za unapređenje poljoprivredne proizvodnje. Ukupni obim investicija u 1958 iz društvenih sredstava iznosio je 73 milijarde din. (oko 20 milijardi ili 39% više nego 1957). Naročito su povećane investicije za mehanizaciju poljoprivrede: krajem 1958 poljoprivreda je raspolagala sa oko 26,5 hiljada traktora prema 20,5 hiljada u 1957. Takođe je u 1958 poboljšana snabdevenost reprodukcijom materijalom. Znatno šire je korišćeno kvalitetno seme žitarica. Poljoprivredi je bilo stavljeno na raspolaganje 1,280.000 tona veštačkih đubriva, dok je u 1957 bilo utrošeno svega 960.000.

Opšti ekonomski uslovi, veća društvena ulaganja i niz drugih mera dali su pozitivne rezultate u razvoju poljoprivrede.

Jesenja setva u 1958 (iako je zbog suše kasnije otpočela) izvršena je u okviru predviđenog programa. U setvi su upotrebljene znatnije količine kvalitetnih sorti semena pšenice: zasejano je italijanskim sortama 324 hiljade, a domaćim kvalitetnim sortama 253 hiljade hektara.

SAOBRAĆAJ

Obim saobraćaja u 1958 povećan je za oko 6% prema 1957. Prosečan godišnji porast predviđen Petogodišnjim planom iznosi oko 8%, što pokazuje da je u 1958 tempo porasta saobraćaja bio nešto ispod predviđene stope. Međutim, u 1957 saobraćaj je ostvario visok porast tako da prosečan porast u 1957 i 1958 iznosi oko 11%, što je iznad stope predviđene Petogodišnjim planom. Robni saobraćaj u 1958 povećan je za 2,7%, a putnički za oko 11% u odnosu na 1957.

Uzimajući kao osnov tonske kilometre prevezene robe, indeksi u 1958 prema 1957 su sledeći:

(U tonskim kilometrima)

Indeks 1957=100

Železnički saobraćaj	100	Rečni saobraćaj	110
Pomorski saobraćaj	108	Javni autosaobraćaj	160

Na kretanje železničkog saobraćaja uticala je, pored promena u strukturi prevezenih roba, i neravnomernost prevoza, a na razvoj pomorskog saobraćaja — opadanje konjunktura na inostranom tržištu i slabija potražnja brodskeg prostora. Putnički saobraćaj je povećan u svim granama saobraćaja, naročito u javnom autosaobraćaju, u kome porast u 1958 iznosi 24% u odnosu na 1957.

GRAĐEVINARSTVO

U 1958 ostvaren je visok obim građevinskih radova koji je, kao i u 1957, iznad predviđenih planskih okvira. Naročito je bio visok obim radova na objektima društvenog standarda. Ovakav obim građevinskih radova u 1958 bio je uslovljen visokim sredstvima za investicije, a naročito za stanbeno-komunalnu izgradnju.

Obim građevinskih radova ostvaren u 1958 je za 15% veći nego u 1957: obim radova na objektima kapitalne izgradnje porastao je za 9%, a na objektima društvenog standarda za 22%.

U prve dve godine Petogodišnjeg plana ostvaren je porast građevinarstva prosečno godišnje od 21%, dok predviđeni porast iznosi 11%.

Usled promena u strukturi investicija nastala je u 1957 i 1958 i osetna izmena u strukturi građevinskih radova.

Dok se u 1956 godini 33% radova odnosilo na objekte društvenog standarda, dotle se u 1957 i 1958 ovaj procenat povećao na 41% odnosno 46%.

Stalnom porastu obima investicija i osetnoj promeni u strukturi građevinarstvo nije prilagođeno. To se odražava na vreme trajanja izgradnje i cene građevinskih radova. Visoki obim radova nije bio u skladu sa raspoloživim kapacitetima industrije građevinskog materijala. Tokom 1957 i 1958 vršena su znatnija ulaganja u građevinarstvo u cilju poboljšanja mehanizacije. U poslednje dve godine ulagano je dva puta više sredstava nego 1956. Ukupne investicije u građevinarstvu u 1958 iznosile su 15,9 milijardi prema 13,9 milijardi u 1957.

ZAPOSLENOST

Razvoj privrede u 1958 doveo je do daljeg porasta zaposlenosti. Prema podacima o broju aktivnih osiguranika, broj zaposlenih za 11 meseci 1958 povećan je za preko 200 hiljada novih radnika prema povećanju od 180 hiljada u 1957. Razvoj zaposlenosti u 1957 i 1958 pokazuje da su pri sadašnjem tempu privrednog razvoja, obimu i strukturi investicija i pri povećanju životnog standarda, mogućnosti u stvaranju novih radnih mesta šire od priraštaja aktivnog stanovništva i da se smanjuje postojeća rezerva radne snage na selu. Ovakvim razvojem se proširuju mogućnosti zapošljavanja, a time i osnova za povećanje nacionalnog dohotka.

Dosadašnjim razvojem premašena je stopa porasta zaposlenosti od 5%, koliko je predviđeno Petogodišnjim planom, jer ostvarena stopa u 1957 i 1958 iznosi prosečno godišnje 8%.

U privrednim oblastima zaposlenost je za 11 meseci u 1958, porasla na sledeći način:

Indeks 1957=100

Industrija	108	Građevinarstvo	109
Poljoprivredna dobra i zadruga	116	Saobraćaj	105
Šumarstvo	109	Trgovina i ugostiteljstvo	100
		Zanatstvo i ostalo	120

U 1958 su nedovoljni rezultati u kretanju produktivnosti rada. Relativno je brz porast zaposlenih u neprivrednim delatnostima, što nije pozitivno.

Produktivnost rada u proizvodnji van poljoprivrede porasla je za oko 3%, a u industriji za 1% u odnosu na 1957. Opšti uslovi za porast produktivnosti rada postoje. Izvršenim dopunama način raspodele dohotka privrednih organizacija postao je stimulativniji. Sredstva kojima raspolazu privredne organizacije povećana su, što im daje mogućnosti da više investiraju. Sve to pozitivno utiče na povećanje produktivnosti rada.

SPOLJNA TRGOVINA

Spoljnotrgovinska razmena povećana je u 1958 za 7% u odnosu na 1957, mada u nešto nepovoljnijim uslovima nego ranijih godina zbog opadanja konjunktura na inostranim tržištima.

Ukupan izvoz u 1958 povećan je za 12% i dostigao je iznos od 132,4 milijarde din., što je za oko 14 milijardi više nego 1957. Ovakav volumen izvoza pretstavlja značajan rezultat u privrednom razvoju. Tako je izvoz za poslednjih pet godina udvostručen. Porast izvoza prevazilazi predviđanja Petogodišnjeg plana, po kome izvoz treba da raste prosečno godišnje za 13%, dok je on za prve dve godine Petogodišnjeg plana porastao prosečno godišnje za 18%.

Poljoprivredni izvoz u 1958 imao je veću stopu porasta, dok je povećanje industriskog izvoza umerenije:

	U milijardama din.		Indeks
	1957	1958	1958:1957
Izvoz ukupno	118,5	132,4	112
Od toga:			
Industriski proizvodi	88,3	93,7	106
Poljoprivredni proizvodi	30,2	38,7	129

U izvozu industrijskih proizvoda izvoz brodogradnje se povećao za 5,2 milijardi, metaloprerađivačke industrije za 3,3 milijarde, prehrambene industrije za 1,2 milijardu, industrije duvana za 2,3 milijarde i elektroindustrije, industrije papira, kože i elektroprivrede za 1,6 milijardu din. Ukupno povećanje izvoza ovih grana iznosi 13,6 milijardi din. Smanjen je izvoz proizvoda šumarstva za 1,2 milijardu, tekstila za 2,1 milijarde, hemiskih proizvoda za 1,1 milijardu, uglja i naftinih derivata za 0,4 milijarde, crne i obojene metalurgije za 2,9 milijarde i nemetala za 0,7 milijarde dinara. U svim ovim granama smanjenje iznosi 8,4 milijardi din. Izvoz proizvoda drvene industrije ostvaren je na nivou 1957 zbog većeg izvoza finalnih drvnih proizvoda. Za industrijski izvoz uopšte karakteristično je povećanje izvoza finalnih proizvoda. Time je nastavljena tendencija u promeni strukture izvoza, ispoljena prethodnih godina.

U poljoprivrednom izvozu povećan je izvoz proizvoda ratarstva za 10,5 milijardi din., proizvoda primarne prerađe za 1,6 milijardu din., dok je smanjen izvoz stoke, mesa i drugih proizvoda stočarstva za blizu 2 milijarde din., voća za 1,2 milijardu din. i lekovitog bilja i drugih šumskih plodova za 0,4 milijarde din.

Uvoz u 1958 iznosio je 205,9 milijardi din., prema 198,4 milijardi u 1957. Kretanje uvoza i njegova osnovna struktura bila je:

	U milijardama din.		Indeks 1957 = 100
	1957	1958	
Uvoz ukupno	198,4	205,9	104
Od toga:			
Reprodukcioni materijal	109,4	106,9	98
Proizvodi lične potrošnje	52,8	49,8	94
Oprema	36,2	49,2	136

Uvoz reprodukcionog materijala, iako je po vrednosti manji, u fizičkom obimu je povećan, s obzirom da je u 1958 došlo do pada cena na inostranim tržištima. Smanjen je uvoz goriva i nekih sirovina čije su zalihe prethodne godine povećane. Povećan je uvoz hemiskih proizvoda, valjanog materijala i dr.

Uvoz proizvoda lične potrošnje, koji obuhvata većim delom hranu, ostvaren je na predviđenom nivou.

Uvoz opreme je znatno povećan. To je poslužilo kao baza visokom nivou investicija.

Usled skladnijeg razvoja izvoza i uvoza smanjen je tekući deficit platnog bilansa na okvire koje je postavio Savezni društveni plan za 1958 i iznosio je oko 21 milijardu din. Time je ostvaren jedan od važnih zadataka ekonomske politike u 1958. Tekući deficit iznosi 12% od ukupnog deviznog priliva. Deficit je ranijih godina, prema ukupnom deviznom prilivu, bio daleko veći.

Regionalni razvoj spoljnotrgovinske razmene karakteriše dalji i skladniji porast razmene sa zemljama Zapadne Evrope, povećanje razmene sa Istočnom Evropom, afričkim zemljama i zemljama Latinske Amerike. Razmena sa azijskim zemljama nije bitnije izmenjena. Izvoz u SAD početkom 1958 bio je otežan zbog recesije u američkoj privredi, ali se tokom godine povećao, pa je nadoknađeno zaostajanje iz prvih meseci godine. Uvoz iz SAD smanjen je usled manjeg uvoza hrane.

INVESTICIJE

Ukupne investicije (ulaganja u osnovna i obrtna sredstva) porasle su u 1958 za svega oko 2%. To pretstavlja daleko blaži porast nego 1957, kada je to povećanje iznosilo 13%.

U 1958 su korišćena veća inostrana sredstva za uvoz opreme nego 1957. To je doprinelo njihovom ukupnom povećanju. Bez tih dodatnih inostranih sredstava, ukupne investicije su na približno istom nivou kao 1957, odnosno veće su za 0,7%.

U okviru ukupnih investicija, povećanje ulaganja u osnovna sredstva iznosi 56 milijardi din. ili 11% u odnosu

na 1957, a bez inostranih sredstava 9%. Ulaganja u obrtna sredstva u 1958 su manja za 39 milijardi ili 19%. Porast investicija u osnovna sredstva uglavnom je ostvaren manjim ulaganjima u obrtna sredstva i većim korišćenjem inostranih sredstava za uvoz opreme.

Obim investicija u 1958 nije prouzrokovao neke značajnije poremećaje na tržištu. Takav obim investicija imao je pozitivno dejstvo na proizvodnju i privrednu aktivnost uopšte.

Porast ukupnih investicija u osnovne fondove rezultat je znatnog povećanja saveznih investicija i investicija privrednih organizacija. Investicije narodnih odbora i republika su na nešto nižem nivou:

	U milijardama din.		Indeks 1957 = 100
	1957	1958	
Savezne investicije	163,3	208,4	128
Investicije narodnih republika, odbora i privrednih organizacija	295,0	303,4	103
Od toga:			
Investicije narodnih republika	41,9	38,5	92
Investicije narodnih odbora	103,0	90,4	88
Investicije iz amortizacionih fondova	88,6	100,5	113
Investicije iz ostalih fondova	61,5	74,0	120
Ostale investicije	32,4	34,2	106
Ukupne investicije	490,7	546,0	111

Savezne investicije povećane su zbog otpočinjanja izgradnje prvih važnijih objekata predviđenih Petogodišnjim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, kao i zbog povećanih ulaganja u poljoprivredu. Povećane investicije privrednih organizacija su rezultat većih sredstava kojima one raspolažu.

U 1958 nije došlo do promena u odnosima između privrednih i neprivrednih investicija, mada je bilo predviđeno da udeo neprivrednih investicija bude smanjen.

U strukturi privrednih investicija došlo je do promena zbog povećanja investicija u poljoprivredi za 39%, saobraćaju za 14%, i trgovini za 22% u odnosu na 1957. Promene kod investicija u industriji su neznatne, jer je njihov ukupni obim približno na nivou 1957. To je dovelo do opadanja njihovog udela u ukupnim investicijama.

(U milijardama din.)

	Iznos		Struktura	
	1957	1958	1957	1958
Industrija i rudarstvo	174,0	176,4	35,5	32,3
Poljoprivreda	52,7	73,3	10,7	13,4
Šumarstvo	8,9	5,4	1,8	1,0
Gradevinarstvo	13,9	15,9	2,8	2,9
Saobraćaj	95,0	108,5	19,4	19,8
Trgovina	22,7	27,6	4,6	5,1
Zanatstvo	5,1	5,8	1,0	1,1
Ukupno privreda	372,3	412,9	75,8	75,6
Neprivredne investicije	118,4	133,1	24,2	24,4
Svega	490,7	546,0	100,0	100,0

U neprivrednim investicijama naročito je značajan porast stanbene komunalne izgradnje koja je porasla od 74,1 milijarde u 1957 na 81,9 milijardu u 1958, tj. za 10%.

OBRTNA SREDSTVA PRIVREDE

Obrtna sredstva privrede povećana su u 1958. Njihov porast bio je blaži nego 1957, što odgovara opštem kretanju privredne aktivnosti.

Najznačajniji je porast obrtnih sredstava u industriji, trgovini i poljoprivredi. Unutar industrije najveće povećanje je ostvareno u tekstilnoj industriji.

Obrtna sredstva su povećana u svim privrednim oblastima:

(U milijardama din.)

	Stanje krajem 1958	Ostvarene promene u toku godine	
		1957	1958
Industrija i rudarstvo	724,1	+ 102,4	+ 82,0
Poljoprivreda	78,9	+ 19,7	+ 20,3
Gradevinarstvo	42,0	+ 5,0	+ 8,8
Saobraćaj	32,2	+ 3,6	+ 2,7
Trgovina i ugostiteljstvo	466,4	+ 73,3	+ 52,3
Zanatstvo	33,4	+ 7,4	+ 6,7
Ostale privredne oblasti	14,7	+ 3,8	+ 2,9
Neraspoređena sredstva	2,8	— 3,5	— 2,4
Ukupna obrtna sredstva	1.394,5	+ 211,7	+ 173,3

Povećanje obrtnih sredstava u 1957 i 1958, prema izvorima, bilo je sledeće:

(U milijardama din.)

	Stanje krajem 1958	Ostvarene promene u toku godine	
		1957	1958
Sredstva preduzeća	449,6	+ 38,0	+ 63,6
Sredstva društvenih investicionih fondova	36,3	+ 15,6	+ 20,7
Bankarska sredstva (kredit i zajmovi za stalna obrtna sredstva, srednje- ročni i ostali krat- koročni krediti)	908,6	+ 158,1	+ 89,0
	439,7	+ 125,3	+ 81,4
	468,9	+ 32,8	+ 7,6
Ukupna obrtna sredstva	1.394,5	+ 211,7	+ 173,3

Kod izvora obrtnih sredstava došlo je do promena u smislu većeg angažovanja sredstava preduzeća i društvenih investicionih fondova. To je uglavnom rezultat pomenutih mera, a naročito korišćenja amortizacije za te svrhe.

BUDŽETI

Ukupni rashodi budžeta (bez narodne odbrane) efektivno su porasli u 1958 za 21,3 milijardu ili 10% prema 1957. Međutim, zbog promena u načinu finansiranja, budžetski rashodi su nominalno porasli za 104,7 milijarde din. ili 28%. U nominalnom povećanju budžetskih rashoda sadržani su izdaci koji u ranijim godinama nisu finansirani putem budžeta (sredstva za posebne namene u privredi, premije prilikom kupovine deviza, doprinos budžetima iz ličnih dohoda).

Saveznim društvenim planom za 1958 predviđeno je bilo povećanje budžetskih rashoda jedino u ličnim izdacima, dok su materijalni rashodi i budžetske investicije planirani na nivou ostvarenja iz 1957. U tom smislu su bile preduzete mere da se materijalni rashodi budžeta u 1958 zadrže približno na nivou ostvarenja iz 1957, dok su budžetske investicije bile nešto niže nego u prethodnoj godini.

Rashodi saveznog budžeta (bez narodne odbrane) u 1958 efektivno su povećani prema 1957 za 7,3 milijardi din. ili 16%.

Rashodi budžeta narodnih republika i lokalnih organa u 1958 bili su efektivno (bez doprinosa) veći nego 1957 za 14 milijardi din. ili 8%. Njihov porast u 1957 u odnosu na 1956 iznosio je 20%.

	U milijardama din.		Indeks 1957 = 100
	1957	1958	
Lični rashodi	70,4	88,4	126
Materijalni rashodi	60,9	58,5	96
Investicije	27,6	23,6	86
Dotacije privredi, ustanovama i društvenim organizacijama	14,4	14,6	101
Ostali rashodi	10,3	12,5	121
Ukupni rashodi	183,6	197,6	108

Ukupni prihodi republičkih i lokalnih budžeta u 1958 iznosili su 220,7 milijardi din., dok su istovremeno rashodi (sa doprinosom) iznosili 223,2 milijarde. U celini, ukupni deficit republičkih i lokalnih organa u 1958 iznosio je oko 2,5 milijarde din.

POTROŠNJA STANOVNIŠTVA, TRŽIŠTE I CENE

Lična potrošnja i kupovna snaga stanovništva porasle su u 1958. To je omogućeno, pre svega, razvojem industrijske proizvodnje i prenosom zaliha poljoprivrednih proizvoda iz 1957. Ukupna lična potrošnja porasla je za 4,9% odnosno po stanovniku za 3,1% u odnosu na 1957. Sa ovakvim porastom, s obzirom što je lična potrošnja u 1957 godini znatno povećana, njeno kretanje u prve dve godine Peto-godišnjeg plana je iznad predviđene prosečne stope. Peto-godišnjim planom je predviđen porast lične potrošnje za 6—7%, a ona je rasla prosečno godišnje za 10%.

Ukupan platni fond je porastao za 19%. Prihodi sela približno su na nivou iz 1957.

Potrošnja radnika i službenika povećana je zbog porasta zaposlenosti i realne plate. Od ukupnog porasta platnog fonda od 19%, na novozaposlene otpada oko 8%, a na nominalno povećanje plata oko 10%. Kako su troškovi života u 1958 porasli za 6%, to su realne plate povećane za oko 4% u odnosu na 1957. Situacija u kretanju realnih plata je povoljnija u drugom polugodu 1958. One su za 7% više nego u istom periodu 1957, jer su troškovi života porasli za 3%, dok je u prvom polugodu 1958 porast iznosio 9%. Kao i kod ukupne lične potrošnje tako i kod kretanja realnih plata ostvareni porast u prve dve godine je iznad predviđanja Petogodišnjeg plana. Ostvareni porast iznosi prosečno godišnje 10%, a predviđen je 7—8%.

Struktura lične potrošnje u 1958 je poboljšana. Povećan je, iako blago, udeo industrijske robe i usluga u ukupnoj potrošnji. Udeo prehranbenih proizvoda je opao od 48,9% u 1957 na 48,6% u 1958.

Opšti nivo proizvođačkih cena u industriji, u proseku za celu 1958, povećan je u odnosu na prosečni nivo cena u 1957 za 2%. Do povećanja cena došlo je kod uglja, nafte, nekih proizvoda obojene metalurgije, metalne industrije, građevinskog materijala, tekstilne i kožne industrije i prehranbene industrije. To povećanje je dobrim delom rezultat izmena plafoniranih cena.

Maloprodajne cene industrijskih proizvoda tokom cele 1957 i prvih devet meseci 1958 uglavnom su bile na nivou iz decembra 1956. Međutim, u oktobru 1958 je radi uskladjivanja cena izvršeno povećanje cena hleba, šećera, duvana, električne energije za domaćinstva i železničkih tarifa u putničkom saobraćaju. To je uticalo na porast opšteg nivoa maloprodajnih cena za 1% prema 1957.

Za razvoj cena poljoprivrednih proizvoda karakteristično je da je u 1958 zaustavljen porast otkupnih cena koji je bio znatan krajem 1957, pa je došlo do njihovog pada u toku 1958. Opšti nivo otkupnih cena poljoprivrednih proizvoda u 1958 je za 2% ispod nivoa iz 1957.

U cilju sređivanja poljoprivrednog tržišta i zaustavljanja porasta cena, u toku 1958 su sprovedene odgovarajuće organizacione mere za efikasnije funkcionisanje otkupa i trgovine, kao i šire primenjen režim dogovaranja cena. Primena dogovornih cena kod kupovine važnijih poljoprivrednih proizvoda i učvršćenje mehanizma dogovaranja u 1958 pokazali su se kao važan instrument ne samo za momentano delovanje na tržištu, već i za trajnije regulisanje kretanja otkupnih cena.

I pored mirnijeg kretanja otkupnih cena poljoprivrednih proizvoda, maloprodajne cene su i u 1958 u osetnom porastu. Porast maloprodajnih cena zabeležen je kod mesa i mesnih proizvoda, voća i povrća i alkoholnih pića. Opšti nivo maloprodajnih cena poljoprivrednih proizvoda u 1958 bio je veći nego u 1957 za 7%.

Cene usluga u 1958 su bile u stalnom porastu. Prosečan nivo cena usluga u 1958 povećao se za 5% prema 1957.

Vidi: »Jugoslovenski pregled«, 1958, »Savezni Društveni plan za 1958 godinu, str. 21—26 (1—6).

V. C.

POLJOPRIVREDNA DOBRA U PROIZVODNJI I NA TRŽIŠTU

U posedovnoj strukturi poljoprivrede u Jugoslaviji 770 poljoprivrednih dobara¹ predstavljaju brojno relativno malu kategoriju gazdinstava. Poljoprivredna dobra poseduju 400 hiljada hektara obradivih površina ili svega 4% ukupnog obradivog zemljišta u Jugoslaviji. Međutim, po svom učešću u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji (u 1957 oko 7%), ulozi na tržištu poljoprivrednih proizvoda (oko 15% ukupne vrednosti otkupa poljoprivrednih proizvoda) i u unapređenju celokupne poljoprivrede dobra imaju daleko veći značaj.

UDEO DOBARA U POLJOPRIVREDNOJ PROIZVODNJI

U 1957 udeo dobara u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji iznosio je oko 7% (tabela 1).

TABELA 1 — UDEO POLJOPRIVREDNIH DOBARA U UKUPNOJ
POLJOPRIVREDNOJ PROIZVODNJI 1957*

	Ukupna poljo- privredna pro- izvodnja (u va- gonima)	Proizvodnja poljoprivrednih dobara	
		u vagonima	u % od ukupne poljoprivredne proizvodnje
Pšenica i raž	338.000	14.089	4
Ječam	60.400	9.310	15
Kukuruz	566.000	25.558	5
Konoplja	31.000	8.507	27
Šećerna repa	203.000	21.026	10
Suncokret	9.270	567	6
Uljana repica	298	21	7
Soja	806	285	36
Hmelj	265	27	10
Pirinač	2.170	143	7
Vino	42.100	2.341	6
Stoka	81.200	2.833	4
Mleko	209.400	8.055	4

* Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

Proizvodnja na poljoprivrednim dobrima usmerena je na intenzivne kulture i kvalitetnu proizvodnju za tržište.

Za razliku od seljačkih gazdinstava koja karakteriše zaostao način iskorišćavanja zemljišta, poljoprivredna dobra imaju intenzivnije ratarstvo s povoljnijom strukturom setvenih površina. Na dobrima su relativno više zastupljene industrijske kulture i stočno-krmno bilje, a manje žita i povrće. Od industrijskih kultura koje se gaje na dobrima najznačajnije su: konoplja, šećerna repa, suncokret, soja i uljana repica. Od žita na prvo mesto dolazi kukuruz, zatim pšenica, ječam i ovas. U žitarskoj proizvodnji se na sve većim površinama uvode visokoprinosne sorte. Poslednjih nekoliko godina uvedene su italijanske sorte pšenice koje uz određenu agrotehniku i dubrenje daju znatno veće prinose po hektaru od mnogih domaćih sorti. U 1957 na poljoprivrednim dobrima zasejano je italijanskim sortama blizu trećine ukupne površine pod pšenicom. I hibridni kukuruz osvaja sve veće površine na poljoprivrednim dobrima. Dok je u 1955 površina pod hibridnim kukuruzom na poljoprivrednim dobrima iznosila 24%, u 1957 ona je već iznosila blizu 60% ukupne površine kukuruza. Poljoprivredna dobra su takođe i značajni proizvođači pivarskog ječma.

Poljoprivredna dobra sve se više usmeravaju na razvijanje voćarstva i vinogradarstva i gajenje kvalitetnih stonih

sorti. Poslednjih nekoliko godina forsira se podizanje plantažnih zasada breskvi, kajsija, jabuka i krušaka (tabela 2).

TABELA 2 — BROJ STABALA U 1957

(Indeks 1954 = 100)

Šljiva	82
Breskva	172
Kajsija	162
Jabuka	120

U stočarstvu poljoprivrednih dobara najrazvijenije grane su svinjarstvo i govedarstvo. Svinjarstvo se kvalitetno poboljšava uvozom belih svinja i usmeravanjem proizvodnje na mesnate tipove. U 1957 na dobrima je bilo u tovu 130.000 svinja za meso i 67.000 svinja za mast. Govedarstvo se poboljšava i po broju i po rasnom sastavu uvozom visoko-produktivnih mlečnih pasmina u prvom redu istočno-friziskog govečeta. Poljoprivredna dobra se takođe orijentišu sve više na ekspresni tov junadi i volova. U 1957 na dobrima se nalazilo u tovu 27.000 grla govedi.

Pored merkantilne proizvodnje poljoprivredna dobra su i veliki proizvođači reproduktionog materijala za poljoprivredu. Proizvodnjom sortnog semena, sadnog i priplodnog materijala dobra utiču na unapređenje cele poljoprivrede i vrše značajnu ulogu u modernizaciji proizvodnje (tabela 3).

TABELA 3 — PROIZVODNJA SEMENSKE ROBE 1957

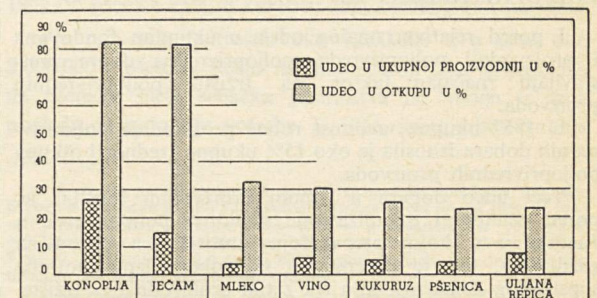
(U vagonima)

Pšenica	4.157
Kukuruz - ukupno	2.000
Heterozis	1.277
Konoplja	32
Šećerna repa	66
Detelina	21
Lucerka	49
Grahorica	463

Sa tržišnim viškom semenske pšenice, koji je iznosio oko 3.000 vagona, i tržišnim viškom semenskog kukuruza, koji je iznosio oko 1.700 vagona, moglo je biti zasejano na drugim gazdinstvima pšenicom oko 150.000 hektara i kukuruzom oko 420.000 hektara. U proizvodnji semenskog kukuruza dobra se sve više orijentišu na proizvodnju semena heterozisa. U 1957 heterozis je iznosio oko 60% ukupne semenske proizvodnje kukuruza. U proizvodnji semena industrijskih kultura posebno je značajna šećerna repa sa tržišnim viškom semena od 47 vagona. U proizvodnji semena krmnog bilja u 1957 tržišni višak semena lucerke i deteline iznosio je 46 vagona, a grahorice 388 vagona.

Proizvodnja voćnog i loznog sadnog materijala je isto tako značajna na poljoprivrednim dobrima. U 1957 proizvedeno je preko 3 miliona loznih kalemova, preko 20 miliona reznica i oko 800.000 voćnih sadnica.

GRAFIKON 1 — UDEO POLJOPRIVREDNIH DOBARA
U PROIZVODNJI I OTKUPU

FAKTORI PROIZVODNJE. Poljoprivredna dobra stalno iz godine u godinu daju veće prinose po hektaru (grlu) u odnosu na seljačka gazdinstva. To pokazuje da će se i pri sadašnjem obimu površina udeo dobara u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji u perspektivi stalno povećavati. Poređenje prinosa važnijih proizvoda poljoprivrednih dobara

¹ Vidi: »J. P.«, 1958, str. 349—355 (85—91).

sa prinosima seljačkih gazdinstava pokazuje viši nivo i brži tempo povećanja prinosa po hektaru (grlu) na poljoprivrednim dobrima (tabela 4).

TABELA 4 — PRINOSI PO HEKTARU (GRLU) POLJOPRIVREDNIH DOBARA*

	(Seljačka gazdinstva = 100)				
	1954	1955	1956	1957	1958**
Pšenica	129	152	162	153	213
Ječam	148	186	184	199	223
Kukuruz	159	130	169	181	284
Konoplja	129	117	156	166	174
Kravlje mleko	175	189	201	228	...

* Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

** Na bazi prosečnog prinosa poljoprivrednih dobara i ustanova.

Viši nivo kao i brži tempo povećanja prinosa po hektaru (grlu) na poljoprivrednim dobrima u odnosu na seljačka gazdinstva rezultat su niza faktora.²

Opšti uslovi proizvodnje na poljoprivrednim dobrima stalno se poboljšavaju. U 1957 na dobrima je radilo 2.250 poljoprivrednih stručnjaka koji organizuju proizvodnju na principima savremene agronomске nauke i prakse.

Poslednjih nekoliko godina ubrzana je izgradnja objekata na poljoprivrednim dobrima. Prvenstveno se grade staje za goveda i objekti za smeštaj poljoprivrednih proizvoda i mašinskog parka (tabela 5).

TABELA 5 — KAPACITETI PRIVREDNIH ZGRADA 1957
(Indeks 1955 = 100)

	141
Staje za goveda	131
Magacini za žito	156
Koševi za kukuruz	104
Šupe za mašine	

Snabdevenost poljoprivrednih dobara mehaničkom opremom u stalnom je porastu. Od 1955 naročito je osetan proces zamene žive vučne snage mehaničkom (tabela 6).

TABELA 6 — BROJ KONJA I TRAKTORA
(Indeks 1954 = 100)

Godina	Radni konji	Traktori
1955	100	109
1956	92	129
1957	70	168

Povećana mehanizacija omogućava intenzivniju primenu agrotehničkih mera na poljoprivrednim dobrima. Tako je u 1957 zaoravanje strništa izvršeno na oko 75%, a duboko jesenje oranje na oko 60% površina.

UDEO DOBARA U UKUPNOJ TRŽIŠNOSTI POLJOPRIVREDE

I pored relativno malog udela u ukupnim fondovima i proizvodnji poljoprivrede, poljoprivredna dobra predstavljaju značajan faktor na tržištu poljoprivrednih proizvoda.

U 1957 ukupna vrednost robne proizvodnje poljoprivrednih dobara iznosila je oko 15% ukupne vrednosti otkupa poljoprivrednih proizvoda.

Veći udeo dobara u robnoj proizvodnji rezultat je, pored ostalog, i organizacione strukture poljoprivrede u Jugoslaviji u kojoj preovlađuju sitnoseljačka porodična gazdinstva, čiji je prvenstveni cilj obezbeđenje potreba sopstvenog domaćinstva, a tek zatim proizvodnja za tržište. Tržišnost celokupne poljoprivrede vidi se iz odnosa ukupne proizvodnje i otkupa osnovnih proizvoda koji su prikazani u tabeli 7.

² Kako je u ranije objavljenim informacijama u »Jugoslovenskom pregledu« već pisano o faktorima proizvodnje na poljoprivrednim dobrima, u ovoj informaciji se obrađuju samo neki momenti toga problema.

Vidi: »J. P.«, 1957, str. 231—242 (55—66) i »J. P.« 1958, str. 349—355 (85—91).

TABELA 7 — PROIZVODNJA I UKUPAN OTKUP VAŽNIJIH PROIZVODA 1957*

	Ukupna proizvodnja (u vagonima)	Ukupan otkup**	
		u vagonima	u % od ukupne proizvodnje
Pšenica i raž	338.000	53.600	16
Kukuruz	566.000	53.518***	9
Konoplja	31.000	10.400	33
Vino	42.100	9.081***	22
Stoka	81.200****	32.224	40

* Statistički bilten SZS, br. 128 i 129.

** Bez količina sa t. zv. seljačke pijace.

*** Podaci za 1957/1958.

**** Ukupna proizvodnja žive mere (prirasta) goveda, ovaca i svinja bez razlike stočnog fonda na kraju i početku godine.

Nasuprot sitnim privatnim seljačkim gazdinstvima koja imaju relativno male viškove za tržište, poljoprivredna dobra, iako malobrojna, imaju kao krupni robni proizvođači značajan udeo u obezbeđenju proizvodnje za tržište. Na poljoprivrednim dobrima celokupna proizvodnja, izuzev semena i stočne hrane za sopstvenu reprodukciju, predstavlja proizvodnju za tržište (tabela 8).

TABELA 8 — UČEŠĆE POLJOPRIVREDNIH DOBARA U UKUPNOJ TRŽIŠNOSTI POLJOPRIVREDE 1957*

	Ukupan otkup** (u vagonima)	Robna proizvodnja dobara	
		u vagonima	u % od ukupnog otkupa
Pšenica i raž	53.600	12.175	23
Ječam	5.070	4.088	81
Kukuruz	28.400	7.310	26
Konoplja	10.400	8.507	82
Šećerna repa	176.800	21.026	12
Suncokret	6.080	567	9
Uljana repica	91	21	23
Vino	8.200	2.487	30
Stoka	32.224	3.781	12
Mleko	18.578	6.056	33
Buter	35	27	78

* Statistički godišnjak FNRJ za 1958 i Statistički bilten SZS, br. 128 i 129.

** Bez količina sa t. zv. seljačke pijace.

Tržni viškovi poljoprivrednih dobara iznose oko 4/5 ukupnog otkupa konoplje, ječma i butera, a oko 1/4 ukupnog otkupa hlebnih žita, kukuruza, uljane repice, vina i mleka.

Poljoprivredna dobra treba u okviru unapređenja poljoprivredne proizvodnje da odigraju u perspektivnom razvoju naše poljoprivrede veoma značajnu ulogu. Ona treba zajedno sa zadružnim ekonomijama i radnim zadrugama: »da svojom proizvodnjom ubrzaju porast ukupne poljoprivredne proizvodnje, da povećaju produktivnost rada, smanje troškove proizvodnje i postanu uticajan faktor na tržištu poljoprivrednih proizvoda, da svojim modernim načinom rada utiču na intenziviranje celokupne poljoprivrede i da izvrše pionirsku ulogu u modernizaciji procesa proizvodnje i u borbi za maksimalno moguće prinose i da svojim delovanjem jačaju i razvijaju socijalističke odnose na selu«.³

Iako u ukupno obradivim površinama učestvuju sa svega 4%, dobra u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji učestvuju sa 7%, a udeo njihove robne proizvodnje u ukupnoj vrednosti otkupa poljoprivrednih proizvoda iznosi u 1957 oko 15%. Relativno značajan udeo dobara u tržišnosti poljoprivrede, dalja izgradnja i povećanje prino a po hektaru omogućuje da poljoprivredna dobra u perspektivi odigraju značajnu ulogu u unapređenju i razvijanju poljoprivrede.

Vidi: »Jugoslovenski pregled«, 1957, »Rezolucija o perspektivnom razviku poljoprivrede i zadrugarstva«, 181—185 (49—53); »Proizvodnja, fondovi i proizvođači u poljoprivredi«, str. 231—242 (55—66); »Jugoslovenski pregled«, 1958, »Krupna poljoprivredna gazdinstva«, str. 349—355 (87—91).

Ing. A. S.

³ Vidi: »J. P.«, 1957, str. 181—185 (49—53).

PROIZVODNJA I POTROŠNJA PŠENICE

Pšenica zauzima vidno mesto u proizvodima biljne proizvodnje (prvo posle kukuruza).

U ukupnoj vrednosti poljoprivredne proizvodnje pšenica čini 14,8%, u biljnoj proizvodnji 22%, a u proizvodnji žita 34%.¹ U desetogodišnjem proseku 1948—1957 pšenicom se zasejvalo prosečno 1,830.000 ha zemljišta. To pretstavlja oko 27% ukupno zasejane površine u Jugoslaviji, odnosno oko 35% površina koje se seju žitima.²

POVRŠINE I PROIZVODNJA OD 1920 DO 1958

Za poslednje četiri decenije zapažene su karakteristične tendencije u površini pšenice. Od 1920 do 1940 površine pod pšenicom su stalno u porastu. U tom vremenskom razdoblju one su povećane za oko 700.000 ha. Da bi se zadovoljile sve veće potrebe u pšenici, tražena su rešenja u povećanju površina, ali ne i u povećanju prinosa po hektaru. Uz povećanje površina pšenice, rasle su i površine ostalih žita. To je davalo poljoprivredi jednostran karakter. Od 1945 do 1951 površine pod pšenicom su neznatno smanjivane u korist površina pod industrijskim usevima. Otada površine pšenice pokazuju tendenciju blagog povećanja (tabela 1).

TABELA 1 — PROIZVODNJA PŠENICE OD 1920 DO 1958*

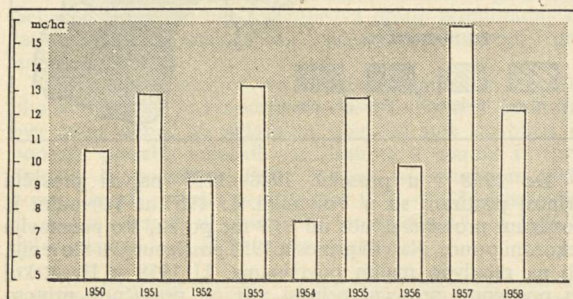
Godina	Požete površine u hiljadama ha	Proizvodnja u hiljadama t	Po ha mc
1920—1929	1.696	1.804	10,8
1930—1939	2.140	2.430	11,4
1947—1956	1.810	2.040	11,3
1948—1957	1.830	2.190	12,0
1950	1.790	1.813	10,3
1951	1.770	2.280	12,9
1952	1.840	1.680	9,2
1953	1.890	2.510	13,3
1954	1.850	1.380	7,5
1955	1.900	2.430	12,8
1956	1.620	1.600	9,9
1957	1.970	3.100	15,8
1958	1.990	2.450	12,3

* Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

U dinamici proizvodnje pšenice karakteristična su tri perioda: prvi od 1920 do 1940, po tendenciji povećanja proizvodnje koja nije rezultat intenziviranja proizvodnje, već ekspanzije površina; drugi od 1945 do 1956, po apsolutnom, a naročito relativnom padu proizvodnje; i treći, koji obuhvata 1957 i 1958, po rezultatima postignutim u intenziviranju i povećanju proizvodnje.

Za poslednje četiri decenije (bez 1957 i 1958) prosečni prinos po hektaru održavao se uglavnom na istom nivou ili se neznatno povećao (grafikon 1).

GRAFIKON 1 — PROSEČNI PRINOS PO HEKTARU 1950—1958 GODINE

¹ Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku za 1957.

² Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

Prosečni prinos zavisi, zbog ekstenzivnog karaktera proizvodnje, isključivo od vremenskih i atmosferskih prilika. Analogno prosečnim prinosisima i ukupna godišnja proizvodnja varirala je u zavisnosti od vremenskih prilika. U tom pogledu poslednjih deset godina naročito je karakteristično: svaka druga godina usled elementarnih nepogoda, naročito suše, bila je nepovoljna za poljoprivrednu proizvodnju.

Prosečni prinos 1947—1956 veći je od prosečnog prinosa 1920—1929 samo za 5%, dok je od prosečnog prinosa 1930—1939 manji za 1%.³

STEPEN ZADOVOLJENJA POTREBA U PŠENICI

Kretanje proizvodnje već više godina ne zadovoljava rastuće potrebe u zemlji za pšenicom.

Proizvodnja poslednjih decenija, a naročito u periodu posle 1945, ne odgovara povećanju broja stanovnika. Prosek proizvodnje pšenice (tabela 1) 1947—1956 veći je od proseka 1920—1929 za 10%, a od proseka 1930—1939 manji je za 19%. Istovremeno se broj stanovnika neprestano povećavao: 1931 broj stanovnika veći je od 1921 za 16%, 1948 veći je od 1931 za daljih 10%, a 1957 veći je od 1948 za 15%. Od 1921 stanovništvo u Jugoslaviji se povećalo za 5.606.000, tj. za oko 45%, a proizvodnja pšenice u istom periodu se samo neznatno povećala.⁴

Povećanje broja stanovnika pratio je proces izmene socijalne strukture, sa tendencijom smanjivanja stanovnika koji žive i rade u poljoprivredi. Te promene su naročito brze u periodu posle 1945, a posebno se ispoljavaju od početka sprovođenja prvog Petogodišnjeg plana narodne privrede Jugoslavije 1947—1951. Sredinom 1957 poljoprivredno stanovništvo sačinjavalo je 57% ukupnog stanovništva Jugoslavije, dok je prema poslednjem predratnom popisu, izvršenom 1931 — iznosilo 75%.

Izmena socijalne strukture povlači za sobom rastuće potrebe u pšenici. Stanovništvo koje iz poljoprivrede odlazi u druge privredne delatnosti menja način i standard ishrane. Pored ostalog, u ishrani upotrebljava isključivo pšenični, dok je pre toga u znatnim količinama upotrebljavalo kukuruzni hleb.⁵

Sadašnjem deficitu pšenice doprinosi i promena strukture ishrane hlebnim žitom na selu, odnosno jaka orijentacija seoskog stanovništva na pšenični hleb. Pre dve decenije kukuruz je predstavljao osnovno hleбно žito na selu. Sada je situacija upravo obrnuta. Potrošnja pšenice po jednom članu seoskog domaćinstva iznosila je 1927 godine 97 kg, a kukuruza 157 kg, tj. pšenice 38%, a kukuruza 62%. Međutim, u 1952/53 pšenica sačinjava 65%, a kukuruz 35%, 1955/56 pšenica 75%, a kukuruz 25% hlebnog žita na selu.⁶

Pre rata selo je trošilo oko 1,200.000 t, a sada oko 2,000.000 t pšenice. Pošto na selu postoji jaka orijentacija na pšenični hleb, seljačka gazdinstva ne mogu u tom pogledu da zadovolje potrebe. U 1955, iako je proizvodnja

³ U istom periodu prosečni prinosi u mnogim zemljama Zapadne Evrope povećani su za oko 50%. Petogodišnji prosečni prinos 1953 — 1957 veći je od prosečnog prinosa 1920—1925 — u Holandiji za 10,7 mc ili 40%, Belgiji za 8 mc ili 32%, Danskoj za 8,8 mc ili 30%, Francuskoj za 5 mc ili 36%, Italiji za 8,4 mc ili 80%. Prema podacima nacionalnih statističkih godišnjaka pomenutih zemalja.

⁴ Broj stanovnika 1921 iznosio je 12,545.000, 1931 — 14,534.000, 1948 — 15,842.000, 1957 — 18,005.000. Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

⁵ U proseku 1954—1957 po članu domaćinstva na selu trošilo se prosečno oko 60 kg kukuruza. Kalorična vrednost kukuruza u ishrani čini oko 25% ukupnih kalorija žita.

⁶ Podaci za 1927: publikacija »Potrošnja hlebnih žita u Kraljevini SHS 1927«; za 1952/1953 i 1955/1956 — »Studije i analize« Saveznog zavoda za statistiku, br. 5 i 10.

Pored pšenice i kukuruza u ishrani na selu upotrebljavaju se u manjim količinama: raž, ječam i krompir.

pšenice na seljačkim gazdinstvima iznosila oko 2.150.000 t, postojao je na selu deficit u visini od 20% proizvodnje odnosno 17% potrebnih količina.⁷ Zbog toga su i sitni proizvođači upućeni da jedan deo svojih potreba u pšenici podmiruju kupovinom iz uvoza ili iz tržišnih viškova društvenih gazdinstava.

Poslednjih godina deficit pšenice postaje sve veći. Uporedo s tim povećavaju se količine koje se za prehranu stanovništva moraju uvoziti (tabela 2).

TABELA 2 — UVOZ PŠENICE I BRAŠNA*

(U tonama)

Godina	Pšenica	Brašno
1950	8.961	87.676
1951	46.624	30
1952	432.943	110.761
1953	758.045	5.470
1954	831.539	—
1955	975.384	—
1956	1.322.521	2.960
1957	1.102.715	43.480
1958**	720.589	58.781

* Podaci: Statistički bilteni spoljne trgovine.

** Prethodni rezultati.

Uvoz pšenice 1955 iznosio je 18,3% vrednosti ukupnog uvoza, 1956 — 22,8%, a 1957 — 15,1%. U 1955 uvoz pšenice, uključivši i brašno, iznosi 24.138 miliona din., 1956 — 32.251, a 1957 — 30.013 miliona din. Uvoz pšenice premašuje vrednost izvoza svih poljoprivrednih proizvoda (grafikon 2).

GRAFIKON 2 — UVOZ PŠENICE 1950—1958 GODINE

Perspektiva potrošnje pšenice kretace se u pravcu smanjivanja potreba u pšenici, jer izmena socijalne strukture uslovljava i izmenu načina i standarda ishrane. Prelaskom stanovništva iz poljoprivrede u nepoljoprivredne delatnosti smanjuje se i potrošnja hleba na račun povećanja drugih vrsta hrane (tabela 3).

TABELA 3 — DNEVNA POTROŠNJA KALORIJA 1956*

Vrsta porodice	Ukupno kalorija dnevno	U procentima				
		hleb	meso i masnoće	mleko i mlečni proizvodi	povrće i voće	šećer
Službenička	2.430	45,8	26,2	9,4	10,8	7,8
Radnička	2.410	50,0	24,8	7,9	10,3	7,0
Seljačka	2.767	70,1	12,1	6,0	9,4	2,4

* Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1958. Za službeničke i radničke porodice po potrošačkoj jedinici, a za seljačko domaćinstvo po članu domaćinstva.

⁷ »Studije i analize« Saveznog zavoda za statistiku, br. 10.

PROIZVODNJA PŠENICE PO REPUBLIKAMA I PODRUČJIMA

Uslovi za proizvodnju pšenice različiti su u pojedinim republikama. Najpogodniji uslovi za intenzivnu proizvodnju pšenice su u Vojvodini, Slavoniji, Posavini i Donjem Pomoravlju, gde se nalazi oko 35% od ukupnih površina pod pšenicom, a ostvaruje preko 55% celokupne proizvodnje pšenice u Jugoslaviji (tabela 4).

TABELA 4 — POVRŠINA I PROIZVODNJA PŠENICE PO NARODNIM REPUBLIKAMA*

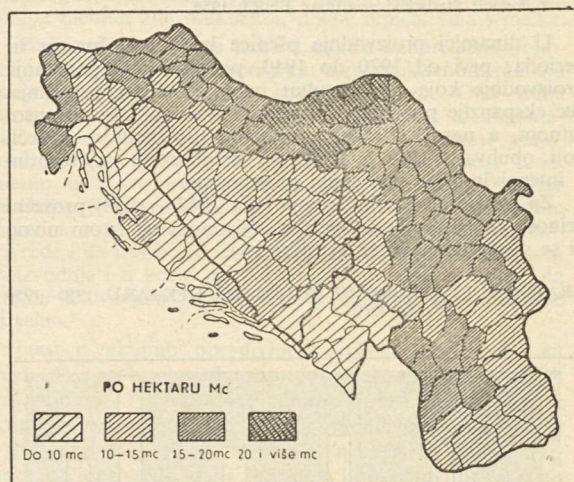
	Požete površine u hiljadama ha		Proizvodnja u hiljadama t		Po ha mc	
	prosek 1948—57	1958	prosek 1948—57	1958	prosek 1948—57	1958
Jugoslavija	1.830	1.990	2.190	2.450	12,0	12,3
Srbija	1.120	1.190	1.410	1.400	12,6	11,8
Uža Srbija	566	623	646	613	11,4	9,8
Vojvodina	479	476	685	689	14,3	14,5
Kosmet	73	88	83	95	11,4	10,6
Hrvatska	359	403	442	610	12,3	15,1
Slovenija	52	59	66	94	12,6	16,0
Bosna i Hercegovina	191	214	165	192	8,7	9,1
Makedonija	100	122	95	151	9,4	12,4
Crna Gora	8	7	6	7	7,0	9,3

* Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1958; a za 1958 Indeks br. 10 1958.

Najveći proizvođač pšenice je Vojvodina, gde se proizvodi oko 32% ukupne proizvodnje pšenice u Jugoslaviji. Na oraničnoj površini u Vojvodini pšenica je relativno najviše zastupljena: oko 30% ukupne oranične površine u toj pokrajini. Posle Vojvodine, po zastupljenosti pšenice na oraničnoj površini, dolazi uža Srbija sa 29,5%, Kosmet sa 27%, Hrvatska sa 23%, Makedonija i Slovenija sa po 18%, Bosna i Hercegovina sa 16% i Crna Gora sa 14%.

Prosečni prinosi po hektaru različiti su po republikama i područjima (kartogram 1).

KARTOGRAM 1 — PROSEČNI PRINOSI U 1958 GODINI

Do 1958 i u proseku 1948—1957 najviši prosečni prinosi postizani su u Vojvodini. U 1957 u Vojvodini je postignut prosečni prinos od 18,9 mc po ha, što predstavlja rekordni prinos. Najviši prinos u 1958 postignut je u Sloveniji, ali na relativno malim površinama. U 1958 u Hrvatskoj su postignuti prosečni prinosi viši od prosečnog prinosa u Vojvodini. To je posledica naročito visokih prinosa koji se poslednjih godina postižu u srezovima Slavonije (u tim srezovima je najveća proizvodnja pšenice, oko 65% ukupne proizvodnje u Hrvatskoj).

PROIZVODNJA PŠENICE PO VRSTAMA GAZDINSTAVA

Preko 92% ukupnih površina pod pšenicom i oko 86% ukupne proizvodnje pšenice proizvodi se na seljačkim gazdinstvima. Na opštredruštenim i zadružnim gazdinstvima udeo proizvodnje je gotovo dvostruko veći nego udeo površina usled visokih prinosa koji se postižu na ovim gazdinstvima (tabela 5).

TABELA 5 — POVRŠINA I PROIZVODNJA PŠENICE
PO GAZDINSTVIMA 1958 *

Vrsta gazdinstva	Požete površine		Proizvodnja		Po ha mc
	u hiljadama ha	u %	u hilja- dama tona	u %	
Sva gazdinstva	1.990	100	2.450	100	12,3
Opštredruštena	78	4	190	7,7	24,4
Zadružna	75	4	160	6,5	21,3
Seljačka	1.840	92	2.102	85,8	11,4

* Podaci: Indeks Saveznog zavoda za statistiku, br. 10/58.

Površina opštredruštenih gazdinstava pod pšenicom je relativno mala: oko 4% ukupne površine pod pšenicom svih gazdinstava. Međutim, ona ima poseban značaj za unapređenje proizvodnje pšenice i poljoprivredne proizvodnje uopšte. Celokupna proizvodnja opštredruštenih gazdinstava, sem količina koje se ostavljaju za seme, javlja se kao tržni višak. Sa površina opštredruštenih gazdinstava tržni višak u 1957 se povećao za dvostruko više nego u 1956, a u 1958 za daljih 9% u odnosu na 1957. Veliki deo proizvodnje pšenice opštredruštenih gazdinstava je kvalitetan semenski materijal koji se preko zadruga prodaje seljačkim gazdinstvima.

Na opštredruštenim gazdinstvima primenjuju se savremene agrotehničke mere u proizvodnji pšenice. Od 1954 stalno se povećava potrošnja veštačkih đubriva: 1954 po hektaru obradive površine trošeno je prosečno 80 kg, 1955 — 124, 1956 — 238, a 1957 — 555. Pored hemizacije i sastav vučne snage, u kojoj mehanička vučna snaga čini preko 65% ukupne vučne snage, omogućava pravovremenu i kvalitetnu obradu zemljišta. Celokupna proizvodnja pšenice je na opštredruštenim gazdinstvima — od pripreme zemljišta do žetve — mehanizovana.

Primena agrotehničkih mera i organizacija proizvodnje učinili su da je poslednjih godina proizvodnja pšenice na opštredruštenim gazdinstvima u sve manjoj zavisnosti od elementarnih nepogoda. U 1958 vremenske prilike za proizvodnju pšenice u Vojvodini bile su slične onima u 1956, kada je prosečni prinos iznosio 15,8 mc po ha. Međutim, 1958, zahvaljujući primeni agrotehničke, prinos je iznosio 24,4 mc po ha. Prosečni prinos u 1958 veći je od prinosa u 1957, kada su postojale vanredne vremenske prilike za poljoprivrednu proizvodnju. U 1958 najviši prinos po hektaru je postignut na krupnim gazdinstvima koja su imala velike komplekse zemljišta pod pšenicom. Tako, naprimer, na opštredruštenim gazdinstvima, koja su imala površinu pod pšenicom od 171 do 525 ha, postignuti su prinosi po hektaru od 31 do 41 mc.

Pored opštredruštenih gazdinstava i zadružna gazdinstva (seljačke radne zadruge i gazdinstva opštih zemljoradničkih zadruga) takođe imaju veliki značaj za unapređenje i proizvodnju pšenice.

Proizvodnja pšenice na seljačkim gazdinstvima čini oko 86% ukupne proizvodnje pšenice u Jugoslaviji. Međutim, ova proizvodnja sa sadašnjim obimom nije dovoljna da podmiri potrebe seljačkih gazdinstava u ishrani i reprodukciji. U potrošnoj 1955/1956 sa proizvodnjom 1955, koja je iznad proseka proizvodnje 1950—1955, ustanovljen je deficit pšenice u visini 20% proizvodnje.⁸ Za 1956/57 deficit iznosi oko 29% proizvodnje.⁹

* Svi podaci koji se odnose na proizvodnju pšenice 1955 i potrošnju 1955/1956, kao i podaci koji se odnose na rejerne suficita i deficita pšenice korišćeni su iz sveske »Proizvodnja i potrošnja pšenice u seljačkim gazdinstvima 1955/56«, »Studije i analize« Saveznog zavoda za statistiku, br. 10.

⁹ Prema rezultatima ankete o seljačkim gazdinstvima Saveznog zavoda za statistiku, 1956, proizvodnja pšenice je bila vrlo niska.

Proizvodnja u pretežnom broju seljačkih gazdinstava organizovana je isključivo sa ciljem da zadovolji potrebe domaćinstava.¹⁰ Međutim, najveći broj seljačkih gazdinstava svojom proizvodnjom ne može zadovoljiti svoje potrebe. Na gazdinstvima s malim posedom deficit je najveći. On se ublažava povećanjem poseda seljačkog gazdinstva. Kategorije seljačkih gazdinstava sa ukupno 5—8 ha i preko 8 ha imaju izvesne viškove pšenice (tabela 6).

TABELA 6 — VIŠKOVI I MANJKOVI PŠENICE U SELJAČKIM
GAZDINSTVIMA 1955/1956 *

Grupe gazdinstava	% gazdin- stava	Suficit — deficit u %
Ukupno	100	— 20
do 1 ha	12,0	— 77
1—2 „	17,5	— 53
2—3 „	16,8	— 45
3—5 „	23,2	— 14
5—8 „	17,0	+ 3
preko 8 ha	13,5	+ 8

* Podaci: »Studije i analize« Saveznog zavoda za statistiku, br. 10.

Uzroci za ovakve pojave (tj. da od svih seljačkih gazdinstava samo gazdinstva od 5 do 8 ha i gazdinstva sa preko 8 ha — imaju višak pšenice (tabela 6), koji iznosi oko 3%, tj. oko 8% proizvodnje) leže pre svega u posedovnoj strukturi seljačkih gazdinstava posmatranih sa svim njihovim proizvodnim i demografskim karakteristikama (tabela 7).

TABELA 7 — POVRŠINE I STANOVNIŠTVO NA SELJAČKIM
GAZDINSTVIMA *

Grupe gazdinstava	U procentima			Hektara obradive površine po stan- ovniku
	površine	gazdinstva	stanovnika	
Ukupno	100	100	100	0,56
do 1 ha	1,5	12,0	9,2	0,12
1—2 „	5,7	17,5	15,0	0,28
2—3 „	9,4	16,8	15,3	0,41
3—5 „	20,3	23,2	23,5	0,58
5—8 „	23,1	17,0	19,0	0,77
preko 8 ha	40,0	13,5	18,0	0,92

* Podaci: »Studije i analize« Saveznog zavoda za statistiku, br. 10.

I pored jake disproporcije površina i stanovnika po grupama gazdinstava, prema veličini poseda — u svim grupama gazdinstava seju se pšenicom relativno iste površine oranica. U proseku za sva seljačka gazdinstva, pšenicom se seje oko 28% oranice površine. Na gazdinstvima do 1 ha i od 1 do 2 ha seje se 28%, na gazdinstvima od 2 do 3 ha, od 3 do 5 ha i od 5 do 8 ha 30%, a na gazdinstvima preko 8 ha 26%.

Površina pšenice po stanovniku seljačkih gazdinstava je različita u pojedinim grupama gazdinstava. U proseku: na stanovnika gazdinstva dolazi 0,13 ha površine pšenice. U grupi do 1 ha dolazi samo 0,03 ha, u grupi od 1 do 2 ha — 0,06 ha, u grupi od 2 do 3 ha — 0,09 ha, u grupi od 3 do 5 ha — 0,13 ha, u grupi od 5 do 8 ha — 0,18 ha i u grupi preko 8 ha — 0,20 ha pšenice. Sitna gazdinstva u sadašnjim uslovima proizvodnje nisu u mogućnosti da proizvedu toliko pšenice koliko im je potrebno da prehrane stanovnike koji žive na njima.

U 1955/1956 godini 21% seljačkih gazdinstava imalo je suficit, tj. viškove pšenice koji su se mogli pojaviti na tržištu. Ova gazdinstva sa 19% ukupnog stanovništva u poljoprivredi imala su višak od 24% proizvodnje, tj. oko 304.000 t pšenice. Oko 20% gazdinstava (samodovoljna) svojom proizvodnjom podmiruje potrebe, a ostalih 59% gazdinstava je deficitarno sa deficitom od oko 734.000 t pšenice.

Posedovna struktura seljačkih gazdinstava i današnja struktura setve pšenice na ovim gazdinstvima predstavljaju ozbiljnu prepreku intenziviranju proizvodnje pšenice. U oko 700.000 seljačkih gazdinstava veličine do 2 ha pšenica se seje na prosečnoj površini od 0,16 ha. Na tako malim površinama nemoguće je organizovati savremenu proizvodnju sa upotrebom mašinske vučne snage i primenom agrotehničkih mera.

¹⁰ Seljačko gazdinstvo u Jugoslaviji je uglavnom sitno porodično gazdinstvo sa pretežno naturalnom proizvodnjom i jako izraženom autokonzumacijom. U proizvodnji su zastupljeni svi proizvodi koji su potrebni gazdinstvu, bez obzira da li ta proizvodnja može da zadovolji potrebe.

Rejonski raspored proizvodnje znatno utiče na proizvodnju pšenice u seljačkim gazdinstvima. Nerazvijena specijalizacija proizvodnje u poljoprivredi i nerazvijena organizovana razmena poljoprivrednih proizvoda među seljačkim gazdinstvima sa različitih područja, što predstavlja uslov za specijalizaciju proizvodnje, uslovljava da se pšenica (kao hlebno žito neophodno svakom gazdinstvu) seje uglavnom u svim krajevima, bez obzira na uslove i rentabilnost proizvodnje. Ona se seje i u rejonima u kojima bi proizvodnja drugih useva bila daleko rentabilnija i za pojedinačno gazdinstvo i za zajednicu.

REJONI PREMA VIŠKOVIMA I MANJKOVIMA PŠENICE¹¹

Na osnovu proizvodnje 1955 i potrošnje 1955/1956 u seljačkim gazdinstvima, tj. da li u okviru srezova seljačka gazdinstva imaju višak ili manjak pšenice, u Jugoslaviji se mogu označiti 3 takva reiona (tabela 8 i kartogram 2).

TABELA 8 — VIŠKOVI I MANJKOVI PŠENICE PO REJONIMA*

Grupe gazdinstava	Rejon		
	I	II	III
Ukupno	+ 23	— 10	— 50
do 1 ha	— 65	— 72	— 83
1—2 „	— 26	— 43	— 62
2—3 „	+ 2	— 16	— 55
3—5 „	+ 21	— 10	— 43
5—8 „	+ 34	+ 3	— 36
preko 8 ha	+ 53	+ 9	— 33

*Podaci: »Studije i analize« Saveznog zavoda za statistiku, br. 10.

Prvi pšenični rejon (obuhvata srezove Vojvodine, zatim Slavonki Brod, Vinkovce, Viroviticu, Osijek, Našice, Daruvar) ima višak pšenice koji iznosi 23% godišnje proizvodnje, što znači da seljačka gazdinstva reiona podmiruju svojom proizvodnjom pšenice potrebe u ishrani i reprodukciji, a 23% proizvodnje mogu dati na tržište van poljoprivrede reiona. Prvi suficitarni pšenični rejon može se podeliti u dva podreiona. Jedan podrejon sačinjavaju srezovi Vojvodine bez Vršca, zatim Osijek i Vinkovci, gde je suficit seljačkih gazdinstava 40% od proizvodnje. Drugi podrejon sačinjavaju ostali srezovi ovog reiona sa suficitom od 7% ukupne proizvodnje.

Prvi suficitarni pšenični rejon zahvata 35% površine pod pšenicom svih seljačkih gazdinstava u Jugoslaviji i 45% ukupne proizvodnje pšenice. I pored tržišnosti ovog reiona kao celine, u njemu ipak postoje gazdinstva sa manjkovima i gazdinstva s viškovima pšenice. Gazdinstva s najsiitnijim posedom do 1 ha i od 1 do 2 ha nemaju viškove. Njihova sopstvena proizvodnja obezbeđuje samo jednu trećinu potreba. Gazdinstva sa posedom od 2 do 3 ha podmiruju proizvodnjom potrebe i mogu dati vrlo male viškove — oko 2% ukupne proizvodnje. Ostale grupe gazdinstava sa posedom od 3 do 5 ha, od 5 do 8 ha i preko 8 ha su proizvođači pšenice za tržište. U ovim gazdinstvima se viškovi povećavaju povećanjem poseda. Najjači tržišni proizvođači su gazdinstva preko 8 ha koja više od polovine proizvodnje daju za tržište.

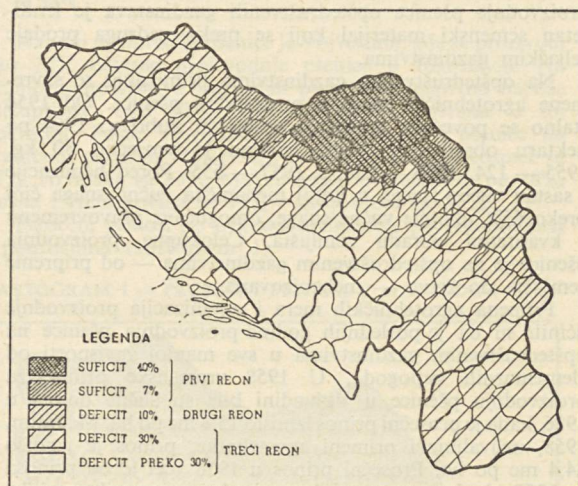
Drugi pšenični rejon (obuhvata srezove: Šabac, Obrenovac, Kragujevac, Beograd, Mladenovac, Smederevo, Požarevac, Negotin, Svetozarevo, Zaječar, Niš, Piroć, Sisak, Kutinu, Slavonsku Požegu, Bjelovar, Križevce, Koprivnicu, Mursku Sobotu) ima manjak pšenice koji u proseku iznosi 10% godišnje proizvodnje. Prinos pšenice po hektaru iznosi u drugom pšeničnom rejonu 11,8 mc.

¹¹ Rejoni se odnose na proizvodnju 1955 i potrošnju 1955/1956 u seljačkim gazdinstvima. Proizvodnja društvenih gazdinstava ide uglavnom kao tržišni višak. Ako bi se uključila i ova proizvodnja, granice i karakteristike reiona ne bi se menjale. Jedino bi prvi rejon, u kome se nalazi oko 80% fondova društvenih gazdinstava imao veći tržišni višak. Po proizvodnji pšenice, 1955 bila je iznad proseka proizvodnje 1950 — 1955 za oko 16%.

Drugi deficitarni pšenični rejon obuhvata 28% površine pod pšenicom svih seljačkih gazdinstava u Jugoslaviji i 26% ukupne proizvodnje pšenice. U ovom rejonu deficitarne su i grupe gazdinstava od 2 do 3 ha i od 3 do 5 ha. Viškove pšenice imaju samo grupe gazdinstava od 5 do 8 ha i preko 8 ha.

Treći pšenični rejon (obuhvata srezove Makedonije, Kosmeta, Crne Gore, Bosne i Hercegovine sem sresa Brčko, Slovenije bez sresa Murska Sobotu, zatim srezove Loznica, Valjevo, Lazarevac, Titovo Užice, Čačak, Kraljevo, Kruševac, Prijepolje, Novi Pazar, Prokuplje, Leskovac, Vranje, Čakovec, Varaždin, Krapina, Zagreb, Karlovac, Pula, Rijeka, Ogulin, Gospić, Zadar, Šibenik, Split, Makarska, Dubrovnik, Nova Gradiška) ima u proseku deficit pšenice koji iznosi oko 50% godišnje proizvodnje. Treći deficitarni pšenični rejon obuhvata 37% žetvene površine svih seljačkih gazdinstava i 29% ukupne proizvodnje pšenice u Jugoslaviji. Treći deficitarni pšenični rejon može se podeliti na dva podreiona. Jedan obuhvata srezove u kojima je deficit 30% i drugi gde deficit prelazi 30% potrebnih količina. Prvi zahvata Sloveniju, severozapadni deo Hrvatske, Bosnu i južni i zapadni deo Srbije, Kosmet i Makedoniju (deficit 30%). Drugi obuhvata Crnu Goru, Hercegovinu i Liku (deficit preko 30%). Prosečni prinos po hektaru za ceo treći deficitarni pšenični rejon iznosi 9,6 mc. U ovom rejonu nijedna grupa gazdinstava u proseku nema viškove pšenice. Deficit zahvata sve grupe gazdinstava, a ublažava se povećanjem poseda.

KARTOGRAM 2 — REJONI PŠENICE

Rejoni su različiti i u pogledu potrošnje pšenice za ishranu u seljačkim gazdinstvima. U prvom rejonu najviše se troši pšenica za ishranu: u proseku 275 kg po članu, u drugom 203 kg i u trećem 119 kg. Kukuruz unekoliko kompenzira smanjene količine pšenice po članu u drugom i trećem pšeničnom rejonu, a naročito u drugom. U prvom rejonu kukuruz se troši u manjim količinama za ishranu — svega 23 kg po članu, u drugom 83 kg, a u trećem 52 kg. U trećem rejonu troše se u ishrani i znatne količine raži. Ukupujući i raž, ukupna potrošnja žita za ishranu po članu iznosi u prvom rejonu 313 kg, u drugom 315 kg i u trećem 231 kg.¹²

Po grupama gazdinstava prema veličini poseda postoje određene tendencije u potrošnji pšenice za ishranu, koje odgovaraju tendencijama suficita i deficita pšenice po gazdinstvima.

Sitna gazdinstva troše uglavnom manje količine pšenice za ishranu. Povećanjem poseda potrošnja pšenice se povećava i apsolutno i relativno. U svim rejonima izuzetak jedino čine gazdinstva preko 8 ha, gde je potrošnja manja nego

¹² U Sloveniji, koja je u trećem rejonu, troše se u ishrani znatne količine krompira umesto hlebnih žita.

u grupi gazdinstava od 5 do 8 hektara. Ovo dolazi otuda što je potrošnja mesa i drugih proizvoda animalnog porekla veća na krupnijim gazdinstvima i utiče na smanjene potreba u hlebu (tabela 9).

TABELA 9 — POTROŠNJA PŠENICE I KUKURUZA 1955/1956 *

		Grupe gazdinstava						
		ukupno	do 1 ha	1—2 ha	2—3 ha	3—5 ha	5—8 ha	preko 8 ha
Jugoslavija	Ukupno	214	175	194	208	228	244	204
	Pšenica	160	147	147	151	166	181	150
	Kukuruz	54	28	47	57	62	63	54
Prvi rejon	Ukupno	298	207	264	297	298	348	319
	Pšenica	275	200	243	272	272	321	298
	Kukuruz	23	7	21	25	26	27	21
Drugi rejon	Ukupno	286	203	260	280	292	315	320
	Pšenica	203	156	189	199	206	227	227
	Kukuruz	83	47	71	81	86	88	93
Treći rejon	Ukupno	171	147	167	176	183	169	161
	Pšenica	119	117	119	118	118	120	112
	Kukuruz	52	30	48	58	65	49	49

* Podaci: »Studije i analize« Saveznog zavoda za statistiku, br. 10.

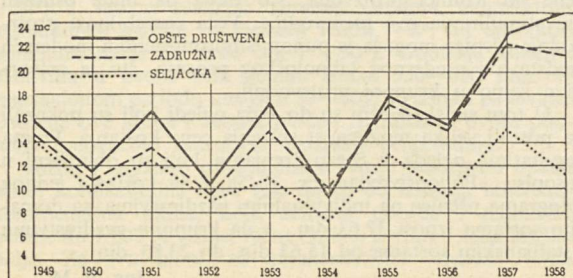
REZULTATI U POVEĆANJU PROIZVODNJE 1957 I 1958

Poslednjih godina, a naročito 1957 i 1958 učinjeni su znatni naponi na povećanju poljoprivredne proizvodnje, a posebno na povećanju proizvodnje pšenice i smanjenju postojećeg deficita.

U 1957 postignuti su rekordni prinosi pšenice (grafikon 1) i najveća proizvodnja pšenice koja je ikada ostvarena u Jugoslaviji. Iako su u toj godini vladale povoljne vremenske prilike za poljoprivrednu proizvodnju, to je bio samo jedan od faktora koji su uticali na ostvarenu proizvodnju. Za tako visoku proizvodnju odlučujuće je bilo što se u toj godini prišlo, na širem planu, intenzivnom i modernom načinu proizvodnje. Protekla 1958 bila je nepovoljna za poljoprivrednu proizvodnju i proizvodnju pšenice. Po nepovoljnim uslovima za proizvodnju pšenice 1958 se može uporediti sa 1954 i 1956. Međutim, u 1958 prosečni nacionalni prinos bio je na nivou 1953 i 1955, koje su pre 1957 bile najrodnije godine u pšenici. Prinosi na društvenim gazdinstvima gde se primenjuju moderna sredstva i moderni tehnološki procesi proizvodnje bili su u 1958 veći nego u rekordnoj 1957.

Ova kretanja mogu se sagledati poređenjem prosečnih prinosa po vrstama gazdinstava za poslednjih 10 godina (grafikon 3).

GRAFIKON 3 — PROSEČNI PRINOSI PO VRSTAMA GAZDINSTAVA 1949—1958

Do 1955 prinosi opštedruštvenih gazdinstava veći su od prosečnih prinosa seljačkih gazdinstava za oko 35%. Na svim gazdinstvima prinosi zavise od atmosferskih uslova za proizvodnju. Od 1955 prosečni prinosi na opštedruštvenim gazdinstvima, za razliku od privatnih, stalno se povećavaju. Oni su i u 1958 povećani, iako je to godina s nepovoljnim vremenskim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju uopšte, a samim tim i za proizvodnju pšenice. Prinosi na seljačkim gazdinstvima su još uvek pod uticajem vremenskih prilika, za razliku od opštedruštvenih gazdinstava koja se, zahvaljujući modernom načinu proizvodnje, oslobađaju uticaja elementarnih uslova na visinu prinosa — mada se i kod seljačkih gazdinstava poslednjih godina primećuje blaga tendencija porasta prinosa pšenice.

U 1958 najviši prinosi po hektaru postignuti su na krupnim gazdinstvima koja su imala velike komplekse zemljišta pod pšenicom (tabela 10).

TABELA 10 — PROSEČNI PRINOSI NA NEKIM OPŠTEDRUŠTVENIM GAZDINSTVIMA U 1958

Naziv gazdinstva	Mesto	Požeta površina ha	Po ha mc
»Jedinstvo«	Bečej	351	41,0
»Kamendin«	Kamendin	169	38,6
»Đurđin«	Đurđin	169	38,6
»Nova Brazda«	Đurđin	192	37,8
»Ravnica«	Bajmok	243	36,4
»Bikovo«	Bikovo	232	35,5
»Banat«	Kikinda	364	35,1
»Budućnost«	Bajmok	408	34,2
»Ruma«	Ruma	367	33,5
»Udarnik«	Orom	440	32,0
»Bogaraš«	Senta	525	30,8
»Zeleno Polje«*	Belje	200	59,6
»Brestovac«*	Belje	104	58,4
»Osijek«*	Osijek	192	48,3
»Vukovar«*	Vukovar	100	48,8

* Odnosi se na proizvodne ogledne. Na nekim proizvodnim ogledima sa manjom površinom prinosi po hektaru kretali su se i do 88 mc.

Poslednjih godina učinjeni su krupni naponi na uključivanju seljačkih gazdinstava putem raznih oblika kooperacije sa društvenim gazdinstvima u proces moderne krupne proizvodnje. U 1956 zadruge su vršile razne proizvodne usluge (oranje, setvu, žetvu) u oko 140.000 seljačkih gazdinstava na oko 175.000 ha. Već u 1957 društvena sredstva uključena su u proces proizvodnje u oko 290.000 seljačkih gazdinstava na oko 350.000 ha. U 1957 krupna proizvodnja odvijala se, pored opštedruštvenih gazdinstava, i na oko 6% setvene površine seljačkih gazdinstava. Osim toga, u 1957 oko 60.000 seljačkih gazdinstava bilo je sa zadrugama u najvišem obliku kooperacije — zajedničkoj proizvodnji i raspodeli ukupnog prihoda. Od toga broja 24.483 seljačka gazdinstva bila su sa zadrugom u zajedničkoj proizvodnji u ratarstvu, i to pretežno u proizvodnji pšenice.

Opštedruštvena gazdinstva i opšte zemljoradničke zadruge takođe utiču na unapređenje proizvodnje pšenice, pripremajući kvalitetni semenski materijal. U 1955 opšte zemljoradničke zadruge prodale su seljačkim gazdinstvima 11.118 t sortnog semena pšenice, 1956 — 30.117 t, a 1957 — 31.981 t.

Naročito se razvijaju i forsiraju italijanske sorte pšenice koje su za poslednje dve godine dale visoke prinose u Vojvodini i Slavoniji.

U Jugoslaviji se seje mnoštvo sorti pšenice. Neke od njih imaju samo rejonski karakter. Od novih selekcionisanih domaćih sorti poznatije su: Bankut 1.201, Bankut 1.205, Kruševačka 22, 2.217 i 9.085, Rumska crvenka, Rumunska crvenka, Prolifik, Leganj, Mentana, Kragujevačka 166, Skopje 21, U-1, U-12, U-14, U-16, Banja Luka 2.5 i 6, Maksimirska 24, 530, 540, 590 i 1.830, Maksimirska II, III i IV, Novosadska 1.446 i 1.439 i druge. Meljavost i pecivost većine domaćih sorti pšenice je visokog kvaliteta. Od italijanskih sorti pšenice zasada se najviše seju: San Pastore, Mara, Produttore, Funo, R-37,5, R-16, Fortunato i Autonomija.

Odlike italijanskih sorti su uglavnom sledeće: visoki prinosi; niskog su rasta, ranostasnije su od domaćih sorti i otporne na poleganje, što omogućuje gustu setvu; podnose znatno veću agrotehniku od domaćih sorti.

Prema dosadašnjim ispitivanjima kvalitet kod većine sorti koje se sada seju kod nas u pogledu meljavosti i pecivosti približava se kvalitetu domaćih selekcionisanih sorti. Otpornije su na toplotni udar i manje su podložne uticaju suše.

Otpornost na niske temperature je nešto manja nego kod domaćih sorti. Međutim, njihova prednost nad domaćim sortama je u tome što u uslovima zimskog prihranjivanja, imaju osobinu brze regeneracije. Iskustva u toku zimskog perioda 1958/59 pokazuju da na kompleksima gde je vršeno dva i više puta prihranjivanje (nitratacija) usev, nije oštećen, a da se tamo gde je usev od mrazeva bio oštećen posle prihranjivanja brzo regenerisao.

U jesenjoj setvi 1958 zasejano je italijanskim sortama pšenice 301.000 ha.¹³ Od toga na poljoprivrednim dobrima i zadružnim gazdinstvima 175.000 ha i seljačkim gazdinstvima 126.000 ha. U Vojvodini je u jesenjoj setvi 1958 zasejano italijanskim sortama pšenice oko 120.000 ha. Italijanske sorte pšenice daju takođe dobre rezultate i u drugim krajevima zemlje.

Dosadašnji rezultati pokazuju da gajenje italijanskih sorti pšenice uz primenu savremenog tehnološkog procesa daje mnogo bolje rezultate od domaćih sorti. Ogladi sa italijanskim i domaćim sortama pokazuju da prinosi italijanskih sorti uz italijansku normu đubrenja daleko premašuju prinose domaćih sorti uz domaću normu đubrenja. Prema rezultatima oglada u Vojvodini 1956/57 sorta San Pastore na 6 oglada imala je prinose 42,57 do 52,80 mc po ha, sorta Produttore na 6 oglada 42,43 do 50,76 mc po ha itd. Domaće sorte dale su najviše prinosa do 39 mc po ha.¹⁴ Ogladi izvršeni u 1957/58 pokazali su dalje visoke mogućnosti italijanskih sorti pšenice. Na 2.381 ha površine zasejane italijanskim sortama postignut je prosečni prinos 43,34 mc po ha, a na pojedinim gazdinstvima kretao se do 67,44 mc po ha. Na površini 645,67 ha zasejanoj domaćim sortama postignut je prosečni prinos 25,89 mc po ha. Ukupni troškovi proizvodnje italijanskih sorti iznosili su prosečno 110.720 din. po ha, a za domaće 91.255 din. Međutim, sa italijanskim sortama postignuta je dobit u proseku 72.996 din. po ha, a za domaće 24.063 din. Cena koštanja u proizvodnji italijanskih sorti kretala se na pojedinim ogledima od 1.599 din. po mc do 3.533 din. sa prosekom za sve ogledne 2.399 din. Kod domaćih sorti cena koštanja mc kretala se od 2.484 do 4.428 din., a prosečno 3.250 din.¹⁵

U nizu agrotehničkih mera, a u cilju povećanja i razvijanja proizvodnje pšenice, upotreba veštačkog đubriva zauzima važno mesto. To se naročito odnosi na visokorodne sorte pšenice. Poslednjih godina naglo se povećava potrošnja veštačkih đubriva (tabela 11).

TABELA 11 — POTROŠNJA VEŠTAČKIH ĐUBRIVA PO HEKTARU OBRADIVE PLOVRSINE*

Godina	Prosek za sva gazdinstva	Gazdinstva (U kilogramima)		
		opštedruštvena	zadružna	seljačka
1952	12	50	22	7**
1953	13	52	26	8**
1954	20	80	50	14**
1955	25	124	93	24
1956	44	238	200	30
1957	73	555	570	43

* Podaci: Statistički godišnjaci FNRJ za godine 1954—1958. Ceni se da je u 1958 utrošeno oko 1.200.000 t veštačkog đubriva tj. 120 kg. po ha

** Procena autora

Naročiti napredak učinjen je u upotrebi veštačkih đubriva u seljačkim gazdinstvima. U 1955 veštačka đubriva upotrebljavalo je samo 21% od ukupnog broja seljačkih gazdinstava, 1956 — 28%, a 1957 — 32%.

¹³ Podaci: Kominike Saveznog zavoda za statistiku — Prethodni rezultati jesenje setve 1958/59.

¹⁴ Vidi: Ing. E. Gipšman »Prikaz rezultata oglada sa inostranim i domaćim sortama ozime pšenice na teritoriji Vojvodine u 1956/57«, »Poljoprivreda«, br. 4/58.

¹⁵ Vidi: Ing. R. Pajević, »Šta pokazuje ogledna proizvodnja žitarica u 1958«, »Ekonomska politika«, br. 359.

PERSPEKTIVE PROIZVODNJE PŠENICE

Postoje svi uslovi da se u Jugoslaviji razvije visoka proizvodnja pšenice, što će omogućiti da se naša zemlja uskoro oslobodi uvoza pšenice.

Osnovna orijentacija u proizvodnji biće što je moguće brži prelaz sa ekstenzivne na intenzivnu proizvodnju na širem planu. Cilj je ekonomske politike da se narednih 4 do 5 godina prosečni prinosi pšenice po hektaru povećaju za preko 50% iznad sadašnjih, a u izvesnim područjima više nego dvostruko. Najbolje uslove za to imaju krupna socijalistička gazdinstva koja već sada savremenom agrotehnikom postižu prosečne prinose pšenice preko 40 mc po hektaru. Opšte zemljoradničke zadruge će se u perspektivi još jače orijentisati na kooperaciju sa individualnim proizvođačima, primenjujući savremenu agrotehniku kao i krupna gazdinstva.

U sklopu predviđenog povećanja proizvodnje ratarstva u 1961 za oko 51% u odnosu na prosek 1951 — 1955 prema Društvenom planu privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 predviđa se sledeća proizvodnja pšenice (tabela 12):

TABELA 12 — PROIZVODNJA PŠENICE PREMA DRUŠTVENOM PLANU PRIVREDNOG RAZVOJA JUGOSLAVIJE OD 1957 DO 1961

	Godišnji prosek 1951—55	1956	1961	Indeksi	
				1961 1956	1961 1951—1955
Pšenica (uklju- čivši i raž) u 000 t	2.311	1.805	3.500	194	151

Na bazi takve proizvodnje predviđa se i sledeće povećanje prinosa pšenice u mc po ha (tabela 13):

TABELA 13 — PRINOS PŠENICE U MC PO HEKTARU PREMA DRUŠTVENOM PLANU PRIVREDNOG RAZVOJA JUGOSLAVIJE OD 1957 DO 1961

	Godišnji prosek 1951—55	1956	1961	Indeksi	
				1961	1961
				1951—55	1956
Pšenica (uklju- čivši i raž)	10,8	9,6	16,9	156	176

U rešavanju problema deficita pšenice, centralno mesto zauzimaju društvena sredstva za proizvodnju kojima se preko opštih zemljoradničkih zadruga, a putem raznih vidova kooperacije sa individualnim proizvođačima organizuje moderna proizvodnja. Proces povezivanja proizvodnje seljačkih gazdinstava s društvenim sredstvima je pristupačan individualnim proizvođačima, a dosada je dao rezultate koji garantuju dalje uspehe.

Krupna proizvodnja pšenice na društvenim gazdinstvima i kooperacija društvenih gazdinstava sa seljačkim gazdinstvima omogućuje u perspektivi dalje razvijanje i proširenje krupne proizvodnje uz istovremeno smanjivanje seljačke proizvodnje pšenice, koja je na bazi dosadašnjeg razvoja i rezultata dokazala da ne može da reši probleme deficita pšenice.

U perspektivnom razvoju proizvodnje pšenice značajno mesto zauzima podizanje rentabilnosti ove proizvodnje. Uopreda sa povećanjem proizvodnje nužno je i smanjivanje cene po jedinici proizvoda, što treba da bude osnovni vid stimuliranja ove proizvodnje. Veća rentabilnost proizvodnje pšenice moguća je punom sinhronizacijom modernih sredstava i modernog tehnološkog procesa, što je ostvarljivo samo u krupnoj proizvodnji.

U tom smislu vršeni su do sada ogladi koji su pokazali da postoji velika mogućnost sniženja cene koštanja. Prema rezultatima oglada u Srežu Zrenjanin, koji su objavljeni u časopisu »Poljoprivreda«, br. 10/58, cena koštanja jednog kilograma pšenice na individualnim gazdinstvima sa domaćim sortama iznosi 37,63 din., a na krupnim gazdinstvima i italijanskim sortama od 15,63 din. do 23,83 din.

Ing. P. M.

RATARSTVO

Ratarstvo je glavna grana jugoslovenske poljoprivrede. U ratarskoj proizvodnji ostvaruje se oko 12% (oko 380 milijardi din.) od ukupnog društvenog bruto proizvoda Jugoslavije i oko 52% društvenog bruto proizvoda poljoprivrede (prosek 1953/1957). Srazmerno visoko učešće ratarstva u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji (učešće stočarstva, voćarstva i vinogradarstva je malo) ukazuje istovremeno na jedno trano t poljoprivrede u Jugoslaviji.

Najveći deo poljoprivrednog stanovništva zaposlen je u ratarskoj proizvodnji. Od ukupnih prihoda, koje poljoprivredno stanovništvo ostvaruje iz poljoprivrede, na prihode iz ratarstva dolazi oko 30%. Srazmerno mali udeo ratarstva u prihodima iz poljoprivrede je usled toga što proizvodi ratarstva najvećim delom služe za neposrednu potrošnju u domaćinstvima individualnih proizvođača (za domaću upotrebu u neprerađenom stanju: žita, povrće, stočna hrana, proizvodi za preradu).

U ratarstvu se proizvode: osnovni artikli za ishranu (hlebna žita, povrće) i najveći deo, preko 60%, poljoprivrednih sirovina za prerađivačku industriju (šećerna repa, uljarice, biljna vlakna, duvan, hmelj, povrće za konzervnu industriju, žita za mlinsku industriju i industriju piva, skroba i alkohola-špiritusa, začinske i lekovite sirovine). Od stepena razvoja ratarstva zavisi i razvoj stočarstva. Proizvodnja zrnastih i kabaštih hraniva omogućuje dalji i brži razvoj stočarstva. Takođe je značajan doprinos ratarstva i u izvozu. U ukupnom jugoslovenskom izvozu proizvodi ratarstva učestvuju sa oko 5%, a u ukupnom izvozu proizvoda poljoprivrede sa oko 22% (prosek 1954/1957).

Osnovu za intenziviranje poljoprivredne proizvodnje predstavlja ratarska proizvodnja, čime treba da se omogući uspešan razvoj i ostalih grana poljoprivrede, u prvom redu stočarstva.

USLOVI ZA RAZVOJ RATARSKE PROIZVODNJE

Veoma povoljni prirodni uslovi za razvoj ratarske proizvodnje omogućuju raznovrsnu proizvodnju: od raži i lana (tipičnih kultura severa) do pamuka i pirinča (tipičnih kultura juga i subtropa).

Zahvaljujući specifičnim prirodnim uslovima, naročito klimatskim, u Jugoslaviji postoje mogućnosti za veću proizvodnju nekih ratarskih proizvoda visokog kvaliteta, koji se mnogo traže na svetskom tržištu. To su: kukuruz, hmelj, duvan, mak-afion, rano povrće, seme leguminoza, trava, povrća, cveća i lekovito bilje. Veliki deo zemlje, i to najplodniji, nalazi se u uzanom evropskom pojasu, pogodnom za gajenje kukuruza, što je omogućilo da Jugoslavija uđe u red velikih proizvođača ovog artikla i da zauzme značajno mesto.

Klima. Usled geografskog položaja i heterogenih orografskih oblika, klima u Jugoslaviji je veoma različita. Na području Jugoslavije sukobljava se više klimatskih uticaja.

U severo-istočnom delu zemlje (Panonska Nizija) kontinentalna klima, koja se odlikuje vrlo toplim letima (srednja temperatura najtoplijeg meseca — jula iznosi +24°) i veoma hladnim zimama (srednja temperatura najhladnijeg meseca — januara iznosi —2°, ali apsolutni minimum može da bude čak i —30°). Godišnja količina padavina u ovom delu zemlje iznosi 550—650 mm. U vegetacionom periodu ima oko 55—60% godišnjih padavina. Osobine ove klime i veoma plodna zemljišta u ovom području omogućuju intenzivnu ratarsku proizvodnju.

Južno i zapadno od Panonske Nizije postepeno opada uticaj kontinentalne i sve više dolazi do izražaja umereno-kontinentalna klima, koja zahvata pobrđe i planinske padine do 1.000 m visine, rečne doline, kotline i neka kraška polja. Za ovu klimu su karakteristična umereno topla

leta i umereno hladne zime; razlike u temperaturi u toku godine su manje, a padavine se kreću od oko 750 mm. Vegetacioni period je dosta dug, preko 200 dana, i pogodan je za mnoge kulture.

Kroz centralni deo zemlje, od severo-zapada ka jugu i jugo-istoku, pružaju se lančano visoki planinski masivi sa planinskom klimom, koja se odlikuje kratkim i suvim letima, a dugim i hladnim zimama. Prosečna godišnja temperatura je između —2° i —3°, a prosečna godišnja količina padavina iznosi 1.000 — 1.500 mm. Ova klimatska oblast uglavnom je nepovoljna za ratarsku proizvodnju.

Jugo-zapadni deo zemlje (Primorje i ostrva) je pod uticajem mediteranske klime. Na tom području vlada jadransko-sredozemna klima, koja se odlikuje dugim, toplim i sušnim letima, a kratkim i blagim zimama. Srednja temperatura u najtoplijem mesecu — julu iznosi + 23° do + 27°, a u najhladnijem mesecu — januaru — 5° do — 10°. Padavina na Primorju ima 1.000 — 1.500 mm, a na ostrvima 500 — 1.000 mm. Ova klima omogućuje gajenje subtropskih kultura, aromatičnog i lekovitog bilja.

Na krajnjem jugu (Povardarje) pod uticajem Egejskog Mora vlada izmenjena egejsko-sredozemna klima. Tu su zime nešto hladnije, a leta topla i suva. Padavine se kreću 400 — 500 mm. Temperatura iznosi u julu oko + 24°, a u januaru oko — 10°. Na ovom području mogu se gajiti subtropske kulture: pamuk, pirinač, mak-afion, duvan.

Neke komponente klime javljaju se u određenim područjima zemlje kao nepovoljan faktor za ratarsku proizvodnju. To se naročito odnosi na količine i raspored atmosferskog taloga u vegetacionoj sezoni u jugo-zapadnom i istočnom delu zemlje. Usled toga u tim delovima zemlje suše su česta pojava. Sušu potencira veliki broj sunčanih dana, visoka temperatura i česti suvi vetrovi. Primenom savremene agrotehnike i tehničkih sredstava, naročito dubokom obradom i navodnjavanjem, nepovoljni faktori klime umnogome se ublažuju.

ZEMLJIŠTE. Prirodna odnosno potencijalna plodnost glavnih tipova zemljišta u Jugoslaviji, koja predstavlja značajan faktor za razvoj ratarske proizvodnje, dosta je visoka. Međutim, usled loših fizičkih osobina u većini tipova zemljišta, prirodna plodnost ne dolazi u proizvodnju dovoljno do izražaja.

Prema pedološkim osobinama, od ukupne površine od 25.580.000 ha za poljoprivrednu proizvodnju je pogodno¹ oko 9.968.450 — 11.002.590 ha, tj. 38,95 — 43,0%. Poljoprivredni zemljišni fond srazmerno je mali, a daleko je veća površina zemljišta nepogodnog za poljoprivredu.

Od ukupne poljoprivredne površine od 15.000.000 ha, koja se sada iskorišćava za poljoprivrednu proizvodnju, jednu trećinu čine zemljišta nepovoljna za ovu proizvodnju.

Rasprostranjenost pojedinih tipova zemljišta pogodnih za poljoprivrednu proizvodnju prikazana je u tabeli 1.

TABELA 1 — RASPROSTRANJENOST POJEDINIH TIPOVA ZEMLJIŠTA

	Površina	
	U hiljadama ha	U procentima
Crnica	1.957 — 2.050	7,65 — 8,0
Aluvijum	2.050 — 2.302	8,0 — 9,0
Smonica	oko 1.535	6,0
Gajnjača	1.740,5 — 1.790	6,8 — 7,0
Podzol	2.558 — 3.070	10,0 — 12,0
Crvenica	127,9 — 255,6	0,5 — 1,0
Poljoprivredni zemljišni fond	9.968,4 — 11.002,6	38,95 — 43,0
Nepogodno za poljoprivredu	15.611,6 — 14.587,4	61,05 — 57,0

¹ Od ukupne površine od 7.630.000 ha (površine pod oranicama), koja se sada koristi za ratarsku proizvodnju

¹ Podelu zemljišta na pogodna i nepogodna za poljoprivredu, prema pedološkom pokrivaču, izvršili su profesor D. Todorović i ing. Đ. Tanasijević. Vidi referat za I Kongres poljoprivrednih inženjera i tehničara Jugoslavije: »Produktivnost naših glavnih tipova zemljišta i njihova upotreba u sadašnjosti i perspektivi«, Beograd, 1957.

Kao nepogodna izdvojena su slabo produktivna zemljišta.

samo oko 4,300.000 ha ili oko 57% čine normalna zemljišta za ratarsko iskorišćavanje. Oko 19% površina sadašnjih oranica treba isključiti iz ratarske proizvodnje kao nepodesne. Na ostala 24% oranica treba sprovesti zbog erozije² ograničenja u pogledu načina iskorišćavanja i obrade.

Od površina oranica za normalno ratarsko iskorišćavanje oko 1,500.000 ha zahvataju zemljišta koja treba popravljati primenom meliorativnih mera: kalcifikacijom i unošenjem velikih količina organskih materija. Oko 2,800.000 ha zemljišta je veoma pogodno za ratarsku proizvodnju, jer tu nije potrebno sprovesti druge agromeliorativne mere osim intenzivne obrade i redovnog dubrenja. Od ovih površina oko 1,400.000 ha ili 50% nalazi se u Vojvodini. Ostale površine pod dobrim njivskim zemljištima nalaze se u ostalom delu ratarskog područja (žitorodnog rejonu) i duž velikih reka.

Zbog dosadašnjeg lošeg načina iskorišćavanja zemljišta (dvojni plodored, niska agrotehnika, neregularan vodni režim) i nedovoljnog dubrenja (mali stočni fond) plodnost zemljišta se nije održavala, već se postepeno ali stalno smanjivala. U ravničarskim područjima znatne površine zemljišta izložene su čestim poplavama, zabarenju i zaslanjivanju, a u brdskim i planinskim krajevima eroziji.

Sprovođenjem agrotehničkih i hidrotehničkih melioracija, koje se sada izvođe u velikom obimu i uz primenu savremene obrade i dubrenja, većina nepogodnih oranica osposobiće se za postizanje veoma visokih prinosa odnosno za intenzivnu ratarsku proizvodnju.

Za intenzivan razvoj poljoprivredne, odnosno ratarske proizvodnje veliki značaj imaju mnogobrojne reke bogate vodom, čiji tokovi pružaju velike mogućnosti za navodnjavanje (Dunav, Drava, Tisa, Sava, Morava). Prema bilansima vode potencijalno se može navodnjavati oko 3,000.000 ha ili oko 40% oranica.

Različiti klimatski i zemljišni uslovi uslovljavaju izdvajanje posebnih ratarskih područja.

Glavno područje ratarske proizvodnje nalazi se u severoistočnom ravničarskom delu zemlje (Vojvodina, Slavonija, Baranja, Posavina, Mačva, Stig). Ovo područje obuhvata samo oko 18% ukupne površine zemlje, ali se u njemu nalazi oko 40%, tj. oko 3,000.000 ha oraničnih površina u Jugoslaviji. Tu postoje najpovoljniji uslovi za ratarsku proizvodnju: za proizvodnju žita, industriskog bilja i zalivnog povrća.

Na jugu zemlje, u Povardarju, izdvaja se posebno ratarsko područje s povoljnim uslovima za gajenje subtropskih kultura: pamuka, maka-afiona, arašida, aromatičnog duvana, pirinča i sezama. Ovo područje obuhvata 5%, tj. 400.000 ha oranične površine u Jugoslaviji.

U ostalim delovima zemlje za ratarstvo su pogodni kotline, rečne doline, niže terase, brežuljkasti tereni i karsna polja. Na tim područjima može se razvijati gajenje žita, krompira, industriskog bilja i povrća (pored reka).

EKONOMSKI USLOVI. Za intenzivan razvoj ratarske proizvodnje, pored povoljnih prirodnih, postoje i odgovarajući ekonomski uslovi.

Dosad dostignut stepen razvoja materijalnih snaga društvene zajednice već omogućava da se za razvoj poljoprivrede izdvajaju znatno veća sredstva: 1954 — 21,6, 1955 — 23,7, 1956 — 35,1, 1957 — 54,8 i 1958 — 73,2 milijarde din.³ Za brži razvoj i unapređenje poljoprivrede naročito su značajni rezultati postignuti u industrijalizaciji zemlje. Industrija već sada proizvodi za potrebe poljoprivrede, uglavnom ratarstva, značajne količine tehničkih sredstava za proizvodnju: traktore, poljoprivredne mašine i sprave, veštačka đubriva, sredstva za zaštitu bilja. Usled sve bržeg tempa modernizacije poljoprivrede, količine tehničkih sredstava koje daje domaća industrija nisu dovoljne. Zato se svake godine ona uvoze u znatnim količinama.

Sve veća potražnja proizvoda ratarstva na tržištu (na šta utiče porast stanovništva, promene njegove socijalne

strukture, povećanje standarda) i povoljnije cene ratarskih proizvoda u odnosu na cene industriskih proizvoda, pružaju povoljne uslove za brži razvoj proizvodnje i njene tržišnosti.

Značajan društveni faktor za unapređenje poljoprivredne odnosno ratarske proizvodnje predstavljaju raznovrsne i vrlo široko organizovane poljoprivredne institucije, socijalistička gazdinstva i opšte zemljoradničke zadruge. Opšte-društvenih gazdinstava ima 1.320, od toga: poljoprivredna dobra 883 i 437 gazdinstava poljoprivrednih ustanova i skola. Zadrugnih gazdinstava ima 6.425. U socijalističkom sektoru nalazi se oko 8,7% oraničnih površina. Međutim, u glavnom ratarskom području (žitorodni rejon: Vojvodina, Slavonija, Baranja, Posavina, Mačva, Stig) socijalistički sektor obuhvata četvrtinu ukupnih oranica.

Za razvoj ratarske proizvodnje značajne su i mnogobrojne ekonomske mere koje su u toku poslednjih godina preduzete u okviru novog privrednog sistema i koje su se već pozitivno odrazile na razvoj poljoprivrede. Naročito značajne mere su, sistem oporezivanja na bazi katastrofa, uvođenje garantovanih i dogovornih cena važnijih proizvoda, osnivanje lokalnih fondova za unapređenje poljoprivrede, znatno povećanje ulaganja u poljoprivredu odnosno u ratarstvo, razvijanje zadrugarstva i njegovo organizaciono i tehničko jačanje za šire obuhvaćanje proizvodnje na individualnim gazdinstvima, uvođenje stimulativnog sistema raspodele i nagrađivanja u poljoprivrednim i zadrugnim organizacijama.

Međutim, postoje i izvesni faktori koji otežavaju razvoj poljoprivredne odnosno ratarske proizvodnje. To je u prvom redu privatni sektor i sitnosopstveni karakter poljoprivrede. Oko 91% obradive površine razbijen je na preko 2,300.000 seljačkih gazdinstava i u oko 30,000.000 prostorno odvojenih parcela. Od ukupnog broja ovih gazdinstava, 70% čine gazdinstva veličine do 5 ha koja drže 38% poljoprivredne površine. Prosečna veličina gazdinstva iznosi 4 ha, a prosečno na jednog poljoprivrednog stanovnika dolazi samo oko 0,7 ha oranice (u poljoprivredi je zaposleno i živi od poljoprivrede oko 60% ukupnog stanovništva u Jugoslaviji). Na ovakvim seljačkim gazdinstvima ne mogu se primenjivati savremeni tehnološki procesi i metodi rada u proizvodnji. Individualna gazdinstva i način proizvodnje kakav je na njima ne mogu biti osnova na kojoj se može razvijati moderna poljoprivredna proizvodnja. Zbog toga se, u cilju podizanja poljoprivredne proizvodnje, razvijaju raznovrsni oblici socijalističke kooperacije u proizvodnji na bazi društvenih sredstava usmerenih preko zemljoradničkih zadruga.

KORIŠĆENJE POVRŠINA ZA RATARSKU PROIZVODNJU

Od ukupne poljoprivredne površine od 15,000.000 ha, za ratarsku proizvodnju koristi se 14,260.000 ha ili 95%. Pod oranicama i baštama nalazi se 7,630.000 ha, a pod livadama i pašnjacima 6,630.000 ha.

Najveći deo, oko 96,5%, ratarske proizvodnje ostvaruje se na oranicama koje zauzimaju 51% poljoprivredne površine. Oranične površine predstavljaju najveći proizvodni potencijal poljoprivredne proizvodnje. U glavnom ratarskom području oranice zauzimaju 81% poljoprivredne površine. U užem delu tog područja, u Vojvodini, oranice zauzimaju 85% poljoprivredne površine.

Znatan deo oranica, oko 20%, nalazi se na terenima koji nisu podesni za obradu ili su slabe plodnosti. To predstavlja jednu od nepovoljnih karakteristika oranica. Istorijski razvoj poljoprivrede i karakter znatnog dela poljoprivredne proizvodnje (prirodna proizvodnja, prenaseljenost, rascepanost gazdinstava) doveli su do toga da se kao oranice koriste i loše zemljište, često na terenima pod velikim nagibom. To prouzrokuje pojavu bujica i erozije koje nanose velike štete poljoprivredi i privredi uopšte. Oranice na ovim terenima mnogo su pogodnije za voćnjake, vinograde, pašnjake i šume.

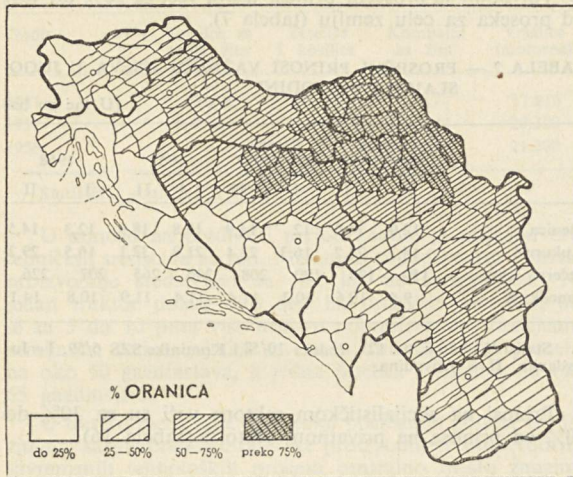
U Petogodišnjem planu privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 predviđeno je da se kao oranice za ratarsku proizvodnju koriste samo oni tereni koji su za to podesni.

² Prema podacima iz izveštaja stručne komisije Saveznog izvršnog veća za ocenu tehničko-ekonomskog rešenja hidrosistema Dunav — Tisa — Dunav, 1956.

³ Prema podacima Jugoslovenske investicione banke.

Ovakve promene već postoje i biće sve brže sa daljim intenziviranjem i povećanjem prosečnih prinosa (kartogram 1).

KARTOGRAM 1 — ORANICE PREMA POLJOPRIVREDNOJ POVRŠINI

Od ukupne površine oranica, socijalistički sektor obuhvata 663.000 ha ili 8,7%. U glavnom poljoprivrednom području, u Vojvodini, na socijalistički sektor otpada preko 1/4 oraničnih površina (tabela 2).

TABELA 2 — ORANIČNE POVRŠINE PO VRSTAMA GAZDINSTAVA U 1957 GODINI

	U hiljadama ha	U procentima
Ukupno oranica	7.630	100
Od toga:		
Opštedruštvena gazdinstva	387	5,1
Zadružna gazdinstva	276	3,6
Individualna gazdinstva	6.970	91,3

Statistički bilten, br. 129.

Korišćenje oranica za ratarsku proizvodnju nije potpuno. Svake godine ostaju znatne površine oranica, prosečno oko 650.000 ha⁴ ili oko 9,5%, neobrađeno i pod ugarima. Neobrađene površine i površine pod ugarima variraju iz godine u godinu u zavisnosti od uslova za setvu u pojedinim godinama (od 485 do 820 hiljada ha). Najveće površine pod ugarima i neobrađene površine nalaze se u brdskim i planinskim krajevima. U Bosni i Hercegovini i u Makedoniji ove površine iznose oko 20% do 25% od oranica, a u Vojvodini samo oko 2%. Veličina setvenih površina u toku poslednjih godina raste na račun smanjenja ugara i neobrađenih zemljišta. U poslednjih pet godina setvena površina se povećala za 440.000 ha, tj. od 6.690.000 ha u 1953 na 7.130.000 ha u 1957.

Za ratarsku proizvodnju karakteristična je struktura setvene površine po osnovnim grupama kultura (tabela 3).

TABELA 3 — STRUKTURA SETVENE POVRŠINE

Grupa kultura	Prosek 1930/1939		Prosek 1948/1957	
	u hiljadama ha	u procentima	u hiljadama ha	u procentima
Setvena površina	7.040	100	6.730	100
Od toga:				
Žita	6.120	86,9	5.350	79,5
Strna žita	3.520	50	2.950	43,8
Kukuruz	2.600	37	2.400	35,7
Industrijsko bilje	152	2,2	376	5,6
Povrtno bilje	435*	6,2	460	6,8
Stočno-krmno bilje	333	4,7	541	8,1

Statistički bilten, br. 129.

* U predratnom periodu u zasejane površine nisu uračunate bašte.

⁴ Prosek za poslednjih pet godina (1953/1957). Statistički bilten, br. 129.

U posleratnom periodu nastupile su znatne promene u strukturi korišćenja oranica odnosno setvene površine. Promene pokazuju tendenciju smanjenja površina pod žitima (uglavnom pod strnim), dok su površine pod industrijskim i stočno-krmnim biljem u porastu.

Promene u strukturi setvenih površina znatno su veće u užem žitorodnom rejonu (tabela 4).

TABELA 4 — STRUKTURA SETVENE POVRŠINE U VOJVODINI

Grupa kulture	Prosek 1930/1939		Prosek 1948/1957	
	u hiljadama ha	u procentima	u hiljadama ha	u procentima
Setvena površina	1.618	100	1.550	100
Od toga:				
Žita	1.463	90,5	1.190	76,8
Industrijsko bilje	65	4,0	151	9,7
Povrtno bilje	40*	2,5	69	4,5
Stočno-krmno bilje	50	3,1	140	9,0

Statistički bilten, br. 129.

* Nisu uračunate bašte.

Efekat promena u strukturi setve bio bi znatno veći da su opadanje površina pod žitima i porast površina pod ostalim kulturama bili istovremeno praćeni i odgovarajućim porastom prinosa po hektaru putem poboljšavanja agrotehnike i primene savremenih sredstava u proizvodnji. Površine pod hlebnim žitima (pšenica i raž) smanjene su u odnosu na predratne za oko 12%, dok su prosečni prinosi u 1948/1957 po ha porasli samo za 5%.

Promene u strukturi setve su znatne. Međutim, s agrarno-ekonomskog gledišta postojeći odnosi između pojedinih grupa useva i dalje su nepovoljni. Oni pokazuju još uvek jednostran način korišćenja zemljišta, jer se i dalje srazmerno velike površine nalaze pod žitima — 80%, odnosno pod strnim žitima — 44%, dok su srazmerno veoma male površine pod industrijskim i stočno-krmnim biljem. Ovakva struktura uslovljena je karakterom proizvodnje i načinom gazdovanja sitnog seljačkog poseda koji je u prošlosti bio prepušten sam sebi i ne pruža uslove za intenzivan razvoj svih grana poljoprivredne proizvodnje.

Korišćenje oranica na socijalističkim gazdinstvima je racionalnije nego u ukupnoj poljoprivredi (tabela 5).

TABELA 5 — STRUKTURA SETVENE POVRŠINE NA SOCIJALISTIČKIM GAZDINSTVIMA

	Setvena površina	
	u hiljadama ha	u procentima
Ukupno	639	100
Od toga:		
Žita	450	70,5
Industrijsko bilje	62	9,7
Povrtno bilje	21	3,3
Stočno-krmno bilje	106	16,5

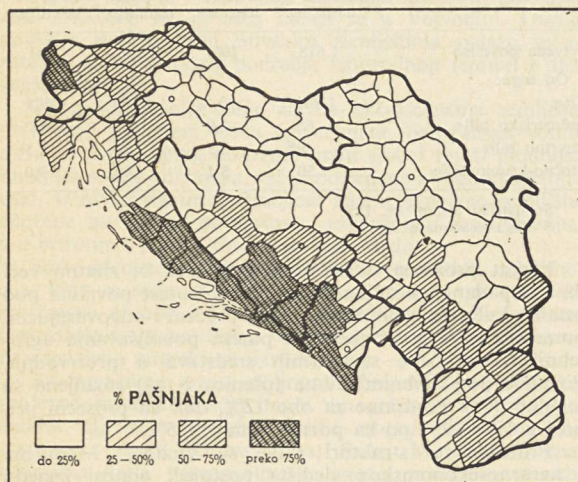
Statistički bilten, br. 129.

Iako je struktura setvene površine na socijalističkim gazdinstvima znatno povoljnija od proseka za celu zemlju, ona ipak još uvek nije najbolja. Usmeravanjem proizvodnje na socijalističkim gazdinstvima u pravcu specijalizacije i uvođenjem savremene organizacije proizvodnje procesom koji je sada u toku — struktura korišćenja oranica će se znatno poboljšati. Struktura korišćenja ratarskih (setvenih) površina će se menjati onim tempom kojim bude napredovala organizacija krupne proizvodnje kroz kooperaciju i druge oblike podružljavanja proizvodnje.

Pored oranica, za ratarsku proizvodnju koriste se još livade i pašnjaci koji zauzimaju oko 44% ukupnih poljoprivrednih površina u zemlji. Livade i pašnjaci u brdskim i planinskim delovima zemlje zauzimaju preko polovine poljoprivrednih površina. U ravničarskom području oni zauzimaju srazmerno male površine, svega oko 15%. Livade i pašnjaci su većim delom zapušteni, obrasli korovima i šibljem, trave

su kršljave i lošeg kvaliteta, a znatne površine su ogoličene, bez travnog pokrivača. Ovakvo stanje je posledica slabog negovanja, rdavog korišćenja i dejstva erozije. Velike površine pašnjaka nalaze se na krševitom terenu, naročito u zapadnom delu zemlje i na Primorju. Nizinske livade i pašnjaci dobrim delom su podložni zabarivanju. Iako livade i pašnjaci zauzimaju ogromne površine, njihova produktivnost je veoma mala i nesigurna, a kvalitet stočne hrane slab (kartogram 2).

KARTOGRAM 2 — PAŠNJACI PREMA POLJOPRIVREDNOJ POVRŠINI

Melioracijom livada i pašnjaka, njihovim uređenjem, negovanjem i pravilnim korišćenjem može se obezbediti velika proizvodnja stočne hrane i na taj način znatno povećati stočna proizvodnja. Dosadašnji ogledi su pokazali da se melioracijom prirodnih livada i pašnjaka mogu povećati prinosi po hektaru za 80 do 150%, a još veći prinosi (za 3 do 4 puta) mogu se dobiti podizanjem veštačkih livada i pašnjaka. Naročito velike mogućnosti za proizvodnju stočne hrane postoje na pašnjačkim suvovima u većim kompleksima planinskih visoravni: Pešter, Šar-Planina, Kupres i drugi.

PRINOSI RATARSKIH PROIZVODA

Opšta karakteristika prinosa ratarskih kultura jeste u tome što su prinosi niski i nestabilni i osciliraju po godinama. Prosečni desetogodišnji prinosi (1948/1957) najvažnijih ratarskih kultura niži su, sem kod pšenice i krompira, od predratnih proseka (1930/1939). Međutim, prosečni prinosi za poslednje tri godine, kada je otpočela šira primena savremenih tehničkih mera i sredstava, veći su od predratnih i to kod pšenice za 14%, šećerne repe za 13%, kukuruza za 3,5% i krompira za 60%.

Prosečni prinosi najvažnijih ratarskih kultura i njihovo kretanje po godinama prikazano je u tabeli 6.

TABELA 6 — PROSEČNI PRINOSI 1930—1939, 1948—1958

Ratarska kultura	Prosek					Prosek					
	1930/39	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1948/57 1953/57
Pšenica	11,4	10,3	12,9	9,2	13,3	7,5	12,8	9,9	15,8	12,3	12 12
Kukuruz	16,4	9,4	17,1	6,4	15,9	12,2	15,8	13,1	21,9	16,5	14,7 16,3
Šećerna repa	176	86	193	67	180	153	198	163	246	207	159 190
Suncokret	15,2	6,3	9,4	5,8	12,1	10	9,9	8,1	11,4	10,8	9,4 10,3
Konoplja	59	25	41	26	50	47	55	45	60	51	44 52
Duvan	9,9	4,7	7,5	5,2	8,6	8,8	10,4	7,4	11,2	7,4	8,4 8,8
Pamuk	6,4	1,8	2,3	2,5	4,2	4,5	6,4	4,6	7,9	5,0	3,8 6,3
Krompir	60	43	72	48	84	72	86	81	115	94	77 88
Livade — seno	18	12	21	12	20	19	19	19	19	16	18 19
Pašnjaci — paša izražena u senu	...	2,9	5,8	3,5	5,2	4,8	4,7	4,8	5,0	4,0	4,5 4,9

Statistički godišnjak FNRJ, 1958, Statistički bilten, br. 129, Indeks 10/58 i Kominike SZS 6/59.

¹ U poljoprivredno razvijenim zemljama na jednu konjsku snagu dolazi znatno manja obradiva površina: u Holandiji 0,6 ha, u Belgiji 0,85 ha, u Austriji 0,95 ha, u Francuskoj 1,1 ha. Podaci: Nacionalni statistički godišnjaci pomenutih zemalja.

Veličina prinosa i njihova stabilnost veoma su različiti po pojedinim područjima i vrstama ga-dinstava. U glavnom ratarskom području i na socijalističkim ga-dinstavima prosečni prinosi znatno su veći od jugoslovenskih proseka. U Vojvodini su prosečni prinosi useva veći za 20% do 40% od proseka za celu zemlju (tabela 7).

TABELA 7 — PROSEČNI PRINOSI VAŽNIJIH USEVA U JUGOSLAVIJI I VOJVODINI

(U mc po ha)

	Prosek 1948/1957		Prosek 1953/1957		1957		1958	
	I	II	I	II	I	II	I	II
Pšenica	12,0	14,3	12	14,9	15,8	18,9	12,3	14,5
Kukuruz	14,7	21,2	16,3	23,4	21,9	32,1	16,5	29,2
Šećerna repa	159	178	190	208	246	265	207	226
Suncokret	9,4	10,6	10,3	11,4	11,4	11,9	10,8	14,1

¹ Statistički bilten, br. 129, Indeks 10/58 i Kominike SZS 6/59. I=Jugoslavija, II=Vojvodina.

Prinosi na socijalističkom sektoru veći su za 30% do 70% od prinosa na privatnom sektoru (tabela 16).

MATERIJALNO-TEHNIČKA BAZA RATARSKE PROIZVODNJE

Niska i nestabilna ratarska proizvodnja u posleratnom periodu dobrim delom je posledica niske tehničke baze. To uslovljava i zaostalog čitave poljoprivrede.

Glavnu vučnu snagu u ratarskoj proizvodnji čine stočne zaprege, kojih ima oko 900.000. Stočna vučna snaga predstavlja oko 90% ukupne vučne snage izražene u konjskoj snazi (HP), dok mehanička vučna snaga čini samo oko 10% (koeficijent mehanizacije). U užem žitorodnom području stočna vučna snaga iznosi oko 80%, a mehanička oko 20% ukupne vučne snage. Na jednu konjsku snagu (jedne HP) dolazi oko 1,6 ha obradive površine.⁵

Brojno stanje traktora u ratarskoj proizvodnji prikazuje tabela 8.

TABELA 8 — BROJNO STANJE TRAKTORA

(Stanje na početku godine)

Godina	Broj traktora	Na 1 traktor dolazi hektara oranice
1939	2.500	3.000
1948	7.228	1.050
1953	11.648	652
1955	12.676	600
1956	13.815	550
1957	14.696	520
1958	20.500	370
1959	25.000	300

Statistički godišnjak FNRJ, 1958. Za 1959 je procena iz dokumentacije uz predlog Saveznog društvenog plana za 1959.

Brojno stanje krupnijih *poljoprivrednih mašina* prikazuje tabela 9.

TABELA 9 — BROJNO STANJE KRUPNIJAH POLJOPRIVREDNIH MAŠINA

Godina	Sejalice za strna žita	Žetelice i kosilice	Kombajni za žita	Vršalice (motorne)
1951	54.000	28.000	...	17.616
1957	57.000	42.900	643	20.320
1958	...	...	1.500	21.200

Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

U odnosu na predratni period znatno je povećan broj tehničkih sredstava za rad. Međutim, snabdevenost ratarske proizvodnje sredstvima za rad još ne zadovoljava. Na jedan traktor dolazi oko 300 ha oranične površine, što je za 5 do 10 puta više nego u poljoprivredno razvijenim zemljama. Jedna sejalica za strna žita dolazi u proseku na oko 50 gazdinstava, a jedna žetelica i kosilica na oko 65 gazdinstava.

U okviru mera koje su u toku poslednjih godina preduzimane za unapređenje ratarske proizvodnje i šire uvođenje savremenih tehnoloških procesa centralno mesto zauzima mehanizacija ratarske proizvodnje. Broj traktora za poslednje tri godine je povećan za 80%. Na jedan traktor u 1956 dolazilo je prosečno oko 1,5 priključno oruđe, a u 1958 taj se broj popeo na 5 priključnih oruđa. Za održavanje mašinskog parka izgrađeno je i opremljeno preko 100 remontnih i servisnih radionica. U mehanizaciju i opremu uloženo je 1956 oko 13 milijardi, 1957 — 27,5 a 1958 — 35 milijardi din., tj. gotovo tri puta više nego 1956.

Snabdevenost ratarske proizvodnje traktorskim parkom još ne zadovoljava. Međutim, njegovim punim iskorišćenjem moguće je veliki deo proizvodnje mehanizovati. Radni potencijal postojećeg broja traktora iznosi oko 2.000.000 ha, što znači da se traktorskom obradom može obuhvatiti oko 27% oranica. Traktori i druga savremena tehnička sredstva koncentrisana su kod poljoprivrednih organizacija i u onim krajevima gde daju veće efekte. Na socijalističkim gazdinstvima na jedan traktor dolazi oko 50 ha oranice. U užem žitorodnom rejonu (Vojvodina i srezovi Osijek i Vinkovci), gde se nalazi oko 1.900.000 ha oranice, ima preko 50% ukupnog broja traktora i krupnijih poljoprivrednih mašina (na jedan traktor dolazi oko 150 ha oranice).

Potrošnja *veštačkih đubriva* upotrebljenih u ratarskoj proizvodnji naglo raste (tabela 10).

TABELA 10 — RASPOLOŽIVE KOLIČINE VEŠTAČKIH ĐUBRIVA

Godina	Količina đubriva (tona)	Prosečna količina (kg) đubriva po 1 ha oranice
1939	46.673	4
1948	102.087	14
1953	107.970	15
1954	284.320	38
1955	466.685	62
1956	565.242	75
1957	974.132	125
1958	1.200.000	170

Statistički godišnjak, 1958; za 1958 procena.

Količina đubriva po jednom hektaru oranice je, i pored velikog porasta u toku poslednjih nekoliko godina, u proseku još uvek nedovoljna odnosno manja nego u poljoprivredno razvijenim zemljama. U žitorodnom rejonu količina đubriva je veća i iznosi preko 300 kg po ha. Na socijalističkim gazdinstvima i površinama na kojima je proizvodnja organizovana na bazi kooperacija potrošnja đubriva je veoma visoka — 500—1.000 kg/ha.

Potrošnja *sredstava za zaštitu bilja*, od kojih se znatan deo koristi za zaštitu ratarskih useva, u porastu je poslednjih godina (tabela 11).

TABELA 11 — POTROŠNJA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

Godina	U tonama
1950	19.686
1951	20.946
1952	18.026
1953	20.796
1954	18.946
1955	21.735
1956	25.135
1957	26.990
1958	28.000

Izveštaji o radu Saveza poljoprivredno-šumarskih komora Jugoslavije za 1956 i 1957.

Naročito je značajna šira upotreba hormonalnih hebricida za uništavanje korova u usevima.

U ratarstvu se naglo razvija proizvodnja selekcionisanog sortnog semena. Uvedene su u proizvodnju strane visokoprinosne sorte pšenice i hibridni kukuruz (tabela 12).

TABELA 12 — PROIZVODNJA SELEKCIONISANOG SEMENA PŠENICE I HIBRIDNOG KUKURUZA (U tonama)

Godina	Pšenica	Kukuruz
1953	4.000	100
1954	7.000	200
1955	25.000	1.485
1956	40.000	8.308
1957	50.000	13.526

Izveštaji o radu Saveza poljoprivredno-šumarskih komora Jugoslavije za 1956 i 1957.

Stranim (talijanskim) visokoprinosnim sortama zasejano je bilo u 1957 — 40.000 ha, a u jesenjoj setvi 1958 prema prethodnim rezultatima Saveznog zavoda za statistiku — 301.000 ha.

Površine pod hibridnim kukuruzom brzo se povećavaju. U 1957 bilo je zasejano hibridnim kukuruzom 172.000 ha, a u 1958 — 350.000 ha.

Melioracioni objekti. Bogatstvo rekama omogućuje navodnjavanje velikih površina, ali stvara i problem zaštite od poplava i suvišnog vlaženja zemljišta. Usled neuređenosti rečnih korita, velike površine zemljišta su izložene stalnom i povremenom plavljenju i suvišnom vlaženju, što umanjuje visinu ratarske proizvodnje. Od ukupno ugrožene površine od poplava (1.886.000 ha) štiti se oko 1.434.000 ha, od čega oranica, livada i pašnjaka oko 1.400.000 ha.

U cilju ubrzanja regulisanja vodnog režima i povećanja i stabilizovanja poljoprivredne odnosno ratarske proizvodnje, pristupilo se izgradnji velikog hidrosistema Dunav — Tisa — Dunav i melioracijama u Makedoniji, pored niza lokalnih melioracionih radova.

Za proučavanje i rešavanje problema u ratarstvu postoji 25 ratarskih *naučno-istraživačkih ustanova* — zavoda i instituta. Pored toga, postoji i 255 poljoprivrednih stanica i stanica za zaštitu bilja koje rade na primeni tekovina i rezultata nauke u proizvodnji i uopšte za unapređenje ratarske proizvodnje. To predstavlja značajnu snagu za unapređenje ratarske proizvodnje.

Ulaganja u ratarstvo. U posleratnom periodu najveći deo (oko 70,5%) ukupnih ulaganja u poljoprivredu bio je investiran u ratarstvo i melioracije (tabela 13).

TABELA 13 — ULAGANJA U RATARSTVO I MELIORACIJE
(U milionima din. po cenama 1956)

Godina	Ukupno u poljoprivredu	Ratarstvo	Melioracije	Ratarstvo i melioracije
1945/46	5.787	2.251	193	2.444
1947	9.525	4.614	2.962	7.576
1948	25.721	17.533	3.310	20.843
1949	33.810	21.558	4.292	25.850
1950	25.881	18.838	1.749	20.587
1951	15.073	10.894	930	11.824
1952	14.032	10.050	1.538	11.588
1953	20.810	11.044	5.510	16.554
1954	21.593	9.239	5.429	14.668
1955	23.684	7.697	5.328	13.025
1956	35.124	13.838	6.450	20.288
Ukupno				
1945/56	231.040	127.556	37.691	165.247

Jugoslovenska investiciona banka: Investicije u poljoprivredi 1945—1956. Uzete su u obzir samo investicije uložene direktno u poljoprivredu, tj. nisu uzeta ulaganja u zadrugne domove, stanbene građevine na poljoprivrednim gazdinstvima, trgovinu u zadrugama i dr., što iznosi daljih oko 45.500 miliona.

U tabeli 13 daju se podaci o investicionom ulaganju do 1956, jer samo za ovaj period postoje središnji podaci po pojedinim granama poljoprivrede.

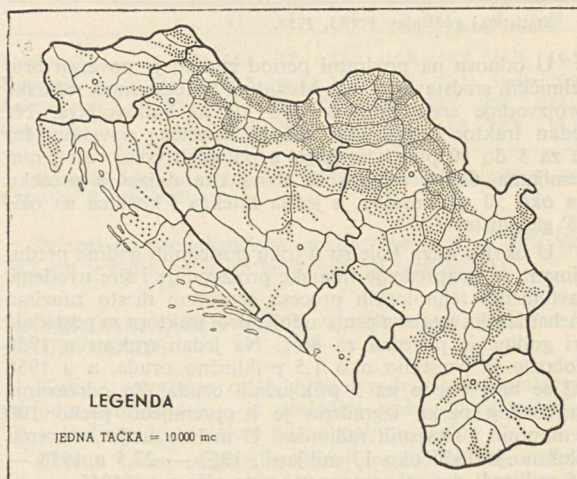
U toku 1957 i 1958, tj. u prve dve godine Petogodišnjeg plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, ulaganja u poljoprivredu su znatno povećana. U 1957 ukupna ulaganja u poljoprivredu iznose 54,8 milijarde din. što predstavlja povećanje za 63% u odnosu na obim ulaganja u 1956, a u 1958 obim ulaganja je povećan na 73,2 milijarde din. tj. za 33% više u odnosu na 1957. U okviru toga povećana su i ulaganja u ratarstvo⁶ za oko 29,6 milijardi u 1957, odnosno na 42,7 milijarde u 1958.

Od ukupnih ulaganja u poljoprivredu u posleratnom periodu najveći deo — oko 56% — uloženo je u ratarsku proizvodnju.

KARAKTERISTIKA RATARSKE PROIZVODNJE

Od svih grana poljoprivredne proizvodnje, ratarska proizvodnja pokazuje, posle voćarstva, najveću nestabilnost. Odnos najviše i najniže proizvodnje u periodu od 1947 do 1957 iznosi 266%. Najveće oscilacije se zapažaju kod proizvodnje industriskog i povrtarskog bilja (tabela 14).

KARTOGRAM 3 — PROIZVODNJA PŠENICE 1958

U okviru kretanja ukupne ratarske proizvodnje postoje znatne razlike kod pojedinih značajnih proizvoda (tabela 15).

Proizvodnja hlebnih žita je u posleratnom periodu u proseku niža nego pre rata za oko 7,5%⁷ (kartogram 3).

TABELA 14 — INDEKSI PROIZVODNJE

(Prosek 1947 — 1956=100)

Grana odnosno grupa proizvoda	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958*
Poljoprivreda												
Ukupno	93	107	107	78	110	78	110	97	120	100	145	126
Od toga:												
Ratarski proizvodi	94	113	117	70	113	62	118	91	123	100	165	121
Od toga:												
Žita	101	120	116	75	115	64	120	80	117	93	160	118
Industrisko bilje	106	114	119	63	109	50	108	106	130	96	175	126
Povrtno bilje	72	94	124	58	108	60	117	111	134	124	178	134
Stočno krmno bilje	64	93	100	54	113	70	123	123	139	122	152	148
Livadarstvo	99	99	105	71	122	73	112	99	106	115	108	91

Statistički bilten, br. 129 i Komineke SZS, br. 9/1959.

* Prethodni podaci.

TABELA 15 — KRETANJE PROIZVODNJE ZNAČAJNIJIH PROIZVODA

(U hiljadama тона)

Proizvodi	Prosek 1930/39	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	Prosek 1948/57
Pšenica i raž	2.642	2.049	2.557	1.905	2.819	1.571	2.693	1.805	3.380	2.691	2.439
Ječam	410	266	359	258	458	253	390	344	604	470	366
Kukuruz	4.300	2.090	4.040	1.470	3.840	3.000	3.900	3.370	5.660	3.950	3.510
Šećerna repa	616	851	1.940	512	1.510	1.250	1.380	1.130	2.030	1.480	1.320
Suncokret	9,1	69,3	94,4	51	113	125	102	59	92,7	79,6	96
Konoplja	250	175	204	120	220	272	342	220	312	262	271
Duvan	14,7	15,8	27,8	14,8	30,9	32,3	43,3	30,7	63,3	39,2	32,1
Krompir	1.650	1.050	1.650	1.150	2.100	1.880	2.270	2.190	3.310	2.620	1.920
Pasulj	134	63	188	50	150	173	227	168	179	119	151
Seno*	4.138	2.949	5.310	3.180	5.080	4.650	5.040	4.980	5.270	4.622	4.550

Statistički godišnjak FNRJ, 1958, Indeks 10/1958 i Komineke SZS br. 6/1959.

* Obuhvata seno lucerke, deteline i livadsko.

⁶ Kako još nisu objavljeni konačni podaci, izvršena je procena na bazi date tehničke strukture uloženi sredstava u poljoprivredu.

⁷ Vidi: »J. P.« 1959, str. 17—22 (7—12).

Proizvodnja kukuruza i ječma je u posleratnom periodu u proseku takođe manja od predratne usled manjih prosečnih prinosa i nešto smanjene setvene površine (kartogram 4).

Proizvodnja šećerne repe je posle rata znatno porasla preko dva puta, ali još nije dovoljna da podmiri potrebe u potrošnji šećera (kartogram 5).

Proizvodnja uljarica (suncokreta uglavnom) porasla je u posleratnom periodu za preko deset puta. Međutim, i tako povećana proizvodnja je nedovoljna za podmirenje naraslih potreba u jestivom ulju.

Proizvodnja duvana u odnosu na predratnu proizvodnju povećala se dva puta. Postoje velike mogućnosti za dalje povećanje proizvodnje, naročito visokokvalitetnih tipova duvana za izvoz.

Proizvodnja povrća, posebno dva osnovna proizvoda — krompira i pasulja — znatno se povećala, naročito u toku poslednjih nekoliko godina. U periodu od 1954 do 1957 proizvodnja krompira se povećala za preko 70% u odnosu na prosečnu predratnu proizvodnju, a proizvodnja pasulja za 40%. Sve veće potrebe u povrću za ishranu stanovništva i razvoj konzervne industrije zahtevaju još veće i brže povećanje proizvodnje povrća, za šta se sada preduzimaju mere. Velike mogućnosti za povećanje proizvodnje povrća postoje na zemljištima koja se osposobljavaju za navodnjavanje (Makedonija, Vojvodina, Pomoravlje), a krompira u brdskim i planinskim krajevima.

Proizvodnja stočne hrane (sena) povećala se do 1954 u proseku za oko 10%. U godinama 1954—1957 proizvodnja stočne hrane se povećala za 20% u odnosu na predratni prosek. Nedovoljno razvijena krmna baza je jedan od osnovnih uzroka sporog razvoja stočarstva, odnosno veće izmene strukture poljoprivredne proizvodnje. Neusklađeni odnosi između ratarske i stočarske proizvodnje odrazili su se nepovoljno i na plodnost zemljišta i usporili su promene u plodored.

KARTOGRAM 4 — PROIZVODNJA KUKURUZA 1958

Najveći deo ratarske proizvodnje ostvaruje se na relativno malim površinama severno od Save i Dunava u žitorodnom području, koje obuhvata samo oko 28% poljoprivredne površine. Na ovoj teritoriji proizvodi se hlebnih žita 53%, kukuruza 57%, šećerne repe 98%, suncokreta 90% i konoplje 93%. U užem delu žitorodnog područja, Vojvodini, koji obuhvata samo 13% ukupne poljoprivredne odnosno 16% obradive površine, proizvodi se 31% ukupne proizvodnje pšenice, 35% kukuruza, 61% šećerne repe, 57% konoplje, 57% suncokreta. Od ukupnih tržišnih viškova, u Vojvodini se ostvaruje 55% hlebnih žita, 50% kukuruza, 61% šećerne repe, 55% konoplje. Ravničarski odnosno žitorodni rejon predstavlja glavni ratarski rejon Jugoslavije.

KARTOGRAM 5 — PROIZVODNJA ŠEĆERNE REPE 1958

PROCES MODERNIZACIJE RATARSKE PROIZVODNJE

Merama koje se u toku poslednjih nekoliko godina preduzimaju za podizanje i modernizovanje poljoprivrede najveći uspesi su postignuti u ratarskoj proizvodnji. U ratarstvu se najviše razvilo uvođenje savremenih tehnoloških procesa i tehničkih sredstava u proizvodnji.

Unapređenju ratarske proizvodnje doprinose i zadrugе koje materijalno i organizaciono sve više jačaju i postaju značajan faktor u tom procesu. U 1957 zadrugе su kontrahiranjem pšenice i kukuruza obuhvatile oko 500.000 ha. One su izvršile oranje kod 211.778 individualnih gazdinstava na oko 259.000 ha, setvu na 28.752 ha, žetvu na 63.512 ha i ovrle 101.107 vagona. Pored toga, snabdele su seljačka gazdinstva sa 31.797 t semena sortne pšenice, 3.468 t semena kukuruza, 377.712 t veštačkih đubriva, a okupile pšenice i raži 421.103 t, kukuruza 206.860 t, krompira 149.560 t.

Preduzete mere i mnogi drugi poduhvati na unapređenju ratarske proizvodnje, iako predstavljaju samo deo velikog programa i početak procesa modernizacije ratarske proizvodnje, već se odražavaju na visini proizvodnje (tabele 6 i 15).

Proizvodnja žita u trogodišnjem proseku (1956/1958) dostigla je predratni nivo i pored znatnog smanjenja setvene površine. Proizvodnja šećerne repe i krompira je znatno iznad predratne proizvodnje (za 150% odnosno za 63%). Proizvodnja 1957/1958 u proseku znatno premašuje predratnu proizvodnju. Vrednost prosečne ratarske proizvodnje u toku 1956/1958 veća je za 18,8% od 10-godišnjeg proseka vrednosti proizvodnje u 1949/1958.

Proces modernizovanja ratarske proizvodnje dostigao je visok stepen na socijalističkim poljoprivrednim gazdinstvima (tabela 16).

TABELA 16 — PRINOSI PŠENICE I KUKURUZA PO VRSTAMA GAZDINSTAVA

(U mc/ha)

Godina	P š e n i c a			K u k u r u z		
	Poljoprivredna dobra	Seljačke radne zadruge	Seljačka gazdinstva	Poljoprivredna dobra	Seljačke radne zadruge	Seljačka gazdinstva
1954	9,5	9,1	7,3	19,4	18,0	11,6
1955	17,9	17,3	...	20,1	20,3	...
1956	15,3	14,7	9,5	21,5	21,3	12,7
1957	24,3	22,1	15,2	39,1	37,6	20,8
1958	24,3	21,3	11,4	42,0	38,7	14,8

Statistički bilteni, br. 42, 68, 71, 95 i 129; Indeks 10/1958 i Kominkne SZS, 6/1959.

Na nekim socijalističkim poljoprivrednim gazdinstvima i u kooperativnoj proizvodnji postignuti su veoma visoki prinosi, 3—4 puta veći od dosadašnjih jugoslovenskih proseka (prinos pšenice iznosi 40—60 mc/ha, kukuruza 60—80 mc/ha i dr.). S daljim organizacionim i tehničkim osposobljavanjem socijalističkih gazdinstava kao i s daljim razvijanjem kooperativnih načina proizvodnje ovakvi prinosi treba da se ostvare na sve većim površinama.

TRŽIŠTE I CENE

Od ukupne ratarske proizvodnje srazmerno manji deo ide na tržište. U periodu 1948/1952 od ukupne ratarske proizvodnje tržni viškovi su iznosili oko 36%, u periodu 1953/1957 — 39,5%, a u periodu 1955/1957 oko 41%. Najveći deo proizvoda ratarstva služi za ličnu potrošnju proizvođača (hlebna žita, povrće) i za stočnu proizvodnju (zrnasta i kabasta stočna hrana).

Postoji nejednak obim robnosti kod pojedinih grupa ratarskih proizvoda. Najveća robnost je kod industriskog bilja — oko 95% proizvodnje predstavlja tržni višak, i povrća oko 30% proizvodnje predstavlja tržni višak. Žita imaju srazmerno malu robnost, svega oko 13%, jer se najveći deo konzumira kod proizvođača. Najmanja je robnost krnlog bilja, oko 3%, jer se ova proizvodnja gotovo isključivo koristi za dalju reprodukciju u okviru gazdinstava. Isto tako, nejednaka je i tržišnost pojedinih proizvoda u okviru pojedinih grupa proizvoda (tabela 17).

TABELA 17 — OTKUPLJENE KOLIČINE VAŽNIJIH PROIZVODA RATARSTVA

Proizvodi	Godišnji proseki 1951/1955		1956		1957	
	otku- pljene količine (u vago- nima)	% proiz- vodnje	otku- pljene količine (u vago- nima)	% proiz- vodnje	otku- pljene količine (u vago- nima)	% proiz- vodnje
Pšenica i raž	48.800	21,2	33.000	18,3	75.000	22,4
Kukuruz	26.400	8,1	29.000	8,6	41.000	8
Krompir	40.900	22,6	45.000	20,0	55.000	16,5
Pasulj	...	...	4.400	26	3.000	16,7

Dokumentacija Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije 1957—1961 i Izveštaji o radu Saveza poljoprivredno-šumarskih komora za 1956 i 1957.

Tržište ratarskih proizvoda karakteriše znatna neravnomernost priliva robe kako u pojedinim godinama tako i u toku iste godine. To je uslovljeno oscilacijama proizvodnje odnosno njenim sezonskim karakterom. Ova neravnomernost ponude izražena je i u rejonskom pogledu. U izrazitijim proizvodnim područjima ponuda proizvoda je znatno veća, te su i cene najniže. Ovakva nestabilnost tržišta u najvećoj meri je izražena kod povrća, čija proizvodnja ima pretežno lokalni i sezonski karakter. U nedostatku dobro organizovanog tržišta događa se da su cene povrća u proizvodnim rejonima jako niske, što destimulira proizvođače, dok su cene povrća u velikim potrošačkim centrima nesrazmerno visoke.

Tržište žita je organizovanije, a godišnje i sezonske oscilacije ublažavaju se intervencijom iz državnih rezervi i uvoza.

Najveći deo tržnih viškova realizuje se preko organizovane otkupne mreže (žita, industrisko bilje). Međutim, znatan deo tržnih viškova, naročito povrća, prodaje se preko seljačke pijace.

Prenošenjem otkupa na zemljoradničke zadruge i sve većom orijentacijom njihove delatnosti na poljoprivrednu proizvodnju stvaraju se uslovi za šire obuhvatanje tržnih viškova i sređivanje tržišta. U 1957 zadruge su uspele da obuhvate 74,5% otkupa žita, 81,3% povrća i 46,6% industriskog bilja.

Zadružne organizacije vrše ugovaranje proizvodnje i učestvuju u samoj proizvodnji. Na taj način obezbeđuje se povećanje i stabilizovanje proizvodnje, odnosno otklanjanje se oscilacije u proizvodnji i obezbeđuju proizvodi

za snabdevanje stanovništva i industrije (sirovine). Ugovaranje i otkup važnijih proizvoda ratarstva vrši se po dogovornim cenama. Utvrđene otkupne cene postoje za žita, industrisko bilje, krompir i pasulj.

Cene proizvoda ratarstva u toku poslednjih 4—5 godina stalno rastu zbog zaostajanja poljoprivredne proizvodnje za rastućim potrebama (tabela 18).

TABELA 18 — INDEKS CENA RATARSKIH PROIZVODA (CENE PROIZVOĐAČA)
(Prosečni godišnji indeks — 1957 = 100)

Godina	1953	1954	1955	1956	1958
Poljoprivredni proizvodi					
Ukupno	69	77	87	91	98
Od toga:					
Proizvodi ratarstva	68	62	82	89	91
Od toga:					
Žitarice	68	67	85	92	99
Povrće	70	51	77	82	71

Indeks 35/59.

U okviru opšteg indeksa cena poljoprivrednih proizvoda, porast cena proizvoda ratarstva je niži. Srazmerno najmanji porast cena bio je kod povrća.

Cene ratarskih proizvoda na tržištu su prilično neujednačene. Rejonski karakter ratarske proizvodnje utiče na ponudu i potražnju proizvoda, a time i na formiranje cene. U ratarskim područjima cene ratarskih proizvoda su niže nego u ostalim (tabela 19).

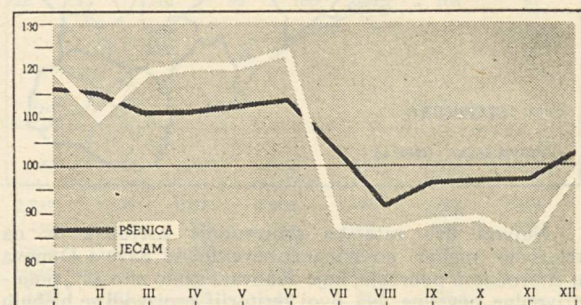
TABELA 19 — CENE VAŽNIJIH RATARSKIH PROIZVODA NA TRŽIŠTIMA RAZLIČITIH PODRUČJA U 1957 (Kg/din.)

Proizvodi	Beograd	Zagreb	Ljubljana	Sarajevo	Skopje	Titograd
Pšenica	38,8	47,9	54	60	44,7	...
Kukuruz	33,7	42,5	56	52	40,6	...
Ječma	32,8	47,9	52	48,3	40,1	...
Krompir	22,7	19,7	14,5	25,4	27,1	31,1
Crni luk	59	66	68	65	41,8	53

Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

Cene pšenice, kukuruza i ječma bile su pod uticajem žitorodnih reiona Vojvodine najniže na područjima beogradske pijace. Cena krompira je bila najniža na ljubljanskoj pijaci, a crnog luka na skopskoj, pod uticajem proizvodnih reiona krompira odnosno crnog luka.

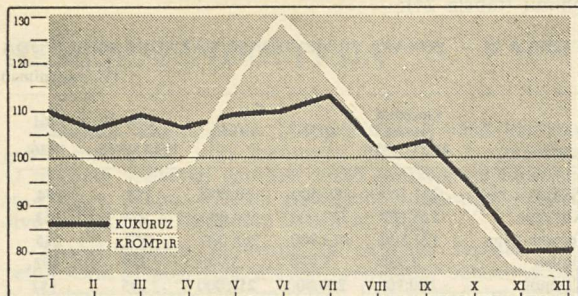
GRAFIKON 1 — MESEČNO KRETANJE CENA PŠENICE I JEČMA U 1957

Razlike u ceni pojedinih proizvoda (pšenica, crni luk) u pojedinim rejonima bila bi veća da se nestašica ovih proizvoda ne ublažava uvozom.

Sezonski karakter ratarske proizvodnje takođe utiče na formiranje cena u pojedinim mesecima u toku godine. Cene pred berbu (žetvu) kada su iscrpene zalihe, dostižu najviši, da bi posle berbe (žetve), kada je ponuda najveća dostigle najniži nivo (grafikoni 1 i 2).

GRAFIKON 2 — MESEČNO KRETANJE CENA KUKURUZA I KROMPIRA U 1957

IZVOZ I UVOZ

Ratarska proizvodnja u spoljnotrgovinskoj razmeni ima značajno mesto. Do 1958 u ukupnom izvozu ratarski proizvodi su učestvovali sa oko 5%. Međutim, u 1958 njihovo učešće je povećano i iznosi preko 12%. Od ukupnog izvoza poljoprivrednih proizvoda na ratarske proizvode do 1958 je dolazilo od 20% do 22%. U 1958 učešće ratarskih proizvoda u izvozu je povećano na oko 42% od ukupnog izvoza poljoprivrednih proizvoda.

Od ukupnog uvoza na ratarske proizvode dolazilo je prosečno godišnje oko 20%. U 1958 njihovo učešće se znatno smanjilo i iznosi oko 9,8%. Od ukupnog uvoza poljoprivrednih proizvoda na ratarske proizvode u proseku godišnje je dolazilo oko 73%. Međutim u 1958 uvoz ratarskih proizvoda u odnosu na ukupan uvoz poljoprivrednih proizvoda smanjen je i iznosi oko 59% (g afikon 3).

Srazmerno visok uvoz ratarskih proizvoda u celini proizlazi iz uvoza velikih količina pšenice. Od ukupnog uvoza ratarskih proizvoda na uvoz pšenice dolazi oko 85%.

U 1958, prvi put posle rata, izvoz poljoprivrednih proizvoda veći je od uvoza (za oko 3.046 miliona din.) što je rezultat napora koji se čine na povećanju ratarske proizvodnje (tabela 20).

TABELA 20 — IZVOZ I UVOZ PROIZVODA RATARSTVA U PERIODU 1954—1958 PO VREDNOSTI

(U milionima din.)

	1954	1955	1956	1957	1958*	Prosek 1954/1957
I z v o z						
Ukupno	72.113	76.976	97.011	118.533	132.419	91.158
Od toga:						
Poljoprivreda	21.956	18.668	25.931	28.512	37.416	23.767
Ratarstvo	5.032	3.082	5.570	5.487	16.010	4.793
U %						
od ukupnog	7	4	5,7	4,6	12	5,3
od poljoprivrede	23	16,5	21,5	19,3	42	20
U v o z						
Ukupno	101.819	132.288	142.243	198.394	205.504	143.686
Od toga:						
Poljoprivreda	28.350	38.161	45.869	45.147	34.370	39.382
Ratarstvo	21.469	26.377	35.507	31.724	20.240	28.769
U %						
od ukupnog	21,2	20	25	16	9,8	20
od poljoprivrede	76	69,2	77,5	70	59	73

Statistički godišnjak, FNRJ 1958. Indeks 3/1959.
*Prethodni podaci

Glavni izvozni proizvodi ratarstva su kukuruz, duvan, hmelj, sirak, povrće (krompir, luk, pasulj, paradajz) i stočna hrana. Glavni uvozni proizvodi ratarstva su pšenica, pamuk, seme uljarica, pirinač, razno semenje.

Izvoz i uvoz važnijih proizvoda ratarstva u toku 1953/1958 prikazuje tabela 21.

TABELA 21 — KRETANJE IZVOZA I UVOZA NAJVAŽNIJIH PROIZVODA U 1953—1958

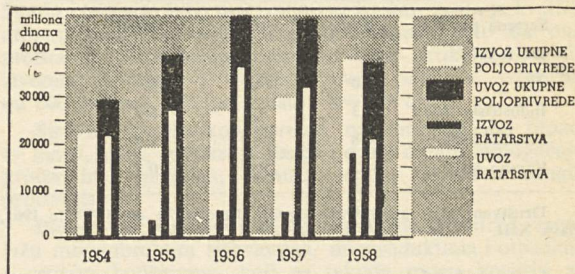
(U vagonima)

	1953	1954	1955	1956	1957	1958*
I z v o z						
Kukuruz	5.680	12.400	205	5.030	4.930	57.175
Duvan (fermentisan i nefermentisan)	614	700	1.465	2.000	1.606	2.318
Hmelj	145	183	229	227	238	249
Sirak (slama i zrno)	294	462	193	624	722	1.310
Povrće	985	1.252	269	4.300	1.091	3.813
Krmno bilje	3.310	2.968	1.481	1.179	1.571	1.228
U v o z						
Pšenica	75.800	83.200	97.500	132.300	110.300	73.914
Ječam i ovas	2.332	1.322	2.950	1.231	1.356	—
Pirinač	260	480	2.010	3.490	2.630	2.862
Pamuk	2.800	2.370	4.470	3.460	3.940	3.828
Uljano seme (sunco-kret, uljana repica)	1.135	184	566	2.252	522	—
Soja	500	150	250	557	1.150	0,6
Seme krmnog bilja (detelina, lucerka, stočna repa)	12	44	8	47	56	3

Statistički bilten, br. 129.

* Prethodni podaci.

GRAFIKON 3 — IZVOZ I UVOZ POLJOPRIVREDNIH I RATARSKIH PROIZVODA 1954—1958

PERSPEKTIVNI RAZVOJ

Jedan od osnovnih ekonomsko-političkih ciljeva i zadataka u daljem razvitku privrede i socijalističkih proizvodnih odnosa jeste razvoj poljoprivrede i socijalističkih odnosa na selu kao jedinstven proces.

Rezolucijom o perspektivnom razvitku poljoprivrede i zadrugarstva i Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije za period 1957—1961 utvrđene su osnovne smernice i proizvodni zadaci poljoprivrede. U okviru utvrđenih osnovnih smernica razvoja i proizvodnih zadataka poljoprivrede značajno mesto ima ratarska proizvodnja.

U perspektivnom planu predviđen je brži razvoj i osetno veći porast proizvodnje u ratarstvu. Predviđen obim proizvodnje ratarstva u 1961 treba da bude za 51% veći od proseka 1951/1955.

Problem proizvodnje pšenice i kukuruza treba rešiti putem ostvarenja visokih prinosa po hektaru primenom savremene agrotehnike. U proizvodnji industriskog bilja predviđeno je proširenje setvene površine uz znatno povećanje prinosa po hektaru. Proizvodnja povrća prvenstveno će se razvijati u okolini velikih gradova i industriskih naselja. U brdskim i planinskim krajevima razvijace se proizvodnja krompira.

Krupni zadaci u ratarskoj proizvodnji postavljeni su u pogledu povećanja proizvodnje stočne hrane koje treba da

se postigne znatnim proširenjem prinosa po hektaru i melioracijama livada i pašnjaka.

Predviđeno povećanje ratarske proizvodnje zasniva se, u prvom redu, na povećanju prinosa po hektaru svih ratarskih kultura i izmeni strukture setve u pravcu većeg učešća industrijskih kultura, povrća i krmnog bilja.

Predviđeno povećanje prinosa prikazano je u tabeli 22.

TABELA 22 — POVEĆANJE PRINOSA NAJVAŽNIJIH RATARSKIH KULTURA

	Godišnji prosek 1951/1955	1956	1961	1961 1951—1955	1961 1956
Pšenica i raž	10,8	9,6	16,9	156	175
Kukuruz	13,5	13,1	22,0	163	168
Šećerna repa	159,0	163,0	260,0	163	160
Duvan	7,7	7,4	10,0	130	135
Konoplja	44,0	45,0	59,0	134	131
Krompir	73,0	81,0	90,0	123	111

Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, glava XIII.

Predviđena izmena strukture setvenih površina prikazana je u tabeli 23.

TABELA 23 — IZMENA STRUKTURE SETVENE POVRŠINE

	Godišnji prosek 1951/1955	1956	1961
Setvena površina	100,0	100,0	100,0
Od toga:			
Žita	79,0	80,1	75,4
Industrijsko bilje	5,3	4,8	6,4
Povrtno bilje	6,8	7,1	7,4
Krmno bilje	8,1	8,0	10,8

Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, glava XIII.

U ravničarskom području i na zemljištu koje će se obrađivati u kooperaciji, kao i na socijalističkim gazdinstvima, povećanje prinosa i promena setvene strukture su znatno veće. Predviđena povećanja prinosa u Vojvodini iznose: pšenica za 80% (24 mc/ha), kukuruza za 82% (35 mc/ha), šećerne repe za 50% (265 mc/ha) u odnosu na prosek 1951/1955. Učešće površine pod žitima u ukupnoj setvenoj površini treba da se smanji od 76,0% u 1947/1956 na 72,2% u 1961.

U okviru predviđenog ukupnog porasta ratarske proizvodnje, porast važnijih proizvoda predviđen je u sledećem obimu (tabela 24):

TABELA 24 — PORAST PROIZVODNJE VAŽNIJIH PROIZVODA (U vagonima)

	Godišnji prosek 1951/1955	1956	1961	1961 1951/1955	1961 1956
Pšenica i raž	231.100	180.500	350.000	151	194
Kukuruz	325.100	337.000	550.000	169	163
Šećerna repa	131.800	113.000	265.000	201	235
Duvan	2.860	3.070	5.900	206	192
Krompir	180.700	219.000	250.000	195	152

Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, glava XIII.

Ostvarenje porasta proizvodnje predviđa se modernizacijom proizvodnje na bazi šireg sprovođenja savremenih agrotehničkih mera i uvođenjem novih tehnoloških postupaka. Do 1961 povećaće se broj traktora od 14.700 u 1956 na 40.000 komada, kombajna od 340 na 4.000 komada; upotreba veštačkih đubriva od 56.000 na 240.000 vagona; sredstava za zaštitu bilja od 2.200 na 3.600 vagona; upotreba sortnog semena pšenice proširiće se na preko 80% setvene površine, a upotreba semena hibridnog kukuruza na više od 50% površina pod ovom kulturom. Radovi na melioracijama sprovodiće se u sledećem obimu: odbrana od poplava izvodice se na oko 600.000 ha, od čega će se do 1961 završiti na 300.000 ha; odvodnjavanje na 730.000 ha, a završiće se na 400.000 ha.

Predviđena savremena tehnička sredstva i mere primenjivaće se u većoj meri na socijalističkim gazdinstvima i u proizvodnji na bazi kooperacije sa individualnim proizvođačima. Na taj način obezbediće se najveća efikasnost upotrebe ovih sredstava i mera.

Prema tome, ostvarenje ratarske proizvodnje predviđene Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, baziraće na krupnoj proizvodnji društvenih gazdinstava i kooperaciji društvenih gazdinstava sa seljačkim gazdinstvima. Preko kooperacija društvena sredstva biće potpuno angažovana i pristupačnija seljačkim gazdinstvima, što će omogućiti organizovanje moderne proizvodnje na selu.

Visoka proizvodnja na društvenim gazdinstvima, i putem kooperacije na seljačkim gazdinstvima, omogućiće sniženje cene koštanja po jedinici proizvoda. Time se znatno povećava rentabilnost proizvodnje.

Za poslednje dve godine ovakav način rada dao je dobre rezultate. U 1957, najrodnijoj godini posle rata, postignut je i premašen nivo Plana za 1961 u ratarskoj proizvodnji za oko 5%. U 1958, godini sa lošim prirodnim uslovima prema ocenama, postignuto je oko 80% od nivoa Plana 1961.

Ing. B. R.

HEMISKA INDUSTRIJA

Hemiska industrija sa 148 preduzeća¹ obuhvata oko jednu šesnaestinu svih preduzeća industrije i rudarstva. U ukupnoj vrednosti godišnje bruto proizvodnje učestvuje sa 4,6%, u ukupnom broju zaposlenih u industriji i rudarstvu sa 3,3%, a u ukupnom izvozu sa 3,5%.²

Značaj hemiske industrije za privredu Jugoslavije je veliki. Ona se pojavljuje u svim privrednim oblastima bilo u direktnoj proizvodnoj potrošnji, bilo posrednim putem. Naročito je značajna kao baza za razvoj ostalih industrijskih grana. Proizvodi hemiske industrije nalaze široku primenu u podmirivanju potreba stanovništva u hrani, odeći, lekovima, kao i na polju kulture i higijene.

Proizvodnja hemiske industrije u posleratnom periodu pokazuje brži porast od prosečnog porasta produkcije u celokupnoj oblasti industrije i rudarstva. Međutim, ona ipak zaostaje za rastućim potrebama unutrašnje potrošnje i prirodnim uslovima povoljnim za njen razvoj.

PRIRODNI USLOVI ZA RAZVOJ HEMISKE INDUSTRIJE

Sirovinska i energetska baza pruža povoljne uslove za razvoj hemiske industrije u Jugoslaviji. Ti prirodni uslovi su sledeći:

- mineralne sirovine (raznovrsna nalazišta minerala, olova, bakra, aluminijuma, hroma, soli);
- sirovine biljnog i životinjskog porekla;
- velike zalihe uglja, prvenstveno lignita;
- drvo;
- nalazišta nafte i prirodnog gasa;
- vrlo povoljni hidroenergetski izvori.

U okviru raznovrsnog *mineralnog bogatstva* koje predstavlja solidnu sirovinsku bazu za proizvodnju raznih neorganskih jedinjenja, najveći značaj za hemisku industriju imaju rezerve sumpora u vidu metalnih sulfida, piritu i pirotina. Računa se da glavna nalazišta metalnih sulfida — rudišta Bora, Majdanpeka, Trepče i Kišnice, sadrže oko 12 miliona t sumpora.

Sirovinska baza sumpora, koja se zasada nedovoljno koristi u proizvodnji sumporne kiseline, pruža mogućnosti koje su daleko veće ne samo od sadašnjih, već i perspektivnih potreba industrije sumporne kiseline.

Od proizvedenih količina piritnog koncentrata koje su u 1958 iznosile 331 hiljadu t, hemiska industrija je utrošila svega 56 hiljada t. Istovremeno je izvezeno preko 84% ukupno proizvedenih količina piritnog koncentrata. Pirotin se uopšte ne koristi, dok se otpadni metalurški gasovi koriste u minimalnoj meri u proizvodnji sumporne kiseline u Šapcu i Celju.

Ove rezerve omogućuju i razvoj industrije elementarnog sumpora, koji se danas nabavlja isključivo uvozom (1957 uvezeno su 9.163 t), a čija će se potrošnja u zemlji perspektivno znatno povećavati, kao rezultat predviđenog razvoja industrije veštačkih vlakana na bazi celuloze, sredstava za zaštitu bilja, gumarske i drugih industrija koje troše sumpor u velikim količinama.

Za razvoj hemiske industrije od velikog je značaja proizvodnja bakra, koji se upotrebljava u produkciji pla-

vog kamena (u 1958 utrošeno je 4.187 t); zatim olova i cinka (u 1958 utrošeno 1.856 t rafiniranog olova i 3.137 t sirovog cinka) koje u raznim oblicima upotrebljava industrija boja i pigmenata, sredstava za zaštitu bilja, farmaceutska industrija; žive koja nalazi primenu u proizvodnji sredstava za zaštitu bilja, farmaceutskih preparata, inicijalnih eksploziva, boja; hromne rude na kojoj bazira proizvodnja ferohroma i silikohroma, natrijum bihromata, hromne stipse.

Jugoslavija takođe raspolaže i znatnim rezervama arsenove rude, koja se može koristiti za proizvodnju arsenove kiseline koja se upotrebljava u hemiskoj industriji za izradu sredstava za zaštitu bilja.

Sirovine iz obojene metalurgije u proteklom periodu najvećim delom su izvožene zbog nerazvijenosti odgovarajućih prerađivačkih kapaciteta u hemiskoj industriji.

U pogledu nemetalnih sirovina najvažniji su krečnjak i so, čija je bogata sirovinska baza uticala na pravac i rani razvoj velikohemiske industrije u zemlji.

Iako su današnji kapaciteti za proizvodnju soli udvostručeni, a kapaciteti eksploatacije slane vode za fabriku sode u Lukavcu povećani za četiri puta u odnosu na predratne, brzi razvoj potrošnje u posleratnom periodu, a naročito znatno povećana potrošnja u hemiskoj industriji doveli su poslednjih godina do uvoza soli. Ovaj uvoz biće eliminisan dovršenjem izgradnje novog rudnika soli Tušanj u Tuzli.

Važne sirovine iz ove oblasti, kojima Jugoslavija takođe raspolaže u velikim količinama jesu barit i magnezit, koji se upotrebljavaju za proizvodnju raznih barijumovih i magnezijumovih soli.

Sirovine biljnog i životinjskog porekla. Sirovine biljnog porekla su takođe od velikog značaja za hemisku industriju. Smola i lekovito bilje nedovoljno se koristi, mada je kvalitet aromatičnog i lekovitog bilja prvoklasan, tako da ono predstavlja visokokonjunktorni izvozni artikal. U 1958 izvezeno je preko 7 hiljada t ovog bilja, u vrednosti od 600 miliona din. (po kursu 1 \$=300 din.).

Sirovine životinjskog porekla, naročito klanični otpaci — masti, kosti, endokrine žlezde i drugi organi, omogućuju proizvodnju glicerina, sapuna, lepila, lekova i drugih proizvoda.

Pored toga, poljoprivreda i prehranbena industrija raspolaže mnogobrojnim sirovinama, nuzproduktima i otpacima u velikim količinama, koji se takođe mogu koristiti za proizvodnju raznih hemijskih produkata. To je pre svega melasa kao nuzprodukt fabrika šećera (preko 50.000 t godišnje). Od nje se proizvodi oko 20.000 t alkohola godišnje, a njena džibra odnosno pepeo, koristi se za proizvodnju potaše.

Kukuruzne koćanke mogu se koristiti za proizvodnju furfurola koji se primenjuje u rafinerijama nafte i hemiskoj industriji.

Mleko služi kao sirovina za proizvodnju kazeina koji se upotrebljava za proizvodnju specijalnih lepila i plastičnih masa (galalit).

Vinski kamen i vinski mulj, kao otpaci u vinarstvu, koriste se za proizvodnju vinske kiseline.

Otpadne tehničke masnoće biljnog i životinjskog porekla podmiruju oko 35% ukupnih potreba reprodukcione potrošnje u industriji sapuna; u farmaceutsko-hemiskoj industriji sirovinska baza u klaničnim otpacima, koji služe kao sirovine u proizvodnji raznih medikamenata, zadovoljava u potpunosti današnje potrebe; u industriji glutinskih lepila znatne mogućnosti povećanja proizvodnje pružila bi bolja organizacija otpuka sirovina.

I *drvo* predstavlja važnu sirovinu za hemisku industriju. Ono služi za proizvodnju veštačkih vlakana, celofana i plastičnih masa, borove smole odnosno terpentina i kolo-fonijuma, štavni materija, sirćetne kiseline i metil alkohola. Ovi važni proizvodi, osim celuloznog acetata, već danas se proizvode u zemlji.

¹ Hemiska industrija (grana 120 po nomenklaturi SZS) obuhvata velikohemisku i elektrohemisku industriju (bazična hemija), proizvodnju sredstava za zaštitu bilja, industriju boja i lakova, sapunsku i kozmetičku industriju, prerađivačku hemisku industriju, prerađuju plastičnih masa, proizvodnju tehničkih gasova, industriju eksploziva i farmaceutsko-hemisku industriju. Podaci o broju preduzeća hemiske industrije prema evidenciji Udruženja hemiske industrije Jugoslavije za 1958.

² Statistički godišnjak FNRI, 1957.

Jugoslavija raspolaže solidnim šumskim fondom, naročito u bukovom drvetu koje se koristi za proizvodnju viskoznih vlakana i celofana. Od ukupnog fonda lišćara bukova masa iznosi oko 73%. Ukupna drvena masa iznosi 718 miliona m³, od čega na lišćare otpada 71%, a na četinare 29%.

Iako ne raspolaže visokokvalitetnim kamenim ugljem, Jugoslavija ima *velike zalihe mrkog uglja, a naročito lignita*. Ukupne bilansne rezerve uglja procenjuju se na:

(U milionima tona)

Kamenog uglja	204
Mrkog uglja	1.936
Lignita	19.232

Ugalj je važna sirovina za proizvodnju raznih hemijskih produkata koji se dobijaju gasifikacijom, hidrogenovanjem (hidrovanjem) ili na bazi koksa i polukoksa.

Gasifikovanjem uglja dobija se gas za sintezu, koji služi za proizvodnju veštačkih azotnih đubriva i mnogih azotnih jedinjenja, među kojima su najvažnija amonijak, azotna kiselina i njene soli (amonijum sulfat i amonijum nitrat). Osim toga, iz sinteznog gasa mogu se dobiti i druga jedinjenja koja su važna za privredu.

Pri proizvodnji koksa dobija se kao sporedan proizvod katran, koji služi kao sirovina u produkciji benzola i njegovih derivata, važnih osnovnih sirovina za proizvodnju organskih boja i lekova, sintetičkih vlakana, plastičnih masa, i omekšivača.

Potrošnja uglja u hemiskoj industriji još uvek je niska. Ona je pretežnim delom orijentisana na utrošak uglja kao goriva. U 1958 hemiska industrija je utrošila oko 7 hiljada t kamenog, 370 hiljada t mrkog uglja i 263 hiljade t lignita. To predstavlja 0,5% potrošnje kamenog, 7% mrkog uglja i 5% ukupne potrošnje lignita u oblasti industrije i rudarstva. Istovremeno je potrošnja koksa iznosila oko 36 hiljada t ili oko 3% ukupnog utroška u industriji i rudarstvu. Ugalj i koks najvećim delom koriste kapaciteti velikohemijske industrije.

Ukupne rezerve nafte i prirodnog gasa (A, B i C) ocenjuju se na 45 miliona t. Od istraženih radova koji su u toku očekuje se znatno povećanje rezervi. Nafta, a naročito prirodni gas omogućuju proizvodnju azotnih đubriva, sintetičkih vlakana, plastičnih masa, sintetičkih sredstava za pranje, pomoćnih sredstava za tekstil.

Kako se proizvodnja nafte u zemlji razvila tek u posleratnom periodu, domaća potrošnja se većim delom podmiruje uvozom. U 1958 proizvodnja nafte dostigla je nivo od 462 hiljade t, dok je istovremeno nabavljeno 630 hiljada tona iz inostranstva. Međutim, kapaciteti za prerađivanje nafte podmiruju potrebe zemlje u derivatima, čak postoje i izvesni viškovi derivata koji bi se mogli koristiti kao sirovinna baza za naftnu hemiju. I rezerve zemnog plina omogućuju u izvesnoj meri razvoj hemijske industrije.

Hidroenergetski izvori iznose oko 66 milijardi tehnički iskoristivih vodnih snaga. Veći deo hidroenergije stoji na raspoloženju uproleće i ujesen, a najmanji u letnjim mesecima. Ovakva priroda hidroenergetskih izvora zahteva i velike sezonske potrošače, koji mogu da menjaju opterećenje kako u toku dana tako i u toku godišnjeg doba, trošeći samo viškove energije.

Glavni potrošači u elektrohemijskoj industriji mogu se prilagoditi ovim uslovima, što omogućuje jak razvoj ovog sektora hemijske industrije, uz istovremeno poboljšanje ekonomike hidroenergetskog sistema.

Od mnogobrojnih proizvoda elektrohemijske industrije ističe se po važnosti kalcijum karbid, koji služi kao osnovna sirovina za acetilensku hemisku industriju (za dobijanje plastičnih masa, sintetičkih vlakana i kaučuka, omekšivača, rastvarača, raznih lekova, boja, lepila), zatim hlor, laki metali i ferolegure.

Od ukupno utrošenih 000 MWh 4.307 električne energije u oblasti industrije i rudarstva u 1958, na hemisku industriju dolazi 000 MWh 597 ili oko 14%. U okviru

hemiske industrije najjači su potrošači velikohemijski pogoni koji učestvuju sa preko 95% u celokupnoj potrošnji električne energije u ovoj industriskoj grani.

Na značajnija pozicija sadašnjeg i perspektivnog uvoza sirovina za hemisku industriju su sirovi fosfati, čijim nalazištima naša zemlja, prema dosadašnjim istraživanjima, ne raspolaže. Sirovog fosfata, koji se upotrebljava za proizvodnju fosfatnih đubriva, 1958 uvezeno je 147 hiljada t u vrednosti od 640 miliona din. (1 \$ = 300 din.).

ZATEČENO STANJE I POSLERATNI RAZVOJ

Neposredno pred Drugi svetski rat³ hemiska industrija je raspolagala sa oko 3,9% ukupnog kapitala investiranog u industriju. Vrednost ostvarene proizvodnje iznosila je 570 miliona din., odnosno 3,6% vrednosti ukupno ostvarene industrijske proizvodnje.

U tadašnjoj hemiskoj industriji najznačajniji su bili kapaciteti bazične hemijske industrije (soda, karbid) koji su raspolagali savremenom opremom i savremenim tehnološkim procesima. U okviru prerađivačkih kapaciteta isticao se relativno jak sektor industrije sapuna, zatim industrija boja i glutinskih lepila. Ostalu prerađivačku industriju predstavljala su mnoga sitna preduzeća više zanatskog karaktera, sa veoma heterogenim asortimanom proizvodnje. Farmaceutsko-hemiska industrija sastojala se iz nekoliko manjih preduzeća i laboratorija. Za sva preduzeća, izuzev onih u bazičnoj hemiji, karakteristična je bila slaba opremljenost, nesavremeni tehnološki procesi i pretežno zanatski način proizvodnje.

U Drugom svetskom ratu oštećeno je ili uništeno oko 25% ukupne vrednosti objekata hemijske industrije. Najteže su oštećene: Fabrika sode u Lukavcu, fabrika hlora, hlornih derivata i ferosilicijuma »Elektrobosna« u Jajcu i fabrika karbida i cijanamida »Dalmacija« u Dugom Ratu.

INVESTICIJE

Obnova hemiske industrije kojoj se pristupilo posle rata završena je početkom 1947.

Međutim, niske kapacitetne mogućnosti koje u uslovima opšte nerazvijenosti privrede nisu dolazile do izražaja u predratnoj privredi, postale su kočnica daljeg privrednog razvoja. Otklanjanje disproporcija između proizvodnje i potrošnje hemijskih proizvoda zahtevalo je znatna investiciona ulaganja.

Investicije uložene posle rata u hemisku industriju omogućile su rekonstrukciju mnogih pogona, uz otklanjanje uskih grla, zamenu dotrajale opreme i modernizaciju tehnološkog procesa. Najveći deo sredstava uloženi su u izgradnju novih i velikih hemijskih fabrika, i u razvoj sektora hemijske industrije koji pre rata nisu postojali u zemlji (tabela 1).

TABELA 1 — INVESTICIJE U HEMISKU INDUSTRIJU

(U milionima din. po cenama 1956)

Godina	Bruto investicije uložene u hemisku industriju	% od ukupnih investicija uložених u industriju i rudarstvo
1947	3.372	3,4
1950	8.779	4,9
1953	12.402	5,3
1955	22.805	10,3
1956	13.423	7,3
1957	9.628	5,8

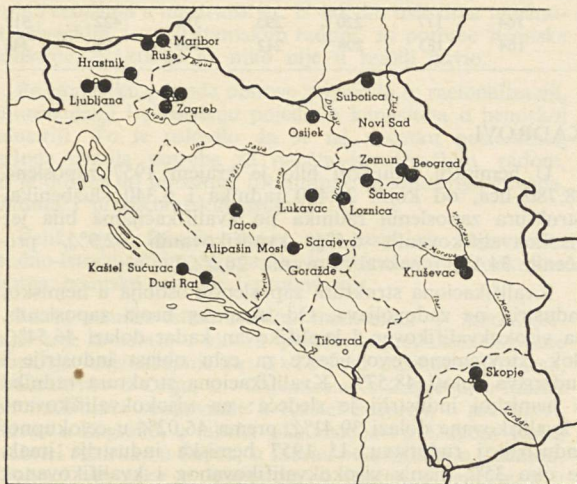
»Vesnik« Jugoslovenske investicione banke, br. 13 i 14/58.

Ukupne investicije uložene u hemisku industriju u periodu od 1947—1957 iznose 128,7 mlrd. din., ili 6,20% od ukupnih ulaganja u oblast industrije i rudarstva.

³ Statistika Ministarstva trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije za 1938.

Poslednjih godina povećane su investicije u hemisku industriju. To se povoljno odrazilo na njen dalji razvoj. Dok je u periodu od 1947—1951 prosečno ulaganje iznosilo godišnje 7,9 mlrd din., u periodu od 1952—1957 ulaganje je povećano na prosečno 14,8 mlrd din. godišnje, odnosno više za 87% u odnosu na prethodni period.

KARTOGRAM 1 — NAJZNAČAJNIJA PREDUZEĆA HEMISKE INDUSTRIJE

Investiranja su omogućila izgradnju velikih novih fabrika u sektorima hemiske industrije koji pre rata nisu postojali u zemlji, čime je omogućeno znatno proširenje asortimana produkata hemiske industrije. Najznačajniji novoizgrađeni objekti su:

fabrika za proizvodnju polivinilhlorida i plastičnih masa na bazi polivinilhlorida »Jugovinil« u Kaštel Sućurcu, koja godišnje proizvodi oko 5.000 t polivinilhlorida. Ova fabrika raspolaže kapacitetom za proizvodnju oko 5.500 t tečnog hlora i 6.000 t kaustične sode godišnje;

fabrika azotnih jedinjenja u Gorazdu, kapaciteta 15.000 t azotne kiseline i oko 16.000 t amon-nitrata godišnje. Pored koncentrisane azotne kiseline i amon-nitrata, fabrika proizvodi i amonijak, kao intermedijerni produkt, prema mogućnosti realizacije;

fabrika »Jugohrom« u Jegunovcima, koja pored kapaciteta za proizvodnju oko 5.000 t hromnih soli i 11.000 t ferolegura, izgrađuje pogon kalcijum karbida kapaciteta 30.000 t godišnje, čija je proizvodnja uglavnom namenjena za preradu u kalcijum cijanamid i druge hemikalije u okviru samog preduzeća;

fabrika za proizvodnju vodoniksUPEROKSIDA »Belinka« u Ljubljani kapaciteta 2.000 t godišnje;

fabrika za proizvodnju fotografskog papira, negativa i ostalog fotomaterijala »Fotokemika« u Zagrebu, koja je u 1957 proizvela 914.000 m² fotopapira, 436.000 rola diazakup papira i 75.000 m² filmova;

fabrika za proizvodnju veštačkih tekstilnih vlakana, svile, korda i celofana »Viskoza« u Loznici, kapaciteta 16.500 t celvlakana pamučnog i vunenog tipa, 3.000 t rejon prediva, 720 t korda i 540 t celofana godišnje;

fabrika za proizvodnju organskih boja »TOB« u Celju;

fabrika za proizvodnju filmova u Samoboru, kao i čitav niz preduzeća u farmaceutsko-hemskoj industriji, u industriji boja, eksploziva i raznim drugim sektorima hemiske industrije.

Investiciona ulaganja nisu vršena samo u izgradnju novih, već i u povećanje kapaciteta postojećih fabrika.

U industriji sumporne kiseline izgradnjom novih i proširenjem postojećih postrojenja u okviru fabrike »Zorke«

u Šapcu, »Cinkarne« u Celju i »Župe« u Kruševcu, kapaciteti su za pet puta povećani u odnosu na predratne.

U fabrici sode u Lukavcu kapacitet za proizvodnju kalcinirane sode povećan je za dva i po puta, tako da proizvodnja poslednjih godina dostiže nivo od oko 80.000 t godišnje. Isto tako u toj fabrici proširen je kapacitet za proizvodnju kaustične sode po amonijačnom postupku i izgrađena je nova elektroliza kuhinjske soli. Ovom izgradnjom povećan je kapacitet za proizvodnju kaustične sode za skoro tri puta prema predratnoj proizvodnji.

U proizvodnji superfosfata prošireni su kapaciteti fabrike »Cinkarna« u Celju i »Zorke« u Subotici. Takođe je izgrađeno novo postrojenje u okviru fabrike »Zorka« u Šapcu. Proizvodnja superfosfata dostiže nivo od oko 300.000 t godišnje, prema 70.000 t u predratnim godinama.

Rekonstrukcijama i izgradnjom manjih postrojenja povećana je proizvodnja sredstava za zaštitu bilja, pomoćnih sredstava za industriju tekstila, kože i gume, čistih i tehničkih hemikalija i raznih drugih proizvoda.

U vojnoj hemskoj industriji posleratnim ulaganjima u izgradnju i rekonstrukciju novih fabrika osvojen je kompleksni savremeni asortiman baruta i eksploziva za potrebe odbrane zemlje i potrebe privrede, tako da se preko ove industrije ostvaruje i značajan izvoz.

U farmaceutsko-hemskoj industriji formirano je od zatečenih malih preduzeća i laboratorija šest fabrika: »Alkaloid« u Skopju, »Galenika« u Zemunu, »Lek« u Ljubljani, »Jugodijetika« u Zagrebu, »Pliva« u Zagrebu i »Prolek« u Beogradu. Posle 1952 osnovana su još četiri preduzeća: »Eskulap« u Beogradu, »Bosna-lijek« u Sarajevu, »Zdravlje« u Leskovcu i »Krka« u Novom Mestu.

U toku je izgradnja fabrike azotnih đubriva u Pančevu i fabrike karbida i cijanamida u Jegunovcima. Uskoro će početi izgradnja fabrika azotnih đubriva u Sisku i Lukavcu. U okviru Kombinata za proizvodnju bakra Bor—Majdanpek počela je izgradnja fabrike za proizvodnju sumporne kiseline u Boru i fabrike superfosfata u Prahovu. U toku je razrada projekata za izgradnju fabrike za proizvodnju sumporne kiseline i superfosfata u Kosovskoj Mitrovici.

KAPACITETI

Osnovna karakteristika preduzeća hemiske industrije zatečenih posle Drugog svetskog rata jeste zastarelost i istrošenost njihovih kapaciteta. To je naročito izraženo kod vodećih fabrika u bazičnoj hemskoj industriji, koje neprekidno rade već 50 godina (»Elektrobosna« u Jajcu, Kemična tovarna u Hrastniku i Tvornica karbida i cijanamida »Dalmacija« u Dugom Ratu; osnovna sredstva ovih fabrika su otpisana sa preko 75%).

Međutim, uporedo sa znatno istrošenim starim fabrikama, podignutim pre rata, hemiska industrija raspolaže novim velikim modernim kapacitetima izgrađenim posle rata, tako da prosečan stepen otpisa osnovnih sredstava hemiske industrije iznosi 35%, prema stanju od 30.VI.1958, što se poklapa sa prosečnim stepenom otpisa u industriji i rudarstvu Jugoslavije, a koji iznosi 35%. U okviru hemiske industrije stepen otpisa je veoma neravnomeran po pojedinih republikama: u Srbiji 30%, Hrvatskoj 43%, Sloveniji 58%, Makedoniji 47% i Crnoj Gori 48%.⁴

U 1958 kapaciteti za proizvodnju najvažnijih hemiskih proizvoda iznosili su kod sumporne kiseline oko 130 hiljada t monohidrata godišnje; kalcinirane sode 82 hiljade t, kaustične sode oko 50 hiljada t, hlora oko 9 hiljada t, superfosfata oko 315 hiljada t, kalcijum karbida 62,5 hiljade t, sapuna oko 44 hiljade t godišnje.

Prosečni stepen korišćenja kapaciteta u hemskoj industriji u 1958 iznosio je oko 88. Kapaciteti za proizvodnju sumporne kiseline korišćeni su sa oko 92%, kalcinirane sode sa oko 94%, kaustične sode sa 85%, hlora sa 72%, superfosfata sa 84%, kalcijum karbida sa 87%, sapuna 67%.

⁴ Bilten Narodne banke FNRJ »Investicioni fondovi«, br. 27, novembar 1958.

PROIZVODNJA

U poređenju s predratnom proizvodnjom, proizvodnja hemiske industrije je u posleratnom periodu dostigla preko pet puta veći nivo (tabela 2).

TABELA 2 — KRETANJE PROIZVODNJE HEMISKE INDUSTRIJE

(Indeksi na bazi 1939 = 100)

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Hemiska industrija	120	144	159	160	163	164	177	220	293	356	422	517
Ukupno industrija	121	150	167	172	166	164	183	208	242	266	311	345

Indeks SZS 2/1959.

Najbrži porast proizvodnje ostvaren je poslednjih godina, kada je aktiviranje rekonstruisanih i novosagrađenih objekata omogućilo da se nivo proizvodnje poveća na skoro dva i po puta (u periodu od 1954—1958). Tempo porasta hemiske industrije, koji je sve do 1953 zaostajao za porastom ukupne industrijske proizvodnje, od 1954 brži je od prosečnog porasta industrije u celini.

Narodni dohodak ostvaren u hemiskoj industriji u 1956 iznosi 31.443 miliona, a društveni proizvod 36.054 miliona din. U odnosu na oblast industrije i rudarstva to predstavlja učešće od 5,0% odnosno 5,1%.

Hemiska industrija proizvodi niz artikala koje nije proizvodila pre rata. Najvažniji proizvodi ili grupe proizvoda koje je hemiska industrija osvojila posle rata su: azotna kiselina, amonijum nitrat, fotomaterijal, filmske trake, razne tehničke hemikalije za potrebe industrije, rudarstva i metalurgije, veliki broj sredstava za zaštitu bilja, pomoćnih sredstava za industriju tekstila, kože i gume, čistih hemikalija za industrijske laboratorije i institute, niz plastičnih masa za potrebe industrije i široke potrošnje (bakelitnih i polivinilnih), zatim abraziva za izradu brusnog kamena, veliki broj proizvoda farmaceutske industrije, veštačka tekstilna vlakna, vlakna svile, korda i celofana na bazi viskoze (tabela 3).

GRAFIKON 1 — KRETANJE PROIZVODNJE HEMISKE INDUSTRIJE 1953—1958

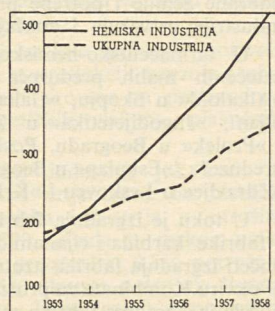

TABELA 3 — PROIZVODNJA VAŽNIJIH PROIZVODA

Proizvod	Jedinica mere	Ukupna 1939	proizvodnja 1958	Indeks 1958/1939
Sumporna kiselina 66° Be	t	23.233	124.839	537
Sona kiselina	„	750	5.662	755
Azotna kiselina	„	—	7.356	...
Amonijum nitrat	„	—	23.186	...
Kaustična soda	„	13.673	42.373	310
Kalcinirana soda	„	21.967	77.380	352
Kalcijum karbid	„	54.920	54.464	99
Superfosfat	„	27.755	264.926	955
Amon sulfat	„	—	8.793	...
Polivinilhlorid	„	—	4.734	...
Pomoćna sredstva za tekstil	„	649	4.300	663
Uljanje i štamparske boje	„	2.070	8.804	425
Lakovi, emalji i glazure	„	2.441	12.902	529
Šapun 60% masnih kiselina	„	12.792	29.567	231
Detergentski praškovi na 15% aktivne supstance	„	—	8.067	...
Plavi kamen	„	12.833	13.489	105
Farmaceutsko-hemiska industrija	mil. din.	380	17.746	4.670
Proizvodi viskoze	t	—	10.518	...

KADROVI

U hemiskoj industriji bilo je krajem 1957 zaposleno 28.780 lica, od kojih 22.440 radnika i 6.340 službenika. Struktura zaposlenih radnika po kvalifikacijama bila je: visokokvalifikovanih 6,5%, kvalifikovanih 32,9%, priučenih 34,1% i nekvalifikovanih 26,5%.⁵

Kvalifikaciona struktura zaposlenog osoblja u hemiskoj industriji ne zadovoljava. Od ukupnog broja zaposlenih, na visokokvalifikovan i kvalifikovan kadar dolazi 46,54%, dok istovremeno ovo učešće za celu oblast industrije i rudarstva iznosi 48,57%. Kvalifikaciona struktura radnika u hemiskoj industriji je sledeća: na visokokvalifikovane i kvalifikovane dolazi 39,41%, prema 46,02% u celokupnoj industriji i rudarstvu. U 1957 hemiska industrija imala je oko 35% manje visokokvalifikovanog i kvalifikovanog kadra nego što je potrebno. Za povećanje produktivnosti rada i dalji razvoj hemiske industrije potreban je odgovarajući kadar visokokvalifikovanih i kvalifikovanih radnika.

Neprekidan razvitak svih oblasti hemiske nauke i tehnologije uslovljava i intenzivan razvoj hemiske industrije. To zahteva elastičnost stručnjaka (zaposlenih u njoj, i stalan, napregnuti rad usmeren ka saznavanju korisnih novina i njihovom uvođenju u hemiski pogon.

Problem kadrova u hemiskoj industriji bio je u proteklom periodu utoliko teži, što je posle rata izgrađen čitav niz fabrika u sektorima koji ranije nisu bili zastupljeni u ovoj grani industrije. Međutim, značajne rezultate postignute u hemiskoj industriji (u 1957 u odnosu na 1953 ostvaren je indeks 238) nije pratilo ravnomerno kretanje zaposlenog osoblja (indeks kretanja zaposlenog osoblja 1957 u odnosu na 1953 iznosi samo 158). S obzirom na to u hemiskoj industriji je postignut znatan porast produktivnosti rada.

Perspektivna izgradnja hemiske industrije zaoštriće problem kadrova s obzirom na nove velike hemiske kapacitete koji će se u toku narednih godina uključiti u privredu. Iz tih razloga paralelno sa izgradnjom ovih fabrika posebnu pažnju treba obratiti stvaranju odgovarajućeg stručnog kadra. U ovom smislu već je prilično i učinjeno osnivanjem stručnih škola za kvalifikovane radnike, povećanjem broja srednjih tehničkih škola i proširenjem fakulteta, tj. otvaranjem novih hemiskih oteka na fakultetima.

NAUČNO-ISTRAŽIVAČKI RAD

U hemiskoj industriji se tehnološki procesi brzo usavršavaju i menjaju, siroviniska baza proširuje obuhvatajući ranije nekorisne siroviniske izvore, a asortiman produkata brzo obogaćuje.

Zbog toga je savremena hemiska industrija tesno povezana sa sistematskim praćenjem i naučnim proučavanjem

⁵ Statistički godišnjak FNRJ, 1957.

Kategorizacija osoblja u radnom odnosu izvršena je na osnovu tarifnih pravilnika, odnosno prema radnim mestima, tako da daje samo približnu kvalifikacionu strukturu s obzirom da ima radnika koji rade na mestima predviđenim za više kvalifikacije. Prema anketi Udruženja hemiske industrije sprovedenoj u 1957, struktura zaposlenih radnika u hemiskoj industriji po kvalifikacijama je sledeća: 6,5% visokokvalifikovanih, 29,5% kvalifikovanih, 33% priučenih i 31% nekvalifikovanih radnika.

metoda rada, sirovina, boljeg održavanja postojećih uređaja i mnogih drugih faktora koji omogućuju unapređenje postojeće i osvajanje nove proizvodnje.

Slabo razvijena hemiska industrija pre rata u Jugoslaviji, oslonjena kapitalom na inostrane koncernne, nije razvijala naučno-istraživački rad. Probleme koji su se u toj industriji pojavljivali vlasnici nisu ni pokušali da rešavaju. Još manje su bili zainteresovani da podižu laboratorije i slične institucije za istraživački rad. Takva rešenja su poveravali svojim centrima u inostranstvu. U takvim uslovima naučno-istraživačkim i projektantskim radom, za potrebe hemiske industrije, praktično se niko nije u zemlji bavio.

Po završetku perioda obnove pristupilo se racionalizaciji, rekonstrukciji i proširenju pojedinih kapaciteta u hemiskoj industriji. To je uslovalo da se na početku posleratnog perioda osetila potreba za naučno-istraživačkim radom, što je dovelo do ubrzanog formiranja: laboratorija, zavoda, instituta i projektantskih ustanova.

Veliki broj fabrika danas već raspolaže sopstvenim naučno-istraživačkim grupama, koje izučavaju konkretna pitanja hemiske tehnike i proizvodnje.

Među naučno-istraživačkim institutima i laboratorijama koje se nalaze u okviru pojedinih preduzeća hemiske industrije, najznačajnije su: u »Tovarni dušika« u Rušama, u »Cinkarni« u Celju, u »Chromosu« u Zagrebu, u fabrici polivinilhlorida »Jugovinil« u Kaštel Sućurcu, u preduzeću »Pliva« u Zagrebu, u fabrici »Dalmacija« u Dugom Ratu, u fabrici »Zorka« u Šapcu, u fabrici »Galenika« u Zemunu, u fabrici »Prolek« u Beogradu, u fabrici »Jugohrom« u Jegunovcima, u fabrici sode u Lukavcu, u fabrici boja »Duga« u Beogradu i u fabrici »Saponija« u Osijeku.

Istraživački instituti i laboratorije po preduzećima rešavaju konkretnu problematiku određenog preduzeća. Međutim, za rešavanje šire problematike (proširenja domaće sirovinke baze upotrebom novih sirovina ili njihovim kompleksnijim korišćenjem, ambalaža industrijskih proizvoda, industrijski otpadne vode i slični problemi koji prelaze okvire preduzeća) razvila se značajna naučno-istraživačka delatnost pri katedrama tehničkih visokih škola i fakulteta i na akademijama nauka, kao i u pojedinim namenskim institutima.

U zemlji danas postoji (ne uzimajući u obzir laboratorije i institute formirane u sklopu samih preduzeća hemiske industrije) oko 50 laboratorija i instituta za neorgansku i oko 30 za organsku hemisku analizu, 6 instituta za elementarnu i mikroanalizu, 2 instituta za analizu gasova, 20 instituta za opšta sintetička i tehnološka ispitivanja, 50 instituta za specijalna ispitivanja i istraživanja, 20 instituta za industrijska ispitivanja i istraživanja.

Pored instituta, pri svim katedrama tehnoloških i prirodno-matematičkih fakulteta, pri centralnim higijenskim zavodima, centrima za naučnu i tehničku dokumentaciju i instituta za zaštitu materijala u pojedinim narodnim republikama, koji se bave naučno-istraživačkim radom za potrebe hemiske industrije, postoje i važnije samostalne institucije ove vrste. To su:

Hemiski institut u Beogradu, Institut za industrijska istraživanja u Zagrebu, Institut za ispitivanje lekova u Beogradu, Institut naučnog istraživanja NR Makedonije u Skopju, Institut za zaštitu bilja u Beogradu, Kemički institut »Boris Kidrič« u Ljubljani i Kemički institut LR Slovenije u Ljubljani.

POTROŠNJA, UVOZ—IZVOZ

Razvoj privrede u posleratnom periodu uslovio je znatno povećanje potrošnje hemiskih proizvoda. I pored toga što je tempo razvoja hemiske industrije bio brži od porasta cele industrije, hemiska industrija nije mogla u potpunosti da zadovolji potrebe unutrašnjeg tržišta. To je uslovalo znatan porast uvoza hemiskih proizvoda (tabela 4).

TABELA 4 — UVOZ HEMISKIH PROIZVODA

(U milionima din.*)

	1954	1955	1956	1957	1958
Ukupan uvoz hemiskih proizvoda	6.858	9.423	10.833	15.436	21.037
Od toga:					
Indeksi	100	137	158	225	307
Veštačka đubriva	1.712	2.909	3.256	6.350	9.644
Indeksi	100	170	190	371	563
Ostali proizvodi	5.146	6.514	7.577	9.086	11.393
Indeksi	100	127	147	177	221

Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

* Ostvarene vrednosti fco granica na bazi 1 \$ = 300 din.

Uvoz hemiskih proizvoda poslednjih godina stalno je brzo rastao. To je najvećim delom uslovljeno rastućim potrebama poljoprivrede za kojima zaostaje izgradnja odgovarajućih kapaciteta domaće industrije veštačkih đubriva. Dok je u 1952 uvoz veštačkih đubriva iznosio svega 27 hiljada t, u 1958 dostigao je količinu od oko 870 hiljada t (tabela 5).

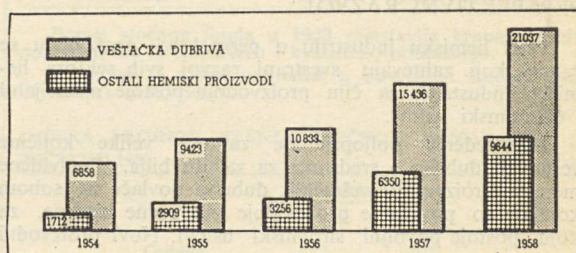
TABELA 5 — UVOZ VEŠTAČKIH ĐUBRIVA

(U hiljadama tona)

Vrsta đubriva	1952	1954	1955	1956	1957	1958
Azotna	6,3	77,5	115,7	162,0	286,8	406,7
Fosforna	16,3	24,8	77,5	50,3	175,8	260,9
Kalijumova	4,7	34,8	56,6	58,0	138,8	200,2
Svega	27,3	137,1	249,8	270,3	601,4	867,8

Visoki uvoz veštačkih đubriva izmenio je strukturu uvoza hemiskih proizvoda. Pre rata vrednost uvoza đubriva iznosila je između 2—5%, u 1955 i 1956 oko 30%, u 1957 — 41%, a u 1958 — 46% od ukupne vrednosti uvoza hemiskih proizvoda.

GRAFIKON 2 — UVOZ HEMISKIH PROIZVODA 1954—1958

Učešće važnijih pozicija u strukturi ukupnog uvoza hemiskih proizvoda u 1957 bilo je sledeće: veštačka đubriva 41,0%, medicinski i farmaceutski proizvodi 12,8%, boje i materije za štavljenje i bojenje — 10,4%, sirovi fosfati — 5,0%, rastvarači i omekšivači — 4,1%, sredstva za zaštitu bilja — 2,0%. Ostale grupe hemiskih proizvoda učestvovala su u uvozu sa ispod 25% njegove ukupne vrednosti.

Izvoz hemiskih proizvoda u prvim posleratnim godinama dostigao je, pa čak i premašio nivo ostvaren u godinama neposredno pre rata. U periodu 1949—1951, izvoz hemiskih proizvoda smanjio se za skoro 50% u odnosu na predratne godine. Od 1952, u kojoj izvoz pokazuje porast za oko 60% prema prethodnoj godini, tj. za oko 75% u odnosu na prosečno ostvarenje u periodu 1949—1951, izvoz se formira na znatno višem nivou, sa tendencijom blagog porasta. Zadovoljenje domaćih potreba i znatno povećanje izvoza nekih hemiskih proizvoda omogućeno je investicijama u izgradnju novih objekata i rekonstrukcije i proširenje kapaciteta hemiske industrije (tabela 6).

TABELA 6 — IZVOZ HEMISKIH PROIZVODA

	(U milionima din.)*				
	1954	1955	1956	1957	1958
Ukupan izvoz	1.982	2.745	3.205	4.139**	3.018

Statistički godišnjak FNRJ, 1958.

* Ostvarene cene fco granica na bazi 1 \$=300 din.

** U 1957 izvezen je u Bugarsku plavi kamen u vrednosti od 794 miliona din., po posebnom aranžmanu. U ostalim godinama plavi kamen se ne pojavljuje u asortimanu izvoza hemiskih proizvoda.

Izvoz obuhvata i artikle hemiske industrije, čija je proizvodnja ranije bila nepoznata u našoj zemlji. Najvažniji izvozni proizvodi hemiske industrije i njihovo procentualno učešće u vrednosti ukupnog izvoza u 1957 bili su: soda (kalcinirana i kaustična) — 22,4%, kalcijum karbid — 13,1%, polivinilhlorid — 8,1%, boje i pigmenti — 6,2%, proizvodi farmaceutsko-hemiske industrije — 8,2% i rudarski eksplozivi — 5%.

Postoje znatna pomeranja u orijentaciji izvoza hemiskih proizvoda po zemljama i godinama. U 1955 učešće zapadnih zemalja u našem izvozu bilo je znatno veće, nego u 1957. Glavni kupci kaustične i kalcinirane sode u 1955 bile su zemlje Južne Amerike (Brazilija) sa učešćem od oko 75% ukupnog izvoza; oko 32% kalcijum karbida isporučeno je na zapadno tržište; oko 65% polivinilhlorida i njegovih preradevina isporučeno je u zemlje Zapadne Evrope i Severne i Južne Amerike.

Regionalna orijentacija izvoza hemiskih proizvoda u 1957 je sledeća: 98% kaustične sode izvezeno je na Istok (pri čemu SSSR učestvuje sa 73% ukupnog izvoza); kod kalcinirane sode SSSR učestvuje sa 57%, zemlje Južne Amerike sa 7%, a ostatak je uglavnom ispušten u zemlje Istočne Evrope i Bliskog Istoka; kod karbida oko 41% je izvezeno na zapadnoevropsko tržište, 16% u SSSR, 12% u Mađarsku, 10% u Indiju, 8% u Egipat, a ostatak je ispušten u zemlje Bliskog i Dalekog Istoka; kod polivinilhlorida SSSR učestvuje sa 37%, Poljska sa 31%, Rumunija sa 17%. Ostatak je pretežnim delom ispušten u ostale istočne zemlje.

PERSPEKTIVNI RAZVOJ

Pred hemisku industriju u perspektivi postavljaju se zadaci koji zahtevaju svestrani razvoj svih sektora hemiske industrije, za čiju proizvodnju postoje materijalni i ekonomski uslovi.

Unapređenje poljoprivrede zahteva velike količine veštačkih đubriva i sredstava za zaštitu bilja. Predviđene mere u proizvodnji veštačkih đubriva povlače za sobom korelativno povećanje proizvodnje sumporne kiseline, za koju postoje povoljni siroviniski uslovi. Novi proizvodni

kapaciteti predviđeni na ovom području uglavnom će se orijentisati na otpadne metalurške gasove i pirotin.

Razvoj obojene metalurgije zahteva veliku potrošnju sode, flotacionih reagenata, sumporne kiseline i hlora; rudarstvo više eksploziva. Proizvodnja i prerada nafte trošiće više sumporne kiseline i sode, a elektroindustrija, metaloprerađivačka industrija i brodogradnja u uslovima ograničenih mogućnosti potrošnje čelika, drveta i drugih tradicionalnih sirovina, nužno će se orijentisati na veću primenu plastičnih masa. Za tekstilnu industriju treba obezbediti velike količine hemiskih vlakana, jer su raspoložive prirodne tekstilne sirovine i proizvodnja veštačkih celuloznih vlakana u zemlji nedovoljne da podmiri potrebe tržišta, koje imaju dalju tendenciju porasta. Pored hemiskih vlakana, tekstilna industrija će zahtevati znatan porast proizvodnje boja i pomoćnih sredstava.

Rešavanje problema perspektivnog spoljnotrgovinskog bilansa plaćanja nalaže supstituciju uvoza osvajanjem proizvodnje za koju postoji sirovinaska baza u zemlji. U okviru uže hemiske industrije ovde, pre svega, treba očekivati rezultate u proizvodnji raznih koncentrata za sredstva za zaštitu bilja, flotacionih reagenata, organskih boja i intermedijera, raznih farmaceutskih sirovina, omekšivača i rastvarača.

Lična potrošnja zahteva od hemiske industrije povećanje volumena i proširenje asortimana proizvodnje lekova, plastičnih masa i njihovih preradevina, sredstava za pranje i čišćenje, boja, kozmetičkih preparata, filmova i mnogih drugih artikala.

Kako jedan deo preduzeća hemiske industrije potiče još iz predratnog razdoblja, sa zastarelošću tehnoloških procesa i visokom istrošenošću osnovnih sredstava, potrebno je da se izvrši rekonstrukcija zastarelih kapaciteta. Ovom rekonstrukcijom ne samo da bi se proširile kapacitetne mogućnosti u pogledu volumena i asortimana proizvoda i poboljšao kvalitet proizvedene robe, već bi se modernizacija tehnološkog procesa i eliminisanje velikih troškova neracionalnog održavanja dotrajalog mašinskog parka odrazili i na ekonomičnost proizvodnje.

Svestrani brzi razvoj hemiske industrije u našoj zemlji pretstavlja značajan uslov u ostvarenju perspektivnog programa unapređenja jugoslovenske privrede.

U cilju realnog sagledavanja specifičnih uslova proizvodnje u našoj zemlji, Udruženje hemiske industrije FNRJ već duže vremena razrađuje smernice perspektivnog razvoja hemiske industrije, vodeći računa o izboru najekonomičnijih sirovina za pojedine sektore. Ovu problematiku razrađuju i komisije stručnjaka angažovanih preko Saveznog zavoda za privredno planiranje. Po završetku ove prve faze razrade, pristupiće se detaljnijem sagledavanju na bazi šire stručne diskusije u okviru Saveza društava inženjera i tehničara FNRJ.

Ing. Č. J.

PRIVREDA U PRVOM TROMESEČJU 1959

U prvom tromesečju 1959 postignut je dalji uspon privrede.¹

Proizvodnja je porasla i izvoz je povećan. Na unutrašnjem tržištu održavala se visoka tražnja koja je odgovarala ostvarenoj proizvodnji i povećanim robnim fondovima. Zalihe industrijskih proizvoda nisu značajnije promenjene, a cene industrijskih proizvoda bile su stabilne. Otkupne i maloprodajne cene poljoprivrednih proizvoda porasle su usled sezonskog pomeranja i nedovoljnih količina nekih poljoprivrednih proizvoda.

INDUSTRIJA

Industrijska proizvodnja porasla je u prvom tromesečju 1959 u odnosu na isti period 1958 za 10%. Ovakvim porastom nije dostignut nivo od 11%, planiran Saveznim društvenim planom za 1959. Međutim, iako je u januaru i februaru 1959 industrijska proizvodnja rasla nešto sporije od predviđene, u martu je povećana za 14%. Na usporavanje razvitka industrije u prva dva meseca 1959 uticali su: nedovoljna snabdevenost sirovinama i reprodukcijom materijalom nekih grana industrije (prehranbena industrija, metalo-prerađivačka), iako taj problem nije uzeo šire razmere, zatim teškoće u plasmanu nekih proizvoda (tekstilna industrija), kao i nedovoljna obrtna sredstva izvesnog broja privrednih organizacija, koja su umanjivala mogućnosti povećanja proizvodnje.

Povećanje industrijske proizvodnje u martu 1959 za 14% pretstavlja povoljnu pojavu u razvoju industrijske proizvodnje i svedoči o neiskorišćenim rezervama čijim se aktiviranjem u narednim mesecima može još više ubrzati porast industrijske proizvodnje.

U svim industrijskim granama, sem u proizvodnji duvana, postignut je u prvom tromesečju 1959 dalji porast proizvodnje.

INDEKS FIZIČKOG OBIMA INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE PO GRANAMA

	Januar — mart 1959
	Januar — mart 1958
Industrija — ukupno	110
Od toga:	
Elektroenergija	113
Ugalj	108
Nafta	110
Crna metalurgija	109
Obojena metalurgija	105
Nemetali	111
Metalna industrija	111
Brodogradnja	109
Elektroindustrija	131
Hemiska industrija	125
Industrija građevinskog materijala	115
Drvena industrija	117
Industrija papira	107
Tekstilna industrija	107
Industrija kože i obuće	106
Industrija gume	106
Prehranbena industrija	102
Grafička industrija	118
Industrija duvana	61

U opštoj strukturi industrijske proizvodnje povećana je i proizvodnja sredstava rada i reprodukcionog materijala i potrošne robe.

INDEKS INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE PO NAMENI

	Januar — mart 1959
	Januar — mart 1958
Industrija — ukupno	110
Od toga:	
Sredstva rada	113
Reprodukcion materijal	109
Potrošna roba	110

¹ Vidi: »Jugoslovenski pregled«, 1958, »Savezni društveni plan za 1959 godinu«, str. 489—492 (125—128).

POLJOPRIVREDA

Prema rezultatima jesenje setve, stanju useva i izvršenim pripremama i rezultatima proletnje setve, u 1959 se može očekivati dobar rod u ratarskoj proizvodnji. Takođe su povoljniji izgledi za dalji razvoj stočarstva, s obzirom na stanje stočnog fonda na početku godine i mere koje su predviđene i koje se već preduzimaju za unapređenje stočarstva.

Jesenja setva je izvršena u povoljnim uslovima i sa znatno poboljšanom agrotehnikom. Ukupne površine pod jesenjim kulturama u 1959 veće su za oko 1% nego u 1958.

ZASEJANE POVRŠINE U HILJADAMA HEKTARA U JESENJOJ SETVI 1958

	Površina u hiljadama ha	Indeks 1957/58 = 100
Ukupne površine	2.548	101
Od toga:		
Žitarice	2.470	101
Industrijsko bilje	22	99
Povrtno bilje	13	131
Krmno bilje	43	103

Ukupne površine zasejane pšenicom veće su u 1958 za 4% nego u 1957. U 1958 je izvršena bolja obrada zemlje, korišćene veće količine veštačkih đubriva i zasejane daleko veće površine kvalitetnim sortama pšenice. U jesen 1958, zasejano je italijanskim sortama pšenice 302 hiljade ha, dok je u jesen 1957 zasejano oko 50 hiljada ha. Dosadašnji razvoj useva je vrlo povoljan.

Prolećna setva, kao i jesenja, obavljena je gotovo u optimalnim rokovima. Tome je znatno doprinela povećana mehanizacija (kao i snabdevanje rezervnim delovima) i blagovremeno snabdevanje semenom i dovoljnim količinama veštačkih đubriva.

Predviđa se da će biti u 1959 zasejano hibridnim kukuruzom oko 500 hiljada ha prema 350 hiljada ha u 1958.

Stočni fond je na početku 1959 porastao u odnosu na brojno stanje u istom periodu 1958.

BRJNO STANJE UKUPNOG STOČNOG FONDA (U hiljadama grla)

	1958	1959	Indeks
Goveda	4.863	5.033	103
Ovce	10.633	11.211	105
Svinje	4.243	5.668	134
Konji	1.296	1.275	98
Živina (u hiljadama komada)	28.504	27.518	97

Porast stočnog fonda u 1958 pretstavlja krupan rezultat, pogotovo što je stočarstvo i kvalitetno poboljšano.

Postignut je vidan napredak u povećanju stočnog fonda društvenih gazdinstava.

INDEKS BROJNOG STANJA STOČNOG FONDA NA POČETKU 1959 (1958 = 100)

	Gazdinstva	
	Društvena	Privatna
Goveda	153	102
Ovce	106	106
Svinje	167	132
Konji	79	99
Živina	105	96

Povećanju stočnog fonda na društvenim gazdinstvima doprineo je povećani uvoz priplodne stoke, kao i moderna stočarska proizvodnja na samim društvenim gazdinstvima. Međutim, udeo društvenih gazdinstava u ukupnom stočnom fondu je još uvek nedovoljan i zasad su postignuti tek početni rezultati.

GRAĐEVINARSTVO

Ostvareni obim građevinskih radova u prvom tromesečju 1959 veći je za 15% nego u istom razdoblju 1958. Naročito je visok porast radova na objektima društvenog standarda (za 21%).

OBIM GRAĐEVINSKIH RADOVA (U milijardama dinara)

	Januar — mart 1958	Januar — mart 1959	Indeks
Građevinski radovi — ukupno	28,9	33,3	115
Od toga:			
Kapitalna izgradnja	15,1	16,5	109
Društveni standard	13,8	16,8	121

SAOBRAČAJ

U prva tri meseca 1959 ostvaren je u celini viši nivo prevoza robe za oko 8%, a putnika za oko 13% nego u istom periodu 1958.

OBIM PREVOZA ROBE PO GRANAMA

SAOBRAČAJA

(U hiljadama тона)

	Januar — mart 1958	Januar — mart 1959	Indeks
Železnički saobraćaj	12.585	13.050	104
Pomorski saobraćaj*	613	619	101
Rečni saobraćaj	457	759	166
Javni autosaobraćaj	1.316	1.731	132
Vazdušni saobraćaj (u tonama)	201	277	138

* Podatak za period januar — februar.

Posle manjeg povećanja obima prevoza železnicom u prva dva meseca 1959, u martu je došlo do osetnijeg porasta. Značajnije je povećan obim prevoza građevinskog materijala, uglja, rude, nemetala i drveta. To je pored ostalog rezultat i bolje koordinacije između železnice i proizvođačkih organizacija u pravcu ravnomernijeg korišćenja saobraćajnih kapaciteta.

Ostvareni promet u lukama na početku 1959 prema 1958 veći je za 20%. To uglavnom proizilazi iz većeg porasta prometa preko luka u spoljnoj trgovini.

ZAPOSLENOST

Početak 1959 nivo zaposlenosti je veći nego na početku 1958. Ukupan broj novoupisanih lica krajem februara 1959 prema istom mesecu 1958 je veći za oko 155 hiljada odnosno za oko 6%.

Od ukupnog broja novoupisanih na privredu dolazi oko 120 hiljada lica. Povećanje broja novoupisanih u industriji iznosi 58 hiljada, u poljoprivredi 10 hiljada i u zanatstvu i stanbeno-komunalnoj delatnosti 21 hiljada lica. U ostalim privrednim oblastima porast je bio znatno manji.

INDEKS ZAPOSLENOSTI PO PRIVREDNIM OBLASTIMA

	Januar — februar 1959	Januar — februar 1958
Privreda — ukupno	106	
U tome:		
Industrija	106	
Poljoprivreda	107	
Šumarstvo	117	
Građevinarstvo	100	
Saobraćaj	106	
Trgovina i ugostiteljstvo	107	
Zanatstvo i ostalo	109	

Porast broja zaposlenih u industriji od 6% obuhvata osoblje koje radi u industrijskim preduzećima na poslovima neindustrijskog karaktera. Međutim, broj lica koja rade na industrijskoj delatnosti pokazuje u periodu januar — februar 1959 porast od 8% u odnosu na isti period 1958.

SPOLJNA TRGOVINA

U spoljnotrgovinskoj razmeni u prvom tromesečju 1959 došlo je do daljeg povećanja izvoza uz istovremeno smanjenje uvoza.

Vrednost izvoza iznosi 29,9 milijardi prema 28,5 milijardi din. u istom periodu 1958. Povećanje izvoza iznosi 5%. Ukupan izvoz se ne ostvaruje u planiranom iznosu usled smanjenja poljoprivrednog izvoza.

STRUKTURA IZVOZA

(U milijardama dinara)

	Januar — mart 1958	Januar — mart 1959	Indeks
Izvoz — ukupno	28,5	29,9	105
Izvoz industrijskih proizvoda	18,9	22,0	116
Izvoz poljoprivrednih proizvoda	9,6	7,9	82

Stopa porasta izvoza industrijskih proizvoda bila je u prvom tromesečju 1959 iznad prosečne mesečne stope predviđene u programu industrijskog izvoza za 1959. To predstavlja pozitivan momenat u razvoju izvoza, jer pretežni deo povećanja izvoza u 1959 treba da se ostvari izvozom industrijskih proizvoda.

Povećan je izvoz proizvoda obojene metalurgije, nemetala, metaloprerađivačke industrije, elektroindustrije i brodogradnje, dok je manji izvoz duvana, proizvoda prehrambene i kožarske industrije kao i izvoz proizvoda hemiske i drvene industrije. Izvoz proizvoda ostalih industrijskih grana kretao se oko tromesečnog nivoa iz 1958.

Porast izvoza poljoprivrednih proizvoda od 10% u 1959 planiran je da se ostvari izvozom stoke i proizvodima stočarstva. Usled toga se izvoz poljoprivrednih proizvoda u prvom tromesečju 1959 odvijao u tom pravcu. Međutim, porast izvoza stoke, mesa i drugih stočarskih proizvoda nije bio dovoljan da bi nadoknadio smanjenje izvoza ratarskih proizvoda, pre svega kukuruza čiji je izvoz znatno smanjen zbog slabijeg roda u 1958. Izvoz stočarskih proizvoda povećan je u ovom periodu za 1,9 milijardu din., dok je izvoz ratarskih proizvoda i proizvoda primarne prerade smanjen za 2,7 milijarde din.

Ukupan uvoz u prvom tromesečju 1959 iznosi 45,1 milijardi din. prema 49,3 milijarde u istom periodu 1958.

STRUKTURA UVOZA

(U milijardama dinara)

	Januar — mart 1958	Januar — mart 1959	Indeks
Uvoz — ukupno	49,3	45,1	91
Uvoz reprodukcionog materijala	26,8	23,7	88
Uvoz osnovnih prehranbenih proizvoda	3,3	4,4	133
Uvoz ostale robe za ličnu potrošnju	3,9	4,2	108
Uvoz opreme	13,1	9,5	73
Nekomercijalni uvoz	2,2	3,3	150

Uvoz reprodukcionog materijala nije se odvijao zadovoljavajućom dinamikom. Smanjeni obim uvoza reprodukcionog materijala nije uticao na razvoj industrijske proizvodnje, u prvom tromesečju 1959, s obzirom da je nivo zaliha reprodukcionog materijala krajem 1958 bio dosta visok.

Uvoz osnovnih prehranbenih proizvoda i ostale robe za ličnu potrošnju i uvoz opreme odvijao se uglavnom prema programu uvoza predviđenog za 1959.

INVESTICIJE

U prva tri meseca 1959 investicije u osnovna sredstva bile su veće za 13% nego u istom razdoblju 1958. Porast je ostvaren, pored saveznih investicija, i kod investicija narodnih odbora i narodnih republika. Investicije privrednih organizacija su ispod nivoa u 1958. Međutim, privredne organizacije će u 1959 raspolagati većim sredstvima nego 1958, pa treba očekivati da će njihove investicije kako iz amortizacionih tako i iz drugih fondova biti na višem nivou.

INVESTICIJE U OSNOVNA SREDSTVA PREMA ORGANIMA UPRAVLJANJA

(U milijardama dinara)

	Januar — mart 1958	Januar — mart 1959	Indeks
Savezne investicije	22,5	31,7	141
Investicije narodnih republika, odbora i privrednih organizacija	50,8	53,1	105
Od toga:			
narodnih republika	3,7	6,6	178
narodnih odbora	14,7	16,3	111
iz amortizacionih fondova	20,7	20,0	97
iz ostalih fondova privrednih organizacija	11,7	10,2	87
Ostale investicije	6,3	5,4	87
Ukupne investicije	79,6	90,2	113

Period od tri meseca nije dovoljan za ocenu promena u strukturi investicija naročito kada se radi o prvim mesecima godine. Zbog toga se u narednom periodu očekuju bitnije promene u strukturi investicija.

STRUKTURA INVESTICIJA

(U milijardama dinara)

	Januar — mart 1958		Januar — mart 1959	
	Iznos	Udeo	Iznos	Udeo
Privreda — ukupno	57,5	72,3	66,3	73,3
Industrija i rudarstvo	24,0	30,1	33,6	37,2
Poljoprivreda	7,4	9,3	5,8	6,4
Šumarstvo	0,6	0,8	0,4	0,4
Građevinarstvo	2,2	2,8	2,5	2,8
Saobraćaj	18,8	23,6	19,6	21,7
Trgovina i ugostiteljstvo	3,4	4,3	3,2	3,6
Zanatstvo	1,1	1,4	1,1	1,2
Neprivredne investicije	22,1	27,7	24,2	26,7
Sve ukupno	79,6	100,0	90,5	100,0

Kako su posle donošenja Saveznog društvenog plana za 1959 odobrena dodatna sredstva za investicije i kako je porast od 13% u prvom tromesečju 1959 veći od prosečnog porasta predviđenog za celu 1959, može se očekivati da će investicije u 1959 premašiti nivo predviđen Saveznim društvenim planom.

OBRTNA SREDSTVA PRIVREDE

Obrtna sredstva privrede povećana su krajem marta 1959 u odnosu na kraj 1958 za 7,1 milijardi din. To je najbliži porast obrtnih sredstava koji je ostvaren u prvom tromesečju za posljednje tri godine.

STANJE I PROMENE OBRTNIH SREDSTAVA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA

(U milijardama dinara)

	Stanje 31 marta 1959	Promene krajem marta u odnosu na kraj prethodne godine	
		1958	1959
Obrtna sredstva — ukupno	1 404,8	+ 42,0	+ 7,1
Industrija i rudarstvo	733,4	+ 17,0	+ 6,1
Poljoprivreda	83,2	— 0,4	+ 4,3
Građevinarstvo	42,3	+ 2,8	+ 0,3
Saobraćaj	34,9	— 0,5	+ 2,7
Trgovina i ugostiteljstvo	459,8	+ 23,5	— 6,6
Zanatstvo	32,8	+ 1,0	— 0,6
Ostale privredne delatnosti	14,7	— 0,7	—
Neraspoređena sredstva	3,7	— 0,7	+ 0,9

Do blažeg porasta obrtnih sredstava u toku prvog tromesečja 1959 došlo je zbog, neznatnijeg smanjenja kredita za otkup poljoprivrednih proizvoda i kredita za izvoz nego u prethodnim godinama, kao i zbog smanjenja kredita za zalihe sirovina, što nije uobičajeno za ovaj vremenski period. U istom smislu delovalo je i odlaganje donošenja završnih računa za 1958. Time je omogućeno da privredne organizacije koriste kao obrtna sredstva u toku prvog tromesečja 1959 svoj deo akumulacije iz 1958 (ta sredstva nisu obuhvaćena podacima u tabeli »Stanje i promene obrtnih sredstava po privrednim oblastima«).

IZVORI OBRTNIH SREDSTAVA

(U milijardama dinara)

	Stanje 31 marta 1959	Promene krajem marta u odnosu na kraj prethodne godine	
		1958	1959
Obrtna sredstva — ukupno	1.404,8	+ 42,0	+ 7,1
Stalna obrtna sredstva	945,7	+ 25,6	+ 16,9
Fondovi obrtnih sredstava	454,0	+ 11,4	+ 4,4
Zajmovi iz društvenih investicionih fondova	45,0	+ 1,5	+ 5,5
Zajmovi i krediti za redovno poslo- vanje iz bankarskih sredstava	446,7	+ 12,7	+ 7,0
Namenski krediti	459,1	+ 16,4	— 9,8

Karakteristika kretanja pojedinih izvora obrtnih sredstava u prvom tromesečju 1959 je u konstantnom porastu — i ukupnih stalnih obrtnih sredstava i pojedinih njihovih izvora, uz istovremeno smanjenje namenskih kredita.

Znatna broj privrednih organizacija pojavio se sa zahtevom da im se odloži vraćanje zajmova dospelih u prvom tromesečju 1959. Pored toga, izvestan broj privrednih organizacija, zbog niske akumulativnosti, nije u stanju da pod postojećim uslovima prihvati zajmove. To može uticati na njihovu proizvodnju i povećanje aktivnosti u narednom periodu.

PRIHODI I RASHODI STANOVNIŠTVA

Ukupni prihodi stanovništva porasli su u prvom tromesečju 1959 za 13% u odnosu na isti period 1958, a ukupna raspoloživa sredstva zajedno sa korišćenim potrošačkim kreditima za 17%. Povećani nivo ostvaren je kod fonda plata i socijalnih primanja, dok su prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda ispod nivoa u 1958.

PRIHODI STANOVNIŠTVA*

(U milijardama dinara)

	Januar — mart 1958	Januar — mart 1959	Indeks
Fond plata	97,6	120,2	123
Socijalna primanja	32,0	38,1	119
Prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda	40,1	35,4	88
Ostali prihodi	22,3	23,3	104
Ukupni prihodi	192,0	217,0	113
Potrošački krediti	— 5,6	+ 1,9	—
Raspoloživa sredstva	186,4	218,9	117

* U ukupne prihode stanovništva nisu uračunati prihodi koje ono realizuje iz inostranstva, kao ni prihodi koji nastaju u međusobnim odnosima stanovništva.

Viši nivo fonda plata, pored porasta zaposlenosti, rezultat je povećanja plata koje je izvršeno u 1958.

FOND PLATA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA

(U milijardama dinara)

	Januar — mart 1958	Januar — mart 1959	Indeks
Fond plata — ukupno	97,6	120,2	123
Od toga:			
Fond plata u privredi	68,3	82,6	121
Industrija i rudarstvo	32,9	38,2	116
Poljoprivreda i šumarstvo	5,9	6,1	103
Građevinarstvo	6,2	7,2	116
Saobraćaj	7,8	10,1	129
Trgovina i ugostiteljstvo	9,9	10,1	102
Zanatstvo	4,7	5,3	113
Ostalo	0,9	5,6	622
Fond plata izvan privredne delatnosti	29,3	37,6	128

Na kupovnu moć radnika i službenika u prvom tromesečju 1959 uticali su i potrošački krediti. Oni su za 1,9 milijardu din. veći nego krajem 1958, dok su u istom periodu 1958 bili manji za 5,6 milijardi din. u odnosu na stanje krajem 1957.

Prihodi sela od prodaje poljoprivrednih proizvoda manji su u prvom tromesečju 1959 za oko 12% nego u prvom tromesečju 1958. Na opadanje ovih prihoda uticalo je smanjenje poljoprivredne proizvodnje u 1958 godini.¹

Kao rezultat porasta kupovne moći stanovništva, izdaci za robu i usluge porasli su u prvom tromesečju 1959 za 20% u odnosu na 1958.

RASHODI STANOVNIŠTVA

(U milijardama dinara)

	Januar — mart 1958	Januar — mart 1959	Indeks
Rashodi stanovništva — ukupno	177,2	212,4	120
Izdaci za robu i ugostiteljstvo sa potrošačkim kreditima	157,5	188,9	120
Usluge	19,7	23,5	119

Pošto su maloprodajne cene u prvom tromesečju 1959 u odnosu na isti period 1958 na višem nivou za 5% realna kupovina robe je porasla za oko 14%. Izdaci za robu 1959 prema istim mesecima 1958 bili su u januaru na višem nivou za 15%, u februaru za 20% a u martu za 25%.

Troškovi života u prvom tromesečju 1959 porasli su za oko 5% prema istom periodu 1958 godine.² Kada se povećanje nominalne plate od 15% koriguje sa troškovima života, onda proizilazi da su realne plate u prvom tromesečju 1959 na višem nivou za oko 10% nego u istom periodu 1958.

CENE

Dobra snabdevenost tržišta industrijskim proizvodima u prvom tromesečju 1959 uticala je da se održi stabilan nivo cena.

Cene proizvođača industrijskih proizvoda u prvom tromesečju 1959 zadržale su se na nivou iz decembra 1958. U okviru opšteg indeksa došlo je do pada cena potrošnoj robe u prvom tromesečju 1959 za 2% prema decembru 1958, usled sniženja cena tekstilnih proizvoda. Cene reprodukcijonog materijala povećane su u prvom tromesečju 1959 za 1% prema decembru 1958, pretežno zbog poskupljenja nekih građevinskih materijala.

Maloprodajne cene industrijskih proizvoda snižene su u prvom tromesečju 1959 za 1% prema decembru 1958 uglavnom zbog sniženja cena pamučnih i svilenih tkanina.

Cene poljoprivrednih proizvoda na početku 1959, posle dosta mirnog razvoja u poslednjim mesecima 1958 osetnije su porasle. Pored sezonskih uticaja na kretanje cena, porast je dobrim delom posledica i nedovoljne poljoprivredne proizvodnje u 1958. Opšti nivo otkupnih cena u prva tri meseca 1959 porastao je za oko 7% prema decembru 1958. Porasle su cene žitarica, povrća i stočne hrane, dok su se otkupne cene stoke i stočnih proizvoda zadržale približno na nivou iz decembra 1958. Opšti nivo otkupnih cena u periodu januar—mart 1959 je za 3% niži prema istom periodu 1958.

Maloprodajne cene poljoprivrednih proizvoda u toku prvog tromesečja 1959 porasle su za oko 6% prema decembru 1958 i njihov nivo je za oko 13% viši nego u istom periodu 1958. Znatnije su porasle cene povrća i voća, dok su cene mesa i mesnih preradevina bile stabilne.

Cene usluga, posle osetnijeg porasta u 1958, nisu početkom 1959 zabeležile dalji porast. U prvom tromesečju 1959 opšti nivo cena usluga bio je za oko 3% viši nego u istom periodu 1958 godine.

V. C.

¹ Pri oceni prihoda sela treba imati u vidu da u podacima o »Prihodima od prodaje poljoprivrednih proizvoda«, datim u tabeli »Prihodi stanovništva«, nisu sadržani prihodi od neposredne prodaje poljoprivrednih proizvoda stanovništvu. Tim viđom prometa vrši se izvesno prelivanje prihoda radnika i službenika na selo s obzirom na porast cena na malo poljoprivrednih proizvoda.

² Troškovi života izračunati su na osnovu indeksa maloprodajnih cena i strukture ukupne lične potrošnje.

INDUSTRIJA STAKLA

Sirovinska osnova, vekovna tradicija i investiciona ulaganja u posleratnom periodu omogućili su da se industrija stakla od male i tehnički zaostale razvije u savremenu industriju.

PREDRATNO STANJE

I pored tradicije¹ industrija stakla između dva svetska rata bila je nedovoljno razvijena. Kapaciteti za proizvodnju bili su tehnički zaostali za razvojem i tehnološkim dostignućima ove industrije u svetu a nisu ni korišćeni u dovoljnoj meri.

Uoči Drugog svetskog rata proizvođači šupljeg stakla — fabrike u Paraćinu, Straži, Rogaškoj Slatini i Hrastniku — s ukupnim kapacitetom od oko 14.000 tona — iskorišćavali su 75% do 80% kapaciteta. Proizvodnja šupljeg stakla 1939 iznosila je 10.927 tona. Proizvodnja šupljeg stakla u 1939 zadovoljavala je oko 85% potreba domaćeg tržišta. Preostale potrebe podmirivane su iz uvoza (1939 uvezeno je 1.800 tona). Najvećim delom uvozila se tehnička staklena roba jer nju nisu proizvodile domaće fabrike. Oko 3% do 4% domaće proizvodnje šupljeg stakla izvozilo se (1939 izvezeno je 340 tona), a najviše se izvozilo u zemlje Sredozemlja, Bliskog i Srednjeg Istoka, a neznatne količine u SAD i Australiju.

Pre Drugog svetskog rata u Jugoslaviji je ravno staklo proizvodila fabrika u Pančevu, čija je godišnja proizvodnja dostizala oko 1,7 milion m³. Proizvodnja ravnog stakla 1939 iznosila je 1,678 hiljada m³. Iako su kapaciteti za proizvodnju ravnog stakla u fabrici u Pančevu bili moderni i dovoljni da podmiri potrebe zemlje, nisu dovoljno korišćeni. Usled nepodesne lokacije, niskog kvaliteta proizvedenog ravnog stakla i lošeg asortimana jedan deo domaćih potreba u ravnom staklu podmirivao se uvozom (1939 uvezeno je oko 170.000 m³ ravnog stakla).

Celokupna predratna industrija stakla bila je u rukama ili pod kontrolom stranog kapitala, koji je usmeravao kako proizvodnju, tako i realizaciju proizvodnje. Jevtina radna snaga u ovoj privrednoj grani nije stimulirala vlasnike da idu na širu modernizaciju tehnoloških procesa i uvođenje mašinske opreme.

POSLERATNI RAZVOJ

Predratno nasleđe pretstavljalo je oskudnu bazu za dalji uspešan razvoj industrije stakla: zastareli kapaciteti (u nekim fabrikama još iz prošlog veka), preduzeća opljačkana za vreme okupacije, dobar deo postrojenja uništen ratnim razaranjima a najveći deo tehničkog kadra bili su stranci koji su napustili Jugoslaviju.

Posleratni razvitak privrede (naročito povećani obim građenja), praćen postepenim ali stalnim porastom životnog standarda, doveo je do porasta domaćih potreba za staklom i proizvodima od stakla. To je nametalo neophodnost proširenja i modernizovanja starih i izgradnju novih kapaciteta.

Posleratni razvitak industrije stakla dao je sledeće rezultate: u 1958 proizvodnja šupljeg stakla veća je oko 4 puta od proizvodnje u 1939, a proizvodnja ravnog stakla oko tri puta. Od 0,8 kg koliko je pre rata iznosila domaća proizvodnja šupljeg stakla po stanovniku, u 1956 je povećana na 1,8 kg, u 1957 na 1,9 kg, a u 1958 na 2,3 kg po stanovniku. Iako je porast proizvodnje šupljeg stakla značajan, proizvodnja je još mala u odnosu na industrijski razvijene zemlje.²

Međutim, u Jugoslaviji se staklo još uvek ne koristi u dovoljnoj meri i ne upotrebljava u svrhe u koje se u

ostalim zemljama upotrebljava, gde često zamenjuje skuplje i deficitarne materijale. Zbog toga novoizgrađeni moderni kapaciteti za automatsku mašinsku proizvodnju šupljeg stakla, usled nedovoljne potrošnje stakla i njegove dosta uske primene, nisu uvek u potpunosti iskorišćeni.

SIROVINSKA BAZA. U Jugoslaviji postoje potrebni uslovi za uspešan razvoj industrije stakla. Zemlja raspolaže rezervama osnovnih sirovina kao i sirovinama za reprodukcione materijale koje su potrebne za industrijsku proizvodnju stakla i koje mogu da podmiri i sadašnje i perspektivne potrebe industrije stakla (kvarcni pesak, krečnjak, dolomit, kalcinirana soda, vatrostalni materijal, mrki ugalj, lignit, električna energija, rezana građa, kao i drugi materijal za pakovanje staklenih proizvoda naročito namenjenih izvozu).

Potrošnja nekih glavnih sirovina za proizvodnju stakla prikazana je u tabeli 1.

TABELA 1 — POTROŠNJA GLAVNIH MATERIJALA ZA PROIZVODNJU STAKLA

	Jedinica mere	1955	1956	1957	1958
Električna energija	MWh	8.358	16.635	20.141	19.043
Mrki ugalj	tona	175.943	218.923	198.781	208.669
Lignit	tona	14.561	18.626	17.602	18.645
Kvarcni pesak	tona	45.941	50.203	49.502	56.110
Kalcinirana soda	tona	14.682	16.953	16.963	18.158

Statistički bilten br. 81/1957, br. 108/1958 i br. 136/1959.

Glavna nalazišta kvarcnog peska nalaze se kod Pule, kod Zaječara (u Rgotini), kod Novog Mesta i kod Skopja (Donje Solnje). Međutim i pored kvalitetnog sirovog peska, zbog zastarelih separacija kvarcni pesak nije najboljeg kvaliteta i ujednačenog asortimana.

Kalcinirana soda se proizvodi u fabrici sode u Lukavcu koja najvećim delom snabdeva fabrike stakla.

Domaća industrija vatrostalnog materijala podmiruje svojim proizvodima potrebe fabrika stakla u vatrostalnim materijalima s oko 80%.

INVESTICIJE I KAPACITETI. U skladu s opštom industrijalizacijom zemlje, a na osnovu izmenjene strukture potrošnje i porasta potreba domaćeg tržišta u proizvodima industrije stakla, u posleratnom periodu postepeno je vršeno investiranje u ovu industrijsku granu i to za proširenje postojećih kapaciteta i njihovo modernizovanje i podizanje novih, savremenih fabrika za proizvodnju stakla.

KARTOGRAM — FABRIKE STAKLA U JUGOSLAVIJI

Najveće ulaganje sredstava u industriji stakla vršeno je od 1951 do 1956 kada su uglavnom bili dovršeni najveći novi objekti.

¹ Industrijska proizvodnja stakla u Jugoslaviji vezana je za početak industrijske proizvodnje kod nas i stara je više od 100 godina. Počeci proizvodnje stakla u Jugoslaviji prema pisanim spomenicima »Diversa Notariae« od februara 1424 i juna 1439, datiraju još iz XV veka. Kolevka našeg staklarstva je Dubrovnik. U XVII veku proizvodnja stakla bila je razvijena i u severozapadnim oblastima zemlje, u Pohorju i Zagorju. Tu su osnovane najstarije i još postojeće fabrike stakla u zemlji: fabrika šupljeg stakla u Straži, podignuta 1837 i fabrika stakla u Hrastniku, podignuta 1856. U Pomoravlju, drugoj tradicionalnoj staklarskoj oblasti u Jugoslaviji, prva fabrika stakla je puštena u pogon 1847 u blizini Svetozareva. Kada je 1906 bila podignuta fabrika stakla u Paraćinu, preneseni su iz Svetozareva i iskorišćeni svi preostali uređaji. Fabrika stakla u Paraćinu, znatno proširena i modernizovana postoji još i danas.

² Proizvodnja šupljeg stakla po stanovniku iznosi u ČSR — 23 kg, u Francuskoj — 15 kg, u Engleskoj — 14 kg, u Zapadnoj Nemačkoj — 15 kg. Podaci: Nacionalni statistički godišnjaci pomenutih zemalja.

Od ukupno 95,9 milijardi din. koliko je (na bazi cena iz 1956) investirano u celokupnu industrisku granu proizvodnje i prerade nemetala u periodu od 1947 do 1956 god.³ na investicije u industriju stakla dolazi oko 11,5% ili oko 11 milijardi dinara (oko 4 milijarde din. za građevinske radove, oko 6 milijardi za opremu i oko 1 milijarde za ostalo).

U posleratnom periodu izgrađeni su ovi kapaciteti: fabrika stakla u Skopju (za proizvodnju šupljeg stakla i staklene vune), fabrika stakla u Slovenskoj Bistrici (staklo za rasvetu i staklena bižuterija), fabrika stakla u Puli (laboratorisko i vatrostalno staklo) i fabrika stakla u Samoboru (kristalno i ostalo duvano staklo za domaćinstva).

Takođe je izgrađena fabrika optičkog stakla »Ghetaldus« u Zagrebu, fabrika »TOS« u Ljubljani (laboratoriski i optički instrumenti) i novi pogoni manjih fabrika (za preradu stakla) »Piramida« i »Učila« u Zagrebu.

Znatno su proširene i potpuno modernizovane fabrike stakla u Paraćinu i Rogaškoj Slatini, tako da one predstavljaju ustvari nove fabrike. Srpska fabrika stakla u Paraćinu, s pogonima za automatsku proizvodnju sijaličnih balona, presovanog i ambalažnog stakla je jedna od najvećih fabrika takve vrste u Evropi i proizvodi celokupan asortiman šupljeg stakla. Rekonstrukcijama a i izgradnjom novih pogona u staklari »Boris Kidrič« u Rogaškoj Slatini, omogućeno je da ova fabrika razvije savremenu proizvodnju luksuznog i kristalnog stakla.

Proširenjem kapaciteta u fabrici ravnog stakla u Pančevu udvostručena je proizvodnja ravnog prozorskog stakla (vučenog) a izgrađeni su kapaciteti i pogon za kaljeno sigurnosno staklo i savijeno staklo. U ovoj fabrici je u posleratnom periodu osvojena proizvodnja cevi od neutrostakla, kao i proizvodnja fiijola i ampula.

U Jugoslaviji su do 1958 izgrađeni sledeći kapaciteti u industriji stakla: za ravno staklo 6 miliona m², za šuplje staklo 47 hiljada tona i za preradu stakla (po prosečnoj vrednosti proizvodnje u dinarima) 1,6 milijarda dinara.⁴

Korišćenje kapaciteta⁵ industrije stakla u periodu od 1956 do 1958 (u procentima u odnosu na ukupni kapacitet) bilo je za ravno staklo u 1956 — 84%, u 1957 — 93% i u 1958 — 95%; za šuplje staklo u 1956 — 69%, u 1957 — 75,2% i u 1958 — 88%; za preradu od stakla u 1956 — 75%, u 1957 — 82%, i u 1958 — 90%. Na stepen korišćenja kapaciteta u industriji stakla utiče više faktora. Mnogi veliki i savremeni kapaciteti nedavno su dovršeni i osvajanje tehnoloških procesa i ovladavanje modernim automatskim mašinama u njima vrši se postepeno.

Povećanje kapaciteta zahtevalo je da se poveća radna snaga, a posebno broj tehničkih kadrova.

ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST RADA. Neposredno posle Drugog svetskog rata industrija stakla bila je bez potrebnih kadrova. Međutim, za kratko vreme, obučeni je stručni kadar koji je pre dovršenja novih fabrika bio približno dovoljan.

Od ukupno 9.232 lica koja su bila zaposlena u industriji stakla krajem 1957 bilo je radnika 8.487, tehničara 98, inženjera 37 i službenika 610. Međutim, kadra čisto staklarskog smera bilo je od toga: inženjera 22, tehničara 25, visokokvalifikovanih radnika 338, kvalifikovanih radnika 1.125, polukvalifikovanih radnika 1.415 i nekvalifikovanih radnika 1.379, — tj. ukupno 4.304 lica.

Za obučavanje kvalifikovanih radnika u industriji stakla postoje industriske staklarske škole u Rogaškoj Slatini i Paraćinu (kapacitet oko 200 učenika) i industriska optičarska škola u Zagrebu (kapacitet 80 učenika). Kapaciteti postojećih stručnih škola za kvalifikovane staklarske radnike nisu dovoljni. Zbog toga se školovanje stručnih radnika u industriji stakla dobrim delom obavlja i putem priučavanja u samim fabrikama, na posebnim kursovima i seminarima.

Proizvodnost po jednom uposlenom staklarskom radniku stalno raste.⁶ Porast proizvodnosti najbolje pokazuje povećanje proizvodnje u 1956 i 1957 — kod šupljeg stakla u 1956 proizvodnja u kilogramima po jednom radniku iznosi 5.310 a u 1957 5.550 (indeks 1957/1956=104,5); — kod ravnog stakla u 1956 proizvodnja u m² po jednom radniku iznosi 6.120 a u 1957 — 6.852 (indeks 1957/1956=112).

PROIZVODNJA. Podaci o kretanju proizvodnje u industriji stakla pokazuju vanredno brzi tempo razvoja (tabela 2).

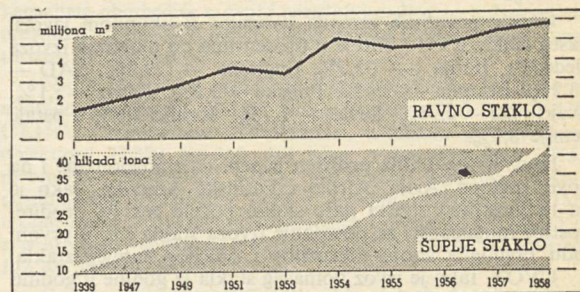
TABELA 2 — PROIZVODNJA ŠUPLJEG I RAVNOG STAKLA

Godina	Šuplje staklo u tonama	Ravno staklo u hiljadama m ²
1939	10.927	1.678
1947	15.234	2.201
1949	19.676	2.894
1951	19.440	3.775
1953	20.441	3.267
1954	21.029	5.025
1955	28.690	4.583
1956	32.310	4.728
1957	34.377	5.526
1958	41.269	5.719

»Indeks« — mesečni pregled privredne statistike FNRJ.

Ukupni bruto produkt industrije stakla u 1958 dostigao je iznos oko 12 milijardi dinara. Po pojedinim vrstama proizvodnje bio je: šuplje staklo oko 7,1 milijardi, ravno staklo oko 3,3 milijarde i prerade od stakla oko 1,4 milijarda dinara.⁷

GRAFIKON — PROIZVODNJA STAKLA U JUGOSLAVIJI 1939—1958

Industrija stakla u zemlji proizvodi sada potpun asortiman svih proizvoda od stakla: ravno prozorsko staklo raznih dimenzija od 2 mm do 6 mm debljine, liveno ornament staklo, žičano staklo kao i sigurnosno staklo (kaljeno staklo) i savijeno staklo, luksuzno staklo (kristalno, dezerinirano i dekorisano), staklo za domaćinstvo i ugostiteljstvo, ručne i poluautomatske izrade, presovano staklo, ambalažno staklo svih vrsta (boce, tegle, baloni), staklene cevi, neutrostaklo za izradu fiijola i ampula kao i same fiijole i ampule, sijalične balone i cevi za radio aparate, laboratorisko staklo, vatrostalno staklo, staklenu vunu, kvalitetno staklo za naočare i optičke komplecte za razne instrumente potrebne vojsci, železnici, naučnim ustanovama i dr., staklenu bižuteriju i razne druge proizvode od stakla za tehničke svrhe.

TRŽIŠTE. Iako postoje izgrađeni kapaciteti, čija je struktura proizvodnje usmerena na zadovoljenje potreba domaćeg tržišta, još uvek su neki od tih kapaciteta nedovoljno korišćeni, a to je posledica izvesnog konzervativizma tržišta. Staklo se nedovoljno troši kao ambalaža, koja može s uspehom zameniti limenu ambalažu; u nedovoljnoj meri se staklenom vunom zamenjuju neki uvozni izolacioni materijali; dobar deo laboratoriskih potreba od stakla se uvozi iako postoje na tržištu kvalitetno adekvatni i jeftiniji domaći proizvodi; zbog nekih nereguliranih odnosa u cenama isto tako je znatan uvoz sijaličnih balona.

Uprkos sadašnjim teškoćama u realizaciji nekih proizvoda industrije stakla, s obzirom na kretanje i tendencije na domaćem tržištu izražene u toku proteklih godina

³ Podaci: »Vesnik Jugoslovenske investicione banke«, br. 13/1958.

⁴ ⁵ ⁶ ⁷ Podaci: Udruženje industrije stakla i keramike FNRJ.

naročito na rezultate, koje je industrija stakla postigla u 1958, može se očekivati usklađivanje postojećih neusklađenosti u bliskoj budućnosti.

Do 1958 proizvodnja svih vrsta boca bila je suficitna i kapaciteti za automatsku proizvodnju boca nisu bili dovoljno korišćeni.

S porastom proizvodnje prehranbene industrije, naročito voćnih sokova i sličnih proizvoda, već u prvoj polovini 1959 nestalo je neusklađenosti proizvodnje i potrošnje. Potrošnja ostalog ambalažnog stakla pokazuje iste tendencije. Uvećanu potrošnju boca i ostalog ambalažnog stakla na domaćem tržištu stimulira i regres vozarinskih stavova za prevoz stakla.

IZVOZ. Izvoz stakla ima u Jugoslaviji izvesnu tradiciju i postaje sve značajnija stavka u platnom bilansu. Na svetskom tržištu naročito je cenjeno naše staklo ručne izrade. Porast izvoza stakla značajan je u odnosu na 1939 (tabela 3).

TABELA 3 — IZVOZ STAKLA

	1939	1955	1956	1957	1958
Izvoz stakla svih asorti- mana u tonama	340	5.248	7.274	8.885	10.424
Vrednost u milionima deviznih din.	—	194	290	356	481

Statistika spoljne trgovine FNRJ za 1955, 1956, 1957 i 1958.

U ukupnom izvozu stakla poslednjih nekoliko godina ravno staklo učestvuje s oko 35%, luksuzno staklo s oko 31%, obično, duvano i presovano staklo s oko 26%, optičko staklo i staklena bižuterija s oko 5% i ambalažno staklo s oko 3%.

Učešće pojedinih zemalja uvoznica u ukupnom izvozu našeg stakla u 1957 bilo je u procentima od ukupnog izvoza sledeće⁸: Italija — 33,5%, Engleska — 29,2%, SAD — 13,2%, Etiopija — 3,4%, Poljska — 3,2%, Kipar — 3,1%, Švajcarska — 2,9%, Sirija — 1,7%, Kenija 1,5% i ostale zemlje 8,3%.

Izvoz našeg stakla proširen je sem na tradicionalne i na nove regione Azije, Afrike i Latinske Amerike. Iako je na ta inostrana tržišta naše staklo počelo tek da prodire, postoje mogućnosti za povećanje izvoza stakla i to u prvom redu ravnog a zatim luksuznog i običnog šupljeg stakla.

UVOZ. Iako je izvoz domaćeg stakla iz godine u godinu sve veći, još uvek se uvoze znatne količine i to uglavnom

* Podaci: Udruženje industrije stakla i keramike FNRJ

onih vrsta stakla koje domaća proizvodnja ne daje u dovoljnim količinama ili prema kojima je domaće tržište nepoverljivo (tabela 4).

TABELA 4 — UVOZ STAKLA

	1939	1955	1956	1957	1958
Uvoz stakla svih asorti- mana u tonama	2.310	1.002	1.436	2.230	2.062
Vrednost u milionima deviznih dinara	—	238	287	349	374

Statistika spoljne trgovine FNRJ za 1955, 1956, 1957 i 1958.

U tabeli 5 prikazan je uvoz laboratoriskog stakla i sijaličnih balona.

TABELA 5 — UVOZ LABORATORISKOG STAKLA I SIJALIČNIH BALONA

	1955	1956	1957	1958
Uvoz laboratoriskog stakla u tonama	348	372	222	185
u milionima deviznih dinara	118,5	115,7	88,0	74,8
Uvoz sijaličnih balona u tonama	322	393	344	235
u milionima deviznih dinara	37,1	48,3	47,0	38,9

Statistika spoljne trgovine FNRJ za 1955, 1956, 1957 i 1958.

Učešće pojedinih zemalja izvoznica u ukupnom uvozu stakla u Jugoslaviji u 1957 bilo je u procentima od ukupnog uvoza sledeće⁹: Italija — 10%, Engleska — 23,8%, Zapadna Nemačka — 17,5%, Istočna Nemačka — 7,1%, Čehoslovačka — 30%, Francuska — 3,3%, Austrija — 6% i ostale zemlje 2,3%.

Iako proizvodnja poslednjih godina stalno raste, uvoz stakla pokazuje tendenciju porasta. Domaće tržište zahteva sve više kvalitetnih proizvoda od stakla a u isto vreme deo domaćih potrošača još je nepoverljiv prema specifičnim proizvodima domaće industrije stakla (laboratorisko staklo, sijalični baloni i druga tehnička staklena roba).

Pogodna sirovinaska baza i drugi uslovi ukazuju na potrebu da se dalje proširuju kapaciteti industrije ravnog stakla i da se unapređuju kapaciteti za proizvodnju tehničke staklene robe u smislu upotpunjavanja asortimana i poboljšanja kvaliteta.

D.C.

INOSTRANI TURIZAM U JUGOSLAVIJI

Inostrani turizam u Jugoslaviji imao je, usled izmenjenih političkih prilika u svetu i zbog razorenih turističkih kapaciteta tokom rata u prvim godinama posle oslobođenja zemlje mali promet, i do 1952 bio je na niskom nivou.¹ Od 1952 do 1958 (s izuzetkom 1956) taj promet se stalno povećavao, u 1957 dostignut je najveći predratni turistički promet, a najveći predratni broj noćivanja premašen je u 1958 za 32%.

U periodu od 1952 do 1958 Jugoslaviju je posetilo oko 2,7 miliona inostranih turista (preko 10 miliona noćivanja — dana boravaka). Iz inostranog turističkog prometa u tom periodu ostvaren je devizni prihod od oko 60 miliona SAD dolara.

¹ Vidi: »Jugoslovenski pregled« 1957, »Turizam«, str. 335—338 (97—100).

Jugoslavija ima povoljne uslove za razvoj turizma.

Naročito su povoljni prirodni uslovi: različita geografska i klimatska područja, raznolik i bogat biljni i životinjski svet.

Razuđena jadranska obala s ostrvima veoma je pogodna za razvoj turizma zbog klimatskih uslova, prirodnih lepota i istorisko-kulturnih spomenika. Jugoslovenska obala duga je u pravoj liniji 630 km, ali stvarna dužina obale, zbog razuđenosti, iznosi 2.040 km. Jugoslovensko primorje ima 71 veće ostrvo, 645 malih ostrva i veliki broj grebena, zaliva i kanala. Jugoslovensko primorje karakteriše veliki broj vedrih dana s visokom insolacijom, povoljna zagrejanost morske vode koja je zbog kamenog i peskovitog dna i obale i posebne flore čista i prozirna, velika slanost vode, izolovanost od okeanskih struja i minimalna razlika između plime i oseke. Broj sunčanih sati u toku jedne godine iznosi: na Hvaru 2.715, u Splitu 2.697, Dubrovniku 2.584, na Rabu 2.479. Srednja godišnja temperatura je: u Dubrovniku 17°C, na Hvaru 16,3°C, u Splitu 15,7°C, Šibeniku 15,4°C, Zadru 15,3°C, Rijeci 13,5°C, Puli 13°C. Floru jugoslovenskog primorja karakteriše mediteranski četinar, zimzeleno bilje, aromatične biljke, maslina, vinova loza, limun i naranđza.

Dubrovnik, Opatija, Split, Portorož, Hvar, Makarska, Rab, Poreč, Budva i druga turistička mesta na jugoslovenskom primorju poznata su u Evropi kao turistički centri.

Planinsko područje, koje zauzima najveći deo Jugoslavije, puno je lepih i jedinstvenih reljefa. Planine Jugoslavije (bogat šumom i pašnjacima, ispresecane mnogim rekama i velikim brojem jezera, plodnim kotlinama i rečnim dolinama) pogodne su za razvoj turizma, zimskih sportova i sportova na vodi. Rečni kanjoni Tare, Morače, Drine, Neretve, Vrbasa i Une spadaju među najlepše u Evropi.

Jugoslavija je bogata raznovrsnom divljači i ribama. U posleratnom periodu naročita pažnja je poklonjena uzgoju divljači visokog i niskog lova u dobro uređenim lovištima.³ Jugoslovenske reke, naročito planinske, bogate su ribom, i pružaju povoljne uslove za sportski ribolov. Jugoslavija je po broju reka bogatih ribom i po broju različitih vrsta ribe jedno od bogatijih ribolovnih područja u Evropi.

Turizam u planinskom delu Jugoslavije najviše je razvijen u Sloveniji (Bledsko i Bohinjsko Jezero, Kranjska Gora, Pohorje, Logarska Dolina). Posle rata su izgrađeni mnogi turistički objekti i u drugim krajevima naše zemlje (Plitvička Jezera, Jahorina, Kosmaj, Kopaonik, Zlatibor, Tara, Šar Planina, Ohridsko Jezero, Durmitor, Plavsko Jezero).

Više od petine Jugoslavije je krš koji se proteže od Soče do Skadarskog Jezera, obuhvatajući planinske lance Dinarskog sistema s obalom i otocima Jadranskog Mora. Pod uticajem geoloških faktora i vode, na ovom terenu su nastale prirodne retkosti kao što su: kraška polja, ponori, uvale i podzemne pećine koje imaju istaknuto mesto u jugoslovenskom turizmu (Postojinska Jama, Plitvička Jezera, slapovi Krke, vodopad Plive).

Jugoslavija obiluje poznatim *mineralnim i termalnim vodama*. Banje u Jugoslaviji su poznata turistička mesta (Vrnjačka Banja, Rogaška Slatina, Radenci, Ilidža, Niška Banja, Lipik, Dobrna, Teslić).

Pored prirodnih uslova, značajan faktor za razvoj turizma jeste bogata riznica *arhitekture i umetničkih dela* iz različitih kultura koje su se razvijale na tlu Jugoslavije. U sklopu toga, posebnu celinu predstavlja arhitektura i fresko slikarstvo srpskih i makedonskih manastira. Na jugoslovenskoj obali i ostrvima postoje ostaci stvaralačke ljudske delatnosti od najstarijih vremena i veliko bogatstvo u ostvarenjima umetničkog zanatstva, čiji su centri bili Zadar, Dubrovnik i Kotor. Poseban interes za inostrane turiste predstavlja narodna umetnost sa širokim registrom izražajnih oblika, u prvom redu jugoslovenski folklor.

Sve više raste interes turista iz inostranstva koji dolaze u Jugoslaviju za *društvena i politička pitanja*, za istoriju (borbu jugoslovenskih naroda za slobodu u novijoj i daljoj prošlosti), kulturu i umetnost i za svakodnevni život i običaje naroda Jugoslavije.

Materijalna baza turizma u Jugoslaviji nije razvijena u skladu s povoljnim prirodnim mogućnostima. Ni pre rata ona nije bila dovoljno razvijena, izuzev u privredno razvijenim područjima, a zatečeni kapaciteti posle rata bili su zbog ratnih razaranja manji od predratnih. Posleratnom obnovom i razvojem, materijalni uslovi turizma su se poboljšali, ali su još uvek nedovoljni s obzirom na prirodne uslove.

Kako je domaći turizam u 1958 dostigao tri puta veći obim od predratnog (u Jugoslaviji je ostvareno pravo na plaćeni godišnji odmor radnika, a zajednica daje i posebne pomoći i olakšice za razvoj turizma među radnicima, službenicima i omladinom), a inostrani turizam prevazišao najveći predratni nivo — sadašnji kapaciteti u turizmu ne predstavljaju dovoljnu osnovu za proširenje obima turističke delatnosti.

Proširenje i poboljšanje materijalne osnove turizma zavisilo je od mogućnosti i od potreba ulaganja u druge privredne grane. U dosadašnjem privrednom razvoju Jugoslavije nisu postojali uslovi za širi razvoj materijalne baze turizma i zbog niske akumulativnosti sezonskog ugostiteljstva i drugih delatnosti koje realizuju turistički promet. Takođe i komune turističkih mesta nisu mogle ulagati veća sredstva za razvoj turističke

privrede zbog nedovoljnih prihoda iz drugih grana privrede, koje su u većini ovih mesta slabo razvijene.

Saobraćaj zaostaje za sve većim potrebama turizma, iako je poslednjih godina prevezeno znatno više putnika nego pre rata. Kapaciteti za prevoz putnika u železničkom saobraćaju povećani su u 1957 u odnosu na 1939 oko 8%, u pomorskom saobraćaju u 1957 nisu dostigli predratno stanje, a u rečnom saobraćaju broj putničkih mesta u 1957 bio je oko 3 puta manji nego pre rata. U 1957 Jugoslavija ima 3 i po puta više autobusa nego 1939, a takođe je povećan broj aviona za prevoz putnika.

Uprkos neznatnom opštem povećanju kapaciteta (izuzev u drumskom saobraćaju), odnosno znatno manjih kapaciteta u pojedinim saobraćajnim granama, u 1957 je prevezeno oko tri puta više putnika tj. ukupno 734,1 miliona⁴, dok je 1939 prevezeno ukupno 208,5 miliona⁴ putnika.

U 1958 su povećani kapaciteti za prevoz putnika ali je i broj prevezenih putnika znatno veći. Železnice su prevezle oko 184 miliona putnika, preduzeća pomorskog saobraćaja više od 5, a rečni saobraćaj više od 1 miliona, vazdušni saobraćaj 130 hiljada, javni autosaoobraćaj više od 63, a gradski saobraćaj više od 578 miliona; znači u 1958 prevezeno je ukupno više od 831 milion putnika.

Odnos saobraćajnih kapaciteta i broja prevezenih putnika ukazuje da zbog stalnog porasta potreba u prevozu nije uvek moguće obezbediti odgovarajući kvalitet prevoza i potreban konfor.

Izvestan deo turističkih područja još nema dovoljno kvalitetnih saobraćajnica ili prevoznih kapaciteta, ali se oni već izgrađuju u nekim od tih područja.

Pomenuta izgradnja, zatim uvođenje specijalnih turističkih brzih vozova, saobraćaj nedavno nabavljenih motornih vozova, uvođenje posebnih turističkih brodskih i vazdušnih linijaka i opšti napor za povećanje i modernizaciju saobraćajnih kapaciteta obezbediće u ovoj i narednim godinama bolji kvalitet prevoza i intenzivniji razvoj kako domaćeg tako i inostranog turizma u Jugoslaviji.

Neophodno je još uvećati *smeštajne kapacitete* i još ih bolje utopuniti opremom. U 1957 bilo je kreveta u hotelima 29.575 (17,1%), u pansionima 10.084 (5,9%), u ostalim ugostiteljskim objektima 33.389 (18,9%) (od toga u prenočištima 9.366, planinskim domovima 5.002, turističkim logorima 3.434, gostionicama i krčmama 2.768 i ostalim objektima 12.816), u odmaralištima (uključivši omladinska i dečja) 72.430 (42,1%), a u privatnim sobama korišćeno je 26.730 (15,6%) tj. ukupno 172.208 kreveta (100%).

Za inostrani turizam u Jugoslaviji raspoloživo je od ukupnog broja kreveta oko 50.000 i to 28.000 u hotelima i pansionima i 22.000 u privatnim sobama.⁵ Sav raspoloživi kapacitet od 50.000 kreveta za turiste iz inostranstva ne koristi se samo za inostrani turizam, već ove kapacitete koriste i domaći turisti.

U narednom periodu predviđena su znatna sredstva za proširenje i modernizaciju saobraćajnica i povećanje kapaciteta putničkog saobraćaja. To će znatno doprineti porastu turističkog prometa. U železničkom saobraćaju izvršiće se modernizacija voznog parka, uvešće se veći broj motornih vozila i dizel-lokomotiva. Intenzivnije se nastavlja izgradnja jadranskog autoputa (Jadranske magistrale), koji će prolaziti kroz najvažnija turistička mesta duž jadranske obale i vezivaće se s modernim autoputom koji se gradi od Beograda preko Valjeva i Ibarske doline do Skopja i Ohrida. U izgradnji je i savremeni autoput »Bratstvo-jedinstvo« od austrijske do grčke granice, koji ide preko Ljubljane, Zagreba, Beograda, Niša i Skopja. Pored toga, znatno će se povećati broj autobusa u javnom drumskom saobraćaju. Sada je u izgradnji moderni aerodrom za pristajanje velikih aviona kraj Beograda, a rekonstruisani su ili se uređuju i neki drugi jugoslovenski aerodromi.

³ Uključen gradski saobraćaj.

⁴ Uključen gradski saobraćaj a za drumski nema podataka. Podaci: Statistički bilten br. 121 — Saobraćaj i veze 1957.

⁵ Raspoloživi kapaciteti za inostrani turizam odgovaraju savremenim zahtevima u pogledu konfora i tehničke opremljenosti, tj. utvrdjenim standardima u međunarodnom turističkom prometu, a do njihovog broja od 50.000 kreveta se dolazi kada se od ukupnog kapaciteta izuzmu kapaciteti odmarališta koji su namenjeni domaćim turistima, zatim izvesni objekti posebne namene, kao i kapaciteti hotela i drugih objekata u mestima koja nisu izrazito turističkog karaktera.

⁶ Vidi: »Jugoslovenski pregled« 1958, »Lovstvo«, str. 403—406 (111—114).

Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 predvideo je ukupan obim investicija za ugostiteljstvo i turizam u iznosu od 29 milijardi dinara. U Opštem investicionom fondu predviđeno je za taj period godišnje po 2 milijarde din., ali su sredstva u 1958 bila povećana na 3,5 milijarde dinara. S kreditima odobrenim u 1958 i 1959 iz Opšteg investicionog fonda biće do kraja 1960 izgrađeni novi hoteli s oko 6.000 kreveta, više desetina modernih restorana u turističkim mestima, a modernizovaće se i više starih hotela i pansiona.

Mere koje se preduzimaju za razvoj turističke privrede, u prvom redu veća investiciona ulaganja, znatno će uticati na izmenu materijalne baze turizma. Posebno su značajne mere koje obezbeđuju komunami turističkih mesta prihode iz prometa inostranog turizma.⁶

PROMET INOSTRANOG TURIZMA U JUGOSLAVIJI

Brži razvoj inostranog turizma u Jugoslaviji započeo je 1952, kada su već gotovo sve evropske turističke zemlje bile prevazišle svoj najveći predratni promet i kada su mnoge zemlje gde pre rata nije bio razvijen turistički promet zauzele značajno mesto u međunarodnom turizmu.⁷

Uslovi pod kojima je Jugoslavija u 1952 stupila na evropsko turističko tržište nisu bili povoljni. Saobraćajne veze s inostranstvom bile su nedovoljne, a hotelijerstvo se još obnavljalo i prilagođavalo poslovanju slobodnog tržišta. Posebno je bilo teškoća u istupanju na nova tržišta jer je više nego jedna trećina predratnih turista iz inostranstva koji su posećivali Jugoslaviju dolazila iz istočnoevropskih zemalja, koji su posle 1948 prestali da posećuju našu zemlju. Poslednjih godina ovi turisti u manjem obimu ponovo posećuju Jugoslaviju. Zbog toga je Jugoslavija morala da menja orijentaciju i osvaja nova područja koja dotada, pa ni pre rata, nije obuhvatala.

Ipak tempo razvoja inostranog turizma u Jugoslaviji, izražen kroz relativne odnose, veći je poslednjih nekoliko godina nego u drugim zemljama Evrope.

Od 1952 do 1958 (s izuzetkom 1956) promet turista iz inostranstva povećavao se u Jugoslaviji prosečno godišnje u broju posetilaca za 29% a u broju noćivanja za 23%. U 1958 bilo je za 20% više posetilaca i 27% više noćivanja nego u 1957 (tabela 1).

TABELA 1 — BROJ NOĆIVANJA I POSETILACA OD 1952 DO 1958

Godina	Broj posetilaca	Indeks	Broj noćivanja	Indeks
1952	129.024	100	460.994	100
1953	245.211	190	854.893	185
1954	321.485	248	1.103.664	236
1955	485.294	376	1.832.555	398
1956	393.806	302	1.333.421	290
1957	498.736	387	1.966.354	426
1958	598.845	464	2.509.773	545

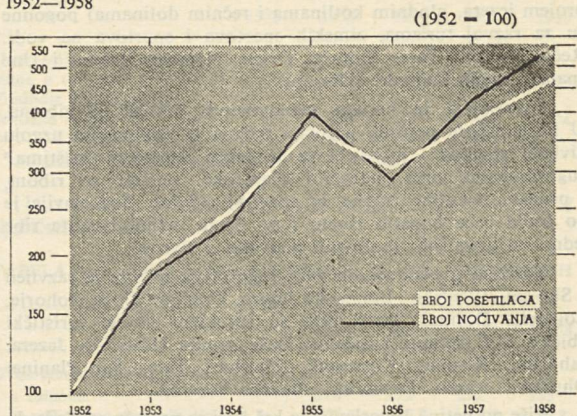
⁶ Prema »Odluci o prihodima društvenih investicionih fondova narodnih republika i opština za finansiranje investicija za unapređivanje turizma« koju je donelo Savezno izvršno veće 17 aprila 1959, odobravaće se investicionom fondu narodnih republika i investicionom fondu opština 50% od protivvrednosti stranih sredstava plaćanja ostvarenih u prometu sa stranim fizičkim i pravnim licima (tj. 50% protivvrednosti plaćanja stranih turista za 1 SAD dolar odnosno 200 dinara po 1 SAD dolaru za ostvareni promet iz inostranog turizma na njihovom području a na bazi ostvarenog broja noćivanja i prosečnog dnevnog troška stranih turista u Jugoslaviji). Od ovih sredstava pripada 80% društvenim investicionim fondovima opština, a 20% fondovima narodnih republika. Sredstva predviđena ovom odlukom upotrebljavaće se za finansiranje investicija za unapređivanje inostranog turističkog prometa i to za rekonstrukciju, adaptaciju i izgradnju ugostiteljskih objekata u turističkim mestima i objekata koji služe za razonodu turistima i za nabavku prevoznih sredstava. Već u 1959 primenom ove odluke povećać se investicioni fondovi narodnih republika i komuna namenjeni za razvoj turizma za preko 2 milijarde dinara.

⁷ Međunarodni turizam u posleratnom periodu je u snažnom porastu. S prosečnim godišnjim porastom (uzeto je 25 zemalja) od 15%, dostigao je u Evropi oko 44 miliona posetilaca u 1957 prema 13,6 miliona u 1938 odnosno oko 288 miliona noćivanja u 1957 prema 74,4 miliona noćivanja u 1938 (usled nedostatka podataka za 1938 za neke zemlje su uzeti podaci iz 1939). Za zemlje koje ne objavljuju podatke o broju posetilaca nego samo o broju noćivanja izvršena je procena broja posetilaca na osnovu podataka o dužini boravaka.

Ovakav promet međunarodnog turizma je posledica posleratnog razvoja i u vezi s tim podizanja životnog standarda i poboljšanja društvenog položaja radničke klase koja je posle rata gotovo u svim evropskim zemljama dobila pravo na plaćeni godišnji odmor. Takođe su intenzivan razvoj saobraćaja kao i liberalizacija u pogledu prelaska granice i iznosa deviznih sredstava uticali na povećanje međunarodnog turističkog prometa.

Iako je u Jugoslaviji tempo porasta inostranog turizma iznad tempa u drugim evropskim zemljama u celini, u ovom pogledu naša zemlja je još uvek u procesu razvoja.

GRAFIKON 1 — INDEKS BROJA POSETILACA I NOĆIVANJA 1952—1958

Inostrani turistički promet u Jugoslaviji odvija se najviše u *primorskim mestima* (ova je pojava u uskoj vezi sa stalnim porastom evropskog turizma u zemljama Sredozemlja). Učešće primorskih mesta u ukupnom turističkom prometu iz inostranstva kreće se poslednjih godina od 74% (tabela 2).

TABELA 2 — KRETANJE PROMETA PO VRSTAMA MESTA OD 1956 DO 1958 (U hiljadama noćivanja)

Vrsta mesta	1956		1957		1958	
	Broj noćivanja	U procentima	Broj noćivanja	U procentima	Broj noćivanja	U procentima
Primorska	833	62,5	1.413	71,9	1.859	74,1
Planinska	82	6,1	77	3,9	127	5,1
Banjska	17	1,3	26	1,3	31	1,2
Sedišta narodnih republika	313	23,5	347	17,7	369	14,7
Ostala mesta	88	6,6	103	5,2	124	4,9
Ukupno	1.333	100,0	1.966	100	2.510	100

U ukupnom prometu inostranog turizma u Jugoslaviji, posle primorskih mesta, dolaze *sedišta narodnih republika*. Posle 1955, koja je bila vrlo plodna u turističkom prometu s inostranstvom, u 1956 je došlo do opadanja prometa u celini, ali to nije obuhvatilo i sedišta narodnih republika (glavne gradove), gde je povećan broj posetilaca i noćivanja.

Planinska mesta u Jugoslaviji nisu dovoljno obuhvaćena turističkim prometom iz inostranstva. U Sloveniji, kao najizrazitijem planinskom turističkom području, odvija se preko 80% ovog prometa. Od ukupnog prometa inostranog turizma u planinskim područjima u Jugoslaviji, oko 90% prometa odvija se u junu, julu, avgustu i septembru. Zimski turizam iz inostranstva nije razvijen u Jugoslaviji, iako za to postoje povoljni prirodni uslovi.

Banjska lečilišta nisu dostigla nivo predratnog turističkog prometa s inostranstvom, koji je iznosio 61.000 noćivanja. Pre rata banjski posetioci dolazili su uglavnom iz Mađarske, Čehoslovačke, Poljske i Grčke, dok danas iz njih dolazi mali broj turista.

Turistički promet iz inostranstva, u vezi s ovakvim karakterom prometa inostranog turizma u Jugoslaviji, nije ravnomerno razvijen u svim krajevima naše zemlje. Nedovoljne saobraćajne veze i nedostatak smeštajnih kapaciteta u Crnoj Gori, u planinskom području i banjama Srbije, u izvesnim delovima Bosne i Hercegovine i u Makedoniji — osnovni su uzrok slabog inostranog turističkog prometa u ovim krajevima.

Kretanje inostranog turizma (izuzimajući sedišta narodnih republika) uglavnom je koncentrisano na Hrvatsku (jadranska obala) i Sloveniju. Hrvatska učestvuje u ukupnom prometu inostranog turizma s gotovo 74% (tabela 3).

TABELA 3 — RAZVOJ TURIZMA IZ INOSTRANSTVA PO REPUBLIKAMA U 1957 I 1958

	1957		1958		Indeks
	Broj noćivanja	U procentima	Broj noćivanja	U procentima	
Jugoslavija	1.966	100	2.510	100	127
Srbija	192	9,8	212	8,5	110
Hrvatska	1.417	72,1	1.842	73,4	130
Slovenija	254	12,9	337	13,4	133
Bosna i Hercegovina	48	2,5	50	2,0	104
Makedonija	29	1,4	32	1,3	110
Crna Gora	26	1,3	36	1,4	138

Broj noćivanja u 1958 iznosi: u Slovenačkom Primorju — 4,1%, u Istri — 8%, u Kvarnerskom području — (srez Rijeka) — 40,1%, u Severnoj Dalmaciji — (područje Zadra i Šibenika) — 1,6%, na području sresa Split — 6%, na području Makarske — 3,3%, na području Dubrovnika — 10%, u Crnogorskom Primorju — 1%, na području Gorenjske u Sloveniji — 3,1%, u Beogradu — 6,8% i u ostalim područjima i krajevima — 16%.

Inostrani turizam odvija se gotovo u svim mestima na obali i ostrvima u kojima ima osnovnih uslova za turistički promet. Međutim, usled nedovoljnih smeštajnih kapaciteta u malim mestima, preko 60% prometa inostranog turizma odvija se u svega 15 turističkih mesta i gradova (tabela 4).

TABELA 4 — BROJ NOĆIVANJA U 15 TURISTIČKIH MESTA U 1958*

Mesto	Broj noćivanja	Mesto	Broj noćivanja
Opatija s Lovranom		Poreč	87.519
i Mošeničkom Dragom	484.411	Portorož	85.085
Beograd	171.177	Bled	77.614
Dubrovnik	154.116	Ljubljana	57.921
Rab	102.660	Rijeka	47.864
Crikvenica	98.083	Split	47.327
Zagreb	88.462	Rovinj	46.323

* Uzeta su samo ona mesta u kojima je ostvareno preko 40.000 noćivanja, a koja sačinjavaju više od 60% ukupnog turističkog prometa iz inostranstva.

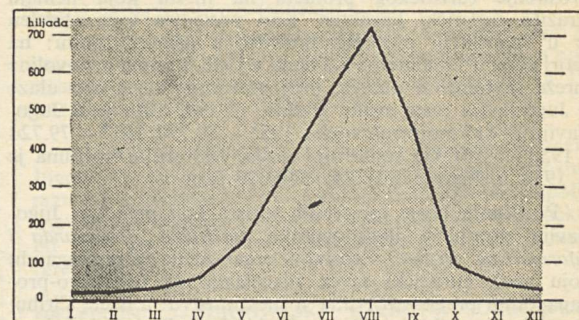
Vremensko kretanje prometa inostranog turizma (kao i u drugim turističkim zemljama, u kojima su kao i u našoj zemlji prirodne lepote i klima osnovni faktor koji privlače inostrane turiste) vrlo je važno za razvoj turističke privrede u zemlji. Zbog nedovoljnih smeštajnih i saobraćajnih kapaciteta, kao i zbog navike domaćih turista da godišnji odmor koriste pretežno u letnjim mesecima, vremensko proširenje turističkog prometa je osnovni preduslov za povećanje ukupnog prometa inostranog turizma (tabela 5).

TABELA 5 — KRETANJE BROJA NOĆIVANJA STRANIH TURISTA PO MESECIMA 1957 I 1958

Meseci	1957		1958		Indeks
	Broj noćivanja	U procentima	Broj noćivanja	U procentima	
I—III	70.502	3,6	79.502	3,2	113
IV	62.390	3,2	66.050	2,6	106
V	108.498	5,5	153.562	6,1	142
VI	253.247	12,8	329.403	13,2	130
VII	397.416	20,2	536.534	21,4	135
VIII	591.460	30,1	725.921	29,0	123
IX	336.723	17,1	446.963	17,8	133
X—XII	146.118	7,5	171.838	6,7	117

U pogledu vremenskog proširenja prometa turizma iz inostranstva u Jugoslaviji nisu postignuti rezultati kao u drugim zemljama. U primorskim i planinskim mestima nisu još stvoreni odgovarajući uslovi za dve turističke sezone. U tom pravcu se preduzimaju mere da se u pojedinim primorskim mestima stvore uslovi za talasoterapiju u zimskim mesecima (Opatija), kao i da se u planinskim turističkim mestima razvije zimski turizam.

GRAFIKON 2 — NOĆIVANJA PO MESECIMA U 1958

Posle rata je bitno izmenjena *nacionalna struktura* inostranih turista koji posećuju Jugoslaviju u odnosu na predratno stanje (tabela 6).

TABELA 6 — NACIONALNA STRUKTURA INOSTRANIH TURISTA — BROJ NOĆIVANJA U 1938 I 1958

Država	1938		1958		Indeks
	Broj noćivanja	U procentima	Broj noćivanja	U procentima	
Austrija	64.151	4,1	603.101	24,1	943
Belgija	7.187	0,5	49.182	1,9	685
Čehoslovačka	354.494	22,6	72.960	2,9	21
Danska	...	...	23.206	0,9	...
DR Nemačka*	...	...	55.160	2,2	...
Francuska	35.911	2,3	139.745	5,6	389
Grčka	9.875	0,6	34.016	1,3	345
Holandija	11.700	0,7	57.617	2,3	493
Italija	62.361	4,0	179.154	7,2	288
Mađarska	136.910	8,8	19.637	0,8	14
Norveška	...	...	4.445	0,2	...
Poljska	29.138	1,9	30.404	1,2	104
SAD	...	...	73.644	2,9	...
SR Nemačka*	653.283	41,8	781.258	31,3	128*
SSSR	...	...	23.351	0,9	...
Švajcarska	23.231	1,5	71.260	2,7	306
Švedska	...	...	48.278	1,9	...
Turska	...	...	5.069	0,2	...
Velika Britanija	61.068	3,9	173.242	6,9	284
Ostale zemlje	131.139	7,3	64.375	2,6	...
Ukupno	1.562.448	100	2.509.104	100	160

* Podaci za 1938 i indeks dati su za celu Nemačku a iskazani su kod SR Nemačke zbog toga jer je promet u 1958 (broj noćivanja) bio veći iz SR Nemačke nego iz DR Nemačke.

Pre rata iz Francuske, Velike Britanije, zemalja Beneluksa i skandinavskih zemalja bilo je ukupno 194.964 noćivanja inostranih turista odnosno 8% od ukupnog broja noćivanja u prometu inostranog turizma. Međutim, u 1958 iz ovih zemalja bilo je 500 hiljada noćivanja odnosno 20% od ukupnog broja noćivanja. U 1958 takođe je porastao broj posetilaca i noćivanja iz Švajcarske i Sjedinjenih Američkih Država. Jugoslaviju najviše posećuju turisti iz Austrije i Nemačke, što je najvećim delom uslovljeno geografskom blizinom ovih zemalja. Čehoslovačka, Mađarska, Poljska i ostale istočnoevropske zemlje učestvovala su pre rata sa više od jedne trećine u ukupnom prometu inostranih turista u Jugoslaviji. Međutim, to učešće je danas minimalno usled odnosa rukovodstava istočnoevropskih zemalja prema Jugoslaviji.

Najveći deo turističkog prometa iz inostranstva u Jugoslaviji odvija se u ugostiteljstvu. U 1958 godini 70% noćivanja realizovano je u hotelima i pansionima, 4,6% u gostionicama i prenočištima, 5,8% u turističkim logorima, 3,3% u ostalim objektima socijalističkog sektora i 16,3% u privatnim sobama. Privatni smeštaj kao dopunski kapacitet još uvek je znatan, naročito u toku letnjih meseci, kada su hoteli i pansioni popunjeni.

Inostrani turistički promet u Jugoslaviji, kao i u Evropi sve više se razvija kroz moto turizam. To je uticalo na

prelazak od stacionarnog na mobilni turizam, kao i na proširenje turističkog prometa na mesta koja nemaju izrazito turistički karakter. Kao posledica toga skraćen je u Jugoslaviji prosečan boravak u jednom mestu: na četiri dana u 1958 prema 5,2 dana u 1938. I pored nedovoljne mreže savremenih puteva, broj motornih vozila koja ulaze u Jugoslaviju raste svake godine. U 1953 ušlo je u Jugoslaviju 17.815 motornih vozila, 1955 — 59.790, 1957 — 79.724 i 1958 — 101.335 motornih vozila. Motornim vozilima je u 1958 u Jugoslaviju ušlo 340.000 lica.

Povećanju broja inostranih turista koji posećuju Jugoslaviju doprinosi jugoslovenska turistička propaganda i informativna služba. Centralna organizacija za propagandu koju vodi Turistički savez Jugoslavije sa turističko-propagandnim predstavništvima u inostranstvu: u Beču, Cirihi, Frankfurtu na Majni, Rimu, Štokholmu, Parizu, Londonu i Njujorku, kao i propaganda koju vode republički i regionalni savezi, turistička društva i komercijalne organizacije — uspjela je da upozna mnoge u inostranstvu sa turističkim uslovima i mogućnostima boravka u Jugoslaviji. Međutim, ta propaganda ne pokriva za naš turizam sva interesantna područja u inostranstvu, nije uvek blagovremena, dovoljno obimna ni po sredstvima savremena. Mogućnosti za uspešniju i efikasniju turističku propagandu stvorene su postojanjem fondova komuna turističkih mesta, koje će iz sredstava Federacije dobijati u svoje investicione fondove posebna sredstva na osnovu ostvarenog prometa inostranog turizma.

U cilju razvoja inostranog turizma u Jugoslaviji otklonjene su izvesne administrativne prepreke za ulazak stranih turista u zemlju. Jugoslavija je pojednostavila carinski postupak u turističkom prometu usvajajući odredbe konvencija donesenih u Njujorku 1954 u korist turizma, među kojima i protokole o bescarinskom prenosu turističkog propagandnog materijala. Dokumenti (triptik i karnet) za ulazak inostranih motornih vozila ukinuti su 1958. Takođe je pojednostavljen i ubrzan postupak oko dobijanja ulaznih turističkih viza. Za građane udaljenih zemalja Evrope i prekomorskih zemalja predviđeno je izdavanje viza na granici, u velikim lukama, na brodovima i na aerodromima za međunarodni saobraćaj. Strani turisti u Jugoslaviji plaćaju samo boravišnu taksu koju plaćaju i domaći turisti, a ista je plafonirana i mnogo niža nego u drugim zemljama. Dozvoljeno je neograničeno iznošenje predmeta za uspomenu iz Jugoslavije, ukoliko su nabavljeni za razmenjena strana sredstva plaćanja.

DEVIZNI PRIHOD OD INOSTRANOG TURIZMA

S porastom inostranog turizma rastao je i devizni prihod (tabela 7).

TABELA 7 — DEVIZNI PRIHOD OD TURIZMA IZ INOSTRANSTVA* (U SAD dolarima**)

1939	7,632.690
1952	3,533.700
1953	5,366.000
1954	7,000.000
1955	9,570.000
1956	9,154.000
1957	11,405.000
1958	12,527.000

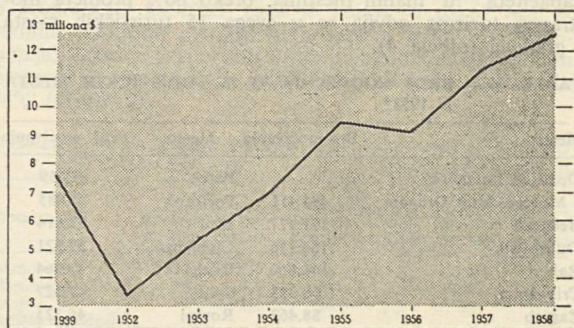
* Obuhvaćeni su i izdaci inostranih turista za saobraćaj i takse za vize, pored deviznog priliva koji je evidentiran preko Glavne centrale Narodne banke FNRJ.

** Obračunato prema kursu 1\$ = 300 dinara

I pored značajnog uspeha u povećanju deviznog prihoda koji se ostvaruje iz prometa inostranog turizma iz godine u godinu — razvoj inostranog turizma nije išao ukorak s razvitkom celokupne spoljne trgovine. Dok se devizni prihod od izvoza robe povećao u 1957 u odnosu na 1939 za 246%, devizni prihod iz turizma povećao se samo, u istom razdoblju, za 50%.

Devizni prihod iz prometa inostranog turizma u ukupnom obimu zavisi od obima posete koju uslovljavaju u prvom redu smeštajni kapaciteti i od dnevnog utroška stranih turista.

GRAFIKON 3 — DEVIZNI PRIHOD OD INOSTRANOG TURIZMA 1939—1958

Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 predvideo je brži razvoj iz svih onih privrednih oblasti koje direktno utiču i omogućavaju razvoj turizma kao što su saobraćaj, industrija robe široke potrošnje i poljoprivreda.

U vezi s usmeravanjem investicione izgradnje u turizmu na osnovu obimnih sredstava, s materijalnom zainteresovanošću komuna turističkih mesta i aktivnošću turističkih organizacija — očekuje se da će turistička privreda u bliskoj perspektivi, tj. kada budu završeni glavni putevi i aerodromi, zauzeti značajno mesto u privredi Jugoslavije i postati značajan faktor u povećanju deviznog prihoda.

Lj. B.

NAJVEĆI SPOLJNOTRGOVINSKI PARTNERI JUGOSLAVIJE (1949—1959)

U posleratnom periodu Jugoslavija je po obimu i regionalno znatno proširila svoju spoljnotrgovinsku razmenu. Tome je mnogo doprinela i politika aktivne i miroljubive koegzistencije i saradnje na ravnopravnoj osnovi naroda i država, koju vodi Jugoslavija. Na takav način razvijani su ne samo politički nego i ekonomski odnosi sa sve većim brojem zemalja.

Najveći deo spoljnotrgovinske razmene Jugoslavija obavlja sa evropskim zemljama. Poslednjih godina stalno se povećava razmena robe i razvijaju raznovrsni oblici ekonomskih odnosa sa većim brojem tih zemalja.

Znatna napredak zabeležen je u razvoju i unapređenju ekonomskih odnosa Jugoslavije sa zemljama Azije i Afrike. Međutim, nisu ni približno iskorišćene mogućnosti koje u tom pogledu postoje.

Brzi posleratni razvoj jugoslovenske privrede, a naročito njene industrije, i sve šira proizvodnja robe višeg stepena obrade omogućili su povećanje izvoza i olakšali plasiranje robe i na udaljenija tržišta.

Jugoslovenski izvoz bio je u suštini zavisen od tempa privrednog razvoja. Međutim, obim uvoza je povećavan dobijanjem inostranih sredstava putem raznih zajmova, koja su korišćena kao dopunska akumulacija za ubrzanje privrednog razvoja zemlje, kao i za tekuće potrebe.

Poslednjih godina počela se razvijati na bazi kupovine licenci i proizvodne kooperacije tešnija saradnja između jugoslovenske industrije i industrija nekih razvijenih evropskih država. Tako se koriste iskustva razvijenih zemalja u tehnološko-proizvodnom procesu, što omogućuje brži napredak naše industrije i doprinosi povećanju spoljnotrgovinske razmene.

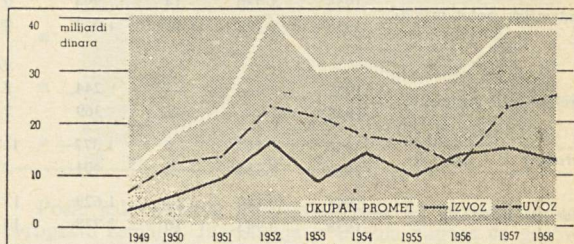
Jugoslavija održava trgovinske odnose sa oko 100 zemalja, a prvih šest mesta po obimu zauzimaju *Zapadna Nemačka, Italija, SSSR, SAD, Velika Britanija i Austrija*.¹ Za poslednjih

deset godina ove zemlje apsorbuju u proseku oko 60% jugoslovenskog izvoza, a isporučuju gotovo 70% robe koju Jugoslavija uvozi (tabela 1).

Šest najvećih partnera apsorbovalo je pre rata oko 75% izvoza (naprimer, 1933 ili 1935). Taj je procenat u posleratnom periodu znatno niži i stalno se smanjuje (u 1955 iznosio je 59,8%, a u 1958 49,4%).

ZAPADNA NEMAČKA. Između Zapadne Nemačke i Jugoslavije došlo je do brzog povećanja spoljnotrgovinske razmene u periodu 1949—1952. U jugoslovenskoj spoljnotrgovinskoj razmeni (izvoz + uvoz) Zapadna Nemačka je od 1952 do 1958 gotovo neprekidno imala prvo mesto² (grafikon 1).

GRAFIKON 1 — TRGOVINSKA RAZMENA JUGOSLAVIJA—ZAPADNA NEMAČKA OD 1949—1958

Za trgovinsku razmenu sa Zapadnom Nemačkom postoje povoljni uslovi zbog geografske blizine i komplementarnosti obeju privreda. Dosta je intenzivan jugoslovenski izvoz prehranbenih i sirovinskih proizvoda i uvoz nemačke industrijske robe više prerade. Trgovina između obeju zemalja naglo se širila od 1949 do 1952, a posle tog perioda jugoslovenski se izvoz uz osetne oscilacije postepeno povećava dok je uvoz iz Zapadne Nemačke posle smanjenja u periodu od 1952 do 1956 naglo porastao u 1957 i 1958.

Deficit trgovinskog bilansa pokriven je finansijskim aranžmanima (otplatama ranijih nemačkih obaveza i dr.).

Zbog visokog učešća proizvoda poljoprivrednog porekla u jugoslovenskom izvozu dolazi u ukupnoj razmeni do čestih oscilacija u zavisnosti od smene rodni i nerodnih

TABELA 1 — NAJVEĆI SPOLJNOTRGOVINSKI PARTNERI U JUGOSLOVENSKOM UVOZU I IZVOZU

(U procentima)

	Izvoz					Uvoz				
	Prosek 1931—1935	1955	1956	1957	1958	Prosek 1931—1935	1955	1956	1957	1958
Zapadna Nemačka*	14,1	13,2	15,3	13,2	9,4	16,0	12,6	10,0	11,4	11,7
Italija	21,4	15,0	14,2	13,6	12,2	12,9	9,8	8,7	11,9	9,8
SSSR	—	7,0	13,1	12,4	8,3	—	3,3	14,9	10,4	8,4
SAD	2,7	10,8	8,5	8,5	7,5	5,3	32,7	27,3	26,3	19,4
Velika Britanija	3,3	7,9	6,0	6,1	7,8	8,6	4,9	6,9	6,3	5,3
Austrija	18,0	5,9	5,3	4,8	4,2	13,8	4,4	4,1	3,8	3,7
Ukupno	(72,3)**	59,8	62,4	58,6	49,4	(70,9)**	67,7	71,9	70,1	58,3

Podaci: »Statistika spoljne trgovine FNRI« za odgovarajuće godine.

* Pre rata Nemačka.

** Pre rata trgovine sa SSSR nije bilo. Međutim, isticala se Čehoslovačka sa velikim učešćem od prosečno 12,8%, pa je i ona uključena u ukupne zbirne.

¹ U prvim posleratnim godinama, do 1948, šest najvećih spoljnotrgovinskih partnera bili su: CSR, SSSR, Italija (sa Trstom), Mađarska, Poljska i Holandija. Usled prekida ekonomskih odnosa od strane SSSR, Mađarske, Poljske i CSR, do kojih je došlo 1949, mesta ovih zemalja zauzele su: Velika Britanija, Austrija, SAD i Zapadna Nemačka. Umesto Holandije između 1951—1954 pojavljuje se kao šesti najvažniji partner Francuska, Argentina ili Turska. Austrija je 1958 zaostala u trgovinskoj razmeni sa Jugoslavijom za Poljskom, Istočnom Nemačkom, Mađarskom i CSR, ali je s obzirom na dugogodišnji značaj zadržana u ovom prikazu.

O učešću pojedinih zemalja u spoljnotrgovinskoj razmeni vidi »Jugoslovenski pregled«, april 1957, str. 195—198 (47—50) (tabela 7 i 8).

godina. Najvažniji poljoprivredno-prehranbeni proizvodi u izvozu na nemačko tržište su: goveda, sveže meso, jaja, živina, suve šljive, perje i povremeno kukuruz. Svinje, masnoće i pšenica, pre i posle rata važni izvozni artikli, poslednjih godina se ne izvoze u Zapadnu Nemačku. U poslednje vreme na ovo tržište se izvozi sve više finalnih proizvoda prehranbene industrije (konzerve od mesa), kao i ostalih visokovrednih prehranbenih artikala.

² Zbog veoma visokog uvoza iz SAD na bazi dugoročnih kredita promet sa SAD je najveći. Međutim, izvoz u SAD je znatno manji.

Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi i sirovine sačinjavaju preko dve trećine izvoza u Zapadnu Nemačku (tabela 2).

TABELA 2 — STRUKTURA IZVOZA I UVOZA JUGOSLAVIJE SA 6 NAJVEĆIH PARTNERA PO VAŽNIJIM GRUPAMA PROIZVODA U 1955 I 1958

(U milionima deviznih din.)													
Grupa proizvoda		Zapadna Nemačka		Italija		SSSR*		SAD		Velika Britanija		Austrija	
		Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%
I z v o z													
Prehrambeni proizvodi	1955	3.255	32	3.149	27	2.594	20	787	9	683	11	1.883	41
	1958	4.320	34	7.006	43	1.427	13	904	9	5.987	58	2.900	52
Piće i duvan	1955	527	5	508	4	1.866	15	1.212	15	—	—	33	0
	1958	1.337	11	429	3	—	—	2.227	22	—	—	115	2
Sirovine	1955	4.527	44	5.350	46	676	5	939	11	2.323	38	1.132	25
	1958	3.208	26	5.944	37	259	2	730	7	1.226	12	625	11
Industrijski polufabrikati	1955	1.380	14	794	7	5.209	41	4.536	55	2.179	36	874	19
	1958	2.192	17	1.053	7	3.527	32	4.866	49	962	9	689	12
U v o z													
Prehrambeni proizvodi	1955	—	—	244	2	10.850	51	27.317	63	144	2	—	—
	1958	—	—	369	2	2.014	12	22.688	57	556	5	—	—
Sirovine	1955	862	5	1.377	11	783	4	6.098	14	580	9	328	6
	1958	1.155	5	401	2	475	3	5.696	14	1.833	17	667	9
Hemiski proizvodi	1955	2.180	13	1.629	13	265	1	455	1	753	12	850	15
	1958	3.943	16	2.738	14	1.390	8	864	1	836	8	817	11
Industrijski polufabrikati	1955	2.264	14	4.050	31	1.209	6	413	1	1.596	25	2.020	35
	1958	5.847	23	5.081	25	2.167	13	844	2	1.570	14	2.472	32
Mašine, oprema, transportna sredstva	1955	10.314	62	4.935	38	868	4	2.702	6	3.033	47	2.471	42
	1958	11.576	46	10.518	52	4.173	24	3.209	8	5.613	51	3.319	43

Podaci: »Statistika spoljne trgovine FNRJ« za odgovarajuće godine.

* Podaci su iskazani za 1956, zbog mogućnosti boljeg upoređivanja kretanja spoljnotrgovinske razmene s tom zemljom.

Pre rata su u izvozu sirovina dominirali drveni proizvodi i kudjelja. Posle rata ravnopravno učestvuju i nemetali, naročito rude (boksit, pirit i hromne rude), kao i neke vrste sirovih koža. Poslednjih godina postepeno se smanjuje izvoz sirovina zbog sve većih potreba i zahteva domaće industrije.

U izvozu industrijskih proizvoda najveće učešće imaju polufabrikati, tj. proizvodi jednostavnije prerade kao što su: činjena koža, tekstil, nemetali, a naročito ferolegure i proizvodi od drveta. Sve više se izvoze industrijski proizvodi za široku potrošnju kao: nameštaj od drveta, proizvodi pletarstva, kožna galanterija i konfekcija.

S obzirom na industrijalizaciju zemlje najveći deo uvoza iz Zapadne Nemačke sačinjavaju investiciona dobra, razna oprema, mašine i vozila. Od ostale industrijske robe naročito se ističu hemiski proizvodi.

U ukupnom zapadnonemačkom uvozu robe Jugoslavija učestvuje sa svega 0,60 — 0,75%.

Tako nizak procenat učešća ukazuje na šire mogućnosti plasmana jugoslovenske robe na zapadnonemačkom tržištu.

Neki jugoslovenski proizvodi učestvuju minimalno u zapadnonemačkom uvozu, naprimer jaja, zaklana živina, goveda.

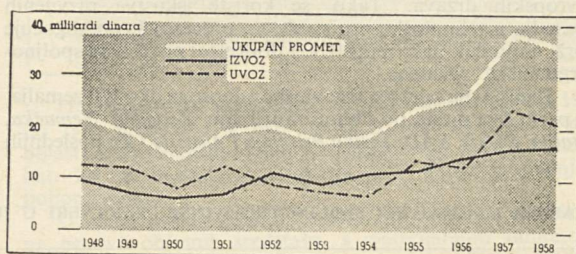
Procentualno učešće³ Jugoslavije u zapadnonemačkom uvozu i Zapadne Nemačke u jugoslovenskom izvozu (»Statistika spoljne trgovine FNRJ« za 1957 i »Der Aussenhandel der Bundesrepublik Deutschland«, Teil 2, December 1957) nekih važnijih artikala u 1957 iznosi: goveda u zapadnonemačkom uvozu 7,6%, goveda u jugoslovenskom izvozu 23,7%; zaklana živina 2,9:34,3; slatkovodne ribe 10,2:42; jaja 1,4:46,2; perje 5,9:36; sveže šljive 56,4:59,9; pulpe 37,3:36,8; seme crvene deteline 14,9:80,4; lekovito bilje 10,2:48,4; trska 24,3:99,9; sokovi voća i povrća 3,9:37,8; vino 6,7:38,3; boksit 37,4:66,4; živa 18,3:40,4; rezana građa četinara 2,5:23; pamučne tkanine (sirove) 7,2:41,7; kućina 41,7:42,5; srebro 6,5:53 i bizmut 24:53,9.

ITALIJA. Glavna karakteristika posleratnog razvoja trgovinske razmene sa Italijom⁴ jeste njeno postepeno ali sigurno povećavanje (grafikon 2). Ova tendencija je naročito osetna od 1954.

³ Podaci su uzeti za 1957 jer ona manje-više reprezentuje normalnije odnose nego 1958.

⁴ Uključen je i promet sa Trstom do 1954.

GRAFIKON 2 — TRGOVINSKA RAZMENA JUGOSLAVIJA I ITALIJA OD 1948—1958

Jugoslavija najvećim delom izvozi u ovu zemlju primarne proizvode (tabela 2). Više od tri četvrtine ukupne vrednosti izvoza čine prehrambeni proizvodi i sirovine. U poređenju sa raznovršnošću izvoznih artikala, koji se plasiraju na zapadnonemačko tržište, asortiman robe koja se izvozi u Italiju je osetno uži. Najveći deo izvoza sačinjavaju poljoprivredni proizvodi (goveda, konji, meso, jaja) i drvo (celulozno drvo, meka i tvrda rezana građa i ogrevno drvo). Izvoz ostalih proizvoda (svežih i konzervisanih riba, suvih šljiva i pečurki, nefermentisanog duvana, boksita i piritnog koncentrata) je manji. U poslednje dve godine nešto se proširio izvoz industrijskih proizvoda, naročito obojenih metala (olova, cinka). Čelični ingoti, koji se iskazuju u spoljnotrgovinskim statistikama kao izvozni proizvodi, predstavljaju ustvari samo izvoz na preradu.

Blizina i tradicionalne trgovačke veze još uvek favorizuju izvoz sirovih proizvoda. Za čitav niz artikala Italija je glavno jugoslovensko izvozno tržište.

Procentualno učešće Jugoslavije u italijanskom uvozu i Italije u jugoslovenskom izvozu (»Statistika spoljne trgovine FNRJ« za 1957 i »Statistica mensile del commercio con l'estero«, dicembre 1957) nekih važnijih artikala u 1957 iznosi: goveda u italijanskom uvozu 16,1%, goveda u jugoslovenskom izvozu 25% (volovi 49%, junad 52%); konji 42,4:63; jaja 8,9:48; meso 4,5:25; nefermentisan duvan 5,8:100; celulozno, tesano oblo drvo i trupci 22:59; gorivo drvo i čumur 62:36; drvenjača 2,1:39; rezana građa 11,8:30; uglj 0,4:15; derivati destilacije uglja 0,6:66 i ingoti i sirovo gvožđe 1,4:64.

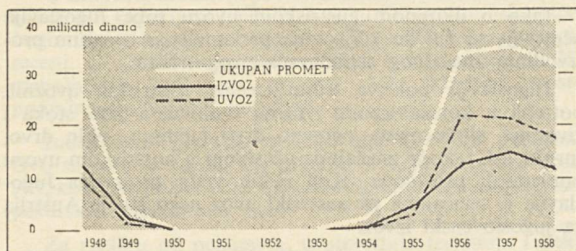
Kao iz većine razvijenih industriskih zemalja, Jugoslavija iz Italije uglavnom *uvozi* industrisku robu investicionog karaktera ili visoke prerade (crnometalurške proizvode, razne mašine, motorna vozila, traktore i delove za razna motorna vozila). Poslednjih godina uvezene su iz Italije znatnije količine citrusnog voća, sirovih govedih koža, celvole za predivo, kalcijum amon nitrata i raznih guma.

Iako Jugoslavija u ukupnom italijanskom uvozu učestvuje 1—2%, a u izvozu 2—3%, ona je za Italiju značajan partner. Jugoslavija je u 1958 bila na devetom mestu u italijanskom izvozu, a u 1957 čak na šestom.

Proširenje asortimana izvoznih artikala i postepeno uključivanje industriskih proizvoda u jugoslovenski izvoz jača perspektive trgovinske razmene između ove dve zemlje.

SSSR. Trgovačke veze sa SSSR uspostavljene su neposredno posle Drugog svetskog rata, kada je došlo do obostrane i aktivne trgovinske razmene. Međutim, 1948—1949 došlo je do prekida trgovinskih veza usled poznatih događaja. Trgovinska razmena ponovo je uspostavljena 1954—1955, ali je već u 1958 zabeležen izvestan pad prometa u oba pravca (grafikon 3).

GRAFIKON 3 — TRGOVINSKA RAZMENA JUGOSLAVIJA — SSSR OD 1948—1958

Struktura jugoslovenskog *izvoza* u SSSR odlikuje se učešćem svih važnijih grupa proizvoda jugoslovenske privrede (tabela 2), a naročito robe industriskog porekla. Čak i one grupe proizvoda koje na tržištima drugih industriskih razvijenih zemalja nemaju toliko učešće (mašine i oprema ili hemijski proizvodi) relativno su dobro zastupljene u izvozu na tržište SSSR. U opštem trgovinskom prometu sa SSSR (izvoz + uvoz) naša zemlja učestvuje sa 1,6%.⁵

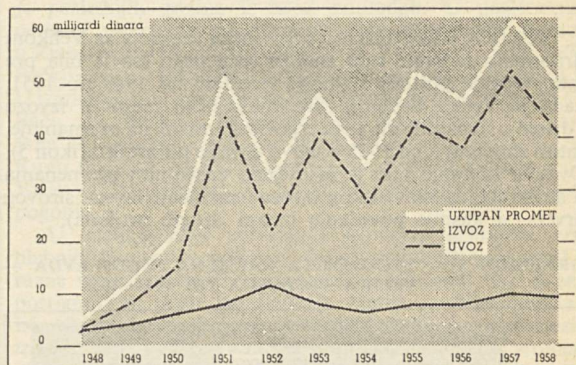
Od poljoprivrednih proizvoda izvozi se u većim količinama sveže i konzervisano meso, pulpe, suve šljive, konzervisani paradajz, kukuruz, duvan i kudjelja. Od hemijskih proizvoda ističu se kaustična i kalcinirana soda, karbidi i uljane boje. Industriski proizvodi, kao što su furniri, parket, tkanine od vune, cigaret-papir, razni proizvodi metalurgije (betonski čelik, ingoti, cevi), zatim proizvodi obojene metalurgije (olovo i razne izrade od bakra), predstavljaju značajan deo jugoslovenskog izvoza polufabrikata. Najveći pojedinačni izvozni artikal su kablovi za jaku i slabu struju. Najzad SSSR je u poslednjih nekoliko godina bio veoma dobro tržište za proizvode široke potrošnje (trikotaže, obuće, konfekcije i sl.).

Zbog značajnog *uvoza* goriva (nafta, derivata nafte, kamenog uglja, antracita) i pšenice SSSR je veliki snabdevač Jugoslavije primarnim proizvodima. To, međutim, ne znači da se iz SSSR manje uvoze investiciona dobra — razne mašine, vozila i ostali proizvodi industriskog porekla. Naprotiv, u 1958 uvoz industriske robe iznosio je 8 od ukupno 17 milijardi din. uvozne vrednosti robe iz SSSR.

SAD. Dok kod drugih zemalja na kretanje ukupne trgovine utiču u približno podjednako meri uvoz i izvoz,

nivo razmene sa SAD zavisi u prvom redu od uvoza iz te zemlje. Jugoslovenski izvoz je daleko manji (grafikon 4). Trgovinski deficit, koji na taj način nastaje, pokriva se raznim finansijskim aranžmanima (Ekonomika pomoć i dugoročni krediti vlade SAD i sl).

GRAFIKON 4 — TRGOVINSKA RAZMENA JUGOSLAVIJA — SAD OD 1948—1958

Posle jednostranog prekida odnosa od strane istočno-evropskih zemalja, Jugoslavija je uložila napore da gotovo čitav svoj izvoz orijentiše na zapadna tržišta, u prvom redu na tržišta sa čvrstom valutom. Usled toga je posle 1948 izvoz u SAD brzo rastao. Najveći obim izvoza postignut je u 1952. Posle toga došlo je do izvesnog pomeranja u strukturi, zatim smanjenja izvoza nekih proizvoda (bakra). Od 1954, kada se ustalila nova struktura izvoza, nastupilo je blago povećanje koje se, uprkos pada cena nekih najvažnijih artikala, održalo do danas.

U jugoslovenskom *izvozu* dominiraju sirovine i obojeni sirovi metali. Izvoz u SAD je u dvostrukoj ekspanziji: tradicionalni artikli se izvoze u sve većim količinama, a svake godine uvode se i novi proizvodi.

Procentualno učešće Jugoslavije u američkom uvozu i SAD u jugoslovenskom izvozu (»Statistika spoljne trgovine FNRJ za 1957 i »United States imports of merchandise for consumption, Commodity by country of origin«, report N° F T 110, Calendar year 1957) nekih važnijih artikala u 1957 iznosi: sir u američkom uvozu 1,2%, sir u jugoslovenskom izvozu 16%; činjena ovčija koža 24,3:76; krzno kune 18,1:100; čekinje 4,2:55; mlevena paprika 17,5:44; kaduljino lišće 78,2:96; duvan 4:25; hmelj 36,9:22; vuna 0,4:29; proizvodi pletarstva 15,3:72; nameštaj od drveta 9,7:24; ostale izrade od drveta 5,1:38; azbest 2:23; sintermagnezit 31,9:50; barit 11,7:45; bešavne cevi 3,4:30; ekseri 6,4:71; feromangan 1,6:82; silikomangan 10,9:74; ferohrom 11,9:67; olovo 13,4:56; cink 5,5:63 i antimon regulus 21,7:70.

U izvozu ističu se među prehranbenim i poljoprivrednim proizvodima riblje konzerve, mlevena paprika, hmelj, kaduljino lišće, razno lekovito bilje, čekinje, a naročito duvan koji predstavlja jedan od najvažnijih izvoznih artikala. U izvozu sirovina su već više godina najznačajniji sintermagnezit i barit.

Obojeni metali su na prvom mestu u izvozu industriskih artikala, a olovo je najveći jugoslovenski pojedinačni izvozni proizvod iz ove grupe. (Znatno je učešće Jugoslavije u uvozu olova u SAD — u 1957 iznosi 13%). Postepeno raste i izvoz ferolegura i prerada obojenih metala, kao i izvoz finalnih proizvoda od drveta (nameštaj i razni drveni kućni predmeti) i proizvoda pletarstva. U izvozu učestvuje takođe i crna metalurgija (ekseri i cevi).

Jugoslavija je gotovo jedini izvoznik kaduljinog lišća i nekih drugih sličnih proizvoda na američko tržište. Značajnije mesto u uvozu SAD Jugoslavija zauzima i kod činjenice ovčije kože, krzna kune i antimona regulusa.

Jugoslovenska roba je prodrila samo na mali deo američkog tržišta i čitave geografske oblasti su u tom pogledu otvorene. Međutim, zbog teritorijalne udaljenosti Jugoslavija može uspešno plasirati samo one proizvode koji lako podnose transportne troškove.

SAD se javljaju kao najveći izvoznik za Jugoslaviju, jer na osnovu raznih dugoročnih kredita isporučuju velike

⁵ Opšti spoljnotrgovinski promet SSSR u 1956 iznosio je 29,1 milijardi rubalja. Od toga je na socijalističke zemlje uključivši i Jugoslaviju, dolazilo 75,9% ili 22,1 milijarde rubalja, a samo na Jugoslaviju 1,6% ili 475 miliona rubalja (izvoz iz Jugoslavije u SSSR iznosio je 198,7, a uvoz iz SSSR u Jugoslaviju 276,2 miliona rubalja).

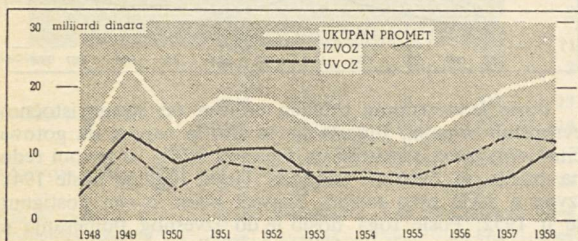
Ne raspolaze se detaljnim podacima o učešću pojedinih proizvoda u trgovinskoj razmeni između ove dve zemlje.

Podaci: »Spoljna trgovina SSSR sa socijalističkim zemljama«, izdanje Vnešnotorgizdat, Moskva, 1957, str. 12.

količine pšenice, pamuka, masti, biljnih i životinjskih ulja i drugog. Pored toga, Jugoslavija uvozi iz SAD i kameni uglj, goveda kože, staro željezo i čitav niz mašina, postrojenja, motora i druge investicione robe. Uvoz iz SAD (gotovo devet desetina vrednosti) sačinjavaju hrana, sirovine i goriva. Zbog visokog učešća prehranbenih artikala uvoz znatno oscilira, jer zavisi od rodnosti godine u Jugoslaviji i drugih faktora.

VELIKA BRITANIJA. Trgovinska razmena sa Velikom Britanijom je posle rata znatno veća nego što je bila pre rata. Ona je postigla najbolje rezultate od 1949 do 1951, kada je Velika Britanija zauzimala prvo mesto u izvozu i drugo u uvozu. Posle toga trgovinska razmena se smanjuje, zatim stagnira, a od 1955 ponovo postiže porast (grafikon 5). Ovakvo kretanje bilo je uslovljeno značajnim promenama u strukturi jugoslovenskog izvoza (smanjenje izvoza sirovog drveta, a kasnije povećanje izvoza drugih artikala).

GRAFIKON 5 — TRGOVINSKA RAZMENA JUGOSLAVIJA — VELIKA BRITANIJA OD 1948—1958

U izvozu, koji se uzeto u celini povećavao, mali broj artikala iz grupe prehranbenih, drvnih i metalnih proizvoda predstavljao je čitavih 70% jugoslovenskog izvoza. Konzerve od mesa, hmelj i kukuruz su najvažniji prehranbeni artikli, a tvrda i meka rezana građa najvažnije sirovine u jugoslovenskom izvozu u Veliku Britaniju. U poslednje vreme konzerve od mesa nailaze na sve bolji plasman na britanskom tržištu.

Procentualno učešće Jugoslavije u britanskom uvozu i Velike Britanije u jugoslovenskom izvozu (»Statistika spoljne trgovine FNRJ« za 1957 i »Trade and navigation accounts of the United Kingdom«, December 1957) nekih važnijih artikala u 1957 iznosi: meso i preradevine u britanskom uvozu 0,8%, meso i preradevine u jugoslovenskom izvozu 25% (samo konzerve mesa 71%); voće i povrće 0,2:4; drvo (ukupno) 1,1:10; tvrda rezana građa 8,6:21; izrade od drveta 1,3:13; olovo 1,7:9 i nameštaj 53,3:49.

Izvoz proizvoda od drveta (nameštaja, kućnih i drvenih ipredmeta, drvene galanterije, furniri) značajniji je od izvoza obojenih metala (olova i prerada od drugih metala). Izvoz ostalih proizvoda nepoljoprivrednog porekla nije naročito raznovrstan.

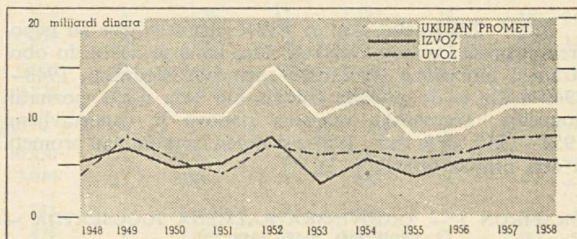
Uvoz robe iz Velike Britanije sastoji se najvećim delom od industrijskih i investicionih dobara, ali i od nekih sirovina. Najviše se uvoze tekstilni proizvodi, traktori, gume za motorna vozila, limovi i drugi proizvodi crne metalurgije, kao i hemijski proizvodi (anilinske boje, rastvarači i omekšivači)⁶.

⁶ Uloga Velike Britanije u snabdevanju Jugoslavije veća je ako se uzme u obzir da se preko nje obavlja veliki deo uvoza sirovina iz sterlinske oblasti. Uvoz robe u Jugoslaviju, posmatran po zemljama plaćanja a ne po zemljama porekla, pokazuje da učešće Velike Britanije u jugoslovenskom uvozu robe raste u 1955 sa 4,9 na 8,8%, u 1956 sa 6,9 na 10,3% i u 1957 sa 6,3 na 8,6%.

U ukupnom britanskom uvozu robe, Jugoslavija zauzima skromno mesto — svega 0,2—0,3%. Kod većine artikala učešće se kreće oko 1%.

AUSTRIJA. Pre rata, pa i u jednom delu posleratnog perioda, Austrija je zauzimala značajno mesto u trgovinskoj razmeni s Jugoslavijom. Ona predstavlja tradicionalno tržište za jugoslovensku robu. Trgovinska razmena između Jugoslavije i Austrije ima ustaljeni nivo (grafikon 6). Izvoz u Austriju obuhvata najvećim delom, pored poljoprivrednih proizvoda, i goriva, uglj i električnu energiju.

GRAFIKON 6 — TRGOVINSKA RAZMENA JUGOSLAVIJA — AUSTRIJA OD 1948—1958

Iako u ukupnom austriskom uvozu robe Jugoslavija učestvuje sa 1,6 do 1,7%, ona predstavlja u izvesnim proizvodima značajnog snabdevača ovog tržišta.

Jugoslavija pokriva jednu trećinu austriskih uvoznih potreba u konzerviranim ribama i olovu, a živa stoka i životinje, sveže meso, ogrevno drvo i ćumur, oblo drvo, furniri itd. takode značajnije učestvuju u austriskom uvozu pomenutih proizvoda. Kod nekih vrsta proizvoda Jugoslavija je značajnija za austriski uvoz nego što je Austrija za jugoslovenski izvoz.

Procentualno učešće Jugoslavije u austriskom uvozu i Austrije u jugoslovenskom izvozu (»Statistika spoljne trgovine FNRJ« za 1957 i »Statistik des Aussenhandels Oesterreichs«, 1957 — Jahresheft) nekih važnijih artikala u 1957 iznosi: žive životinje u austriskom uvozu 16,7%, žive životinje u jugoslovenskom izvozu 3,3%; sveže meso 19,5:5,4; ribe (konzerve) 29,5:17,7; kukuruz 1,7:28,2; ostale žitarice 2,6:32,1; sveže voće 5,3:21,5; konzerve voća 26,8:8,5; stočna hrana 1,5:24,7; ogrevno drvo i ćumur 17,4:2,5; oblo drvo 21,2:5,2; uglj 1,1:82,5; prerade od nafte 14,8:49,6; električna energija 19,5:100; furniri 22,6:3,3; prostirke 5,6:19,8; olovo 36,8:3,9 i cink 7:2,6.

Austrija je najveće tržište za jugoslovenska goriva. Važniji izvozni artikli poljoprivrednog porekla su goveda, svinje, meso, riblje konzerve, sveže i suve šljive, orasi, bundevine koštice, mlevena paprika, perje, konji, kukuruz, hmelj i voće. U izvozu dosta učestvuje i sveža hrana, čiji je transport olakšan teritorijalnom blizinom. Od sirovina i industrijskih proizvoda izvoze se celulozno drvo i celuloza, olovo, cink i šipke od bakra.

U uvozu robe iz Austrije znatno učestvuju industrijski proizvodi. Primarni proizvodi u poslednjim godinama čine jedva 10% uvoza, a ranijih godina još manje (u 1956 svega 3%). Najveće učešće imaju tekstilne sirovine (celvole), zatim kalcijum amon nitrat, proizvodi industrije hartije i kartona, crne metalurgije i motori.

Budući razvoj trgovinskih odnosa između ove dve zemlje zavisice od povećanja broja izvoznih artikala, naročito od proizvoda industrijske prerade sirovina, koji zasada još malo učestvuju u izvozu.

Dr P. M.

PROIZVODNJA I PRERADA BRAŠNA¹

Industrija za proizvodnju i preradu brašna, naročito mlinarstvo, predstavlja najbrojniju i najstariju² delatnost u prehranbenoj industriji Jugoslavije.

U zemlji ima 613 industrijskih mlinova a ostalih primitivnih pogona i vodenica ima oko 35.000.³

Mlinska industrija je najrazvijenija u rejonima žitarske proizvodnje. Vojvodina i Slavonija raspolažu sa više od polovine ukupnog broja i kapaciteta industrijskih mlinova. Samo u Vojvodini ima oko 36% mlinova i preko 40% ukupnih mlinskih kapaciteta. U ostalim delovima zemlje preovlađuju manji mlinovi poluindustrijskog karaktera a u nerazvijenijim privrednim rejonima obične vodenice.

Mlinska industrija u Jugoslaviji je usitnjena. Samo oko 30 industrijskih mlinova ima dnevni kapacitet od preko 40 tona.

U mlinskoj industriji postoji nesrazmera između relativno razvijenih kapaciteta meljave, koji su nedovoljno iskorišćeni i ograničenih kapaciteta skladišnog prostora, koji su preopterećeni. U godini normalne rodnosti koristi se svega 75% raspoloživih kapaciteta meljave, dok skladišni prostor podmiruje jedva 40% potreba.

Industrijska prerada brašna nije naročito razvijena. Ovo se najviše odnosi na pekarstvo, koje prerađuje preko 90% količina brašna. Ono je zanatskog karaktera. Industrijskih pekarskih pogona ima malo.

Za razliku od pekarstva, proizvodnja testenina i keksa ima više industrijski karakter, ali se ona obavlja najvećim delom u zastarelim pogonima. Preduzeća za proizvodnju testenina i keksa su najrazvijenija u zapadnom i severnom delu zemlje.

PREDRATNI RAZVOJ

U vreme kad su naši glavni žitorodni rejoni bili u sastavu Austrougarske razvijena žitarska proizvodnja u Vojvodini i Slavoniji omogućila je podizanje znatnog broja mlinova, koji su snabdevali brašnom, pored lokalnih tržišta, i prostrana područja Austrougarske, pa i delove Zapadne Evrope.

Uspostavljanjem novih granica posle Prvog svetskog rata veze koje je mlinska industrija ovih krajeva imala sa srednjeevropskim tržištem naglo su oslabile, a za njene relativno razvijene kapacitete unutrašnje tržište postalo je prilično usko. To je dovelo do likvidacije većeg broja mlinova i slabog korišćenja kapaciteta.

Pekarstvo se razvijalo vrlo sporo, mahom u onim delovima koji su bili pod Austrougarskom. Preovlađivala je zanatska proizvodnja. U ostalim krajevima Jugoslavije pečenje hleba se uglavnom obavljalo u domaćinstvima. U periodu između dva svetska rata pekarstvo je i dalje zadržalo zanatski karakter.

Industrijska proizvodnja testa i keksa počela se razvijati između dva svetska rata. Uglavnom su izgrađeni manji pogoni. Pred Drugi svetski rat proizvodnja testenina se obavljala u 23 pogona koji su proizvodili oko 11.000, a proizvodnja keksa u 6 fabrika iznosila je oko 4.000 t godišnje. Iako je ova delatnost bila rentabilnija od ostalih oblika proizvodnje i prerade brašna, kapaciteti se nisu značajnije razvili zbog nerazvijenog tržišta za ove relativno skupe proizvode.

¹ Svi podaci, ukoliko nije naznačen drugi izvor, potiču od Udruženja industrije za proizvodnju i preradu brašna.

² Mlinarstvo u Jugoslaviji se počelo razvijati polovinom XIX veka.

³ Broj vodenica prema popisu Saveznog zavoda za statistiku iz 1951.

POSLERATNI RAZVOJ

Posle Drugog svetskog rata izvestan broj mlinova preseljen je iz žitorodnih krajeva u druga potrošačka područja. Time se položaj preostalih mlinova u žitorodnim rejonima nije mnogo izmenio, jer je posle rata u tim rejonima smanjena poljoprivredna proizvodnja. Preseljeni mlinovi bolje su korišćeni meljavom uvozne pšenice.

U pogledu modernizacije mlinske industrije postignut je poslednjih godina izvestan napredak. U posleratnom periodu zamenjeni su dotrajali i izgrađeni novi mlinovi u Zrenjaninu (10 vagona meljave za 24 časa), Indiji (7)⁴, Bačkoj Topoli (6), Kikindi (5), Lovčencu (4), Ludbregu (2,5). U izgradnji se nalaze mlinovi u Novom Sadu (12), Subotici (7), Baču (4), Bačkom Petrovom Selu (4), Brčkom (4). Izvršena je i generalna rekonstrukcija mlinova u Pančevu (10), Rumi (5), Đakovu (5), Belom Manastiru (2), Čakovcu (7), Valjevu (2,5), Mostaru (6), pa su tako dobijeni novi moderni pogoni.

U mehaničkom izdvajanju korisnih sastojaka zrna hlebnih žitarica i njihovoj daljoj mehaničkoj preradi u razne vrste brašna, tj. u povećanom procentu iskorišćenja postignuti su posle oslobođenja zemlje značajni rezultati. Iskorišćenje je povećano na preko 80%, dok je pre rata iznosilo između 76% i 78%. Tome su doprinele delimične promene u tehnološkom procesu i korišćenje zajedničkih iskustava.

Uprkos izgradnji nekoliko modernih pekara (Rijeka, Zemun i neka druga mesta), kao i izgradnji manjeg broja savremenijih pekara manjih kapaciteta, posleratni rezultati u podizanju pekarstva su u celini ograničeni i nedovoljni. Pekare ni danas nisu u stanju da obezbede značajnija sredstva za investicije zbog politike niskih cena hleba, pa prihodi jedva pokrivaju stvarne troškove. Investicije u pekarstvu obezbeđuju uglavnom lokalni organi.

Proizvodnja testa i keksa nije značajnije razvijena u posleratnom periodu. Izgrađena je moderna fabrika testenina u Senti i Zemunu, kao i pogon keksa u sastavu pekare »Soko« u Beogradu. Fabrike u Sarajevu i Bihaću opremljene su uređajima dobijenim od UNRRA-e, a u ostalim pogonima izvršene su samo manje rekonstrukcije.

SIROVINE. — Osnovnu sirovinu za sve pomenute delatnosti predstavljaju hlebne žitarice — pšenica i raž. Najznačajnija je pšenica, jer se raž kod nas upotrebljava u znatno manjoj meri, i to isključivo za proizvodnju hleba.

Domaća proizvodnja hlebnih žitarica pokazuje u posleratnom periodu stalne oscilacije.

Kao dodatne sirovine pšeničnom brašnu za proizvodnju hleba, peciva, testenina i keksa mogu veoma uspešno poslužiti kukuruzni skrob i krompirovo brašno. S obzirom na povoljne uslove za proizvodnju kukuruza i krompira u Jugoslaviji bilo bi korisno da se pomenute dodatne sirovine koriste kako u proizvodnji hleba tako i u drugim preradama brašna. Međutim, odnosi cena osnovnih sirovina (pšenica — kukuruz — krompir) ne omogućuju sada takvu primenu.

KAPACITETI. Razvijenost industrijskih kapaciteta za proizvodnju i preradu brašna⁵ po pojedinim republikama prikazuje tabela 1.

TABELA 1 — INDUSTRIJSKI KAPACITETI ZA PROIZVODNJU I PRERADU BRAŠNA

Narodna republika	Mlinovi			Fabrike testa		Fabrike keksa			
	broj	kapacitet	%	broj	kapacitet	%	broj	kapacitet	%
		(1000 t)			(t)			(t)	
Srbija	314	1.467,5	58,8	5	5.858	14,6	4	2.704	30,9
Hrvatska	189	587,8	23,6	14	19.470	48,4	4	5.087	58,2
Slovenija	71	132,7	5,3	3	6.600	16,4	2	480	5,5
Bosna i Hercegovina	25	186	7,5	3	5.775	14,4	1	470	5,4
Makedonija	12	100	4	1	1.925	4,8	—	—	—
Crna Gora	2	19	0,8	1	550	1,4	—	—	—
Ukupno	613	2.493	100	27	40.178	100	11	8.741	100

⁴ U zagradama su označeni dnevni kapaciteti u vagonima (10 t).

⁵ Za pekare nema odgovarajućih podataka. Utvrđivanje stvarnih kapaciteta pekara je otežano zbog njihove brojnosti, raznorodnosti i zanatskog karaktera. Kapaciteti mlinova su izračunati za rad u tri smene i 250 radnih dana, a fabrika testa i keksa za rad u dve smene i 275 dana.

Iskorišćenje kapaciteta industrijskih mlinova za poslednje tri godine iznosi oko 75%. Step en njihovog iskorišćenja u pojedinim republikama je različ it: u Srbiji 69%, Hrvatskoj 78%, Sloveniji 72%, Bosni i Hercegovini 92%, a u Crnoj Gori i Makedoniji 100%.

Posleratno zaostajanje poljoprivredne proizvodnje uticalo je, naprimer, na nedovoljno korišćenje kapaciteta u žitarskim područjima. Nedovoljno korišćenje kapaciteta u ovim područjima potencirano je zbog toga što se do oslobođenja nije pretendovalo na rad od 250 dana u godini kao danas. Na korišćenje kapaciteta industrijskih mlinova u žitorodnim područjima uticala je i činjenica da se uvozna pšenica, koja je pokrivala deficit u ishrani stanovništva, prvenstveno mlela u mlinovima nežitorodnih krajeva radi smanjenja transportnih troškova. Korišćenje kapaciteta zavisi takođe i od dotrajalosti mlinova.

TABELA 2 — STAROSNA STRUKTURA MLINOVA

Procenat mlinova	Procenat kapaciteta	Starost u godinama
12	13	20
21	24	20 do 30
35	37	30 do 40
32	26	preko 40

Normalan vek mlinova je 30 godina; prema tome 67% ukupnog broja ili 63% ukupnih kapaciteta industrijskih mlinova preživelo je svoj vek.

Samo 5,5% od ukupnog broja mlinova ima kapacitet meljave od 40 i više tona za 24 časa, što takođe utiče na proizvodnju. Usitnjeni kapaciteti ne mogu obezbediti onaj procenat izbrašnjavanja koji se postiže u većim mlinovima s boljom opremom i »dužim« kontinuiranim tehnološkim postupkom. Najviše su kapaciteti usitnjeni u Vojvodini a najmanje u Bosni i Hercegovini i Makedoniji, jer je u ove dve republike najveći deo industrijskih mlinova izgrađen posle oslobođenja zemlje.

Na step en korišćenja mlinskih kapaciteta uticao je i nedostatak skladišnog prostora. U 1957 mlinska industrija je raspolagala sa svega 35% potrebnog silosnog prostora za žito i 42% potrebnog magacinskog prostora za odležavanje brašna, što je ometalo ravnomernu proizvodnju. U poslednje dve godine situacija se popravlja izgradnjom novih skladišnih objekata.

Korišćenje kapaciteta za industrijsku proizvodnju testenina i keksa znatno je bolje nego u mlinskoj industriji. Kod fabrika testa ono je u 1957 i 1958 iznosilo preko 90%, a kod fabrika keksa bilo je još intenzivnije, tako da se u većini pogona prešlo na rad u tri smene.

Zaostalog pekara onemogućava utvrđivanje realnih kapaciteta ove delatnosti (usitnjenost pogona sa zidanim pećima i zanatskim karakterom rada). Anketa⁶ iz 1958 godine, koju su sprovedi Udruženje industrije za proizvodnju i preradu brašna i Stalna konferencija gradova, o odnosu običnih zidanih, parnih i lančanih peći ukazuje na strukturu kapaciteta naših pekara (tabela 3).

TABELA 3 — STRUKTURA KAPACITETA ANKETOM OBUHVAĆENIH PEKARA

Broj stanovnika gradova	Broj obuhvaćenih gradova	Broj pekar-skih pogona	Zidane peći	Parne peći	Lančane peći
20.000	105	522	419	91	12
20.000 do 30.000	22	308	245	60	3
Preko 50.000	9	614	348	258	8
Ukupno	136	1.444	1.012	409	23

Iako broj peći nije u skladu sa brojem pogona, može se oceniti da se najmanje 50% ukupne proizvodnje hleba obavlja u zidanim pećima na primitivan način. Veći i moderniji pogoni nisu u punoj meri opremljeni za savremeni način proizvodnje. Nijedan od 23 pogona s lančanim pećima nema potpuno automatizovan proces proizvodnje, a većina pogona oskudev a i u mašinama za mešenje hleba.

⁶ Anketa je obuhvatila 136 gradova, uključujući i republičke centre, sem Zagreba.

KADROVI. U proizvodnji i preradi brašna nije naroč ito povoljna struktura radne snage (tabela 4).

TABELA 4 — STRUKTURA RADNE SNAGE U PROIZVODNJI I PRERADI BRAŠNA

	Postojeća struktura	Potrebna struktura
Visokokvalifikovani	10,6%	23%
Kvalifikovani	35,2%	50%
Polukvalifikovani	24,8%	23%
Nekvalifikovani	29,4%	4%

Ni starosna struktura nije povoljna, naroč ito kod visokokvalifikovanih. 70% radnika ima preko 35, a oko 10% radnika ima više od 55 godina starosti.

Nedostatak kadrova rešavao se organizovanjem specijalnih kurseva i seminara za kvalifikovane radnike. U poslednje tri godine struktura radne snage se tako znatno popravila. Otvorene su i dvogodišnje majstorske škole u Subotici i Novom Sadu.

PROIZVODNJA I POTROŠNJA. Kod svih delatnosti za proizvodnju i preradu brašna povećana je proizvodnja u odnosu na predratnu (tabela 5).

TABELA 5 — PROIZVODNJA* I PRERADA BRAŠNA 1939—1958 (U tonama)

Godina	Brašno belih žitarica	Testenine	Keks
1939	794.000	11.147	3.662
1948	909.000	21.101	5.297
1953	1.474.000	28.443	6.594
1958	1.409.000	33.722	11.915
Indeks 1958/1939	177	302	325

* Nije obuhvaćena proizvodnja u Sloveniji i u Crnoj Gori za 1939 i 1948.

Uprkos izvesnim oscilacijama, koje su izazvane uglavnom promenama u proizvodnji žitarica, proizvodnja pokazuje tendenciju porasta, naroč ito prerada brašna. Ipak prosečna industrijska proizvodnja po stanovniku nije još dostigla zadovoljavajući nivo. Tako je u 1958 proizvedeno 77,46 kg brašna po stanovniku, a prosečna potrošnja iznosila je oko 142 kg. Samo oko 50% potreba pokriveno je industrijskom preradom.

Veća proizvodnja pšeničnog brašna u posleratnom periodu pokazuje preorijentaciju sa upotrebe kukuruza (kao važne žitarice u predratnom periodu) na pšenični hleb. Stimuliranje ove preorijentacije vršeno je određivanjem niskih cena pšeničnom hlebu, kao i sistemom garantovanog snabdevanja hlebom gradskog stanovništva.

Tempo porasta ličnih dohodaka stanovništva u pasivnim rejonima ne obezbeđuje bržu preorijentaciju na pšenični hleb, pa se još uvek u tim područjima troše znatne količine kukuruza u ishrani stanovništva.

Proizvodnja testenina i keksa nije još dostigla takav nivo da u strukturi ishrane predstavlja osnovne namirnice a ne luksuz (po stanovniku je proizvedeno u 1958 prosečno 1,85 kg testa i 0,65 kg keksa).

Proizvodima žitarica zadovoljava se danas preko 65% potrebnih kalorija u ishrani stanovništva Jugoslavije. Zbog toga, uprkos nastalim promenama u strukturi ishrane stanovništva i onih koje će uslediti zbog porasta njegovog broja i daljeg povećanja životnog standarda, intenzivnija proizvodnja i prerada brašna u celini, naroč ito proizvodnja testa, keksa i drugih proizvoda takozvane više prerade, ima i imaće i dalje veliki značaj.

A.S. — P.V.

OPŠTE ZEMLJORADNIČKE ZADRUGE

Osnovni nosioci modernizacije i socijalističkog preobražaja poljoprivrede u Jugoslaviji su: poljoprivredna dobra, seljačke radne zadruge i opšte zemljoradničke zadruge.¹ U 1958 bilo je 689 poljoprivrednih dobara, 376 seljačkih radnih zadruga i 5.197 opštih zemljoradničkih zadruga.²

Opšte zemljoradničke zadruge (OZZ) su najbrojnije ekonomske organizacije, preko kojih se sprovodi socijalistička poljoprivredna politika na jugoslovenskom selu. One predstavljaju veoma pogodan organizacioni oblik za društvenu i tehničku rekonstrukciju zaostale poljoprivrede. U procesu modernizacije i socijalističkog preobražaja poljoprivrede OZZ, rasprostranjene po čitavoj zemlji i razvijajući raznovrsnu aktivnost³ u skladu sa društvenim, ekonomskim i tehničkim uslovima, omogućuju, pored ostalog, da izrastanje novih odnosa na selu i u poljoprivredi ide postepeno i uporedo s razvitkom proizvodnih snaga u Jugoslaviji.

Do 1956 OZZ su se razvijale veoma sporo usled opštih privrednih uslova u kojima su obavljale svoju aktivnost. Tako je, naprimer, u periodu do 1953 aktivnost zadruga u prometu poljoprivrednih proizvoda bila neznatna, jer je sistem obaveznog otkupa poljoprivrednih proizvoda preko državnih preduzeća ostavljao njima za to veoma male mogućnosti, a sistem distribucije predmeta lične potrošnje i sredstava za poljoprivrednu proizvodnju nije omogućavao da se zadruge brže razvijaju u prometu industrijske robe za selo i poljoprivredu. I investiciona sredstva za poljoprivredu su usmeravana prvenstveno u poljoprivredna dobra i seljačke radne zadruge. Bez dovoljno sredstava i stručnih kadrova OZZ su se tada uglavnom bavile prometom svih mogućih proizvoda, razvijale zanatske radionice i pružale skromne usluge individualnim proizvođačima.

Posle reorganizacije i rasformiranja najvećeg broja seljačkih radnih zadruga u 1953, raste sve više uloga i značaj OZZ i u razvitku poljoprivrede i u opštim kretanjima na selu.

Međutim, do kvalitetnih promena u položaju zadruga u privrednom sistemu Jugoslavije dolazi tek krajem 1955 prenošenjem na njih otkupa poljoprivrednih proizvoda, saniranjem finansijskog položaja velikog broja zadruga i prelazom na, elastičniju politiku kreditiranja zadruga, radi obezbeđenja investicionih i obrtnih sredstava.

Uloga OZZ kao nosilaca socijalističke rekonstrukcije poljoprivrede u Jugoslaviji naročito dolazi do izražaja u ostvarivanju zadataka Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, u kome se posebna pažnja posvećuje razvitku poljoprivrede.

Rezolucijom Savezne narodne skupštine o stanju poljoprivrede i zadrugarstva i perspektivom njihovog razvoja jasno je istaknuta uloga opštih zemljoradničkih zadruga i obeležen put njihovog daljeg razvitka.⁴ Znatno su povećana sredstva za investicije u poljoprivredi koja su omogućila ubrzano opremanje zadruga modernim sredstvima za proizvodnju. Već u 1958 povećao se broj traktora u OZZ od 6.331 na 10.135 komada (što iznosi više od jedne trećine svih traktora koji se upotrebljavaju u poljoprivredi), traktorskih sejalica za strna žita od 821 na 1.900 komada, samo-vezačica od 1.637 na 2.517 komada i kombajna za žito od 54 na 131 komad.⁵

¹ Vidi: »Krupna poljoprivredna gazdinstva«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 349—355 (85—91).

² Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

³ Oko 65% seljačkih gazdinstava uključeno je u opšte zemljoradničke zadruge.

⁴ Vidi: »Rezolucija o perspektivnom razvitku poljoprivrede i zadrugarstva«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 181—185 (49—54).

⁵ Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

RAZVOJ OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Opšte zemljoradničke zadruge razvile su se iz *zemljoradničkih nabavno-prodajnih zadruga*, kojih je neposredno posle oslobođenja bilo u zemlji 2.299. Proširivanjem i prenosom delatnosti iz oblasti prometa u oblast poljoprivredne proizvodnje, prerade i usluga one su postepeno izrastale u OZZ.

Kretanje broja OZZ i njihovog članstva od 1945 do 1958 prikazano je u tabeli 1.

TABELA 1 — BROJ OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA I ZADRUGARA

	1945	1949	1950	1953*	1956**	1957***	1958***
Broj opštih zemljoradničkih zadruga	4.825	9.060	8.004	7.257	5.665	5.472	5.197
Broj zadrugara u hiljadama	494	3.461	3.540	3.100	1.286	1.404	1.370

Podaci: Dokumentacija Glavnog zadrugnog saveza Jugoslavije.

* Podaci: »Statistički bilten«, br. 45.

** Podaci: »Statistički bilten«, br. 93.

*** Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

Na opadanje broja zadruga i zadrugara posle 1950 delovalo je više faktora:

— postepeno pretvaranje zadruga iz organizacija za pružanje usluga seljaku i za sprovođenje političko-vaspitnih zadataka na selu — u ekonomske organizacije;

— povećani su članski ulози i uvedeno je jemstvo zadrugara u desetostrukom iznosu (pored unesenog udela, zadrugari i delom svoje imovine jamče za poslovanje zadruga), zbog čega je iz zadruga istupio najveći broj članova seljačkih domaćinstava, a u zadrugi ostali uglavnom »domaćini« (starešine porodica);

— zadruge su počele da posluju gotovo pod istim uslovima s nečlanovima kao i sa članovima;

— veliki broj zadruga je prestao da se bavi prometom robe za široku potrošnju, što je imalo za posledicu naročito brzo smanjenje broja članova iz nepoljoprivrednih domaćinstava.

Uporedo s procesom organizacionog učvršćenja OZZ razvijao se i proces koncentracije zadruga. U selima u kojima je bilo više zadruga došlo je do njihovog spajanja na principu jedno selo — jedna zadruge. Kasnije, u cilju ekonomičnijeg poslovanja i boljeg korišćenja stručnih kadrova, vrši se udruživanje više zadruga u jednu i pripajanje ekonomski slabijih jačima, uz ukidanje jednog dela zadruga, koje su loše poslovale.

Broj zadruga i zadrugara po republikama u 1958 prikazuje tabela 2.

TABELA 2 — BROJ OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA I ZADRUGARA U 1958

	Broj zadruga	Broj zadrugara u hiljadama
Jugoslavija — ukupno	5.197	1.370
Srbija	1.936	659
Od toga:		
Vojvodina	389	118
Kosmet	142	129
Hrvatska	1.452	215
Slovenija	521	130
Bosna i Hercegovina	625	235
Makedonija	576	62
Crna Gora	87	69

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

U razvijanju privrednih aktivnosti zadruge su počele poslovati i sa nečlanovima. Sada zadruge, po pravilu, posluju sa svim poljoprivrednicima sa svog područja.

U najvećem broju zadruga u poslovanju se ne pravi razlika između članova i nečlanova. Međutim, kod zadruga koje dele ristorno iz prometa proizvoda — ristorno dobijaju samo zadrugari. Neke zadruge vrše usluge članovima po nižim cenama. Kako brzo jačaju sredstva zadruga to formalno članstvo u zadrugama i udeli zadrugara gube u značaju. Sve više dolazi do izražaja stvarni ekonomski odnos koji zadruge uspostavljaju u procesu proizvodnje i prometa sa individualnim poljoprivrednim proizvođačima.

OSNIVANJE OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Opšte zemljoradničke zadruge *osnivaju poljoprivredni proizvođači*. Da bi se osnovala zadruga, potrebno je da se o tome sporazume najmanje deset punoletnih poljoprivrednih proizvođača. Odluka o osnivanju OZZ donosi se na skupštini zadruge, na kojoj se takođe donose pravila zadruge i biraju njeni organi upravljanja (zadružni savet, upravni odbor i upravnik). Za rad zadruge potrebna je i saglasnost, tj. odobrenje narodnog odbora opštine i registracija delatnosti u okružnom privrednom sudu.

Pored poljoprivrednih proizvođača, članovi zadruge mogu biti i svi *radnici i službenici* koji s njom, odnosno s njenim pogonima, stupaju u radne odnose. Članovi zadruge uplaćuju određene novčane udele prema pravilima zadruge. Licu koje je prestalo biti član zadruge vraća se udeo.

Pretežan deo svojih privrednih aktivnosti zadruge obavljaju neposredno. Razvijenije delatnosti zadruge organizuju u pogone sa posebnim obračunom. Za one privredne delatnosti koje imaju uslova za samostalno poslovanje OZZ osnivaju *preduzeća i radnje*. Poslovni odnosi između OZZ i preduzeća odnosno radnje, koje je osnovala zadruga, regulišu se međusobnim ugovorima koje potvrđuje zadružni savet, odnosno radnički savet. Ugovorom se može predvideti da je preduzeće odnosno radnja obavezna da proizvodi i pruža usluge samo za potrebe zadruge, da zapošljava određen broj članova zadruge, da prodaje samo onu robu koju je zadruga proizvela i po cenama koje ona odredi itd.

Za uspešnije razvijanje pojedinih delatnosti (ratarstva, stočarstva, vinogradarstva, voćarstva, živinarstva) OZZ formiraju posebne organizacione jedinice u koje okupljaju zadrugare i stručno-tehničko osoblje. U raznim područjima zemlje ove jedinice imaju različite nazive: *ogranici, otcaci, odbori* i sl. U nekim zadrugama članovi ogranaka uplaćuju poslovne udele, a pri pružanju usluga od strane zadruga imaju povlastice u pogledu cena i rokova. Krajem 1957 OZZ su imale oko 7.000 ogranaka sa oko 200.000 individualnih proizvođača.

ORGANI UPRAVLJANJA OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Organi upravljanja OZZ su: *skupština, zadružni savet, upravni odbor i upravnik*.

Skupština OZZ je najviši organ upravljanja u zadrugi. Ona donosi pravila zadruge, perspektivni plan privrednog razvitka zadruge, razmatra protekli rad i delatnost zadruge, daje smernice za dalji rad i donosi odluke o upotrebi udela i ostvarenju jemstva zadrugara za popunjavanje gubitaka zadruge.

Zadružni savet, koji ima od 30 do 80 članova, radi na osnovu zakonskih propisa i pravila zadruge i zaključaka i smernica skupštine. Zadružni savet donosi: godišnji privredni plan i akcioni program zadruge i njenih samostalnih pogona, odobrava završni račun zadruge i njenih samostalnih pogona, odobrava i odlučuje o visini zaduženja zadruge i njenih samostalnih pogona, ovlašćuje upravni odbor i upravnika zadruge da odlučuju o zaduženju zadruge do određene visine, utvrđuje načela poslovanja zadruge sa zadrugarima, donosi tarifni pravil-

nik, odlučuje o osnivanju samostalnih pogona zadruge i bira i smenjuje članove upravnog odbora zadruge.

Upravni odbor zadruge, koji ima od 5 do 11 članova, uključujući u taj broj i upravnika zadruge, brine se o izvršavanju perspektivnog i godišnjeg plana privrednog razvitka zadruge i o pravilnom poslovanju zadruge, odlučuje o unutrašnjoj organizaciji zadruge, preduzima mere za čuvanje sredstava i fondova zadruge i njihovo racionalno korišćenje, odlučuje o visini zaduženja zadruge u granicama dobijenih ovlašćenja, odlučuje o rashodovanju i otuđivanju osnovnih sredstava zadruge i rešava o otpisivanju nenaplativih potraživanja.

Upravnik zadruge organizuje proces rada u zadrugi, neposredno rukovodi ostvarenjem privrednog plana i poslovanjem zadruge, zaključuje ugovore i zastupa zadrugu pred državnim organima, raspoređuje radnike na pojedine poslove i obezbeđuje disciplinu u radu.

Zadružni savet, upravni odbor i upravnik zadruge imaju u suštini slična prava i zadatke koje u ostalim privrednim organizacijama imaju odgovarajući organi upravljanja (radnički savet, upravni odbor i direktor).

Članovi zadružnog saveta i upravnog odbora biraju se iz redova zadrugara i radnog kolektiva zadruge i njenih samostalnih pogona. Broj članova zadružnog saveta i upravnog odbora (kao i njihova struktura) određuje se pravilima zadruge uz saglasnost sreskog zadružnog saveza. Odnos između broja zadrugara i radnika i službenika zavisi pre svega od broja zadrugara, broja radnika i službenika i razvijenosti pojedinih privrednih pogona zadruge. Zadruge koje imaju manje od 100 birača (zadrugara, radnika i službenika) ne biraju zadružni savet već svi ulaze u njegov sastav. U zadrugama koje imaju više od 100 birača, a u kojima je broj radnika i službenika jednak, odnosno manji od broja koji, prema pravilima, treba da uđe u zadružni savet, ne vrši se izbor radnika i službenika, već svi ulaze u zadružni savet. Organi upravljanja (radnički savet i upravni odbor) samostalnih pogona, samostalnih radnji i preduzeća koje je osnovala zadruga biraju se na način predviđen za privredna preduzeća.

Obaveznim uvođenjem radnika u upravne organe zadruga sistem upravljanja u zadrugama približava se sistemu upravljanja u privrednim preduzećima. Time se istovremeno stvara i protivteža sitnosopstveničkim tendencijama individualnih proizvođača.

Sadašnji sistem upravljanja u OZZ uveden je 1958. U drugoj polovini te godine su održani prvi izbori za zadružne savete i upravne odbore (tabela 3).

TABELA 3 — SASTAV ZADRUŽNIH SAVETA KRAJEM 1958

	Ukupan broj članova zadružnih saveta	Od toga			
		zadrugara		radnika i službenika	
		broj	%	broj	%
Jugoslavija	170.720	130.867	76,6	39.853	23,4
Srbija	77.563	62.518	80,6	15.045	19,4
Hrvatska	34.238	21.566	62,9	12.682	37,1
Slovenija	18.812	14.493	77	4.319	23
Bosna i Hercegovina	27.625	22.626	82	4.999	18
Makedonija	8.838	6.636	73	2.202	27
Crna Gora	3.644	3.038	83,3	606	16,7

Podaci: Dokumentacija Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije.

U ukupnom broju izabranih članova zadružnih saveta broj radnika i službenika kreće se od 16,7% (Crna Gora) do 37,1% (Hrvatska) i iznosi u proseku za Jugoslaviju 23,4%. Broj radnika i službenika izabranih u organe upravljanja zadrugama porastao je u odnosu na raniji period.

Učešće žena i omladine u organima upravljanja zadrugama u odnosu na raniji period se takođe povećalo, i to naročito u zadružnim svetima (tabela 4).

TABELA 4—UČEŠĆE ŽENA I OMLADINE U ZADRŽNIM SVETIMA U 1958
(U procentima)

	Jugo- slavija	Srbija	Hrvat- ska	Slove- nija	Bosna i Herce- govina	Makedo- nija	Crna Gora
Zadružni saveti:							
učešće žena	5,4	3,7	5,0	17	3,6	2,8	4,9
učešće omladine	7,3	4,8	4,6	19	10,0	3,4	11,3

Podaci: Dokumentacija Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije.

UDRUŽIVANJE OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Opšte zemljoradničke zadruge osnivaju saveze za više opština, za srez, autonomnu jedinicu, narodnu republiku i Federaciju.

Zadruge sa područja jednog sreza (ili više opština ako ne postoji podela na srezove kao u Crnoj Gori) obavezno se udružuju i osnivaju *sreski savez zemljoradničkih zadruga* — kao osnovni savez.

Zadružni savez (osnovni savez) je organizaciono-političko rukovodstvo udruženih zadruga. On radi na ekonomskom i organizacionom jačanju i razvijanju zadruga, prati, usmerava i uskladuje rad i razvitak zadruga na svom području, pomaže osnivanje novih zadruga i razvijanje unutrašnje organizacije i upravljanja u zadrugama i njihovim organizacionim jedinicama, organizuje rad na stručnom uzdizanju i osposobljavanju zadružnih kadrova i predstavlja zadruge pred raznim organima i organizacijama u srezu.

Zadružni savezi sa teritorije jedne narodne republike, odnosno sa područja autonomne jedinice, obavezno se udružuju u *glavni savez zemljoradničkih zadruga narodne republike* odnosno u *savez zemljoradničkih zadruga autonomne jedinice*. Savez zemljoradničkih zadruga autonomne jedinice obavezno se učlanjuje u glavni savez zemljoradničkih zadruga narodne republike, a glavni savezi zemljoradničkih zadruga narodnih republika obavezno se udružuju u *Glavni zadružni savez Jugoslavije*.

U cilju uspešnijeg obavljanja privrednih delatnosti OZZ se udružuju u *poslovna udruženja* — poslovne saveze.

Osnovni zadaci poslovnih saveza su: organizovanje zajedničke proizvodnje određenih proizvoda i zajedničke upotrebe mehanizacije udruženih organizacija, uskladjivanje proizvodnih programa, asortimana i kvaliteta proizvoda udruženih organizacija i sopstvenih pogona, pružanje raznih usluga u cilju unapređenja poljoprivrede i drugih delatnosti, prerada i dorada poljoprivrednih proizvoda proizvedenih od strane udruženih organizacija, prodaja poljoprivrednih i drugih proizvoda preuzetih od udruženih organizacija, nabavka reproduktionog i investicionog materijala za poljoprivrednu proizvodnju ili druge delatnosti zemljoradničkih zadruga, izvoz poljoprivrednih proizvoda udruženih organizacija i uvoz reproduktionog i investicionog materijala, poljoprivredna proizvodnja i obavljanje drugih privrednih delatnosti koje služe unapređenju poljoprivrede, zajedničko obavljanje projektantskih, remontnih i sličnih radova i zajedničko uskladištenje i hlađenje proizvoda.

U 1958 u Jugoslaviji je bilo 312 poslovnih saveza. U svakom srezu postoji jedan ili više poslovnih saveza. Na nivou autonomnih jedinica i republika postoje republički (pokrajinski, oblasni) poslovni savezi. Iako postoje relativno kratko vreme, poslovni savezi su odigrali značajnu ulogu u pružanju poslovne pomoći OZZ, naročito u proizvodnji i prometu.

RASPODELA PRIHODA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

Za izvršenje privrednih zadataka OZZ raspolažu određenim materijalnim sredstvima: *osnovnim* (zemljom, stokom, zasadima, mašinama, opremom, skladištima), *obrotnim* i *sredstvima rezervnog fonda* koja služe za pokriće eventualnih gubitaka.

U privrednim preduzećima ova sredstva su društvena svojina predana na upravljanje radnim kolektivima. U OZZ ova sredstva su nastala upisom udela samih članova zadruga, sredstvima koja su zadruge »nasledile« od predatnih zadruga i prenosom sredstava iz drugih privrednih organizacija koja su u posleratnim godinama dobile OZZ. Najveći deo sredstava OZZ su stekle putem dobijanja investicionih zajmova i dobiti koju su ostvarile iz sopstvenog poslovanja.

Učešće udela zadrugara u ukupnim sredstvima kojima raspolažu OZZ je vrlo malo. Od 58,8 milijardi, koliko iznosi novonabavna vrednost osnovnih sredstava, i od preko 56,2 milijardi obrtnih sredstava kojima su zadruge raspolagale krajem 1957 — udeli zadrugara iznosili su svega 1,1 milijardu din.

Zadruge raspolažu i sredstvima zajedničke potrošnje za podmirenje određenih potreba radnih kolektiva i zadrugara (izgradnju stanova, kulturno-prosvetne potrebe, stručno osposobljavanje itd.).

Finansiranje proširene reprodukcije u OZZ vrši se iz društvenih investicionih fondova i fondova zadruga. Sredstva društvenih fondova dodeljuju se zadrugama u vidu zajmova putem konkursa. Na konkursima za oblast poljoprivrede i prometa OZZ imaju isti status kao i privredna preduzeća. Za neke namene OZZ dobijaju investicione zajmove i bez konkursa, naprimer, za mehanizaciju. Obrtna sredstva zadruge formiraju se iz sopstvenih fondova ili kredita za obrtna sredstva koja dobijaju od banaka i zadružnih štedionica.

Ukupni prihod zadruge se raspodeljuje u načelu po istom principu kao i kod privrednih organizacija, ali uz određene povlastice. Raspodela ukupnog prihoda u OZZ vrši se na sledeći način:

— naknadu materijalnih troškova (reprodukcioni materijal, investiciono održavanje, kamate na zajmove, osiguranje sredstava, službena putovanja i sl.).

— amortizaciju u visini porabačenog dela vrednosti osnovnih sredstava zadruga uplaćuje u svoje fondove osnovnih sredstava;

— zadruge su oslobođene plaćanja kamata na osnovna sredstva koja služe poljoprivredi, a na ostala sredstva iznos kamate uplaćuju u svoje fondove osnovnih sredstava;

— zadruge su povlašćene i u pogledu plaćanja zemljarine; zemljarina je znatno niža od prosečne, i od ukupnog iznosa zemljarine zadrugama se ustupa 15% u korist njihovih fondova, 20% se unosi u opštinske, a 15% u sreske investicione fondove za finansiranje investicija u poljoprivredi. Ostatak zemljarine predstavlja prihod budžeta i društvenih investicionih fondova komune i sreza;

— zadruge kao i ostale privredne organizacije izdvajaju deo prihoda za školovanje kadrova, članske uloge komorama, kotizaciju zadružnim savezima;

— u zadrugama u kojima zadrugari učestvuju u raspodeli prihoda koji zadruga ostvari u poslovanju s njima, putem prometa poljoprivrednih proizvoda izdvaja se iznos namenjen zadrugarima (ristorno);

— zadruge kao i ostale privredne organizacije plaćaju porez na promet proizvoda.

Posle izmirenja ovih obaveza ostatak prihoda predstavlja *dohodak* koji se deli u osnovi na deo koji ostaje OZZ za isplaćivanje zarada radnika i službenika i povećanje sopstvenih fondova, i drugi koji se uplaćuje u određene društvene fondove opštine-sreza, odnosno u budžet ovih organa.

O raspodeli dela čistog prihoda koji pripada OZZ (tj. o tome koji će deo ići na povećanje zarada radnika i službenika a koji u zadružne fondove) odlučuje zadružni svet. Deo prihoda namenjen fondovima OZZ raspodeljuje se na osnovna i obrtna sredstva i fond zajedničke potrošnje.

Određene povlastice koje zadruga uživaju u raspodeli prihoda uslovljene su njihovom ekonomskom nerazvijenosti i nastojanjima državnih i društvenih organa da se ubrza njihov razvitak.

SARADNJA IZMEĐU OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA I INDIVIDUALNIH GAZDINSTAVA (KOOPERACIJA)

U cilju razvoja i povećanja poljoprivredne proizvodnje znatno se razvila u toku 1957, a naročito u 1958 i 1959, saradnja između OZZ i individualnih gazdinstava. Putem ove saradnje OZZ znatno utiču na razvoj poljoprivredne proizvodnje. U organizovanju raznih oblika saradnje OZZ se, pored ekonomija, oslanjaju na rastući mašinski park i druga sredstva moderne proizvodnje.

Odnosi koje OZZ uspostavljaju sa individualnim gazdinstvima su *raznoliki*. Svi odnosi u kojima se OZZ pojavljuju sa svojim sredstvima (mašinskim parkom, priplodnom stokom, reprodukcijom materijalom, stručnom službom i sl.) kao organizator moderne proizvodnje na seljačkoj zemlji nazivaju se opštim imenom kooperacija.

Najrasprostranjeniji oblik kooperacije je *pružanje usluga seljaku od strane zadruga*. OZZ nabavljaju za individualna gazdinstva seme, đubrivo, sadnice, sredstva za zaštitu bilja, stočni podmladak, pružaju usluge svojim mašinskim parkom (oranje, žetva, vršaj i sl.), daju stručnu pomoć i obezbeđuju plasman proizvoda. Pružanjem usluga OZZ obezbeđuju sredstva za pokriće svojih troškova kao i deo sredstava za jačanje svojih fondova. Ima slučajeva da zadruga pružaju pojedine usluge i po ceni koštanja odnosno ponekad i ispod cene koštanja, jer pružanjem jeftinijih mašinskih usluga nastoje da istisnu privatne zaprege i utiču na kvalitetniju obradu zemljišta. Svoje gubitke na mašinskom parku najčešće pokrivaju iz prometa proizvoda. Međutim, kod nekih zadruga niže cene usluga su i rezultat privatno-sopstveničkih tendencija zadrugara i oblik prelivanja društvenih sredstava individualnim proizvođačima.

Usluge se obično pružaju uporedo s *kontrahiranjem proizvodnje*. Zadruga ugovaraju sa individualnim proizvođačima proizvodnju i isporuku robe (pšenice, kukuruza, industrijskog bilja i sl.) sa određenih površina i u određenim količinama. Kontrahiranje je razvijeno i u stočarstvu, naročito u tovu svinja i goveda. Ugovaranje proizvodnje i isporuka su redovno praćeni kreditiranjem u reprodukcijom materijalu, delimično mašinskim uslugama i stručnoj službi, a takođe i u gotovom novcu. Finansijski rezultati kontrahiranja su, po pravilu, povoljni za zadrugu i obezbeđuju im deo sredstava za fondove. Individualni proizvođači prihvataju usluge OZZ i sistem kontrahiranja pošto im takva saradnja obezbeđuje povećani dohodak.

Kontrahiranjem proizvodnje i pružanjem usluga OZZ utiču na izmenu seljačkog načina proizvodnje i na povećanje proizvodnje za tržište.

U »*zajedničkoj proizvodnji*« koja pretstavlja jedan oblik kooperacije prihod se deli prema uložnim sredstvima za proizvodnju i radu uključiv i rentu kao uloženi deo seljaka. Ugovorom između OZZ i seljaka unapred se utvrđuju međusobne obaveze u pogledu ulaganja reprodukcijom materijala, mašinskih usluga, izvođenja radnih operacija i stručnog nadzora nad procesom proizvodnje, kao i ključ za raspodelu ostvarenog prihoda.

U »*delimičnom učešću*«, drugom obliku kooperacije, zadruga naplaćuje sve usluge i reprodukcijom materijal po tržišnim cenama. Pored toga, ona učestvuje u raspodeli prihoda sa određenim procentom (naprimer, 3% od ostvarenih prihoda ide u zadrugne fondove), što zavisi od visine ulaganja, povećanja prinosa i ugovornog odnosa zadruga — proizvođač. U ovu kategoriju kooperacije spada i forma garantovanja prinosa, tj. zadruga se obavezuje da će ostvariti veći prinos nego što ga je ostvarivao individualni proizvođač i pri deobi učestvuje samo u višku proizvodnje iznad garantovanog iznosa.

Za odnose između OZZ i individualnih proizvođača uopšte, a posebno za kooperaciju u vidu zajedničke pro-

izvodnje na zemlji individualnog proizvođača od naročitog su značaja dva principa:

— u odnose kooperacije oba partnera *ulaze dobrovoljno* i uvek rukovođeni ekonomskim interesom; OZZ kroz kooperaciju ostvaruje ne samo sredstva koja je uložila nego istovremeno i odgovarajući iznos na ime akumulacije, a individualni proizvođač postiže, po pravilu, veći dohodak nego u slučaju kada zemlju sam obrađuje;

— kooperacija *ne ugrožava sopstvenička prava seljaka* na njegovu zemlju; nepovredivost prava sopstvenosti na zemlju dolazi do izražaja kroz činjenicu da zadruga pri obračunavanju i raspodeli ukupnog prihoda iz kooperativnog odnosa priznaje individualnom proizvođaču poseban iznos na ime rente za njegovu zemlju.

U dosadašnjoj aktivnosti zadruga su posebnu pažnju posvećivale razvitku ratarske proizvodnje. U stočarstvu je saradnja bila manje raširena, ali se u 1958—1959 brzo razvila u tovu svinja i goveda. Kooperacija u stočarstvu se sastoji u tome da OZZ daju priplodnu stoku seljacima na razmnožavanje. Posle ugovorenog roka vraća im se priplodni podmladak u ukupnoj težini grla, koji se kreće od 120% do 250% u odnosu na ranije preuzeto. Zadruga često kreditiraju individualnog proizvođača za tov svinja i goveda. Tov se organizuje takođe i na bazi podele prihoda prema uložnim sredstvima i radu. Utovljenu stoku OZZ preuzimaju po dogovorenim ili tržišnim cenama.

Oblici saradnje u podizanju dugogodišnjih zasada sastoje se u tome što zadruga obezbeđuje novčana i materijalno-tehnička sredstva i stručni nadzor, a seljak radnu snagu, stajsko đubrivo i zemlju. To je najčešće dugoročno kreditiranje seljaka pod određenim uslovima u pogledu proizvodnje i načina plasiranja proizvoda. Neke OZZ postaju i suvlasnici nad novim zasadom, što traje samo dotle dok su zasadi produkciono sposobni. U poslednje vreme zadruga se orijentišu na takve oblike saradnje u voćarstvu i vinogradarstvu koji individualnom proizvođaču obezbeđuju rentu na unesenu zemlju, nagradu za rad i »učešće u dobiti«.

Svi oblici kooperacije između OZZ i individualnih gazdinstava zasnivaju se na jednogodišnjim ili višegodišnjim ugovorima.

GRAFIKON 1 — UKUPAN ZEMLJIŠNI FOND OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

PRIVREDNI KAPACITETI OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Ukupan zemljišni fond OZZ prikazuje tabela 5.

TABELA 5 — UKUPAN ZEMLJIŠNI FOND OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Godina	Ukupna površina zemlje u ha	Od toga zakupljeno
1952	68.305*	—
1953	131.716	—
1954	144.974	14.252**
1955	148.776	13.474**
1956	181.240	23.251**
1957	202.596	31.690***
1958	287.692	28.972***

* Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

** Podaci: »Statistički bilten«, br. 55, 71 i 93.

*** Prethodni rezultati Saveznog zavoda za statistiku.

Zemljišni fond na kome OZZ organizuju svoju proizvodnju potiče najvećim delom iz opštedruštvene imovine i raste iz godine u godinu. On se povećava melioracijama, zakupom, a poslednjih godina i kupovinom zemlje od individualnih vlasnika. U 1957 na ekonomijama OZZ bilo je pod oranicama oko 91.000 ha, voćnjacima 6.273 ha, vinogradima 3.290 ha, a ostalo su bile livade, pašnjaci šume itd.

Stalno se povećava broj zadruga koje imaju svoje ekonomije.

Zemljišni fond kojim su raspolagale OZZ u 1958 po narodnim republikama prikazuje tabela 6.

TABELA 6 — RASPORED ZEMLJIŠNOG FONDA OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA PO NARODNIM REPUBLIKAMA

	(U hektarima)
Srbija	152.289
Od toga:	
Uža Srbija	48.170
Vojvodina	97.077
Kosmet	7.042
Hrvatska	90.216
Slovenija	3.855
Bosna i Hercegovina	26.620
Makedonija	8.362
Crna Gora	6.350

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

Uspesno organizovanje rentabilne proizvodnje na ekonomijama OZZ je otežano usitnjenošću i razbacanošću parcela (blizu 30.000 parcela veličine do 2 ha i oko 5.000 parcela od 2 do 5 ha). U 1957 i 1958 znatno se napredovalo s grupisanjem zemljišta putem kupoprodaje, arondacije i sl.

Stočni fond na ekonomijama OZZ prikazuje tabela 7.

TABELA 7 — STOČNI FOND NA EKONOMIJAMA OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Godina	Konji	Goveda	Ovce	Svinje
1952	2.671	6.172	117.471	7.957
1953	3.959	9.516	151.822	13.181
1954	4.294	10.459	134.899	21.765
1955	4.892	13.379	117.125	31.799
1956	5.359	12.408	102.997	20.767
1957	4.754	15.376	105.698	21.220
1958	4.395	26.921	139.621	56.355

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

Udeo *stočnog fonda na ekonomijama OZZ* u ukupnom jugoslovenskom stočarstvu je mali, kako po broju grla tako i po proizvodnji. Međutim, kako se na ovim ekonomijama nalazi veliki broj priplodnjaka plemenitih rasa (bikova, pastuva, nerasta i ovnova), uticaj ekonomija OZZ na razvoj stočarstva je znatniji. Ekonomije OZZ raspolažu neiskorišćenim stajskim kapacitetom i dovoljnom krmnom bazom, što omogućava dalji i brži razvoj stočarstva u narednim godinama. Takva orijentacija je i u 1958 došla do izražaja, kada se broj goveda povećao za 75%, a svinja za 165%.

Radi obrade sopstvenih ekonomija i razvijanja kooperacije sa individualnim proizvođačima OZZ su stalno povećavale svoj *park mašina i poljoprivrednih oruđa* (tabela 8).

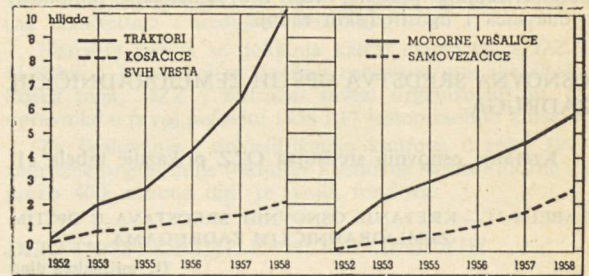
TABELA 8 — POLJOPRIVREDNE MAŠINE U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

Godina	Traktori	Traktorske sejalice za strna žita	Kosačice svih vrsta	Samove-začice	Kombaj- ni za žito	Motorne vršalice	Kamioni
1952	468	80	405	67	—	766	462
1953	2.024	152	938	520	—	2.153	665
1954	2.675	257	1.010	787	—	2.962	694
1955	4.139	354	1.332	1.092	13	3.704	863
1956	6.331	821	1.492	1.637	54	4.515	916
1957	10.135	1.900	2.024	2.517	131	5.751	1.093

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

Do 1956 zadruga su raspolagale uglavnom mašinama preuzetim od seljačkih radnih zadruga. U periodu od 1956 do 1958 one su brzo povećavale svoj mašinski park kupovinom novih mašina.

GRAFIKON 2 — POLJOPRIVREDNE MAŠINE U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

Raspored poljoprivrednih mašina po narodnim republikama u 1958 prikazuje tabela 9.

TABELA 9 — RASPORED POLJOPRIVREDNIH MAŠINA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA PO NARODNIM REPUBLIKAMA U 1958

	Traktori	Traktorske sejalice za strna žita	Kosačice svih vrsta	Samovezačice	Motorne vršalice	Kamioni
Jugoslavija	10.135	1.900	2.024	2.517	5.751	1.093
Srbija	6.084	1.329	878	22.055	2.960	269
Od toga:						
Vojvodina	3.239	736	560	1.378	972	103
Kosmet	356	82	31	61	218	16
Hrvatska	2.157	350	510	341	1.209	257
Slovenija	646	42	502	23	781	209
Bosna i Hercegovina	610	91	119	65	632	246
Makedonija	587	84	10	30	148	60
Crna Gora	51	4	5	3	21	52

Podaci: »Statistički godišnjak«, 1959.

Mašine i poljoprivredna oruđa OZZ su neravnomerno raspoređeni po narodnim republikama. Na OZZ u Vojvodini otpada gotovo jedna trećina traktora, gotovo dve trećine traktorskih sejalica za strna žita i preko polovinu samovezačica.

Veliki broj OZZ ima *pogone za preradu poljoprivrednih proizvoda* (tabela 10).

TABELA 10 — POGONI ZA PRERADU POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

Godina	Mlekare	Sušare za voće i povrće	Radionice za preradu voća i povrća	Pecare	Podrumi za preradu grožđa	Klanice	Mlinovi
1953	349	319	39	192	—	560	586
1954	322	223	(50)	212	—	491	528
1955	296	238	18	445	367	528	519
1956	395	251	25	299	380	483	613
1957	271	151	28	531	490	243	360

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1958.

Broj pogona za preradu poljoprivrednih proizvoda u OZZ uglavnom stagnira, a postojeći pogoni su mahom zastareli i tek u poslednje vreme se modernizuju.

Za prihvata robe i njeno uskladištenje OZZ su krajem 1958 raspolagale sa 2.259 magacina i silosa za žita kapaciteta 36.697 vagona, 4.894 koša za kukuruz kapaciteta 40.539 vagona i 1.083 ostala magacina i skladišta kapaciteta 16.379 vagona.

Opšte zemljoradničke zadruge poseduju takođe i izvestan broj *poluindustrijskih pogona* koji prerađuju sirovine nepoljoprivrednog porekla, veći broj zanatskih radionica, prodavnica i ugostiteljskih radnji.

OSNOVNA SREDSTVA OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Kretanje osnovnih sredstava OZZ prikazuje tabela 11.

TABELA 11 — KRETANJE OSNOVNIH SREDSTAVA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

	(U milionima din.)		
	1955	1956	1957
Ukupan broj zadruga	6.178	5.665	5.506
Broj obuhvaćenih zadruga	5.877	5.620	5.472
Novonabavna vrednost osnovnih sredstava	29.415	37.312	58.604*
Sadašnja vrednost	19.185	24.926	43.920

Podaci: Dokumentacija Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije.

* U 1957 deo sredstava uloženi u zadružne domove u iznosu od 5.017 miliona din. nije iskazan u vrednosti osnovnih sredstava.

Do 1956 osnovna sredstva u OZZ bila su neznatna i sporo su se povećavala. Tek od 1956 dolazi do bržeg povećanja obima osnovnih sredstava.⁶

Međutim, jedan deo postojećih osnovnih sredstava je nepotreban ili neupotrebljiv za delatnosti koje OZZ obavljaju. Taj deo kao i deo sredstava koja služe za obavljanje nepoljoprivrednih delatnosti, koje nisu u funkcionalnoj povezanosti sa poljoprivredom, OZZ prodaju, prenose na druge organizacije ili rashoduju. Zbog toga su osnovna sredstva OZZ smanjena samo u toku 1957 na 4.737 miliona din. (tj. prodato je za 1.210, preneto za 2.531 i rashodovano za 996 miliona din.).

Struktura osnovnih sredstava u OZZ je dosta nepovoljna (tabela 12).

TABELA 12 — STRUKTURA OSNOVNIH SREDSTAVA PREMA NOVONABAVNOJ VREDNOSTI — BEZ ZEMLJE U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA*

	1955	1956	1957
Građevinski objekti	43,5	44	43,5
Sredstva transporta i veza	9	10	10
Mašine, uređaji, instalacije itd.	29	30	32,5
Kрупni alat, instrumenti i sl.	12,5	11	10
Dugogodišnji zasadi	2	1,5	1,5
Osnovno stado	3	3	2,5
Ostalo	1	0,5	—

* Iskazana struktura osnovnih sredstava može se uzeti samo kao orijentaciona, jer su u 1957 u osnovna sredstva uračunati i zadružni domovi koji dobrim delom služe i u neprivredne svrhe.

U strukturi osnovnih sredstava građevinski objekti učestvuju u 1955, 1956 i 1957 sa gotovo istim iznosima. Učešće mašina i uređaja je u porastu. To ukazuje na orijentaciju OZZ na razvoj modernog ratarstva. Stočni fond

* U toku poslednjih godina zabeležen je veći obim investicija u opštim zemljoradničkim zadrugama. Bruto investicije u opštim zemljoradničkim zadrugama kretale su se po godinama:

	1954	1955	1956	1957
Investicije u milionima din.	3.960	5.070	6.587	18.056
Indeks	100	128	165	456

i dugogodišnji zasadi učestvuju s veoma malim procentom u strukturi osnovnih sredstava i pokazuju tendenciju relativnog opadanja. Za poljoprivrednu proizvodnju bilo je u 1957 angažovano oko 50% osnovnih sredstava, za promet poljoprivrednih proizvoda oko 10% i za prerađu poljoprivrednih proizvoda oko 6%. Ostale delatnosti koje nisu usko vezane s poljoprivredom angažuju jednu trećinu svih sredstava. Najbrže su u proteklom godinama rasla osnovna sredstva za poljoprivredu i promet proizvoda.

Porast osnovnih sredstava je neravnomeran. Najveći porast beleži manji broj zadruga koje se brzo razvijaju. Porast osnovnih sredstava za poljoprivredu je jednostran, jer veoma brzo rastu uložena sredstva u mehanizaciju, dok osnovno stado i dugogodišnji zasadi zaostaju.

OBRTNA SREDSTVA OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Porast aktivnosti zadruga u otkupu poljoprivrednih proizvoda uslovio je potrebu za povećanim *obrotnim sredstvima*. Orijentacija zadruga na razvoj moderne poljoprivredne proizvodnje na sopstvenim ekonomijama i putem raznih oblika kooperacije sa individualnim proizvođačima dovela je do značajnog povećanja potrošnje reprodukcionog materijala (mineralnih đubriva, semena za zaštitu bilja, stočne hrane), i potreba za povećanje obrtnih sredstava. Kretanje obrtnih sredstava prikazuje tabela 13.

TABELA 13 — OBRTNA SREDSTVA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

(U milionima din.)				
Godina	Obrtna sredstva*	Indeks	Od toga kredit od banaka **	Indeks
1953	12.446	100	12,4	100
1954	15.903	127,7	14,3	115
1955	17.182	144,4	15,2	122
1956	32.774	263,3	29,9	241
1957	56.250	451,9	52,8	426

* Podaci: Dokumentacija Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije.

** Podaci Narodne banke FNRJ.

Do brzog porasta obrtnih sredstava došlo je u 1956, a naročito u 1957. Ovakav skok je posledica svestranijeg zahvatanja otkupa i poljoprivredne proizvodnje. Međutim, OZZ su stvarno koristile znatno više obrtnih sredstava. Kao obrtna sredstva OZZ su koristile i sredstva sreskih zadružnih saveza i njihovih preduzeća, a u poslednje vreme i sredstva poslovnih saveza.

Najznačajniji izvor obrtnih sredstava opštih zemljoradničkih zadruga predstavljaju *kreditni banaka i štedionica*. U 1956, a naročito 1957, zabeleženo je veoma brzo povećanje kredita zadrugama.

Prvi i osnovni kreditor OZZ su *zadružne štedionice*. U 1958 bile su, sa filijalama i ekspoziturama, ukupno 194 zadružne štedionice. Zadružne štedionice su, pored toga što zadruge drže kod njih svoje žiro račune preko kojih se obavljaju sve novčane transakcije, istovremeno i depozitne ustanove za štedne uloge zadrugara. Za prikupljanje štednih uloga od svojih članova i ostalih lica u selu, OZZ imaju organizovane posebne štedno-kreditne oteke. U 1957 bilo je 2.328 OZZ sa štedno-kreditnim osecima. Štedni ulogi kod zadružnih štedionica iznosili su u 1958 — 2.655 miliona din., a ulagača je bilo 212.413.

Naročito je značajna instruktorska i revizorska funkcija zadružnih štedionica u odnosu na OZZ. Praćenjem kretanja žiro računa ili povremenim pregledom poslovanja zadruge — organi štedionice su dužni da zadrugama skreću pažnju na eventualne nepravilnosti i nedostatke u radu i da ih pouče na koji način da ih otklone.

ZAPOSLENI RADNICI I SLUŽBENICI U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

Sa razvojem privrednih delatnosti OZZ rastao je i broj zaposlenih radnika i službenika (tabela 14).

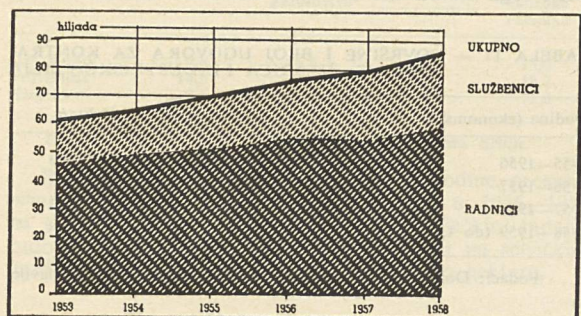
TABELA 14 — KRETANJE BROJA ZAPOSLENIH U ZADRUGAMA

	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Radnici	46.253	49.009	51.393	55.316	54.132	58.405
Službenici	14.213	15.575	17.705	507	26.100	28.096
Ukupno	60.466	64.584	69.098	76.823	80.232	86.501
Indeks	100	107	114	127	133	143

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

Porast broja zaposlenih je znatno sporiji od porasta osnovnih i obrtnih sredstava. Broj zaposlenih radnika povećao se od 1953 do 1957 za svega 14,7%, dok je u isto vreme broj službenika porastao za 80%.

GRAFIKON 3 — BROJ ZAPOSLENIH RADNIKA I SLUŽBENIKA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

Prema anketi Glavnog zadrugnog saveza Jugoslavije sprovedenoj početkom 1957, najveći broj radnika i službenika bio je uposlen u otkupu i trgovini na malo (44,9%), zatim u poljoprivredi (15,8%), ugostiteljstvu (10,4%) i u zanatstvu (9,4%). Stručni nivo zaposlenih radnika i službenika je u poređenju sa drugim granama privrede nepovoljan. On je nezadovoljavajući i u odnosu na zadatke zadruga. Pored toga, radnici i službenici zaposleni u zadrugama najvećim delom su sa sela, žive i rade na selu, tj. zaposleni su i u zadrugama i na svojim imanjima, a veliki broj nije učlanjen u sindikate niti ima svoje sindikalne podružnice.

Oko dve trećine svih upravnika OZZ imalo je sredinom 1958 samo osnovnu školu (oko polovina njih završila je razne zadrugne kurseve). Svaki deseti upravnika OZZ imao je srednju stručnu spremu, a tek svaki pedeseti fakultet. Zadrugne organizacije su preduzimale niz mera da bi obezbedile bolji kadar. U toku 1955—1957 znatan broj stručnjaka došao je u OZZ iz drugih privrednih organizacija ili sa fakulteta i škola. Rezultate tih napora prikazuje tabela 15.

TABELA 15 — KRETANJE BROJA POLJOPRIVREDNIH STRUČNIJAKA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

	1953	1954	1955	1956	1957
Agronomi	41	41	104	140	220
Poljoprivredni tehničari	296	457	617	1.218	2.034
Veterinari i veterinarski pomoćnici	19	30	30	35	34

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

Pored ovog broja poljoprivrednih stručnjaka (tabela 15), u zadrugama je radilo krajem 1957 i 29 ekonomista sa fakultetom i 1.088 sa srednjom ekonomskom školom.

U cilju dokvalifikacije postojećeg kadra zadrugne organizacije su organizovale *zadrugne škole, kurseve i seminare*. Pored toga, one su stipendirale veći broj stipendista na fakultetima i stručnim školama. U prvom polugodu 1958 OZZ su imale 2.431, a osnovni savezi 1.593 stipendista (na fakultetima i srednjim školama).

Naročita pažnja se poklanja kadru *upravnika u OZZ*. U Srbiji i Hrvatskoj su za njih osnovane posebne škole. Pored toga, OZZ i zadrugni savezi organizovali su za upravnike u prvoj polovini 1958 i 17 šestomesečnih kurseva.

Za školovanje i dokvalifikaciju kadrova u toku 1958 zadrugne organizacije (uključiv i osnovne saveze) uložile su preko 400 miliona din. iz svojih fondova.

DELATNOST OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Opšte zemljoradničke zadruge bave se *raznovrsnim delatnostima*: poljoprivrednom proizvodnjom na sopstvenoj ili zakupljenoj zemlji, poljoprivrednom proizvodnjom u kooperaciji sa individualnim proizvođačima, pružanjem raznih usluga poljoprivrednicima (stručni saveti, veštačko osemenjavanje i sl.), preradom i prometom poljoprivrednih proizvoda, nabavkom i plasiranjem reprodukcionog i investicionog materijala za poljoprivredu, prodajom artikala široke potrošnje, ugostiteljstvom, zanatstvom i komunalnom delatnošću.

Učešće pojedinih delatnosti u strukturi ukupnih prihoda zadruge pruža orijentacioni uvid u strukturu privrednih delatnosti zadruge i promene koje u toj strukturi nastaju (tabela 16).

TABELA 16 — STRUKTURA UKUPNOG PRIHODA OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

(U procentima)				
Delatnost	1954 *	1955	1956	1957
Poljoprivredna proizvodnja	9	13	13	28,5
Prerada poljoprivrednih proizvoda	—	4	7	5,4
Ostala prerada industrije		5	4	3,9
Otkup poljoprivrednih proizvoda	19	19	29	28,1
Trgovina industrijskom robom	27	25	18	15,4
Ugostiteljstvo	9	8	5	3,3
Zanatstvo	10	14	10	6,8
Komunalne i ostale delatnosti	15	12	14	8,6
Ukupno	100	100	100	100

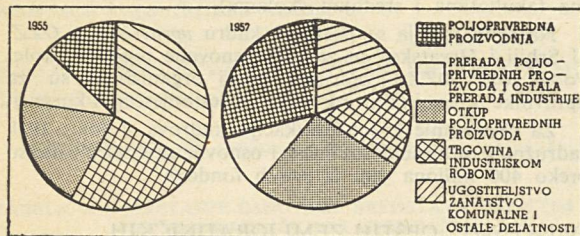
Podaci: Dokumentacija Glavnog zadrugnog saveza Jugoslavije.

* U 1954 prerada poljoprivrednih proizvoda i ostala prerada i industrija učestvovala su zajedno sa 11%.

U strukturi *ukupnog prihoda OZZ* sve veći značaj dobija poljoprivredna proizvodnja. Prihod od poljoprivrede iznosio je u 1957 — 28,5%, i to ekonomije 15,3%, mašinski park 11,6%, poljoprivredne službe 1,4% i kooperacija 0,2% (pod kooperacijom je u toj godini obračunata samo t.zv. zajednička proizvodnja). Sa približno istim procentom učestvuje i prihod iz otkupa poljoprivrednih proizvoda. Ostale delatnosti pokazuju tendenciju smanjenja. Prema orijentaciji koja prevladuje u OZZ, može se očekivati da će trgovina industrijskom robom (sem reprodukcijom i investicionim materijalom za poljoprivredu), ugostiteljstvo, zanatstvo, komunalne i ostale delatnosti sve više gubiti u značaju u zadrugnom privređivanju. Od ukupno 5.472 zadruge na kraju 1957 ekonomije je imalo 2.600 (47,5%), mašinski park 2.927 (51%), a razne službe za poljoprivredu (zaštiti bilja, punktove za veštačko osemenjavanje, pripusne stanice i sl.) 1.201 (21%). U odnosu na 1956 broj zadruga koje su se bavile poljoprivrednim delatnostima povećao se za 30%. U 1958 došlo je do daljeg povećanja ovakvih zadruga.

Od 1957 zadruge su preduzimale niz mera za razvijanje poljoprivredne proizvodnje na sopstvenim ekonomijama, od kojih je veliki broj već opremljen modernim tehničkim sredstvima za proizvodnju i ima zemljišne površine u kompleksima koji omogućuju racionalno korišćenje mašina.

GRAFIKON 4 — STRUKTURA UKUPNOG PRIHODA OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

U cilju *modernizacije* proizvodnje ekonomije OZZ napuštaju svašta rskuproizvodnju i orijentišu se prvenstveno na proizvodnju nekoliko proizvoda za tržište (pšenice, šećerne repe, mleka, mesa, voća), čemu se podređuje čitava organizacija gazdinstva. Takođe se počelo i sa organizovanjem ekonomija u pogone sa samostalnim obračunom, a uveden je i stimulativan sistem nagrađivanja zaposlenih radnika i stručnjaka.

Nagrađivanje radnika i službenika u OZZ organizovano je na istim principima kao i u privrednim organizacijama: iz ostvarenog dohotka zadruge vrši se izdvajanje odgovarajućeg dela za lične dohotke radnika i službenika, dok se preostali deo raspodeljuje u fondove. Stimulisanje na veću produktivnost rada i rentabilnost u poslovanju obezbeđuje se u jednom broju zadruga, pored ostalog, sistemom obračunavanja ličnog dohotka svakog pojedinog radnika ili službenika na bazi učinka po jedinici proizvoda, dok se kod drugih to postiže na bazi norme ili opšteg uspeha zadruge. Sistem nagrađivanja po jedinici proizvoda uvodi se u sve većem broju zadruga (za traktoriste i poljoprivredne stručnjake angažovane na proizvodnji u kooperaciji sa individualnim proizvođačima).

Jedan broj ekonomija OZZ izrastao je u krupne poljoprivredne proizvođače i na nivou je najnaprednijih krupnih gazdinstava u Jugoslaviji. Ekonomije vrše veliki uticaj na seljačku proizvodnju i služe kao praktičan primer moderne proizvodnje. One predstavljaju snažan oslonac OZZ za razvijanje kooperacije sa individualnim proizvođačima.

U 1958 OZZ su koristile⁷ za setvu žitarica 73% svojih oranica, za industrijsko bilje 10%, za povrće 2% i za stočne pićne bilje 15%. U ratarskoj proizvodnji najvažnije kulture su pšenica i kukuruz. Pšenicom su bila zasejana 29.242 ha i proizvedena 689.624 mtc (od toga italijanskim sortama 6.356 ha sa proizvodnjom 191.572 mtc). Kukuruzom je bilo zasejano 29.596 ha i proizvedeno 89.990 mtc (od toga heterozisom 22.837 ha sa proizvodnjom 814.907 mtc). Proizvodnja šećerne repe iznosila je 889.630 mtc na 4.913 ha i suncokreta 28.527 mtc na 2.330 ha. Od ove proizvodnje jedan deo otpada na semensku robu. Proizvedeno je 93.496 mtc kvalitetnog semena italijanskih sorti pšenice i 46.135 mtc domaćih sorti, 4.120 mtc semena heterozis kukuruza, 652 mtc semena šećerne repe, 1.217 mtc semena deteline i 734 mtc semena lucerke. Zbog toga su se ekonomije OZZ sve više afirmisale kao kvalitetni proizvođači semenske robe.

U stočarstvu je na ekonomijama OZZ proizvedeno 11.800.200 l kravljeg mleka, utovljeno 29.113 komada svinja i 6.938 komada goveda i junadi.

U radu OZZ sa individualnim proizvođačima preovladivali su do 1956 elementi seljačke samopomoći. Mada su i u ovom periodu akumulirale, naročito u prometu proizvoda, aktivnost zadruga bila je usmerena na unapređenje proizvodnje na seljačkim gazdinstvima. Zadruge su snabdevale individualna gazdinstva voćnim i loznim sadnicama i u

tom cilju osnivale rasadnike i matičnjake, organizovale prskanje i čišćenje voćnih stabala u seljačkim voćnjacima (u periodu 1952—1955 prskano je i čišćeno preko 10 miliona stabala godišnje). OZZ su osnivale i pripusne stanice. Broj pripusnih grla koja su opsluživala seljačka gazdinstva kretao se između 3.000 i 5.000. Godišnje je pregledano i jednim delom lečeno od TBC preko 150.000 krava. Zadruge su takođe intenzivno radile na snabdevanju seljaka veštačkim đubrivom i sortnim semenom. U 1953 prodale su seljacima 10.000 t đubriva i 3.000 t sortnog semena, a u 1955 blizu 140.000 t đubriva i preko 13.000 t semena. U ovom periodu zadruge su osnivale i kovačke, potkivačke, kolarske i slične radionice u cilju pomoći individualnim gazdinstvima.

Od 1955—1956 razvijaju se oblici saradnje između zadruga i individualnih proizvođača sa ciljem povećanja proizvodnje i produktivnosti rada, povećanja akumulacije zadruga i sve većeg učešća zadržanih sredstava u procesu proizvodnje na zemlji individualnog proizvođača, tj. postepenog podruštvljavanja procesa proizvodnje na privatnoj zemlji.

Kontrahiranje poljoprivredne proizvodnje, koje se obično vrši uporedo sa pružanjem usluga od strane OZZ individualnim proizvođačima, najrasprostranjeniji je oblik kooperacije OZZ sa individualnim proizvođačima. OZZ su počele kontrahirati žitarice i industrijsko bilje u 1955/1956. Posle toga sve su više razvijale ovu aktivnost tabela 17).

TABELA 17 — POVRŠINE I BROJ UGOVORA ZA KONTRAHIRANJE ŽITARICA I INDUSTRIJSKOG BILJA

Godina (ekonomska)	Broj ugovora	Hektara
1955—1956	148.000	92.000
1956—1957	627.020	656.198
1957—1958	722.500	523.548
1958—1959 (do 1.XII.1958)	273.067	175.818

Podaci: Dokumentacija Glavnog zadrugnog saveza Jugoslavije.

Uporedo sa ugovaranjem proizvodnje zaključivani su *ugovori o pružanju mašinskih usluga*, isporuci sortnog semena i veštačkih đubriva i davanju stručnih saveta. Ugovori su na nekim područjima bili praćeni i garantovanjem prinosa od strane zadruga.

Površine za koje su bili zaključeni ugovori o pružanju raznih mašinskih usluga i broj ugovora prikazani su u tabeli 18.

TABELA 18 — POVRŠINE I BROJ UGOVORA O PRUŽANJU MAŠINSKIH USLUGA

Godina (ekonomska)	Broj ugovora	Hektara
1956—1957	298.244	364.936
1957—1958	280.734	422.150
1958—1959 (do 1.XII.1958)	262.530	220.462

Podaci: Dokumentacija Glavnog zadrugnog saveza Jugoslavije.

Količine *semena, veštačkih đubriva i sredstava* koje su OZZ isporučile individualnim proizvođačima u 1957 i 1958 prikazane su u tabeli 19.

TABELA 19 — KOLIČINE SEMENA VEŠTAČKIH ĐUBRIVA I SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA ISPORUČENE OD OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA INDIVIDUALNIM PROIZVOĐAČIMA (U tonama)

Godina	Seme pšenice	Seme kukuruza	Veštačka đubriva	Sredstva za zaštitu bilja
1957	31.797	3.468	377.712	...
1958	48.834	5.857	480.602	9.446

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

⁷ Bez podataka za Crnu Goru.

Kontrahiranje proizvodnje bilo je kod velikog broja OZZ uslovljeno sprovođenjem određene agrotehnike pod kontrolom stručnjaka, čime su obezbeđivani znatno veći prinosi. Zadruga su putem kontrahiranja i davanjem avansa u sortnom semenu, veštačkom đubrivu, mašinskim uslugama i u gotovom novcu uticale na povećanje poljoprivredne proizvodnje individualnih proizvođača.

Oblik *zajedničke proizvodnje i raspodele prihoda* između OZZ i individualnih proizvođača javlja se u 1956—1957 u nekoliko zadruga na manjim površinama. Već u 1957—1958 sklopljen je za ovu vrstu kooperacije 49.841 ugovor za proizvodnju na 45.938 ha, a u 1958—1959 (do 1.XII.1958) 113.913 ugovora — na 90.381 ha.

Iako ne postoje potpuno sređeni podaci za čitavu zemlju o uticaju kooperacije na visinu prinosa individualnih proizvođača, dosadašnja iskustva pokazuju da su *prinosi u kooperaciji* veći od prinosa individualnih proizvođača van kooperacije. To se vidi iz podataka Glavnog zadruganog saveza Srbije o prosečnim prinosima pšenice u 1957—1958 na teritoriji ove Republike (tabela 20).

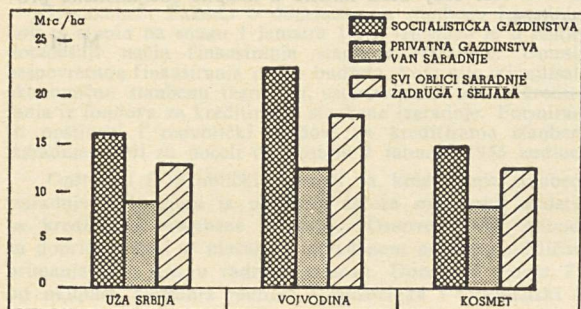
TABELA 20 — PROSEČNI PRINOSI PŠENICE U SRBIJI 1957—1958 (Mtc/ha)

	Opšti prosek	Socijalistička gazdinstva	Privatna gazdinstva van saradnje	Svi oblici saradnje zadruga i seljaka
Uža Srbija	9,8	16,2	9,0	13,0
Vojvodina	14,5	23,3	12,6	18,2
Kosmet	10,6	15,0	8,6	12,8

Podaci: Dokumentacija Glavnog zadruganog saveza Srbije.

Prema podacima Zadruganog saveza Vojvodine, prosečni prinosi kukuruza iznosili su u Vojvodini u 1956—1957 na poljoprivrednim dobrima 50 mtc, u seljačkim radnim zadrugama 49 mtc, u kooperaciji 36 mtc i na seljačkim gazdinstvima izvan kooperacije 21,6 mtc po hektaru.

GRAFIKON 5 — PROSEČNI PRINOSI PŠENICE U SRBIJI 1957—1958

Kako je 1956—1957 prva godina takve delatnosti zadruga, ulaganja u kooperaciju nisu uvek davala očekivane prinose i nisu bila rentabilna za zadrugu. Međutim, u kasnijem periodu postignuti su daleko bolji rezultati. Prema anketi Glavnog zadruganog saveza Srbije, koja je obuhvatila 217 zadruga koje su u 1957—1958 imale proizvodnu saradnju na 9.450 ha pšenice, postignuti su, uzev u celini, pozitivni finansijski rezultati: u 167 zadruga ostvarena je dobit od 39.603.000 din., a u 50 zadruga gubitak u iznosu od 12.359.000 din.

Velike razlike u prinosima u kooperaciji i na krupnim gazdinstvima uslovljene su slabijim zemljištima, malim, parcelama, nedovoljnom opremljenošću zadruga traktorima i odgovarajućim priključnim mašinama i nedostatkom stručne službe. Kod nekih OZZ uzrok nerentabilnom radu bio je i obračun ulaganja i raspodele, tj. individualni proizvođači su nastojali da putem više rente ili nižih cena mašinskih usluga osiguraju sebi određen dohodak.

Kooperacija u stočarstvu se razvija nešto sporije. U 1957—1958 po raznim oblicima saradnje bilo je ukupno ugovoreno 65.346 komada goveda (57.394 ugovora) i

181.506 komada svinja (108.171 ugovor). Za 1958—1959 (do 1.XII.1958) ugovoreno je 146.853 komada goveda (60.740 ugovora) i 291.510 komada svinja (139.864 ugovora). Razni oblici saradnje u stočarstvu uticali su na unapređenje proizvodnje i poboljšanje snabdevenosti tržišta stokom i stočnim proizvodima.

Podizanje *dugogodišnjih zasada* u kooperaciji dosada se odvijalo na osnovu kreditiranja. Velike investicije, u nekim slučajevima čak i preko milion dinara po hektaru, rasepkane parcele, veoma dug i neizvestan odnos upućuje OZZ da podižu zasade na sopstvenoj zemlji. No ipak, putem raznih oblika saradnje u 1957 je podignuto i na individualnim gazdinstvima u kooperaciji sa OZZ 1.256 ha voćnjaka i 394 ha vinograda, a u 1958 — 1.478 ha voćnjaka i 774 ha vinograda.

Raznim oblicima saradnje OZZ obuhvataju sve veći broj proizvođača. U ekonomskoj 1956—1957 one su sklopile preko 550.000 ugovora za razne oblike saradnje u ratarstvu, a u 1957—1958 preko milion. Naročito je znatno povećanje ugovora i površina za zajedničku proizvodnju. Akcija na setvi italijanske pšenice u jesen 1958 i hibridnog kukuruza u proleće 1959, kao i prvi veći zahvati u svinjogojstvu u 1959, prethodila su *krupne* poduhvate koje su zadruga izvršile u proizvodnji sarađujući sa individualnim proizvođačima.

U uspostavljanju odnosa sa individualnim proizvođačima još uvek se izvestan broj OZZ ograničava na promet i stručne usluge. Ovakav vid aktivnosti uslovljen je i nedovoljnom opremljenošću ovih zadruga. Međutim, ova aktivnost je korisna pošto ubrzava razvoj proizvodnje za tržište i doprinosi poboljšanju prometa, iako ima sasvim ograničen uticaj na izmenu ekonomskih odnosa na selu. Ukoliko putem ovakve delatnosti jačaju zadrugni fondovi vrši se i materijalna priprema za uspostavljanje proizvodne kooperacije.

OTKUP POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA PREKO OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA

Usmeravanje *otkupa poljoprivrednih proizvoda* preko OZZ omogućava da zadruga, putem preuzimanja otkupa, poljoprivrednih proizvoda od individualnih proizvođača, ostvare najtežnje povezivanje ekonomskih odnosa zadruga — seljak i da pojačaju razvijanje kooperacije. Putem obezbeđenja određenog nivoa otkupnih cena i zadržavanja dela akumulacije takođe se stvaraju uslovi za sprovođenje određene politike prema individualnim proizvođačima, da bi tako OZZ mogle ostvariti zadatke u razvijanju poljoprivredne proizvodnje i socijalističkog preobražaja poljoprivrede.

Prenošenje otkupa poljoprivrednih proizvoda na OZZ odrazilo se veoma povoljno na njihov rad i razvoj. Otkup poljoprivrednih proizvoda preko OZZ rastao je veoma brzo. Istovremeno je brzo raslo i učešće zadruga u ukupnom otkupu (tabela 21).

TABELA 21 — OTKUP POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA PREKO ZADRUGA I UČEŠĆE OPŠTIH ZEMLJORADNIČKIH ZADRUGA U UKUPNOM OTKUPU

	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Otkupljeno preko zadruga (u milionima din.)	24.386	27.699	43.655	84.862	114.500	121.460
Indeks	100	113,5	179,2	348,0	469,5	500
Učešće zadruga u ukupnom otkupu (u procentima)	26,6	23,9	34,2	65,8	67,9	69,1

Podaci: Dokumentacija Glavnog zadruganog saveza Jugoslavije.

Najveći porast u otkupu OZZ su imale u 1956, tj. neposredno posle donošenja odluke o prenosu otkupa na njih. Najznačajniji faktori koji omogućuju porast otkupa preko OZZ su: naponi koje preduzimaju zadrugni rukovodstva i drugi društveni i državni organi da se zadruga što bolje osposobe za ovu aktivnost, porast zainteresovanosti osoblja

koje radi na otkupu, porast tržišnih viškova poljoprivrednih proizvoda, kao i porast otkupnih cena poljoprivrednih proizvoda.

Da bi se što bolje osposobile za uspešno obavljanje otkupa, zadruge se bore da savladaju u prvom redu nerazvijenu materijalnu osnovu, slabu i nedovoljnu tehničku opremljenost, često pomanjkanje finansijskih sredstava, nedovoljnu stručnost kadrova, velike disparitete cena i nesigurnost plasmana.

KRETANJE BRUTO PRODUKTA I NJEGOVE RASPODELE U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

Brz razvoj OZZ poslednjih godina pokazuju i podaci o kretanju *bruto produkta i njegove raspodele* (tabela 22).

TABELA 22 — KRETANJE BRUTO PRODUKTA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

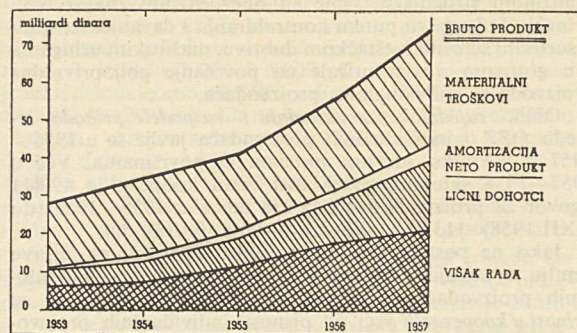
(U milionima din.)

	1953	1954	1955	1956	1957
Bruto produkt	27.732	34.610	40.483	56.097	73.696
Amortizacija	729	1.127	1.513	2.056	2.336
Materijalni troškovi	16.105	20.397	19.921	25.959	31.842
Neto produkt	10.898	13.086	19.049	28.082	39.518
Lični dohoci	4.532	5.354	7.146	10.551	19.216
Višak rada	6.366	7.732	11.903	17.531	20.302

Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1958 i »Statistički kalendar«, 1959.

Bruto produkt je od 1953—1957 porastao za 2,65 puta, a neto produkt za 3,6 puta. Lični dohoci su rasli nešto brže i veći su u ovom periodu za 4,2 puta, dok je višak rada porastao za gotovo 3,2 puta. U narednim godinama očekuje se porast bruto produkta pre svega na osnovu povećane poljoprivredne proizvodnje sa sopstvenih ekonomija i razvijanja raznih oblika kooperacije.

GRAFIKON 6 — KRETANJE BRUTO PRODUKTA U OPŠTIM ZEMLJORADNIČKIM ZADRUGAMA

Iako u sadašnjoj etapi svoga razvoja OZZ moraju da savladaju ogromne teškoće, veliki broj zadruga je već izrastao u *krupne poljoprivredne proizvođače*.

Razvijanje poljoprivredne proizvodnje na sopstvenim ekonomijama, kao i razvijanje kooperacije sa individualnim proizvođačima na bazi zajedničke proizvodnje uz promet poljoprivrednih proizvoda, glavna su delatnost ovih zadruga. Ove zadruge se pojavljuju kao organizatori moderne poljoprivredne proizvodnje na privatnoj zemlji povećavajući proizvodnju i produktivnost rada i jačajući svoje fondove. One su aktivan reformator ekonomskih odnosa na selu, jer proširuju proces moderne proizvodnje, obezbeđuju proširenu reprodukciju u poljoprivredi i nastajanje novih društveno-ekonomskih odnosa.

Tokom aktivnosti ove zadruge su se pretvorile u nosioce socijalističke proizvodnje na seljačkoj zemlji. Nova ulaganja iz društvenih sredstava i sopstvenih fondova omogućiće da sve veći broj OZZ izraste u krupne socijalističke proizvođače.

M. M.

STANBENA IZGRADNJA 1956—1958 GODINE

Uporedo s daljim privrednim razvitkom Jugoslavije, u opštim naporima za poboljšanje životnog standarda radnih ljudi, društvena zajednica je, naročito poslednjih godina, ulagala velike napore za postepeno otklanjanje nestašice stanbenog prostora.

Oskudica stanova, naročito karakteristična za gradove i industrijske centre u Jugoslaviji, prouzrokovana je izrazito slabim nasleđenim stanbenim fondom, velikim ratnim razaranjima i u posleratnom periodu povećanjem gradskog stanovništva, daleko bržim od obima i tempa gradnje stanova. U gradove i industrijske centre godišnje dolazi oko 140 do 150 hiljada novih stanovnika, za koje treba obezbediti odgovarajući stanbeni prostor. Uz to je znatan deo stanova već dugo godina u upotrebi, pa se usled njihove dotrajalosti takode smanjuje raspoloživi stanbeni prostor.¹

Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 predviđena je povećana stanbena izgradnja, odnosno predviđeno je da se godišnje gradi oko 30.000 novih stanova.

U stanbenu izgradnju ulaže se svake godine sve više društvenih sredstava. Od 9,0 milijardi din. društvenih sredstava, koliko je bilo uloženo u stanbenu izgradnju 1952, ona su porasla na 82,3 milijarde din. u 1958 godini.²

FINANSIRANJE STANBENE IZGRADNJE

Do 1955 stanbena izgradnja u Jugoslaviji finansirana je najvećim delom iz budžetskih sredstava. Takav sistem finansiranja imao je mnoge nedostanke, pre svega zato što je onemogućavao normalan kontinuitet u određivanju sredstava namenjenih stanbenoj izgradnji, jer je svake godine u budžetu posebno utvrđivan iznos za ove svrhe.

Usvajanjem Zakona o doprinosu za stanbenu izgradnju, koji je stupio na snagu 1 januara 1956, izmenjen je u suštini dotadašnji način finansiranja stanbene izgradnje. Umesto bespovratnog finansiranja preko budžeta, koje nije stimulisalo ekonomičnu stanbenu izgradnju, ustanovljen je sistem kreditiranja iz fondova za kreditiranje stanbene izgradnje. Formirani su opštinski i republički fondovi za kreditiranje stanbene izgradnje, koji su počeli da posluju 1 januara 1956 godine.³

Opštinski i republički fondovi za kreditiranje stanbene izgradnje prikupljaju iz posebnih izvora namenska sredstva za kreditiranje stanbene izgradnje. Osnovni izvor prihoda su doprinosi koji se plaćaju u određenom procentu od ličnih primanja svih lica u radnom odnosu. Doprinosi iznose 7% od ukupnih primanja radnika i službenika i automatski se ulivaju u odgovarajuće fondove za kreditiranje stanbene izgradnje.

Prelaskom na ovakav sistem finansiranja stanbene izgradnje, koji u svojoj osnovi predstavlja kreditiranje kao način korišćenja raspoloživih društvenih sredstava, ukupna društvena sredstva za kreditiranje stanbene izgradnje najvećim delom se formiraju na nivou komuna, kod opštinskih fondova.

Sredstva komuna za kreditiranje stanbene izgradnje su vrlo brzo rasla. U 1952 lokalna sredstva predstavljala su svega 6,4% od ukupno utrošenih društvenih sredstava za stanbenu izgradnju, dok su 1958 sredstva komuna iznosila 68,1%.

¹ Vidi: »Gradnja stanova i stanovanje«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 85—89 (21—25).

² Svi podaci o finansiranju izgradnje stanova korišćeni su iz Statistike Narodne banke FNRJ i Statistike Jugoslovenske investicione banke

³ Poslovanje opštinskih i republičkih fondova za kreditiranje stanbene izgradnje regulisano je Zakonom o doprinosu za stanbenu izgradnju i Uredbom o izvršenju Zakona o doprinosu za stanbenu izgradnju (»Službeni list FNRJ« br. 57/55 i 6/56).

Ovi propisi kojima se regulišu sva bitna pitanja iz rada fondova za kreditiranje stanbene izgradnje dopunjavani su u toku 1956, 1957 i 1958 raznim uredbama, odlukama i naredbama.

Odvajanje sredstava za stanbenu izgradnju zauzima značajan deo u raspodeli nacionalnog dohotka (tabela 1).

TABELA 1 — UČEŠĆE DRUŠTVENIH SREDSTAVA ZA STANBENU IZGRADNJU U OSTVARENOM NACIONALNOM DOHOTKU*

(U milijardama din. — tekuće cene)

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Nacionalni dohodak**	853,8	1.022,5	1.162,3	1.398,2	1.144,2	1.780,6	1.819,3
Ukupna društvena sredstva utrošena za stanbenu izgradnju	9,0	10,8	18,7	28,3	35,4	63,4	82,3
Odnos ulaganja u stanbenu izgradnju prema nacionalnom dohotku u %	1,5	1,5	1,09	2,2	2,43	3,50	4,52

* Ne raspolaže se podacima o ulaganju privatnih sredstava za izgradnju stanova. Prema procenama Stalne konferencije gradova u 1958 uloženo je u gradovima i industrijskim centrima oko 10 milijardi din. privatnih sredstava za stanbenu izgradnju. Zajedno sa društvenim sredstvima, ovo dobrim delom utiče na izmenu odnosa ukupnih ulaganja u izgradnju stanova prema ostvarenom nacionalnom dohotku.

** Podaci: »Statistički godišnjak Jugoslavije — 1958« i Savezni društveni plan za 1959, vidi: »Savezni društveni plan za 1959 godinu«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 489—492 (125—128).

Na postignute rezultate u finansiranju stanbene izgradnje, pored znatno većeg odvajanja društvenih sredstava, bitno je uticalo to što se u fondove za kreditiranje stanbene izgradnje odvajaju sredstva putem instrumenata koji obezbeđuju puni automatizam na osnovu objektivnih kriterijuma (plate zaposlenih), i što su fondovi za kreditiranje stanbene izgradnje predati na društveno upravljanje.

OPŠTINSKI FONDOVI ZA KREDITIRANJE STANBENE IZGRADNJE. U opštinskim fondovima za kreditiranje stanbene izgradnje sakupljen je najveći deo društvenih sredstava za izgradnju stanova. U 1956 bilo je u tim fondovima 35,8 milijardi, 1957 — 70,2 milijardi, a 1958 — 79,3 milijardi din. (tabela 2).

TABELA 2 — OPŠTINSKI FONDOVI ZA KREDITIRANJE STANBENE IZGRADNJE

(U milijardama din.)

	1956	1957	1958
Sredstva prenesena iz prošle godine	2,0	15,7	18,7
Ukupan priliv u toku godine	33,8	50,1	58,8
Anuiteti	—	4,4	1,8
Ukupna sredstva	35,8	70,2	79,3
Od toga blokirano	—	4,0	12,3
Raspoloživa sredstva	35,8	66,2	67,0
Od toga:			
obavezni rashodi	—	6,1	5,7
utrošeno po zajmovima	20,1	45,4	50,1
Neutrošeno	—	14,7	11,2
Od toga:			
obavezna rezerva	—	1,3	1,6
neutrošeni depoziti	—	3,9	3,7
Stvarno neutrošena sredstva	—	9,5	5,9

Sredstva kojima raspolažu opštinski fondovi za kreditiranje stanbene izgradnje nisu u celini raspoloživa za trošenje. Opštinski fondovi mogli su se koristiti u 1958 za svega 800 miliona din. više nego u 1957, usled povećane blokade ovih sredstava u skladu sa merama za određeno usmeravanje obima investicija u 1958.

U 1958 povećan je ukupan obim zajmova iz opštinskih fondova za kreditiranje stanbene izgradnje. Obim utrošenih zajmova u odnosu na 1957 povećan je 1958 za 4,7 milijarde dinara. U 1958 su i raspoloživa sredstva znatno bolje korišćena nego ranijih godina.

Stvarno neutrošena sredstva u opštinskim fondovima za kreditiranje stanbene izgradnje predstavljala su u 1957 oko 14,3% od raspoloživih sredstava, a u 1958 samo 8,8%. Osnovni razlog za formiranje stvarno neutrošenih sredstava je postojanje jednog broja opštinskih fondova s neznatnim sredstvima, koja se u prvim godinama nisu mogla koristiti, odnosno koja se nisu mogla koristiti dok se akumuliranjem nije prikupilo dovoljno sredstava za pristupanje široj izgradnji stanbenog prostora.

Ukupan priliv i utrošak sredstava fondova izvesnog broja naselja gradskog karaktera različit je od ukupnog priliva i utroška ostalih opštinskih fondova za kreditiranje stanbene izgradnje. U 15 gradova (Beograd, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Skopje, Maribor, Rijeka, Zrenjanin, Tuzla, Mostar, Slavonski Brod, Celje, Nikšić, Bitola i Zenica) društvena sredstva u opštinskim fondovima za kreditiranje stanbene izgradnje korišćena su u toku 1957 i 1958 znatno više nego u ostalim opštinama i kod njih je manji procenat stvarno neutrošenih sredstava u odnosu na ukupno raspoloživa sredstva (tabela 3).

TABELA 3 — OPŠTINSKI FONDOVI ZA KREDITIRANJE STANBENE IZGRADNJE U 15 MESTA GRADSKOG KARAKTERA*

	(U milijardama din.)	
	1957	1958
Sredstva prenesena iz prošle godine	4,4	4,2
Ukupan priliv u toku godine	19,5	24,1
Anuiteti	2,6	2,0
Ukupna sredstva	26,5	30,3
Od toga blokirano	1,4	4,8
Raspoloživa sredstva	25,1	25,5
Od toga:		
obavezni rashodi	2,6	2,2
utrošeno po zajmovima	19,7	21,2
Neutrošeno	2,8	2,1
Od toga:		
obavezna rezerva	0,2	0,2
neutrošeni depoziti	1,3	1,3
Stvarno neutrošena sredstva	1,3	0,6

* Ne raspolaže se podacima za 1956.

Sredstva opštinskih fondova za kreditiranje stanbene izgradnje u ovih 15 gradova utrošena su gotovo u celini: stvarno neutrošena sredstva iznose u 1957 — 5,1% od raspoloživih sredstava, a u 1958 — 2,3%.

Pored doprinosa od ličnih primanja lica u radnom odnosu, opštinski fondovi za kreditiranje stanbene izgradnje akumuliraju sredstva i od anuiteta za odobrene zajmove, kamata, dotacija, zajmova i dela stanarine. Doprimosi od ličnih primanja lica u radnom odnosu predstavljaju najznačajniji izvor prihoda opštinskih fondova (tabela 4).

TABELA 4 — PREGLED FORMIRANJA DOPRINOSA U OPŠTINSKE FONDOVE ZA KREDITIRANJE IZGRADNJE STANOVA PO OSNOVNIM KATEGORIJAMA UPLATILACA

Godina	(U milijardama din.)			
	Ukupno doprimosi	Doprinosi od privrednih organizacija	Doprinosi od političko-teritorijalnih jedinica i ustanova	Ostali doprimosi
1957	43,3	30,7	9,0	3,6
1958	48,1	31,2	12,7	4,2

Doprinosi iz ličnih primanja lica u radnom odnosu sačinjavali su u 1957 — 70,9% od ukupnih doprinosa, a u 1958 — 64,9%.

Pregled korišćenja sredstava opštinskih fondova, tj. dela sredstava utrošenog za izgradnju stanova od pojedinih kategorija korisnika prikazan je u tabeli 5.

TABELA 5 — PREGLED UTROŠKA SREDSTAVA OPŠTINSKIH FONDOVA ZA IZGRADNJU STANOVA PO KATEGORIJAMA KORISNIKA

Kategorija korisnika	(U milijardama din.)			
	1957		1958	
	iznos u procentima		iznos u procentima	
Ukupno	41,6	100	44,7	100
Privredne organizacije	13,3	31,9	14,2	31,8
Političko-teritorijalne jedinice	11,7	28,1	12,5	27,9
Ustanove	3,2	7,7	6,4	14,3
Stanbene zajednice i kućni saveti	5,2	12,5	4,0	8,6
Stanbene zadruge	11,8	4,4	2,0	4,4
Rudnici uglja	0,8	1,9	0,9	2,0
Radnici i službenici	5,6	13,5	4,7	10,5

Najveći deo sredstava opštinskih fondova utrošen je za izgradnju stanbenog prostora, a samo jedan manji deo korišćen je za druge svrhe. Do 30% vrednosti ovih fondova može se koristiti za kreditiranje izgradnje komunalnih objekata i uređaja, škola obaveznog školovanja i industrije građevinskog materijala.

U gotovo svim gradovima i industriskim naseljima politika trošenja sredstava opštinskih fondova za kreditiranje stanbene izgradnje usmerena je prvenstveno na izgradnju stanova. Mesta s manje od 20.000 stanovnika odvajala su iz ovih fondova nešto veća sredstva za izgradnju škola obaveznog školovanja (tabela 6).

TABELA 6 — UTROŠAK OPŠTINSKIH FONDOVA ZA KREDITIRANJE STANBENE IZGRADNJE PO NAMENI

(U milijardama din.)

Vrsta mesta	U t r o š e n o							
	Za stanbenu izgradnju		Za izgradnju komunalnih objekata		Za izgradnju školskih zgrada		Za unapređivanje građevinskog materijala*	
	1957	1958	1957	1958	1957	1958	1957	1958
Republički centri	13,5	15,5	0,8	0,7	0,05	0,5	—	—
Mesta sa više od 20.000 stanovnika	13,5	12,1	0,9	0,8	0,4	0,6	—	0,03
Mesta sa manje od 20.000 stanovnika	14,6	17,1	0,8	1,2	0,8	1,6	—	0,06
Svi opštinski fondovi	41,6	44,7	2,5	2,6	1,3	2,7	—	0,09

* Kreditiranje industrije građevinskog materijala propisima je odobreno tek u 1958.

REPUBLIČKI FONDOVI ZA STANBENU IZGRADNJU. Republički fondovi za stanbenu izgradnju formiraju se od doprinosa koje uplaćuju opštinski fondovi za kreditiranje stanbene izgradnje, kao osnovnog izvora, i od drugih prihoda (anuiteti, kamate, dotacije, zajmovi). Procenat doprinosa opštinskih fondova utvrđen je republičkim propisima i on je u 1956/1957 i 1958 iznosio 7%, a u 1959 — 15% od ukupnih opštinskih fondova.

Kao posebni prihodi republičkih fondova za stanbenu izgradnju su i neposredni doprimosi koje uplaćuju ovim fondovima građevinske organizacije (i njihovi pogoni u celini). Privredna preduzeća u sastavu Zajednice Jugoslovenskih železnica (odnosno njihove pogonske i poslovne jedinice) uplaćuju u republičke fondove 50% svojih doprinosa za stanbenu izgradnju.

Iz republičkih fondova za stanbenu izgradnju mogu se odobravati zajmovi opštinskim fondovima (prvenstveno u cilju povećanja sredstava ovih fondova), privrednim organizacijama i ustanovama sa samostalnim finansiranjem (neposredno za stanbenu i komunalnu izgradnju). Uslove za odobravanje ovih zajmova propisuje izvršno veće narodne republike odnosno organ koji ono ovlasti.

Dosada su republički fondovi za stanbenu izgradnju korišćeni uglavnom za kreditiranje tekućih radova na izgradnji stanbenih i komunalnih objekata. U 1958 oni su više došli do izražaja kao izvori sredstava za finansiranje investicija na pojedinim većim komunalnim objektima u gradovima i industriskim centrima i time su u izvesnoj meri ublažili nedostatak sredstava za investicije većeg obima. Iz republičkih fondova odobravani su krediti i pojedinim narodnim odborima za izgradnju vodovoda, kanalizacije i rekonstrukcije električne energije.

Sredstva republičkih fondova za stanbenu izgradnju iskazana kroz priliv i utrošak sredstava prikazana su u tabeli 7.

TABELA 7 — REPUBLIČKI FONDOVI ZA KREDITIRANJE STANBENE IZGRADNJE

(U milijardama din.)

	1957	1958
Sredstva prenesena iz prošle godine	2,27	3,33*
Ukupan priliv u toku godine	7,32	7,47
Anuiteti	0,31	0,23
Ukupna sredstva	9,90	11,03
Od toga blokirano	0,62	1,72
Raspoloživa sredstva	9,28	9,31
Od toga:		
obavezni rashodi	0,32	0,40
utrošeno po zajmovima	6,45	7,18
Neutrošeno	2,50	1,73
Od toga:		
obavezna rezerva	0,26	0,17
neutrošeni depoziti	0,53	0,58
Stvarno neutrošena sredstva	1,71	0,98

* Iznos prenesenih sredstava u 1958 ne odgovara zbiru blokiranog i neutrošenih sredstava u 1957 zbog nekih metodoloških razlika u praćenju priliva i utroška sredstava republičkih fondova za stanbenu izgradnju, zbog čega i nastaje razlika koja se uočava u tabeli.

DOPUNSKA SREDSTVA INVESTITORA ZA STANBENU IZGRADNJU. Pored sredstava opštinskih i republičkih fondova za stanbeni izgradnju sve su značajnija kao dopunska sredstva i sredstva investitora.

Sa jačanjem uloge fondova za kreditiranje stanbene izgradnje, naročito opštinskih, razvijao se i sistem prikupljanja dopunskih sredstava za stanbeni izgradnju koji je bio različit u raznim gradovima i utvrđivan određenom stanbenom politikom narodnog odbora. Prilikom odobravanja kredita pojedinim investitorima upravni odbori fondova cenili su i mogućnost investitora da sopstvenim sredstvima učestvuje u izgradnji novog stanbenog prostora. Pojedini investitori, naročito privredne organizacije, odvajali su znatna sopstvena sredstva za stanbeni izgradnju.

Pregled dopunskih sredstava investitora po nosiocima sredstava i dinamici ulaganja 1956, 1957 i 1958 prikazan je u tabeli 8.

TABELA 8 — DOPUNSKA SREDSTVA INVESTITORA ZA STANBENU IZGRADNJU PO NOSIOCIMA SREDSTAVA I DINAMICI ULAGANJA

		(U milijardama din.)					
		1956		1957		1958	
Izvor sredstava		Iznos	U procentima	Iznos	U procentima	Iznos	U procentima
Ukupno dopunska sredstva investitora		13,6	100	14,6	100	28,1	100
Savezna sredstva		2,1	15,4	3,2	21,9	8,2	29,2
Republička sredstva		0,6	4,4	0,9	6,2	0,2	0,7
Sredstva narodnih odbora		8,2	60,3	6,7	45,9	5,8	20,6
Sredstva privrednih organizacija		0,4	3,0	0,8	5,5	10,2*	36,3
Iz amortizacionih fondova		2,3	16,9	3,0	20,5	3,7	13,2

* Uračunata su sva sredstva utrošena za investicije iz fondova zajedničke potrošnje.

* * *

Ovakav sistem finansiranja stanbene izgradnje uneo je mnoge prednosti u ovu oblast i on je u toku svog funkcionisanja stalno usavršavan. Naročito su značajni uspesi postignuti u upravljanju fondovima za stanbeni izgradnju u narodnim odborima u kojima su i sakupljena najveća sredstva. U toku 1958 postignuti su na području finansiranja stanbene izgradnje zadovoljavajući rezultati u pogledu racionalnog korišćenja ovih sredstava. To je postignuto i određenim merama narodnih odbora kojima je stimulirana racionalna stanbena izgradnja.

Zakon o finansiranju stanbene izgradnje, koji treba da se donese u drugoj polovini 1959, uneće još više elemenata racionalnog korišćenja društvenih sredstava za stanbeni izgradnju. Osnove novog zakona zadržavaju mnoge već dosada usvojene i u praksi ustaljene principe, ali se u većoj meri vezuju za stanbeni izgradnju i korišćenje postojećeg stanbenog prostora i lični prihodi korisnika stanova.

STANBENA IZGRADNJA 1956—1958 GODINE

U periodu od 1956 do 1958 stanbena izgradnja je znatno povećana, u prvom redu zahvaljujući većim sredstvima namenjenim njenom finansiranju. Koncentrisana sredstva u fondovima za kreditiranje stanbene izgradnje stvorila su bazu za dugoročnije planiranje u ovoj oblasti. U 1956, 1957 i 1958 napori svih faktora koji učestvuju u stanbenoj izgradnji pronađeni su putevi za ostvarenje ekonomske izgradnje stanova koji odgovaraju našim ekonomskim mogućnostima.

Maja 1956 održano je Ljubljani Jugoslovensko savetovanje o stanbenoj izgradnji na kome su politički rukovodioci i stručnjaci detaljno razmotrili aspekte stanbene izgradnje. Ovo savetovanje potaklo je dotadašnja pojedinačna nastojanja i uskladilo naše potrebe i mogućnosti. Kasniji napori, učinjeni na planu unapređenja stanbene izgradnje, koji su došli do izražaja u

mnogobrojnim dostignućima u pojedinim gradovima i pojedinim stručnim organizacijama, dobili su u Uredbi o posebnim uslovima izgradnje stanbenih i drugih zgrada zakonski formulisane osnovne smernice za organizovanu stanbeni izgradnju i racionalnije trošenje finansijskih i materijalnih sredstava. Uredbom su definisani osnovni pojmovi racionalne stanbene izgradnje koji se moraju primenjivati prilikom planiranja, organizovanja, finansiranja, projektovanja i izvođenja radova na izgradnji stanbenih i drugih zgrada.

Narodni odbori su na bazi ove Uredbe pristupili izradi lokalnih propisa o usmeravanju stanbene izgradnje na svojim područjima. Kroz lokalne propise došlo su do izražaja specifičnosti različitih područja, napori na ostvarenju jeftinije stanbene izgradnje, a posebno su regulisani principi racionalnijeg projektovanja stanova, i drugi bitni elementi za racionalnije građenje stanbenog prostora.

Na usmeravanje racionalne stanbene izgradnje od 1956 do 1958 uticali su u prvom redu sledeći faktori:

— upravni odbori fondova za kreditiranje stanbene izgradnje odobravali su, po pravilu, kredite samo onim investitorima čiji su projekti bili u skladu s lokalnim propisima o racionalnoj stanbenoj izgradnji;

— ostvaren je potpuni kontinuitet stanbene izgradnje tako da više ne postoji »mrtva« građevinska sezona, a takođe su ublaženi i vremenski »špičevi« koji su štetno uticali na proces stanbene izgradnje u vreme dovršavanja građevinskih i zanatskih radova na stanbenim objektima;

Anketa Stalne konferencije gradova izvršena u 15 gradova pokazuje da je 31.XII.1956 bilo u tim gradovima 11,6 milijardi din. nedovršene stanbene izgradnje, da je 31.XII.1957 ta vrednost iznosila 20,3 milijardi, a 31.XII.1958 — 20,8 milijardi din. Ovi podaci o iznosima vrednosti nedovršene stanbene izgradnje na kraju pojedinih godina pokazuju da se u razne faze izgradnje stanova ulazi kontinuirano, što omogućuje da se i građevinska operativna i zanatski kapaciteti, kao i čitava organizacija stanbene izgradnje u gradovima i industrijskim centrima mnogo racionalnije postavi u odnosu na programe izgradnje novog stanbenog prostora.

— u sve većoj meri se pristupa izgradnji kompleksnih stanbenih naselja na većim koncentrisanim gradilištima na kojima je postignut prostorni kontinuitet izgradnje zahvaljujući uporednom postojanju raznih faza izgradnje;

Usvojeno je shvatanje da je ekonomičnije kreditirati i izgrađivati kompleksna stanbena naselja i sa stanovišta izgradnje stanbenih i komunalnih objekata, koji normalno prate stanbeni izgradnju, i sa stanovišta izgradnje gradova u celini.

— veći deo sredstava fondova za kreditiranje stanbene izgradnje ustupan je u pojedinim gradovima specijalizovanim organizacijama za stanbeni izgradnju koje su vršile investitorske usluge i izgrađivale stanove koji su docnije davani korisnicima.

Specijalizovane organizacije za stanbeni izgradnju pokazale su čitav niz prednosti u pogledu boljeg rada investitorske službe, što znači i boljeg obavljanja svih poslova vezanih za prethodne radove i nadzor stanbene izgradnje. One su se javile kao prvi nosioci masovnih porudžbina pojedinih materijala ili elemenata stanova. To je i otvorilo normalne ekonomske puteve za industrijsku proizvodnju materijala i elemenata u stanbenoj izgradnji. Očekuje se da će ovakve ili slične organizacije u pogledu prelaska na industrijske metode proizvodnje stanova odigrati i ubuduće značajnu ulogu.

Novopodignuti stanbeni prostor još uvek ne zadovoljava naglo narasle potrebe stanovništva, naročito stanovništva u gradovima u kojima je urbanizacija intenzivna. Ali ovako intenzivnom stanbenom izgradnjom postepeno se ublažuju postojeće teškoće.

Broj novopodignutih stanova u periodu od 1956 do 1958 stalno raste (tabela 9).

TABELA 9 — STANBENA IZGRADNJA U 1956, 1957 i 1958

	Godina	Broj izgrađenih stanova	Površina u m ²
Ukupno	1956	37.005	1.947.959
	1957	44.725	2.300.357
	1958	61.279	3.133.100
Od toga:	1956	14.375	853.014
	1957	18.095	995.155
	1958	26.511	1.409.662
društveni sektor	1956	22.630	1.093.945
	1957	26.630	1.305.202
	1958	34.768	1.723.438
privatni sektor	1956	14.375	853.014
	1957	18.095	995.155
	1958	26.511	1.409.662

U ukupnoj stanbenoj izgradnji u zemlji u 1956, 1957 i 1958 značajno je i učešće privatne izgradnje. Po broju izgrađenih stanova, ona je za oko 60% veća nego u društvenom sektoru, ali se taj procenat smanjuje kada se posmatra izgrađena površina novog stanbenog prostora. Odnos stanbene izgradnje u društvenom sektoru prema stanbenoj izgradnji u privatnom sektoru pokazuje tendenciju nešto većeg porasta stanbene izgradnje u društvenom sektoru.

TABELA 10 — STANBENA IZGRADNJA U 346 MESTA GRADSKOG KARAKTERA

	Godina	Broj izgrađenih stanova	Površina u m ²
Ukupno	1956	16.981	1,012.270
	1957	22.081	1,233.920
	1958*	30.869	1,684.696
Od toga: društveni sektor	1956	11.406	687.602
	1957	15.187	838.325
	1958*	22.658	1,211.001
privatni sektor	1956	5.575	324.668
	1957	6.894	395.595
	1958*	8.211	473.695

* Podaci za 1958 su privremeni.

Zbirni pregled rezultata postignutih na području stanbene izgradnje u 1958 prikazan je u tabeli 12.

TABELA 12 — CELOKUPNA STANBENA IZGRADNJA U 1958

	Broj izgrađenih stanova	Površina u m ²	Od toga prema broju soba				
			posebne sobe	1-sobni stanovi i garsonjere	2-sobni stanovi	3-sobni stanovi	4 i višesobni stanovi
Ukupno u Jugoslaviji	61.279	3,133.100	3.328	16.485	31.307	8.353	1.806
Od toga:							
društveni sektor	26.511	1,409.662	1.470	8.674	13.435	2.673	259
privatni sektor	34.768	1,723.438	1.858	7.811	17.872	5.680	1.547
Mesta gradskog karaktera	30.869	1,684.696	1.430	9.013	16.122	3.678	626
od toga:							
društveni sektor	22.658	1,211.001	1.051	7.466	11.447	2.432	252
privatni sektor	8.211	473.695	369	1.547	4.675	1.246	374
Republički centri	9.820	532.127	537	3.103	4.685	1.219	221
Od toga:							
društveni sektor	7.971	427.953	419	2.703	3.863	896	90
privatni sektor	1.849	104.164	168	405	822	323	131

U oblast stanbene izgradnje unose se u sve većoj meri elementi ekonomičnog poslovanja, koji će putem povećanih stanarina za iznose amortizacije stanbenih zgrada i drugim merama, omogućiti da se stanbenoj izgradnji pristupi s mnogo više odgovornosti u pogledu izgradnje takvih kategorija stanova koje traže masovni potrošači, odnosno izgradnji stanova čije se normalno održavanje, upravljanje i amortizovanje može obezbediti kroz stanarine.

U gradovima i industriskim centrima znatno je veći obim stanbene izgradnje u društvenom sektoru usled velikih ulaganja društvenih sredstava u stanbeni izgradnju (tabela 10).

Stanbena izgradnja u republičkim centrima pretstavlja značajan deo celokupne stanbene izgradnje. Ona u pojedinim republičkim centrima obuhvata oko 50% ukupne stanbene izgradnje u svim mestima gradskog karaktera te republike (tabela 11).

TABELA 11 — STANBENA IZGRADNJA U REPUBLIČKIM CENTRIMA*

	Godina	Broj izgrađenih stanova	Površina u m ²
Ukupno	1956	7.666	451.905
	1957	9.762	521.070
	1958**	9.820	532.127
Od toga: društveni sektor	1956	4.851	299.412
	1957	6.609	355.014
	1958**	7.971	427.963
privatni sektor	1956	2.815	152.493
	1957	3.153	166.002
	1958**	1.849	104.164

* Podaci se odnose na područje političko-teritorijalnih jedinica, a ne na isključivo gradsko područje.

** Podaci za 1958 su privremeni.

Donošenje novih zakonskih propisa, naročito zakona o finansiranju stanbene izgradnje, omogućice da se dalje razvijaju sve pozitivne pojave u oblasti stanbene izgradnje, koje imaju kao krajnji cilj izgradnju većeg broja stanbenih jedinica, kao i da se, pored sredstava društvene zajednice, prikupe za izgradnju stanbenog prostora i znatno veća sredstva iz privatnih izvora.

R. R.

OSTVARIVANJE DRUŠTVENOG PLANA PRIVREDNOG RAZVOJA JUGOSLAVIJE 1957—1961 GODINE

Opšti pregled razvoja privrede¹ u 1957, 1958 i 1959 pokazuje da se privreda razvija bržim tempom nego što je predviđeno Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 i da se na višem nivou proizvodnje i potrošnje realizuje u opštim linijama politika privrednog razvoja Jugoslavije utvrđena za period 1957—1961.

Tempo razvoja je takav da se može očekivati da će izvesti zadaci razvoja privrede, i to veoma značajni, umesto za pet godina biti potpuno ili približno ostvareni već krajem 1960, tj. za četiri godine. To se, pre svega, odnosi na industrijsku i poljoprivrednu proizvodnju, nacionalni dohodak, investicije, spoljnotrgovinsku razmenu i potrošnju stanovništva.²

Nacionalni dohodak povećan je u 1957 i 1958 za oko 25%. U 1959 s obzirom na razvoj industrije, koji se kreće iznad predviđanja kao i na veoma povoljnu poljoprivrednu proizvodnju, može se očekivati da će nacionalni dohodak porasti za oko 16% u odnosu na 1958. Tako bi prosečna stopa porasta nacionalnog dohotka od 1957 do 1959 iznosila oko 14% prema 9,1, predviđenih Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije.

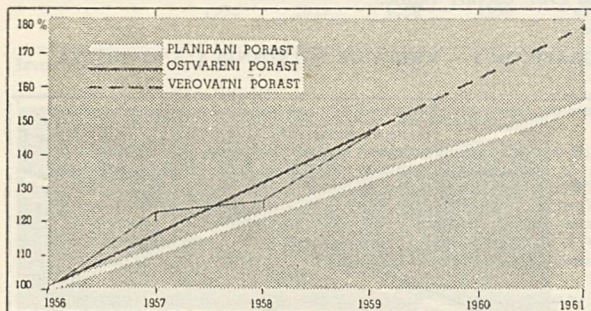
KRETANJE NACIONALNOG DOHOTKA

	Indeks	Prosečna godišnja stopa porasta
	1961 1956	
Predviđeni porast od 1957 do 1961	154,4	9,1
	Indeks 1959 1956	
Ostvareno od 1957 do 1959	145	13,7

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1959; za 1959 procena.

Za izvršenje Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 potrebno je da se u narednim godinama (1960 i 1961) nacionalni dohodak poveća za oko 6% prema 1959. Pri tome je odlučujuće kako će se kretati poljoprivredna proizvodnja s obzirom na njene oscilacije. Ako se u 1960 ostvari obim poljoprivredne proizvodnje kao u 1959, tj. i ako vremenske prilike budu nešto povoljnije uz pozitivno dejstvo mera koje se preduzimaju, — nacionalni dohodak može u 1960 porasti za oko 6% do 7%. Pri ovome se računa da se i ostale privredne oblasti, a pre svega industrijska proizvodnja, dalje razvijaju prema predviđenom programu. Time bi nacionalni dohodak u 1960 dostigao obim planiran za 1961, a Društveni plan povećanja nacionalnog dohotka bio bi ostvaren za četiri godine.

GRAFIKON 1 — KRETANJE NACIONALNOG DOHOTKA

Za period od 1957 do 1959 karakteristično je da je porast nacionalnog dohotka rezultat razvoja svih privrednih oblasti, što nije bio slučaj u ranijim godinama kada je nacionalni dohodak rastao zahvaljujući, pre svega, nepoljoprivrednim delatnostima.

¹ Svi podaci za 1959 predstavljaju procenu izvršenu na osnovu dosadašnjeg razvoja privrede prema dokumentaciji Sekretarijata SIV-a za opšte privredne poslove. Konačni podaci za 1959 biće objavljeni u »Jugoslovenskom pregledu« početkom 1960 godine.

² Podaci o nacionalnom dohotku, investicijama i potrošnji obračunati su po stalnim cenama, te predstavljaju kretanje realnog obima.

Dohodak u nepoljoprivrednim delatnostima u periodu od 1957 do 1959 ostvaren je uz porast zaposlenosti od 24%, tako da ukupno povećanje dohotka po radniku u nepoljoprivrednim delatnostima iznosi oko 14% odnosno prosečno godišnje oko 5%. Nepoljoprivredne delatnosti su angažovale u 1957, 1958 i 1959 oko 380.000 novih radnika odnosno prosečno godišnje oko 125.000. Pored toga, povećana je zaposlenost od 1957 do 1959 u neprivrednim delatnostima (prosveta, zdravstvo, državna uprava i sl.) za 115.000, tj. godišnje oko 38.000 novoupisanih. Zajedno u nepoljoprivrednim i neprivrednim delatnostima zaposlenost je povećana za 490.000 odnosno godišnje za 164.000.

Računa se da će u 1959 u *industrijskoj proizvodnji* biti ostvareno dalje povećanje od 13%. Time će ukupan porast industrijske proizvodnje u 1957, 1958 i 1959 iznositi 47% odnosno prosečno godišnje 14% prema 11% do 12%, koliko je predviđeno Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961.

KRETANJE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE

	Indeks	Prosečna godišnja stopa porasta
	1961 1956	
Predviđeni porast od 1957 do 1961	168	11—12
	Indeks 1959 1956	
Ostvareno od 1957 do 1959	147	14

KRETANJE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE 1957, 1958 I 1959

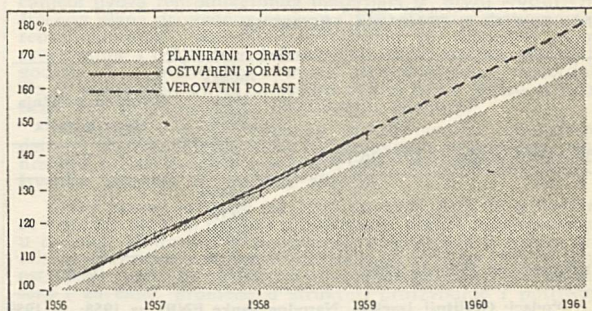
(Prethodna godina = 100)

1957	1958	1959
117	111	113

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1959; za 1959 procena.

U 1960 i 1961 biće potrebno ostvariti dalje povećanje industrijske proizvodnje od 14% prema 1959 da bi bio dostignut obim predviđen Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961. Dosadašnji razvoj i neiskorišćene rezerve u industriji govore o tome da se i u ovoj oblasti zadaci postavljeni Društvenim planom mogu izvršiti za nešto preko četiri godine.

GRAFIKON 2 — KRETANJE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE

Porast industrijske proizvodnje ostvaren je uz povećanje produktivnosti rada, jer je zaposlenost porasla za 26% pri porastu proizvodnje od 47%. Tako je proizvodnja po radniku (kao izraz produktivnosti rada) porasla u periodu od 1957 do 1959 sa prosečnom godišnjom stopom od oko 5%.

Poljoprivredna proizvodnja će 1959 dostići obim koji je veći od Društvenim planom predviđenog za 1961. Obim poljoprivredne proizvodnje u 1959 biće, prema sadašnjim očekivanjima, za 52% veći nego u petogodišnjem proseku od 1951 do 1955.

KRETANJE POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

	Indeks	Prosečna godišnja stopa porasta
	1961 1951—1955	
Predviđeni porast u 1961 prema petogodišnjem proseku od 1951—1955	141,2	7,1
	Indeks 1959 1951—1955	
Ostvareno od 1957 do 1959	152	15
Prosečni indeks od 1957 do 1959 prema petogodišnjem proseku od 1951 do 1955	138	—

KRETANJE POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE 1957, 1958 I 1959

(Prethodna godina = 100)		
1957	1958	1959
141	88	125

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ 1959; za 1959 procena.

Dostignuta poljoprivredna proizvodnja pokazuje stabilno povećanje. Činjenice govore o trajnijim rezultatima u napretk poljoprivredne proizvodnje: u poljoprivredi je ostvarena visoka proizvodnja u 1957 i ponavlja se na nešto višem nivou u 1959; u 1958, koja vremenski nije bila povoljna, ostvarena proizvodnja je bila na višem nivou nego u ranijim vremenski nepogodnim godinama i u 1958 proizvodnja je veća za 24% prema petogodišnjem proseku od 1951 do 1955; u 1957, 1958 i 1959 ostvarena proizvodnja je veća nego u petogodišnjem proseku od 1951 do 1955 za 38%; u poljoprivrednoj proizvodnji biće i ubuduće oscilacija — samo će do njih dolaziti na višem nivou proizvodnje i neće biti tako velike — s obzirom na podizanje tehničkog i tehnološkog nivoa poljoprivrede, kao i zbog toga što će u sve većoj meri u poljoprivrednoj proizvodnji biti razvijane grane koje ne zavise od vremenskih prilika.

Povećanje poljoprivredne proizvodnje ostvareno je uz manji broj poljoprivrednog stanovništva. U tom pravcu krupnu ulogu su odigrala ulaganja i druge mere u poljoprivredi, a naročito razvitak poljoprivrednih dobara i zadruga.

U prve tri godine Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 došlo je do opšteg povećanja unutrašnje potrošnje, i to s većom stopom porasta od predviđene. To je i razumljivo, s obzirom na brži razvoj proizvodnje nego što je Društvenim planom predviđeno.

Pojedini vidovi unutrašnje potrošnje pokazuju različita kretanja. Investicije su porasle brže nego što raste nacionalni dohodak, potrošnja stanovništva ostvaruje veću stopu porasta srazmerno većoj stopi porasta nacionalnog dohotka, dok se opšta potrošnja, a pre svega izdaci za narodnu odbranu, kreću u predviđenim okvirima.

Ukupne *Investicije* u osnovna sredstva u 1957 i 1958 porasle su za oko 32%, a u 1959 se računa na njihov dalji porast od 12%. Tako će one za tri godine (od 1957 do 1959) porasti za oko 48%. Takav razvoj investicija znači ostvarivanje prosečne godišnje stope porasta od 14% prema 9.1%, koliko je predviđeno Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije.

INVESTICIJE U OSNOVNA SREDSTVA

	Indeks 1961 1956	Prosečna godišnja stopa porasta
Predviđeni porast od 1957 do 1961	154,4	9,1
	Indeks 1959 1956	
Ostvareno od 1957 do 1959	148	14,0

Podaci: Godišnji izveštaj Narodne banke FNRJ za 1958; za 1959 procena.

Investicije u osnovna sredstva će u 1959 dostići približno nivo planiran za 1961. Njihov porast ostvaruje se sa nešto većom stopom nego kod nacionalnog dohotka.

U okviru ukupnih investicija u osnovna sredstva naročito visok porast ostvaren je kod neprivrednih investicija. Do naglog skoka neprivrednih investicija došlo je u 1957. To je bilo i opravdano s obzirom na njihovo ranije zaostajanje. U 1957 udeo neprivrednih investicija u ukupnim investicijama je povećan od 19% u 1956 na 24%. U 1958 i 1959 neprivredne investicije rastu srazmerno opštem porastu investicija, i njihov udeo u ukupnim investicijama održava se na oko 24%. U daljem razvoju (u 1960 i 1961) ne treba očekivati promene u odnosima između privrednih i neprivrednih investicija s obzirom na potrebe daljih ulaganja radi podizanja proizvodnih snaga i održavanja visoke stope porasta proizvodnje kao uslova za opšti privredni razvitak, pa samim tim i uslova za povećanje neprivrednih investicija i potrošnje.

Privredne investicije u 1957, 1958 i 1959 porasle su za 40% prema 1956, odnosno prosečno godišnje povećanje u periodu od 1957 do 1959 iznosi 11,7%. Nivo koji su privredne investicije dostigle u 1959 niži je za 5% od nivoa predviđenog za 1961.

Osnovna pomeranja u strukturi privrednih investicija izvršena su u tome što je udeo industrijskih investicija opao a porastao udeo, pre svega, poljoprivrednih investicija. Industrijske investicije su od 43,7% u 1956 opale u proseku za period od 1957 do 1959 na 34,2%.

UDEO INDUSTRIJSKIH INVESTICIJA U UKUPNIM INVESTICIJAMA 1956, 1957, 1958 I 1959

(U procentima)			
1956	1957	1958	1959
43,7	35,4	31,4	35,1

Podaci: Godišnji izveštaj Narodne banke FNRJ za 1958; za 1959 procena.

U poljoprivredi investicije su od 8,8% u 1956 porasle u proseku za period od 1957 do 1959 na 12,8%.

UDEO POLJOPRIVREDNIH INVESTICIJA U UKUPNIM INVESTICIJAMA 1956, 1957, 1958 I 1959

(U procentima)			
1956	1957	1958	1959
8,8	10,7	13,4	13,7

Podaci: Godišnji izveštaj Narodne banke FNRJ za 1958; za 1959 procena.

U ostalim privrednim oblastima došlo je do manjih pomeranja u investicijama.

Potrošnja stanovništva raste bržim tempom nego što je predviđeno Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961. Potrošnja je u 1957 i 1958 porasla za 19,7%, a za 1959 očekuje se porast za daljih 12% prema 1958. Na taj način će potrošnja stanovništva dostići nivo koji je za 34% veći nego u 1956, odnosno njen prosečni godišnji porast iznosiće 10,3% prema Društvenim planom privrednog razvoja predviđenih 7,3%.

KRETANJE POTROŠNJE STANOVNIŠTVA

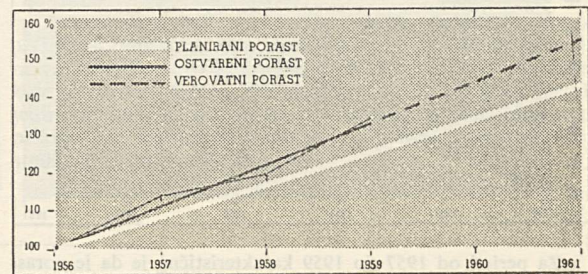
	Indeks 1961 1956	Prosečna godišnja stopa porasta
Predviđeni porast od 1957 do 1961	141,9	7,3
	Indeks 1959 1956	
Ostvareno od 1957 do 1959	134	10,3

Podaci: Godišnji izveštaj Narodne banke FNRJ za 1958; za 1959 procena.

Porast potrošnje stanovništva u periodu od 1957 do 1959 veći je za 41% od Društvenim planom predviđenog. Potrošnja stanovništva se kreće iznad predviđenog nivoa u srazmeri sa bržim kretanjem nacionalnog dohotka.

Za izvršenje predviđenog programa lične potrošnje potrebno je da ona u 1960 i 1961 poraste za oko 6% prema dostignutom nivou u 1959 tj. prosečno godišnje za oko 3%. Međutim, povećanje potrošnje zavisiće od kretanja nacionalnog dohotka: ukoliko se ostvare pretpostavke o kretanju nacionalnog dohotka može se očekivati da se i obim potrošnje stanovništva predviđen za 1961 ostvari ranije.

GRAFIKON 3 — KRETANJE POTROŠNJE STANOVNIŠTVA

U periodu od 1957 do 1959 brže je rasla potrošnja radnika i službenika nego poljoprivrednih proizvođača. Radnici i službenici su na osnovu veće zaposlenosti i porasta realnih plata povećali potrošnju. Zasad se ne može kvantitativno odrediti u kojoj je meri ostvaren porast potrošnje poljoprivrednih proizvođača. Međutim, potrošnja radnika i službenika približno se može ceneniti na osnovu kretanja plata, zaposlenosti i troškova života.

KRETANJA UKUPNIH PLATA, ZAPOSLENOSTI, PLATA PO RADNIKU, TROŠKOVA ŽIVOTA I REALNIH PLATA U 1957, 1958 I 1959

	Indeks (Prethodna godina = 100)			Prosečna stopa porasta
	1957	1958	1959	
Plate ukupne	125	119	120	121
Zaposlenost	107	108	106	107
Plate po radniku	117	110	113	113
Troškovi života	102	106	101	103
Realne plate	115	104	112	110

Realne plate rastu brže od predviđene stope njihovog porasta. Društvenim planom predviđena stopa porasta realnih plata za radnike u privredi iznosi prosečno godišnje od 7% do 8%.

Struktura potrošnje gradskog stanovništva menja se: relativnim opadanjem ishrane u ukupnoj potrošnji, a povećanjem potrošnje industrijske robe, pre svega trajnih potrošnih dobara. Ove promene su potstaknute višim nivoom prihoda stanovništva, njihovim većim diferenciranjem, kao i potrošačkim kreditima koji će u 1957, 1958 i 1959 porasti za oko 40 milijardi dinara.

Spoljnotrgovinska razmena je u prvim godinama izvršenja Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 rasla bržim tempom nego što rastu nacionalni dohodak i potrošnja u zemlji. Takvo kretanje spoljnotrgovinske razmene postavljeno je kao zadatak privrednog razvoja da bi se na višem nivou izvoza i uvoza postepeno smanjivao deficit platnog bilansa na taj način što će stopa porasta uvoza biti manja od stope izvoza. Prema Društvenom planu privrednog razvoja trebalo je da izvoz za 5 godina poraste za 71% a uvoz za 40%. Pretpostavka za ovakvo kretanje je bilo postepeno smanjivanje uvoza hrane na osnovu povećanja poljoprivredne proizvodnje. Ta pretpostavka nije mogla biti ostvarena u prve dve godine Društvenog plana privrednog razvoja (u 1957 i 1958), ali dobar rod poljoprivrede u 1959 stvorio je uslove da se u 1960 značajno smanji uvoz hrane, a samim tim i deficit platnog bilansa.

KRETANJE IZVOZA I UVOZA

	Indeks 1961 1956		prosečna stopa porasta	
	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz
Predviđeni porast od 1957 do 1961	176	146	12,0	7,9
Ostvareno od 1957 do 1959				
	159	153	116,8	116,4

KRETANJE IZVOZA U 1956, 1957, 1958 I 1959

(U milijardama din.)					
	1956	1957	1958	1959	1961 plan
Izvoz robe	97	119	132	154	171

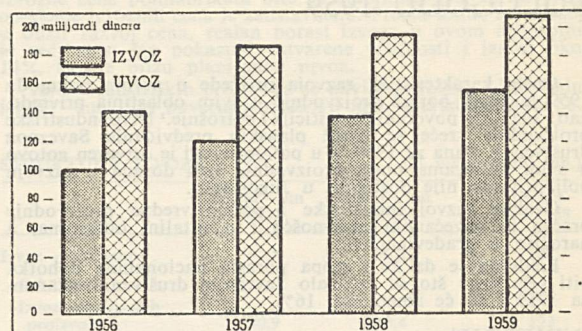
Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1959; za 1959 procena.

Za izvršenje programa izvoza predviđenog Društvenim planom potrebno je u 1960 i 1961 povećati izvoz robe za 17 milijardi din., tj. za 11% prema nivou koji će biti dostignut u 1959. Kako je do 1959 realizovana godišnja stopa porasta od preko 16%, to će program izvoza predviđen Društvenim planom moći ne samo da se ostvari već i da se premaši, pogotovo što će izvoz poljoprivrednih proizvoda u 1960 porasti na bazi visoke poljoprivredne proizvodnje u 1959.

Dostignuti obim izvoza roba u 1959 iznosiće oko 154 milijarde deviznih dinara, što predstavlja značajan deo ukupne proizvodnje. Ovakav odnos pokazuje značaj izvoza za razvitak celokupne privrede u zemlji. Od daljeg uspešnog kretanja izvoza u dobroj meri zavisi i razvoj proizvodnje u zemlji.

Za naredni period (1960 i 1961) značajno je povećanje i volumena izvoza kao i njegovo stabilizovanje, s obzirom na vrste roba i troškove proizvodnje.

GRAFIKON 4 — KRETANJE IZVOZA I UVOZA 1956, 1957, 1958 I 1959

Uvoz raste bržim tempom nego što je predviđeno Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, iako je njegova stopa porasta ispod stope porasta izvoza. Već u 1959 obim uvoza biće veći od obima Društvenim planom predviđenog za 1961.

KRETANJE UVOZA U 1956, 1957, 1958 I 1959

(U milijardama din.)					
	1956	1957	1958	1959	1961 plan
	142	198	205	218	207

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1959; za 1959 procena.

Visok uvoz je ostvaren, pored uvoza hrane, značajnim povećanjem uvoza reprodukcionog materijala u prvoj godini Društvenog plana privrednog razvoja (1957). Takvim skokom uvoza reprodukcionog materijala obezbeđen je nesmetan razvoj proizvodnje i otklonjene teškoće koje su se javljale poslednjih godina zbog nedovoljnog uvoza reprodukcionog materijala. To je omogućilo da se privredni razvoj kreće bržim tempom nego što je predviđeno Društvenim planom.

Međutim, i pored ovakvog razvoja uvoza, smanjivanje deficita platnog bilansa može biti ostvareno smanjenjem uvoza hrane i bržim tempom porasta izvoza od predviđenog Društvenim planom privrednog razvoja.

Opšti razvoj privrede od 1957 do 1959, koji je ostvarivan sa visokom stopom porasta proizvodnje, praćen je pomeranjem u cenama. Međutim, ta pomeranja, posmatrana u celini, nisu tako značajna kada se ima u vidu da je od 1957 do 1959 ne samo ostvarena visoka stopa prvrata privredne aktivnosti, već su izvršene i značajne promene u strukturi proizvodnje i potrošnje.

U 1959 opšti nivo cena proizvođača industrijske robe veći je za 1%, a maloprodajnih cena industrijskih roba za 3% prema 1956, odnosno njihov prosečan godišnji porast od 1957 do 1959 iznosio je ispod 1%.

Cene poljoprivrednih proizvoda porasle su nešto osetnije. U 1958 otkupne cene su bile na nivou 1956, dok su maloprodajne cene bile za 3% veće nego u 1956. U prvim mesecima 1959 cene poljoprivrednih proizvoda su dalje rasle, tako da je porast otkupnih cena bio značajniji nego maloprodajnih. Na osnovu dosadašnjeg razvoja cena poljoprivrednih proizvoda može se računati da će nivo otkupnih cena u 1959 biti veći za 4%, a maloprodajnih za 8% prema 1956. Otkupne i maloprodajne cene poljoprivrednih proizvoda rasle su od 1957 do 1959 prosečno godišnje za 3%.

Brz razvoj privrede praćen je relativno blagim inflacionim pritiskom i to najvećim delom kontrolisanim, s obzirom da su u periodu od 1957 do 1959 promene cena poljoprivrednih proizvoda izvršene u cilju potsticanja proizvodnje odnosno korišćenja njihovog ranijeg zaostajanja.

V.C.

PRIVREDA U PRVOM POLUGOĐU 1959

Opšta karakteristika razvoja privrede u prvom polugodu 1959 je visok porast proizvodnje u svim oblastima privrede, kao i značajno povećanje investicija i potrošnje.¹ Nivo industrijske proizvodnje kreće se iznad planskih predviđanja Saveznog društvenog plana za 1959. a u poljoprivredi je ostvaren gotovo u svim kulturama obim proizvodnje koji dosada u razvoju poljoprivrede nije dostignut u Jugoslaviji.

Ovakav razvoj industrijske i poljoprivredne proizvodnje praćen je povećanom aktivnošću i u ostalim oblastima, a naročito u građevinarstvu.

Predviđa se da će i stopa porasta nacionalnog dohotka biti viša nego što se računalo Saveznim društvenim planom za 1959 i da će izneti oko 16%.

INDUSTRIJA

Ukupni obim industrijske proizvodnje u prvih 6 meseci 1959 veći je za 12% nego u istom periodu 1958. I pored toga što u industrijskoj proizvodnji u prvom tromesečju 1959 nije ostvareno Saveznim društvenim planom predviđeno povećanje, visokom stopom porasta u drugom tromesečju nadoknađeno je zaostajanje iz prvih meseci godine. Porast ostvaren u periodu januar—jun 1959 je iznad planskih predviđanja, prema kojima industrijska proizvodnja u 1959 treba da poraste za 11%.

INDEKSI INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE — PREMA ISTOM PERIODU PRETHODNE GODINE —

1958				1959	
Tromesečje				Tromesečje	
I	II	III	IV	I	II
115	111	108	110	110	114

Kretanje industrijske proizvodnje po granama u periodu januar—jun 1959 pokazuje da je postignut dalji porast proizvodnje u svim industrijskim granama, sem u industriji duvana, gde je predviđen niži obim nego u 1958.

INDEKSI FIZIČKOG OBIMA INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE PO GRANAMA

	Januar—jun 1959
	Januar—jun 1958
Industrija—ukupno	112
Od toga:	
Elektroenergija	112
Ugalj	112
Nafta	114
Crna metalurgija	111
Obojena metalurgija	107
Nemetali	113
Metalna industrija	116
Brodogradnja	107
Elektroindustrija	123
Hemiska industrija	127
Industrija građevinskog materijala	120
Drvena industrija	120
Industrija papira	108
Tekstilna industrija	108
Industrija kože i obuće	110
Industrija gume	107
Prehranbena industrija	102
Grafička industrija	110
Industrija duvana	71

U opštoj strukturi industrijske proizvodnje nije došlo do bitnijih promena, iako proizvodnja sredstava rada raste bržim tempom nego proizvodnja reprodukcionog materijala i potrošne robe.

¹ Vidi: »Savezni društveni plan za 1959 godinu«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 489—492 (125—128); »Privreda u prvom tromesečju 1959 godine«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 159—161 (29—31).

INDEKSI INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE PO NAMENI

	Januar—mart 1959	April—jun 1959	Januar—jun 1959
	Januar—mart 1958	April—jun 1958	Januar—jun 1958
Industrija — ukupno	110	114	112
Od toga:			
Sredstva rada	113	116	115
Reprodukcioni materijal	109	113	111
Potrošna roba	109	113	111

Tendencije u dosadašnjem razvoju industrije pokazuju da postoje realne mogućnosti da se u 1959 premaši njen planirani nivo. Industrija je, sa izvesnim izuzecima, obezbeđena reprodukcijom materijalom iz domaće proizvodnje i uvoza, a postoje i znatno veće mogućnosti snabdevanja sirovinama iz poljoprivrede.

GRAĐEVINARSTVO

Vrednost izvršenih građevinskih radova, koja je u prvom polugodu 1959 za 26% veća nego u istom razdoblju 1958 znatno prevazilazi okvirne predviđene Saveznim društvenim planom za 1959. Visok obim izvršenih građevinskih radova rezultat je opšteg privrednog razvitka, a posebno visokih investicionih sredstava i povećane proizvodnje građevinskog materijala.

OBIM GRAĐEVINSKIH RADOVA (U milijardama din.)

	Januar—jun 1958	Januar—jun 1959	Indeks
Građevinski radovi — ukupno	81,5	102,7	126
Od toga:			
Kapitalna izgradnja	42,4	54,1	128
Društveni standard	39,1	48,6	124

U odnosu na 1958 u 1959 nisu zabeležena znatnija pomeranja u strukturi građevinskih radova. Kapitalna izgradnja angažovala je u 1958 — 52% ukupnih građevinskih radova, a u 1959 — 53%. Objekti društvenog standarda angažovali su u 1958 — 48%, a u 1959 — 47% od ukupnih građevinskih radova.

I pored toga što je proizvodnja građevinskog materijala porasla za 20%, izvesni proizvodi nedostaju i po količini i po asortimanu. Takođe nedostaju neki proizvodi ostalih grana industrije koji se proizvode za potrebe građevinarstva. Ali uprkos tome građevinarstvo u 1959 postiže krupne rezultate ne samo u obimu radova, već i u kvalitetu i brzini građenja. Međutim, i dalje ostaje problem završnih radova koje izvodi građevinsko zanatstvo, čiji kapaciteti nisu dovoljni da podmiru povećane potrebe.

SAOBRAĆAJ

Obim prevoza robe i putnika povećan je u prvom polugodu 1959 prema istom periodu 1958 za 9%. Porast prevoza ostvaren je u svim vidovima saobraćaja.

OBIM PREVOZA ROBE PO GRANAMA SAOBRAĆAJA

	Januar—jun 1958	Januar—jun 1959	Indeks
Železnički saobraćaj	26.796	28.221	105
Pomorski saobraćaj:			
brodarska preduzeća	2.243	2.442	109
promet u lukama	4.274	4.819	113
Rečni saobraćaj	1.536	2.061	134
Drumski saobraćaj	3.110	4.141	133
Vazdušni saobraćaj (u tonama)	468	603	129

Potrebe u prevozu robe železnicom u 1959 znatno su povećane zbog visoke poljoprivredne proizvodnje i zbog prevoza drugih masovnih roba, a pre svega građevinskog materijala. Iako je u prvom polugodu 1959 nešto povoljnija situacija u pogledu raspoloživog voznog parka zbog nabavke oko 5.000 novih kola, uglavnom otvorenih, još uvek nedostaje potreban broj lokomotiva, što dovodi do izvesnih zakašnjenja i ograničenja u prevozu robe.

Obim prevoza robe pomorskim putem je takođe znatno porastao i viši je u prvom polugodu 1959 za 9% nego u istom periodu 1958. Dužina puta prevezene robe porasla je u periodu 1959 u odnosu na isti period 1958 za 18%. Prevoz robe rečnim putem veći je u prvom polugodu 1959 za 34% nego u prvom polugodu 1958. Prevoz robe u javnom autosaoobraćaju je u navedenom periodu povećan za 33%, dok je dužina puta prevezene robe povećana za 53%.

Ukupan prevoz robe i putnika u prvom polugodu 1959 porastao je za 9% u odnosu na isti period 1958. Najbrži tempo porasta postignut je u javnom autosaoobraćaju i vazdušnom saobraćaju, dok je kod rečnog saobraćaja znatno niži.

ZAPOSLENOST

Ukupan broj zaposlenih lica u prvom polugodu 1959 veći je za 166.000 (6,3%) nego u prvom polugodu 1958, kada je povećanje zaposlenosti iznosilo oko 196.000 lica (8,5%).

Povećanje broja zaposlenih u privredi, prema prethodnim podacima, u prvom polugodu 1959 iznosi 133.000 lica (6,5%). Od ukupnog porasta broja zaposlenih na industriju dolazi oko 67.000, poljoprivredu 5.000, građevinarstvo 11.000, trgovinu i ugostiteljstvo 19.000, saobraćaj 13.000, šumarstvo oko 2.000 i zanatstvo i ostalo 16.000 lica.

INDEKS ZAPOSLENOSTI PO PRIVREDNIM OBLASTIMA

	Januar—jun 1959
	Januar—jun 1958
Privreda — ukupno	106,5
Od toga:	
Industrija	107
Poljoprivreda	102
Šumarstvo	106
Građevinarstvo	105
Saobraćaj	107
Trgovina i ugostiteljstvo	109
Zanatstvo	107

U prvom polugodu 1959 zapaža se brži porast zaposlenosti u šumarstvu, saobraćaju i trgovini, dok je u ostalim oblastima stopa porasta manja.

Pri snažnijem povećanju opšte privredne aktivnosti nivo zaposlenosti pokazuje nešto blaži porast. To govori o daljem napretku u povećanju produktivnosti rada. Porast produktivnosti rada u prvom polugodu 1959, meren odnosom proizvodnje i zaposlenosti, iznosi kako za proizvodnju u celini (bez poljoprivrede) tako i u samoj industriji oko 4%.

SPOLJNA TRGOVINA

Robna razmena sa inostranstvom u prvom polugodu 1959 je za 1% veća nego u prvom polugodu 1958. Obim razmene u prvom tromesečju 1959 smanjen je za 4%, dok je u drugom povećan za 5%. U prvom polugodu 1959 u odnosu na prvo polugode 1958 izvoz je povećan za 8%, dok je uvoz smanjen za 4%. Ovakvim odnosima između uvoza i izvoza smanjen je i deficit u trgovinskom bilansu. I pored nedovoljnog porasta izvoza, s obzirom na postavljene zadatke za 1959, ostvaruju se predviđene osnovne proporcije između prihoda i rashoda u platnom bilansu.²

U razdoblju januar—jun 1959 izvezeno je robe u vrednosti od 66,2 milijardi din. prema 61,4 milijardu din. u istim mesecima 1958. U odnosu na 1958 stopa porasta izvoza smanjena je u prvom polugodu 1959.

KRETANJE IZVOZA PO TROMESEČJIMA

	1958	1959	Indeks 1959/1958
Ukupno	61,4	66,2	104
Januar—mart	28,5	29,9	103
April—jun	32,9	36,3	109

Na vrednost izvoza uticalo je smanjenje poljoprivrednog izvoza i pad cena naših izvoznih proizvoda.

Poljoprivredni izvoz je u 1958 doprineo porastu ukupnog izvoza. On je u prvoj polovini 1959 osetno smanjen, a povećana poljoprivredna proizvodnja u 1959 još se nije odrazila na izvoz. Ukupno smanjenje izvoza u poljoprivrednim granama iznosi

² Visoki nivo proizvodnje u poljoprivredi nije se još odrazio u spoljnoj trgovini 1959, jer je poljoprivredni izvoz još uvek za 23% niži nego što je bio u šestomesečnom periodu 1958.

oko 6,6 milijardi din. Porast izvoza stočarskih proizvoda za 1,9 milijardu din. je samo delimično kompenzirao pad izvoza ratarskva.

Nivo cena izvoznih proizvoda je za oko 6% niži u prvom polugodu 1959 nego u istom periodu 1958. Tendencija opadanja cena naših izvoznih proizvoda deluje od oktobra 1958. Najnepovoljniji je bio razvoj cena poljoprivredno-prehranbenih proizvoda i sirovina, dok su cene gotovih proizvoda manje opale. Izvozne cene polufabrikata bile su stabilnije. Od aprila 1959 opadanje izvoznih cena je zaustavljeno. Prema tome, uzimajući u obzir razvoj cena, realan porast izvoza u ovom razdoblju je veći nego što pokazuju ostvarene vrednosti i iznosi oko 14%, što je blizu planiranog nivoa.

Izvoz industrijskih proizvoda se odvija povoljno. U periodu januar—jun 1959 povećan je za 23% u odnosu na isti period 1958.

STRUKTURA IZVOZA

	Januar—jun 1958	Januar—jun 1959	Indeks 1959/1958
Izvoz — ukupno	61,4	66,2	108
Od toga:			
Izvoz industrijskih proizvoda	40,9	50,4	123
Izvoz poljoprivrednih proizvoda	20,5	15,8	77

Uvoz robe u periodu januar—jun 1959 iznosio je 102,8 milijarde din. prema 106,0 milijardi u istim mesecima 1958. Za kretanje uvoza u prvom polugodu 1959 značajno je da je obustavljen njegov dalji porast nasuprot situaciji u 1957 i 1958.

UVOZ PO TROMESEČJIMA

	1958	1959	Indeks 1959/1958
Ukupno	49,3	45,1	92
Januar—mart	56,5	57,6	102
April—jun	106,0	102,8	96

Na smanjenje uvoza delovao je u pretežnoj meri dinamički raspored kupovina, tako da se može očekivati da će uvoz u drugom polugodu 1959 biti nešto veći i da će ukupan ovogodišnji uvoz biti na nivou 1958. Cene uvoznih proizvoda za razliku od izvoznih bile su u prvom polugodu 1959 stabilne.

Uvoz reprodukcionog materijala je nešto veći nego 1958, naročito za industriju uglja, nafte, papira i gume. Takođe i uvoz namenjen poljoprivrednoj proizvodnji je u prvom polugodu 1959 u odnosu na isti period 1958 nešto veći. Ostali uvoz je smanjen. Porast industrijske proizvodnje, ostvaren u većoj meri, omogućen je korišćenjem postojećih zaliha uvoznih materijala i porastom proizvodnje reprodukcionog materijala u zemlji, što predstavlja pozitivnu okolnost u razvoju industrijske proizvodnje.

INVESTICIJE

Investicije u osnovna sredstva su od početka 1959 bila na visokom nivou, i gotovo u toku celog proteklog perioda pokazivale tendenciju porasta. Njihov je nivo u prvom polugodu 1959 iznad Saveznim društvenim planom predviđenih okvira, uzimajući pri tome u obzir i povećanja posle donošenja Saveznog društvenog plana za 1959. U celini investicije su u prvom polugodu 1959 za 19% više nego u istom periodu 1958.

INVESTICIJE U OSNOVNA SREDSTVA PREMA ORGANIMA UPRAVLJANJA

	Januar—jun 1958	Januar—jun 1959	Indeks
Savne investicije	71,1	91,1	128
Investicije narodnih republika, narodnih odbora i privrednih organizacija	121,8	139,4	114
Od toga:			
Investicije narodnih republika	10,9	17,2	157
Investicije narodnih odbora	34,9	41,4	120
Investicije iz amortizacionih fondova	45,5	46,2	101
Investicije iz ostalih fondova privrednih organizacija	30,5	34,6	113
Ostale investicije	13,6	12,5	92
Ukupne investicije	206,5	245,0	119

U okviru ukupnog obima investicija porast saveznih investicija iznosi 28%. To je rezultat kako planiranog povećanja investicija iz opšteg investicionog fonda tako i naknadnih povećanja u prvom polugodu 1959. Ulaganja u osnovne fondove narodnih republika i narodnih odbora u prvom polugodu 1959 znatno su iznad nivoa u istom periodu 1958 i to kod svih izvora sredstava.

INVESTICIJE NARODNIH REPUBLIKA I NARODNIH ODBORA (U milijardama din.)

	Januar—jun 1958	Januar—jun 1959	Indeks
Društveni investicioni fondovi	14,8	19,3	130
Stanbeni fondovi	20,5	25,7	125
Ostala sredstva	10,5	13,6	130
Ukupne investicije narodnih republika i narodnih odbora	45,8	58,6	128

Investicije iz amortizacionih i drugih fondova privrednih organizacija u prvom polugodu 1959 su uglavnom na nivou iz istog perioda 1958 ili su u neznatnom porastu, zbog toga što su privredne organizacije jedan deo svojih sredstava upotrebile na dospele anuitete za investicione zajmove. Otplate anuiteta u prvom polugodu 1959 iz amortizacionih sredstava i ostalih sredstava privrednih organizacija iznose oko 34 milijarde din.

U okviru ukupnih investicija ostvaruje se u prvom polugodu 1959 Saveznim društvenim planom predviđeno učešće investicija u industriji. Nepovoljan razvoj u prvom polugodu 1959 imale su investicije u poljoprivredi, jer je njihov udeo u ukupnim investicijama opao nasuprot predviđenom povećanju. Izvršeno smanjenje učešća poljoprivrednih organizacija u zajmovima za investicije iz opšteg investicionog fonda delovaće u drugom polugodu 1959 na povećanje investicija u poljoprivredi.

Udeo neprivrednih investicija u prvom polugodu 1959 nešto se povećao u poređenju sa istim periodom 1958. Povećane su investicije za stanbeni i komunalnu izgradnju, kao i za kulturno-socijalnu delatnost, dok su investicije državnih organa i ustanova na nivou iz prvog polugoda 1958.

STRUKTURA INVESTICIJA (U milijardama din.)

	Januar—jun 1958		Januar—jun 1959	
	iznos	udeo	iznos	udeo
Privreda — ukupno	155,2	75,2	182,9	74,7
Industrija i rudarstvo	69,1	33,5	85,3	34,8
Poljoprivreda	24,9	12,1	25,8	10,5
Šumarstvo	1,6	0,8	2,4	1,0
Građevinarstvo	6,7	3,2	6,3	2,6
Saobraćaj	38,9	18,8	46,3	18,9
Trgovina i ugostiteljstvo	11,3	5,5	13,6	5,6
Zanatstvo	2,7	1,3	3,2	1,3
Neprivredne investicije	51,3	24,8	62,1	25,3
Sve ukupno	206,5	100,0	245,0	100,0

Tehnička struktura investicija pokazuje da se u ukupnim investicijama za prvih šest meseci 1959 u odnosu na isti period 1958 povećalo učešće građevinskih radova, dok je učešće opreme opalo.

TEHNIČKA STRUKTURA INVESTICIJA (U milijardama din.)

	Januar—jun 1958		Januar—jun 1959	
	iznos	udeo	iznos	udeo
Ukupno	206,5	100,0	244,9	100,0
Građevinski objekti	89,6	43,4	116,6	47,6
Oprema	94,9	46,0	99,9	40,8
Ostalo	22,0	10,6	28,4	11,6

Pomeranja u tehničkoj strukturi investicija u korist građevinskih radova su posledica povećanja neprivrednih investicija, kao i građevinskih radova u industriji i saobraćaju.

OBRTNA SREDSTVA PRIVREDE

Obrotna sredstva privrede povećana su u prvom polugodu 1959 u odnosu na stanje krajem 1958 za oko 107 milijardi din. Povećanje je ostvareno kod svih privrednih oblasti, ali je i dalje relativno najveće kod poljoprivrede.

STANJE — PROMENE OBRTNIH SREDSTAVA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA (U milijardama din.)

	Stanje 30 juna 1959	Promene krajem juna u odnosu na kraj prethodne godine	
		1958	1959
Osnovna sredstva — ukupno	1.504,7	+ 81,3	+ 107,0
Industrija i rudarstvo	760,9	+ 26,0	+ 33,6
Poljoprivreda	102,1	+ 7,6	+ 23,2
Građevinarstvo	48,8	+ 7,5	+ 6,8
Saobraćaj	40,5	+ 0,6	+ 8,3
Trgovina i ugostiteljstvo	496,0	+ 36,2	+ 29,6
Zanatstvo	35,2	+ 3,1	+ 1,8
Ostale privredne oblasti	16,7	— 0,5	+ 2,0
Neraspoređena sredstva	4,5	+ 0,8	+ 1,7

Najznačajniji izvor povećanja obrtnih sredstava u prvom polugodu 1959 bila su bankarska sredstva. Njihovo učešće u ukupnom povećanju iznosilo je oko 70%.

IZVORI OBRTNIH SREDSTAVA (U milijardama din.)

	Stanje 30 juna 1959	Promene krajem juna u odnosu na kraj prethodne godine	
		1958	1959
Obrtna sredstva — ukupno	1.504,7	+ 81,3	+ 107,0
Fondovi obrtnih sredstava	467,5	+ 23,5	+ 17,9
Zajmovi iz društvenih investicionih fondova	53,3	+ 5,5	+ 13,8
Zajmovi i krediti za redovno poslovanje iz bankarskih sredstava	462,1	— 5,5	+ 22,4
Stalna obrtna sredstva	982,9	+ 23,2	+ 54,1
Namenski krediti	521,8	+ 58,1	+ 52,9

BUDŽET

U prvom polugodu 1959 ukupni budžetski rashodi bili su u odnosu na isti period 1958 na višem nivou za 38,6 milijardi din. (20%). Izuzev izdataka za narodnu odbranu, koji se kreću u okvirima predviđenim Saveznim društvenim planom, ostali budžetski rashodi ostvaruju višu stopu porasta nego što je planom predviđeno. U okviru ukupnih budžetskih rashoda značajnije su povećani lični rashodi, investicije i dotacije ustanovama, dok je porast materijalnih izdataka umereniji.

Rashodi Saveznog budžeta zajedno s narodnom odbranom su u prvom polugodu 1959 u odnosu na prvo polugode 1958 veći za 18%.

RASHODI SAVEZNOG BUDŽETA (U milijardama din.)

	Januar—jun 1958		Januar—jun 1959		Indeks 1959/1958
	iznos	udeo	iznos	udeo	
Lični rashodi	5,1		5,9		116
Materijalni rashodi	2,3		2,5		109
Investicije	3,2		5,7		178
Dotacije ustanovama i društvenim organizacijama	0,9		1,3		144
Narodna odbrana	67,6		75,9		112
Ostali rashodi	27,8		35,3		127
Ukupni rashodi	106,9		126,6		118

Porast ličnih rashoda u Saveznom budžetu uglavnom proizilazi iz povećanja plata službenika izvršenih tokom 1958) kao i njihovog daljeg povećanja u 1959. Materijalni rashodi budžeta u prvom polugodu 1959 su približno na nivou iz 1958, dok su u istom periodu investicije znatno porasle, i to najvećim delom zbog povećanih izdataka za nuklearno istraživanje.

Rashodi republičkih i lokalnih budžeta u prvom polugodu 1959 su na višem nivou nego u istom periodu 1958 za 18,9 milijardi (22%). Pretežni deo povećanja budžetskih rashoda nastao je zbog porasta ličnih rashoda. Pored ličnih rashoda, osetnije su povećane i isplate za investicije, kao i dotacije ustanovama sa samostalnim finansiranjem. U okviru pojedinih delatnosti, rashodi za unapređenje prosvete povećani su za 7,8 milijardi din. (33%), izdaci državne uprave za 5,9 milijardi (21%), dok su budžetski rashodi u ostalim oblastima samo neznatno porasli.

RASHODI BUDŽETA NARODNIH REPUBLIKA I NARODNIH ODBORA

(U milijardama din.)

	Januar—jun 1958	Januar—jun 1959	Indeks 1959/1958
Lični rashodi	43,2	54,3	126
Materijalni rashodi	24,3	26,2	108
Investicije*	7,4	10,3	139
Dotacije ustanovama i društvenim organizacijama	6,8	8,0	118
Ostali rashodi	4,8	6,6	138
Ukupni rashodi	86,5	105,4	122

* U investicije su uključene i dotacije budžetskim fondovima.

Iako su narodni odbori u 1959 raspolagali znatno većim prihodima nego u 1958, ostvarena sredstva nisu bila dovoljna za pokriće budžetskih rashoda. Prema stanju krajem juna 1959, ukupni deficit lokalnih budžeta je iznosio 4,2 milijarde din., dok je kod republičkih organa ostvaren višak prihoda nad rashodima u iznosu od 7,2 milijardi din.

PRIHODI I RASHODI STANOVNIŠTVA

Ukupni prihodi stanovništva u prvom polugodu 1959 porasli su u odnosu na isti period 1958 za 16%, a ukupna raspoloživa sredstva (sa potrošačkim kreditima) za 20%, dok je u istom razdoblju 1958 njihov porast iznosio svega 11%.

PRIHODI STANOVNIŠTVA*

(U milijardama din.)

	Januar—jun 1958	Januar—jun 1959	Indeks 1959/1958
Fond plata	218,8	269,9	123
Socijalna primanja	66,8	79,8	119
Prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda	81,4	79,0	97
Ostali prihodi	50,9	54,5	107
Ukupni prihodi	417,9	483,2	116
Potrošački krediti	-8,2	+8,8	
Raspoloživa sredstva	409,7	492,0	120

* U ukupne prihode stanovništva nisu uračunati prihodi koje ono realizuje iz inostranstva, kao i prihodi koji nastaju u međusobnim odnosima stanovništva. Zbog toga se ukupni prihodi stanovništva u ovom pregledu razlikuju od podataka u Statističkom biltenu Narodne banke FNRJ.

U okviru ukupnih prihoda stanovništva najveće je povećanje ostvareno kod fonda plata.

INDEKS KRETANJA FONDA PLATA

— PREMA ISTOM PERIODU PRETHODNE GODINE —

	1958	1959
Januar—mart	121	123
April—jun	116	124
Jun—septembar	117	...
Oktober—decembar	123	...

Ukupni lični dohoci u privredi povećali su se u prvom polugodu 1959 u odnosu na isti period 1958 za 24%, a izvan privrede za 21%.

Prihodi sela od prodaje poljoprivrednih proizvoda u prvom polugodu 1959 manji su za 3% nego u prvom polugodu 1958. Do ovog smanjenja prihoda došlo je zbog slabije poljoprivredne proizvodnje u 1958, dok u drugom tromesečju 1959 ovi prihodi beleže porast.

UKUPNI PRIHODI SELA OD PRODAJE POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA

(U milijardama din.)

	1958	1959	Indeks
Ukupno	40,1	35,5	89
Januar—mart	41,3	43,5	105
April—jun	81,4	79,0	97

Na razvoj kupovne snage gradskog stanovništva u 1959 znatno utiču potrošački krediti. Prema stanju krajem 1958 oni su porasli za 8,8 milijardi din. Stanovništvo se sve više orijentise na potrošačke kredite za kupovinu trajnih dobara, dok se njihovo korišćenje smanjilo uglavnom za tekstilnu robu.

Sa porastom prihoda stanovništva u stalnom su porastu i ulozi na štednju, koji su u prvom polugodu 1959, u odnosu na isti period 1958 porasli za 7,9 milijardi din. i dostigli iznos od 54,5 milijarde din.

Izdaci stanovništva za robu i usluge porasli su u prvom polugodu 1959 u odnosu na prvo polugode 1958 za 19%.

Kao rezultat kretanja maloprodajnih cena ukupni troškovi života u prvom polugodu 1959 u odnosu na isti period 1958 porasli su za svega 1%. Kada se prikazani porast fonda plata koriguje sa porastom zaposlenosti od 6% i troškova života od 1%, proizlazi da su u proseku ukupna realna primanja radnika i službenika u prvom polugodu 1959 u odnosu na isti period 1958 na višem nivou za oko 15%.

INDEKS KRETANJA UKUPNIH REALNIH PRIMANJA RADNIKA I SLUŽBENIKA

— PREMA ISTOM PERIODU PRETHODNE GODINE

	1958	1959
Januar—mart	104	114
April—jun	99	116
Jul—septembar	105	...
Oktober—decembar	114	...

U okviru ukupnog povećanja realna primanja u privredi su u prvom polugodu 1959 u odnosu na isti period 1958 na višem nivou za oko 16%, a izvan privrede za oko 13%. Na brži porast realnih primanja u privredi uticale su izvršene isplate plata po novim tarifnim pravilnicima.

TRŽIŠTE I CENE

U prvom polugodu 1959 tržišnu situaciju karakteriše povećana tražnja naročito u oblasti investicija. Zbog porasta proizvodnje povećao se u celini i obim robnih fondova, pa je sa izuzetkom izvesnih proizvoda, pokrivena tražnja i u priličnoj meri održana stabilnost tržišta, tako da je opšti nivo cena industrijskih proizvoda u prvom polugodu 1959 ostao nepromenjen. Gotovo sav priliv robnih fondova iz povećane industrijske proizvodnje bio je apsorbovan, što pokazuje kretanje zaliha u industriji i trgovini.

Povoljan razvoj proizvodnje u poljoprivredi u 1959 omogućava dobru snabdevenost poljoprivrednog tržišta, čemu doprinosi i bolja organizacija prometa. Ponuda voća i povrća, usled obilnog roda, premaša tražnju. U prvoj polovini 1959 postoji problem nedovoljne snabdevenosti tržišta mesom.

Proizvođačke cene industrijskih proizvoda su u prvom polugodu 1959 ostale u opštem proseku na nivou iz 1958. U okviru opšteg nivoa proizvođačkih cena bilo je u prvom polugodu 1959 izvesnih pomeranja cena u pojedinim granama industrije. Tako je sniženje cena nekih tekstilnih proizvoda uticalo na pad opšteg nivoa cena u ovoj grani industrije za 4% prema 1958. Međutim, situacija na tržištu uticala je na porast opšteg nivoa cena proizvoda građevinskog materijala u prvoj polovini 1959 u odnosu na isti period 1958 za oko 4%. Takvi uzroci su doveli i do izvesnog porasta cena u proizvodnji nemetala.

Opšti nivo maloprodajnih cena industrijskih proizvoda bio je stabilan. Međutim, u cenama grupa proizvoda ispoljila su se izvesna pomeranja. I pored porasta cena izvesnog broja artikala, sniženje cena tekstilne robe uticalo je da se maloprodajne cene industrijskih proizvoda formiraju u celini na nivou nižem za 1% nego u decembru 1958.

Opšti nivo otkupnih cena poljoprivrednih proizvoda porastao je u toku prvog polugoda 1959 u odnosu na decembar 1958 u proseku za oko 6%. Na opšti porast u znatnoj meri je uticalo povećanje otkupnih cena stoke, koje je naročito izrazito bilo u junu 1959. Osim toga, na porast otkupnih cena u prvom polugodu 1959 delovali su i izvesni meri i sezonski momenti. Međutim, u poređenju sa istim razdobljem 1958 nivo otkupnih cena je niži u prvom polugodu 1959 za oko 11%.

Nivo maloprodajnih cena poljoprivrednih proizvoda bio je u prvim mesecima 1959 u porastu. Međutim, u junu kada se isključi uticaj sezonskih proizvoda, ispoljena je tendencija osetnog smanjenja cena.

Cene usluga su i u prvom polugodu 1959 u daljem porastu. Njihov nivo u prvom polugodu 1959 viši je za oko 2% prema decembru 1958, a za oko 4% prema prvom polugodu 1958.

V. C.

DOHODAK SELJAČKIH DOMAĆINSTAVA

Seljačka domaćinstva su najveća potrošačka kategorija i istovremeno na svojim gazdinstvima ostvaruju veliki deo poljoprivredne proizvodnje u zemlji. Poljoprivredno stanovništvo čini oko 55% ukupnog stanovništva u Jugoslaviji, a njegov dohodak predstavlja značajan deo u celokupnoj proizvodnji, raspodeli i potrošnji u zemlji.¹

Prosečan dohodak seljačkog domaćinstva² iznosio je u 1956 — 296.000 din., a u 1957 — 359.000 din. Kako je 1956 bila nepovoljna, a 1957 rekordna posleratna godina u poljoprivrednoj proizvodnji u Jugoslaviji,³ kao raspon prosečnog dohotka za poslednjih nekoliko godina može se uzeti interval od 300 do 360 hiljada dinara.

Dohodak seljačkog domaćinstva po narodnim republikama u 1956 i 1957 varira. Najmanji prosečni dohodak po domaćinstvu imaju Bosna i Hercegovina i Crna Gora, a najveći Slovenija (tabela 1).

TABELA 1 — INDEKSI PROSEČNOG DOHOTKA SELJAČKIH DOMAĆINSTAVA

	1956	1957
Jugoslavija	100	100
Srbija	97	100
Uža Srbija	98	101
AP Vojvodina	84	104
AKMO	106	95
Hrvatska	98	94
Slovenija	118	116
Bosna i Hercegovina	92	91
Makedonija	104	103
Crna Gora	92	86

Razlike u prosečnom dohotku između republika potiču u prvom redu od strukture proizvodnje i cena poljoprivrednih proizvoda, produktivnosti rada i visine prihoda van gazdinstva.

Postoje i znatna variranja u dohotku pojedinih kategorija seljačkih domaćinstava. Ima domaćinstava koja ostvaruju dohodak od svega nekoliko desetina hiljada dinara i domaćinstava čiji dohodak prelazi i milion dinara (tabela 2).

Seljačka domaćinstva sa dohotkom od 240 do 480 hiljada din. čine 50% ukupnog broja domaćinstava, domaćinstva sa dohotkom ispod 240 hiljada din. 30%, a sa dohotkom preko 480 hiljada din. 20% ukupnog broja domaćinstava.

¹ Svi podaci u ovoj informaciji uzeti su iz Ankete o seljačkim gazdinstvima Saveznog zavoda za statistiku. Rezultati Ankete objavljeni su u Statističkom biltenu, br. 113 i 138. Anketa obuhvata 2.236 seljačkih gazdinstava, proporcionalno zastupljenih u svim narodnim republikama. S obzirom da je broj anketiranih gazdinstava relativno mali (oko 1% ili 0,1% od ukupnog broja seljačkih gazdinstava), podaci Ankete predstavljaju samo orijentacione procene. Zbog toga se u informaciji ne daju uopštene procene za sva gazdinstva, već samo proseci i relativni brojevi iz kojih se mogu sagledati odnosi i tendencije kretanja i trošenja dohotka seljačkih gazdinstava.

² Termin »dohodak domaćinstva« obuhvata dohodak od sopstvenog poljoprivrednog gazdinstva kao i dohodak koji članovi domaćinstva ostvaruju radom van gazdinstva. Domaćinstvo se ne uzima kao isključivo demografska ili potrošačka jedinica, već kao organizaciona jedinica koja objedinjuje aktivnost članova na gazdinstvu i van gazdinstva. Vrednost potrošnje sopstvenih proizvoda i zaliha obračunata je sa cenama po kojima su anketirana gazdinstva prodavala poljoprivredne proizvode. Usled posebnih teškoća u prikupljanju podataka potrebnih za obračun amortizacije i njenog relativno malog uдела u bruto proizvodu, — amortizacija nije obračunata, pa je dohodak veći za iznos amortizacije.

³ U ovoj informaciji uzeta je 1957 kao rekordna posleratna godina u poljoprivrednoj proizvodnji, jer Anketa o seljačkim gazdinstvima na bazi čijih je podataka radena informacija nije obuhvatala i 1959 koja je premašila postignute rezultate i ostvarenja u poljoprivrednoj proizvodnji iz 1957.

TABELA 2 — SELJAČKA DOMAĆINSTVA PREMA DOHOTKU U 1957

Grupe domaćinstava prema dohotku	Broj domaćinstava	
	u hiljadama*	u procentima
Ukupno	2.300	100
Do 80 hiljada dinara	46	2
80 — 160	207	9
160 — 240	437	19
240 — 320	506	22
320 — 400	391	17
400 — 480	253	11
480 — 560	161	7
560 — 640	115	5
640 — 720	69	3
Preko 960	115	5

* Orijentaciona procena rasporeda seljačkih domaćinstava u Jugoslaviji prema visini dohotka izračunata je na bazi podataka dobijenih od anketiranih gazdinstava.

Raspored dohotka seljačkih domaćinstava pokazuje uporedna analiza rasporeda broja domaćinstava, stanovništva i zemljišta (tabela 3).

TABELA 3 — RASPORED STANOVNIŠTVA, ZEMLJIŠTA I DOHOTKA MEĐU SELJAČKIM DOMAĆINSTVIMA U 1957

Grupe domaćinstava prema dohotku	Broj domaćinstava		Stanovništvo		Zemljište		Dohodak	
	svega	u %	svega	u %	ha	u %	hiljade din.	u %
Ukupno	2.238	100	12.300	100	11.036	100	806.818	100
»Mala«	666	30	2.880	23	2.115	19	119.169	15
»Srednja«	1.124	50	6.266	51	5.244	48	388.156	48
»Velika«	445	20	3.154	26	3.644	33	299.493	37

* Grupisanje domaćinstava prema visini dohotka izvršeno je na taj način što je prosečan dohodak svih domaćinstava uzet za sredinu intervala grupe »srednjih« domaćinstava sa dohotkom od 240 do 480 hiljada din. Domaćinstva sa dohotkom ispod 240 hiljada svrstana su u grupu »malih«, a sa dohotkom preko 480 hiljada din. u grupu »velikih«. S obzirom da je veličina poseda seljačkog domaćinstva ograničena na 10 hektara obradive površine, ova podela na »mala«, »srednja« i »velika« domaćinstva ima relativan karakter.

Najvažnija karakteristika diferencijacije seljačkih domaćinstava jeste dominantan i ravnomeran udeo grupe »srednjaka«. Srednja domaćinstva, proporcionalno njihovom broju, predstavljaju polovinu seljačkog stanovništva, poseduju blizu polovinu ukupnog zemljišnog fonda i realizuju polovinu dohotka.

Neravnomernost rasporeda dohotka ogleda se u odnosu između »velikih« i »malih«. »Velika« domaćinstva, koja čine 1/5 ukupnog broja domaćinstava, ostvaruju preko 1/3 ukupnog dohotka, a »mala« koja čine blizu 1/3 ukupnog broja domaćinstava — ostvaruju jedva 1/6 ukupnog dohotka. Međutim, raspored dohotka pruža drukčiju sliku ako se meri prema stanovništvu koje stvara i troši dohodak. Neravnomernost rasporeda dohotka između »velikih« i »malih« ublažena je delimično time što »mala« domaćinstva imaju relativno manje članova nego »velika«. Udeo »velikih« i »malih« u stanovništvu i zemljištu pokazuje da je neravnomernost raspodele dohotka znatno manja na udeo stanovništva, a da u odnosu na udeo zemljišta skoro i ne postoji. »Mala« domaćinstva sa 19% uдела u zemljištu učestvuju sa 15% dohotka, a »velika« sa 33% uдела u zemljištu imaju 37% dohotka. Prema tome diferencijacija na selu u Jugoslaviji, u kome danas dominira »malo« i »srednje« seljačko gazdinstvo veoma je ograničena.

Pre rata na jugoslovenskom selu odvijala se znatna diferencijacija (tabela 4).

U Jugoslaviji pre rata 55% gazdinstava posedovalo je svega 26% zemlje i imalo je 16% čistog prihoda. Posle rata situacija se bitno izmenila: 55% gazdinstava poseduje 43% zemlje i ima 39% dohotka. To pokazuje da su društvene i ekonomske mere (agrarna reforma i kolonizacija u 1945, Zakon o zemljišnom maksimumu 1953, progresivno oporezivanje i dr.) preduzete posle rata kao i promene u strukturi proizvodnje i zaposlenosti svele na minimum diferencije na selu.

TABELA 4 — RASPORED ZEMLJIŠTA I ČISTOG KATASTAR-
SKOG PRIHODA MEĐU VLASNICIMA U 1934

Grupe prihoda	U procentima od ukupnog			
	broj vla- snika	broj ga- zdinstava	zemljište	čist prihod
Ukupno	100	100	100	100
Do 1.000 dinara	75	55	26	16
1.000—2.000 „	12	20	11	13
2.000—4.000 „	7	14	10	16
Preko 4.000 „	6	11	54	55

IZVOR: R. Bičanić: »Distribucija dohodaka seljačkih obitelji«, — Statistička revija, br. 3/1957, izuzev distribucije broja gazdinstava koja je preračunata na bazi podataka popisa poljoprivrednih gazdinstava od 1931.

IZVORI DOHOTKA. Prihodi od poljoprivredne delatnosti predstavljaju najvažniji izvor dohotka seljačkih domaćinstava. Dohodak od poljoprivredne delatnosti iznosio je u 1956 blizu 3/4, a u 1957 blizu 4/5 ukupnog dohotka seljačkih domaćinstava. Relativno nizak dohodak od poljoprivredne delatnosti upućivao je članove pojedinih kategorija seljačkih domaćinstava na zapošljavanje u nepoljoprivredne delatnosti. Industrijalizacijom zemlje omogućena je velikom broju seljačkog stanovništva zarada van svojih gazdinstava, i ovi prihodi predstavljaju važan izvor dohotka seljačkih domaćinstava (tabela 5).

TABELA 5 — NOVČANA PRIMANJA SELJAČKIH DOMAĆIN-
STAVA * — PROSEK PO DOMAĆINSTVU —
(U hiljadama din.)

	Ukupna novčana primanja	Novčana primanja van gazdinstava			
		svega	u %	od društve- nog sektora	u %
1953/1954	110,4	39,0	35	28,2	25
1954/1955	145,0	51,4	36	37,9	26
1955/1956	167,5	60,9	36	47,3	28
1956/1957	181,3	68,1	37	51,5	29
1957/1958	220,1	74,1	34	57,1	26

* Novčana primanja bez prihoda od prodaje nekretnina i zajmova.

Novčana primanja iz nepoljoprivrednih delatnosti povećavala su se iz godine u godinu i apsolutno i relativno u odnosu na ukupna novčana primanja. Manji udeo ovih primanja u 1957/1958 rezultat je rekordne poljoprivredne proizvodnje u toj ekonomskoj godini i povećanih prihoda od prodaje proizvoda.

U 1956 dohodak van gazdinstva iznosio je preko 1/4, a u 1957 preko 1/5 ukupnog dohotka seljačkog domaćinstva. Udeo dohotka van gazdinstva u rodnoj godini je manji, a u nerodnoj godini veći. Prihodi van gazdinstva sastoje se od zarada u društvenim privrednim organizacijama (rudarstvu, industriji, građevinarstvu i dr.), od prevoznitva (kirijašenja), od kućne radinosti i zanatstva. Gotovo 1/4 seljačkih domaćinstava ima jednog ili više privredno aktivnih članova zaposlenih van poljoprivrede.⁴

Dohodak iz nepoljoprivrednih delatnosti ostvaruju gotovo sve kategorije domaćinstava. Čak i domaćinstva sa relativno visokim dohocima imaju potrebu za zaradom van gazdinstva. U domaćinstvima sa dohotkom do 80 hiljada din. dohodak van gazdinstva iznosi 18,6 hiljada din., a u domaćinstvima sa dohotkom preko 960 hiljada din. 161,9 hiljada din. Mada dohodak van gazdinstva raste sa porastom ukupnog dohotka, njegov udeo u ukupnom dohotku opada od 28 % (kod domaćinstava sa dohotkom do 80 hiljada din.) na 14 % (kod domaćinstava sa najvećim dohotkom).

Međutim, visina ovog dohotka znatno varira u pojedinim grupama domaćinstava. Sa porastom veličine poseda znatno opada udeo dohotka van gazdinstva s obzirom da ukupan dohodak raste, a van gazdinstava opada s porastom poseda. Na gazdinstvima do 2 hektara u 1957 dohodak van gazdinstva iznosio je preko 1/3, a na gazdinstvima preko 8 hektara oko 1/10 ukupnog dohotka domaćinstva. Mnoga mala gazdinstva zavisna su u značajnoj meri od dohotka iz nepoljoprivrednih izvora. Domaćinstva sa posedom do 2 hektara imala su u 1956 oko 40% dohotka od nepoljoprivrednih delatnosti.

⁴ Poljoprivredna anketa od 15 januara 1957 Saveznog zavoda za statistiku, Statistički bilten, br. 105.

Dohodak van gazdinstva javlja se kao faktor koji doprinosi ublažavanju razlika u dohocima kod domaćinstava sa različitim veličinom poseda.

Struktura izvora dohotka je različita po narodnim republikama, zavisno od visine dohotka od poljoprivrede i prihoda od nepoljoprivrednih delatnosti (tabela 6).

TABELA 6 — IZVORI DOHOTKA SELJAČKIH DOMAĆINSTAVA
U 1957 — PROSEK PO DOMAĆINSTVU —
(U hiljadama din.)

	Ukupan dohodak domaćinstva	Dohodak od gazdinstva		Dohodak van gazdinstva	
		% od svega ukupnog dohotka	% od svega ukupnog dohotka	% od svega ukupnog dohotka	% od svega ukupnog dohotka
Jugoslavija	359,0	280,8	78	78,2	22
Srbija	359,9	295,3	82	64,6	18
Uža Srbija	362,3	295,0	81	67,3	19
AP Vojvodina	370,3	314,8	85	55,5	15
AKMO	340,7	274,2	80	66,5	20
Hrvatska	337,4	261,0	77	76,4	23
Slovenija	416,2	352,2	85	64,0	15
Bosna i Hercegovina	335,0	236,7	71	98,3	29
Makedonija	366,7	297,9	81	68,8	19
Crna Gora	306,5	184,4	60	122,1	40

OBLIK DOHOTKA. Seljačka domaćinstva dobar deo svojih potreba podmiruju iz sopstvene proizvodnje. Zbog toga značajan deo dohotka u seljačkim domaćinstvima javlja se u naturalnom obliku, zavisno od visine dohotka i novčanih prihoda van gazdinstva.⁵

Kako seljačka domaćinstva svojom proizvodnjom podmiruju više od polovine svojih potreba koje ne variraju mnogo iz godine u godinu (tj. nezavisno od rodosti godine zadržavaju se na približno istom nivou), udeo dohotka u naturi varira zavisno od rodosti godine (mada na ovaj udeo utiče i visina zaliha poljoprivrednih proizvoda). U nerodnoj godini udeo dohotka u naturi je veći, a u rodnoj manji. U 1956 dohodak u naturi činio je 50%, a u 1957 — 48% od ukupnog dohotka seljačkih domaćinstava. Prema dohotku prosečno seljačko domaćinstvo je pola naturalno a pola novčano.

Učešće dohotka u naturi i novcu u ukupnom dohotku seljačkih domaćinstava različito je po narodnim republikama. To je uslovljeno mnogobrojnim faktorima, pre svega visinom i strukturom ukupne i robne proizvodnje, brojnošću članova domaćinstva i visinom prihoda van gazdinstva (tabela 7).

TABELA 7 — OBLICI DOHOTKA SELJAČKIH DOMAĆINSTAVA
U 1957 — PROSEK PO DOMAĆINSTVU —
(U hiljadama din.)

	Ukupan dohodak domaćinstva	Dohodak u naturi		Dohodak u novcu	
		svega	% od ukupnog dohotka	svega	% od ukupnog dohotka
Jugoslavija	359,0	174,2	48	184,8	52
Srbija	359,9	194,1	48	165,8	52
Uža Srbija	362,3	203,7	56	158,6	44
AP Vojvodina	370,3	156,2	42	214,1	58
AKMO	340,7	209,6	61	131,1	39
Hrvatska	337,4	147,5	44	189,9	56
Slovenija	416,2	199,4	48	216,8	52
Bosna i Hercegovina	335,0	178,1	53	156,9	47
Makedonija	366,7	166,7	45	200,0	55
Crna Gora	306,5	147,6	48	158,9	52

Sa porastom ukupnog dohotka opada udeo dohotka u naturi. U domaćinstvima sa dohotkom do 80.000 din. udeo dohotka u naturi iznosio je 60%, a u domaćinstvima sa dohotkom preko 960.000 din. 45%. Domaćinstva sa

⁵ Dohodak u naturi sačinjava vrednost potrošnje sopstvenih proizvoda za ishranu, drveta i ostalih proizvoda koja domaćinstva troše za svoje potrebe. Time je značajan deo poljoprivredne proizvodnje isključen iz novčane privrede. To ima velike reperkusije na celokupnu privredu zemlje, a takođe je od naročito značaja za razvoj tržišta, njegov obim i strukturu.

manjim dohocima imaju relativno veći udeo dohotka u naturi — što je domaćinstvo siromašnije, to je veća njegova »naturalnost«

Od ukupnog dohotka u novcu seljačkog domaćinstva koji u proseku za Jugoslaviju iznosi 184.800 din., dohodak od poljoprivredne delatnosti iznosi 112.900 din. (61%), a dohodak van gazdinstva 72.900 din. (39%). To učešće znatno varira po narodnim republikama, zavisno od tržišnosti proizvodnje i prihoda od nepoljoprivrednih delatnosti (tabela 8).

TABELA 8 — DOHODAK U NOVCU SELJAČKIH DOMAĆINSTAVA U 1957 — PROSEK PO DOMAĆINSTVU —

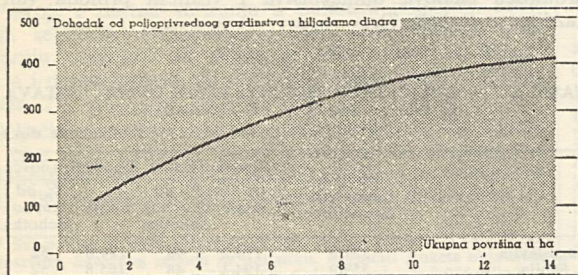
(U hiljadama din.)

	Ukupan dohodak u novcu	Od gazdinstva		Van gazdinstva	
		svega	% od ukupnog dohotka u novcu	svega	% od ukupnog dohotka u novcu
Jugoslavija	184,8	112,9	61	71,9	39
Srbija	165,8	110,4	66	55,4	34
Uža Srbija	158,6	104,1	65	54,5	35
AP Vojvodina	214,1	160,6	75	53,5	25
AKMO	131,1	70,8	54	60,3	46
Hrvatska	189,9	115,8	61	74,1	39
Slovenija	216,8	155,2	72	61,6	28
Bosna i Hercegovina	156,9	67,0	43	89,9	57
Makedonija	200,0	139,6	70	60,4	30
Crna Gora	158,9	45,3	28	113,6	72

VELIČINA POSEDA I DOHODAK. Veličina zemljišnog poseda⁶ je jedan od osnovnih faktora koji utiče na visinu dohotka seljačkog domaćinstva.

Između dohotka i ukupne površine gazdinstva postoji velika zavisnost. Sa porastom zemljišnog poseda gazdinstva raste i dohodak. Međutim, u nekim slučajevima postoje izvesna odstupanja, jer sva »mala« gazdinstva po površini zemljišnog poseda nisu obavezno i domaćinstva sa niskim dohotkom, kao što ni sva »velika« gazdinstva po površini nisu obavezno i domaćinstva sa visokim dohotkom. Od ukupnog broja gazdinstava sa posedom do 2 hektara, 3% pripadalo je u 1956 grupi gazdinstava sa dohotkom preko 400.000 din., a istovremeno od ukupnog broja gazdinstava sa posedom preko 8 hektara — 10% pripadalo je grupi gazdinstava sa dohotkom do 200.000 dinara.

GRAFIKON 1 — DOHODAK I UKUPNA POVRŠINA GAZDINSTAVA 1956

Dohodak od gazdinstva po hektaru u odnosu na veličinu poseda je u obrnutoj razmeri. S porastom površine gazdinstva opada dohodak po hektaru (tabela 9).

TABELA 9 — INDEKSI VELIČINE POSEDA I DOHOTKA U 1956

Grupe domaćinstava prema veličini poseda	Prosečna površina poseda	Dohodak od poljoprivrede po domaćinstvu po hektaru	
Do 2 hektara	100	100	100
2 — 3 „	175	130	74
3 — 5 „	270	172	63
5 — 8 „	410	220	51
Preko 8 „	770	282	35

⁶ Pod veličinom zemljišnog poseda podrazumeva se ukupna vlastita površina domaćinstva.

Manja gazdinstva ostvaruju u proseku veće dohotke po hektaru, jer više usmeravaju proizvodnju na intenzivne kulture i relativno su snabdevenija stokom i radnom snagom (tabela 10).

TABELA 10 — POKAZATELJI INTENZIVNOSTI GAZDINSTAVA

Grupe domaćinstava prema veličini poseda	% od ukupne površine			Na 100 ha ukupne površine		
	orance	povrće	vinogradi	goveda	ovce	svinje
Ukupno	47	8	2,3	37	79	31
Do 2 hektara	59	12	4,4	67	150	52
2 — 3 „	58	9	3,0	63	118	46
3 — 5 „	57	8	2,7	50	96	40
5 — 8 „	51	7	2,3	41	87	36
Preko 8 „	34	8	1,5	32	76	26

Domaćinstva sa malim posedom, iako imaju veći dohodak po hektaru, ne mogu obezbediti potrebna sredstva za život svojih članova sa sopstvenog gazdinstva, već su upućena na pribavljanje sredstava za život van poljoprivrede, i to u znatno većoj meri nego što to čine domaćinstva sa većim posedom. Međutim, i pored toga potrošnja po članu je u malim domaćinstvima — u poređenju sa domaćinstvima sa većim posedom — niža (tabela 11).

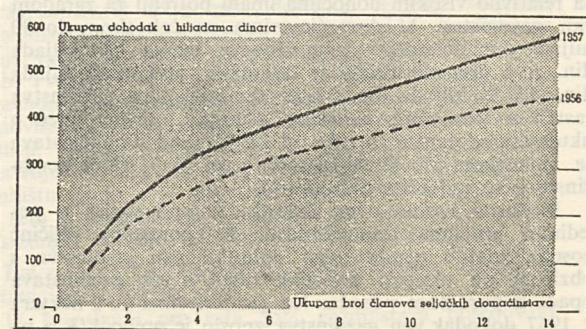
TABELA 11 — INDEKSI DOHOTKA, BROJA ČLANOVA I POTROŠNJE U 1957

Grupe domaćinstava prema veličini poseda	Dohodak od poljoprivrede po hektaru	Broj članova domaćinstva po hektaru	Dohodak van gazdinstva po članu	Potrošnja domaćinstva po članu
Preko 8 hektara	100	100	100	100
8 — 5 „	150	200	110	88
5 — 3 „	190	280	136	86
3 — 2 „	225	400	150	81
Ispod 2 „	310	660	203	82

STANOVNIŠTVO I DOHODAK. Broj članova domaćinstva⁷ je, pored zemljišnog poseda, takođe važan faktor koji utiče na visinu dohotka seljačkih domaćinstava. Sa porastom broja članova raste i ukupan dohodak domaćinstava, jer imaju brojniju radnu snagu koja stvara dohodak.

Međutim, s povećanjem broja članova domaćinstva opada dohodak po članu, jer obično broj članova raste brže od dohotka domaćinstva. To pokazuje upoređenje broja članova sposobnih za rad i dohotka (tabela 12).

GRAFIKON 2 — DOHODAK I UKUPAN BROJ ČLANOVA DOMAĆINSTAVA

U domaćinstvima sa 11 i više članova sposobnih za rad, prosečan dohodak po članu je manji za oko 3 puta od proseka u domaćinstvima sa jednim članom.

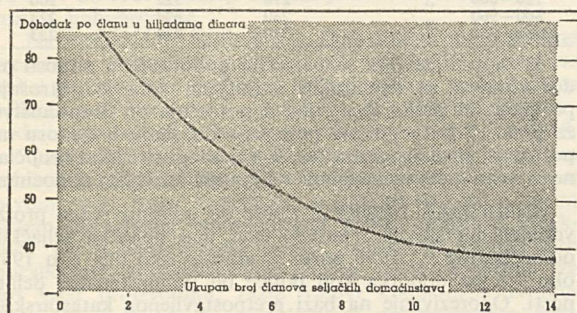
⁷ Ukupan broj članova domaćinstva koji žive na gazdinstvu bez obzira na zanimanje i mesto zaposlenja.

TABELA 12 — INDEKSI BROJA ZA RAD SPOSOBNIH ČLANOVA* I DOHOTKA U 1957

Grupe domaćinstava prema broju za rad sposobnih članova	Broj za rad sposobnih članova po domaćinstvu	Ukupan dohodak	
		prosek po domaćinstvu	prosek po članu sposobnom za rad
1 član	100	100	100
2 člana	200	173	86
3 "	300	199	66
4 "	400	246	62
5 članova	500	258	52
6 "	600	280	47
7 "	700	325	46
8 "	800	344	43
9 "	900	392	43
10 "	1.000	400	40
11 i više članova	1.240	425	34

* Članovi od 15 do 64 godine.

GRAFIKON 3 — DOHODAK PO ČLANU I ČLANOVI DOMAĆINSTAVA 1956

Prosečan dohodak po članu seljačkih domaćinstava različit je u pojedinim republikama usled razlika u produktivnosti rada, brojnosti članova domaćinstava i nejednakih mogućnosti zapošljavanja van poljoprivrede.

Najveći prosečni dohodak od gazdinstva po članu imaju seljačka domaćinstva u Vojvodini i Sloveniji, a najmanji u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Kosovsko-Metohijskoj Oblasti. Najveće dohotke iz nepoljoprivrednih delatnosti po članu ostvaruju u proseku domaćinstva u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori (tabela 13).

TABELA 13 — DOHODAK PO ČLANU SELJAČKIH DOMAĆINSTAVA U 1957

(U hiljadama din.)

	Ukupan dohodak po članu		Dohodak od gazdinstva po članu		Dohodak van gazdinstva po članu	
	svaga	indeks	svaga	indeks	svaga	indeks
Jugoslavija	65,3	100	51,1	100	14,2	100
Srbija	63,1	96	51,8	102	11,3	80
Uža Srbija	64,7	99	52,7	103	12,0	82
AP Vojvodina	92,6	141	78,7	154	13,9	98
AKMO	41,5	63	33,4	66	8,1	57
Hrvatska	71,8	109	55,5	108	16,3	114
Slovenija	90,5	138	76,6	150	13,9	98
Bosna i Hercegovina	50,0	76	35,3	69	14,7	104
Makedonija	56,4	86	45,8	90	10,6	75
Crna Gora	50,2	77	30,2	58	20,0	142

S obzirom na nasleđenu nisku produktivnost i visok procenat poljoprivrednog stanovništva, i pored značajnih ulaganja zajednice, — dohodak po članu seljačkih domaćinstava je u Kosovsko-Metohijskoj Oblasti u 1956 za 30% niži, a u 1957 za 37% od jugoslovenskog proseka.

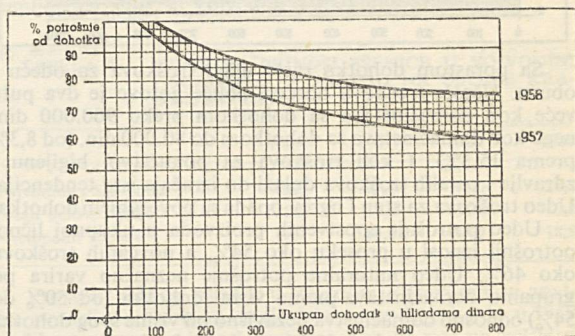
LIČNA POTROŠNJA I DOHODAK. Seljačka domaćinstva veliki deo svog dohotka troše na ličnu potrošnju. Preko 70% dohotka odlazi za lične potrebe domaćinstva, a ostatak za podmirenje ostalih potreba i obaveza (porez, investicije, uštede). Najveći deo lične potrošnje, preko 65%

ide na ishranu, koja se nezavisno od rodosti godine zadržava približno na istom nivou.⁸

Uzroci neelastičnosti u ishrani su pre svega u relativno niskom dohotku i potrošnji. Zato u potrošnji hrane nema velikih oscilacija između povoljnih i nepovoljnih godina. Samim tim i kod ukupne lične potrošnje nema po godinama velikih varijacija.

Potrošnja domaćinstva iznosila je u 1956 — 85%, a u 1957 — 71% od ukupnog dohotka seljačkih domaćinstava. Visoko učešće lične potrošnje u ukupnom dohotku seljačkih domaćinstava ukazuje na njihovu slabu akumulativnu sposobnost. U godinama nižeg dohotka to učešće još više raste, jer je potrošnja u odnosu na ukupni dohodak relativno neelastična. Učešće lične potrošnje u ukupnom dohotku seljačkih domaćinstava znatno varira u zavisnosti od visine dohotka.

GRAFIKON 4 — DOHODAK I LIČNA POTROŠNJA

Domaćinstva sa dohotkom do 160.000 din. utroše gotovo ceo dohodak na ličnu potrošnju. U ostalim domaćinstvima s povećanjem dohotka smanjuje se udeo lične potrošnje, tako da je on kod domaćinstava sa najvećim dohotkom (preko 700.000 din.) iznosio u 1956 oko 3/4, a u 1957 oko 2/3 dohotka. Između udela lične potrošnje i visine dohotka seljačkih domaćinstava postoji negativna korelaciona zavisnost.

Najveći deo lične potrošnje predstavlja ishrana (oko 65%), zatim odeća i obuća (oko 14%) i stan i ogrev (oko 9%). Struktura lične potrošnje različita je po grupama domaćinstava prema dohotku (tabela 14).

TABELA 14 — STRUKTURA LIČNE POTROŠNJE U 1957

Grupe domaćinstava prema dohotku	Ukupna lična potrošnja po domaćinstvima u hiljadama dinara	% ukupne potrošnje							
		ishrana	duvan	odeća i obuća	stan i ogrev	pokućstvo	higijena i zdravje	ostalo	
Ukupno	253,0	64,8	2,2	14,2	8,9	3,6	2,0	4,3	
Do 80 hiljada din.	81,7	70,1	1,4	8,3	14,4	1,6	1,6	2,6	
80—160 "	125,6	69,9	2,5	9,3	12,4	1,7	2,0	2,2	
160—240 "	170,1	67,8	2,4	11,8	10,7	2,6	1,9	2,8	
240—320 "	216,0	66,2	2,5	13,3	9,3	3,0	1,9	3,9	
320—400 "	252,8	65,7	2,4	13,8	8,9	3,4	1,9	3,9	
400—480 "	303,7	64,5	2,3	14,8	8,6	4,0	2,2	4,6	
480—560 "	338,6	63,0	2,0	15,8	8,5	4,2	2,0	4,5	
560—640 "	388,3	63,0	1,9	16,2	7,3	4,2	1,8	5,6	
640—720 "	412,0	61,3	2,0	15,6	8,0	4,9	2,1	6,1	
720—800 "	427,6	60,5	2,0	16,4	7,2	5,5	2,1	6,3	
800—960 "	513,8	62,7	1,7	15,0	6,4	6,8	2,1	5,3	
Preko 960 "	596,3	60,0	1,4	15,3	7,1	6,4	2,5	7,3	

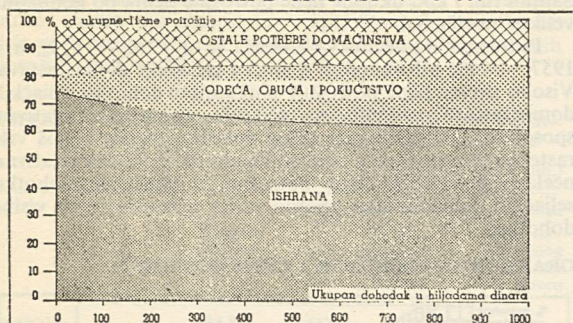
Sa porastom dohotka raste i ukupna lična potrošnja kao i vrednost utrošenih namirnica, duvana, odeće i obuće. Međutim, učešće pojedinih elemenata u ukupnoj potrošnji različito je, zavisno od visine dohotka.

Udeo ishrane u strukturi lične potrošnje opada sa povećanjem dohotka od 70% (kod domaćinstava sa dohotkom do 80.000 din.) na 60% kod najveće grupe dohotka. Iako troškovi ishrane apsolutno rastu sa porastom dohotka,

* Potrošnja pšeničnog i kukuruznog brašna od 1953 do 1957 varira neznatno, i to pšenica od 209 do 200 kg, a kukuruz od 73 do 70 kg prosečno po jednom članu seljačkih domaćinstava.

njihov udeo opada za čitavih 10% od najmanje do najveće grupe dohotka. Visina dohotka i procenat udela ishrane su u negativnoj korelaciji.⁹

GRAFIKON 5 — DOHODAK I STRUKTURA LIČNE POTROŠNJE SELJAČKIH DOMAĆINSTAVA U 1957

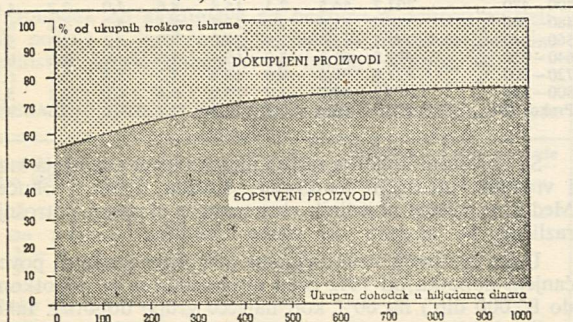

Sa porastom dohotka raste udeo troškova za odeću i obuću. Učešće troškova odeće i obuće gotovo je dva puta veće kod domaćinstava sa dohotkom preko 960.000 din. nego kod domaćinstava sa dohotkom do 80.000 din. (od 8,3% prema 15,3%). I kod troškova za pokućstvo, higijenu i zdravlje i ostalih troškova dolazi do izražaja ista tendencija. Udeo troškova za stan i ogrev opada sa povećanjem dohotka.

Udeo potrošnje sopstvenih proizvoda u ukupnoj ličnoj potrošnji iznosi u proseku oko 54%, a novčanih troškova oko 46%. Udeo prirodne potrošnje neznatno varira po grupama domaćinstava prema visini dohotka (od 50% do 54%) odnosno domaćinstva nezavisno od visine svog dohotka troše za lične potrebe relativno jednak deo iz vlastite proizvodnje. Udeo potrošnje sopstvenih proizvoda u ukupnoj ličnoj potrošnji ne smanjuje se s povećanjem dohotka seljačkih domaćinstava, s obzirom na činjenicu da domaćinstva sa većim dohotkom u proseku imaju više članova odnosno veću potrošnju, pre svega namirnica, — koja uglavnom potiče iz vlastite proizvodnje. Brojnost članova domaćinstva u proseku prvenstveno nameće potrebu proizvodnje za ishranu domaćinstva. Od ukupnog dohotka seljačkih domaćinstava svega oko 30% je novčani dohodak od gazdinstva. To pokazuje da je tržišnost kod njih sekundarnog značaja (u proseku za sva domaćinstva). Međutim, tržišnost je manja kod manjih poseda, ali kod pojedinih domaćinstava tržišnost se znatno razlikuje od prosečnih tendencija po grupama zavisno od strukture proizvodnje i područja.

Udeo potrošnje namirnica iz sopstvene proizvodnje u ukupnim troškovima za ishranu iznosi 70% u proseku za sva domaćinstva. Međutim, sa porastom dohotka raste udeo prirodne potrošnje. U domaćinstvima sa dohotkom do 80.000 din., potrošnja namirnica iz vlastite proizvodnje iznosi 57% ukupnih troškova ishrane, a u domaćinstvima sa dohotkom preko 960.000 din. 76%.

GRAFIKON 6 — DOHODAK I IZVORI ISHRANE (NATURALNOST ISHRANE SELJAČKIH DOMAĆINSTAVA) 1957

* Time i je na primeru seljačkih domaćinstava u Jugoslaviji potvrđen poznati zakon po kome sa porastom dohotka opada relativni udeo troškova ishrane u ukupnoj ličnoj potrošnji i, obrnuto, sa sniženjem — relativno raste.

Domaćinstva sa većim dohotkom bolje podmiruju svoje potrebe u ishrani iz sopstvene proizvodnje. Domaćinstva sa dohotkom preko 960.000 din. imaju za oko 2,5 puta više oranice po članu nego domaćinstva sa dohotkom do 80.000 din.

Ukupna potrošnja po članu pokazuje značajne varijacije u pojedinim grupama domaćinstava po dohotku. Sa porastom dohotka domaćinstva raste i prosečna potrošnja po članu (tabela 15).

TABELA 15 — INDEKSI LIČNE POTROŠNJE I BROJA ČLANOVA U 1957

Grupe domaćinstava prema dohotku	Broj članova	Lična potrošnja	
		prosek po domaćinstvu	prosek po članu
Do 80 hiljada din.	100	100	100
80—160 „	145	155	104
100—240 „	174	210	116
240—320 „	190	262	145
320—400 „	215	312	146
400—480 „	230	371	160
480—560 „	246	415	170
560—640 „	258	476	184
640—720 „	258	510	196
720—800 „	270	522	200
800—960 „	280	627	223
Preko 960 „	330	730	223

U domaćinstvima sa najvećim dohotkom u odnosu na domaćinstva sa najmanjim dohotkom veća je potrošnja po članu za preko dva puta, a potrošnja po domaćinstvu za preko 7 puta. Manja potrošnja po članu u odnosu na potrošnju po domaćinstvima dolazi zbog toga što i broj članova raste u domaćinstvima od manjih ka većim dohocima.

DOHODAK I POREZ. Porez od poljoprivredne proizvodnje¹⁰ predstavlja relativno mali deo dohotka seljačkih domaćinstava. U 1956 porez je iznosio oko 9%, a u 1957 oko 7% od dohotka koji potiče od poljoprivredne delatnosti. Oporezivanje na bazi pretpostavljenog katastarskog prihoda a ne ostvarenog dohotka uslovljava različito procentualno učešće poreskih davanja, u zavisnosti od rodnosti godine i kretanja cena (tabela 16).

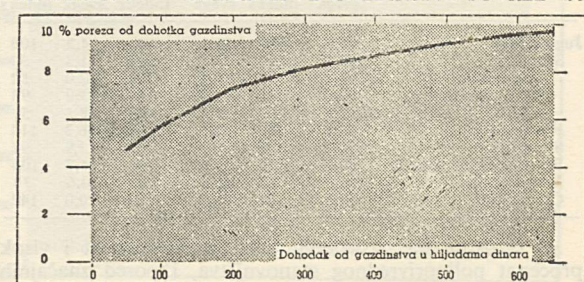
TABELA 16 — RASPORED ZEMLJIŠTA, DOHOTKA OD GAZDINSTVA I POREZA MEĐU SELJAČKIM DOMAĆINSTVIMA

Grupe domaćinstava prema dohotku*	1956			1957		
	zemljište	dohodak	porez	zemljište	dohodak	porez
Ukupno	100	100	100	100	100	100
»Mala«	20	17	14	19	15	12
»Srednja«	49	51	47	48	48	44
»Velika«	31	32	39	33	37	44

* Vidi napomenu ispod table 3.

Udeo »malih« i »srednjih« domaćinstava u ukupnom porezu od poljoprivrede u 1956 i 1957 je manji od udela »velikih« domaćinstava, u odnosu na njihovo učešće u ukupnom zemljištu i dohotku.

GRAFIKON 7 — DOHODAK OD GAZDINSTVA I POREZ 1957

U odnosima poreza i dohotka seoskih domaćinstava vidi se dejstvo oporezivanja po progresivnim stopama. S povećanjem dohotka raste i učešće uplaćenog poreza.

IZVOR: Anketa o seljačkim gazdinstvima Saveznog zavoda za statistiku, objavljena u Statističkom biltenu, br. 113 i 138.

Ing. A. S. — P. M.

¹⁰ Uplaćeni porez na dohodak od poljoprivrede, opštinski prizir i takse na imovinu, kao i porez na promet vina i rakije.

PROIZVODNJA BELIH ŽITA U 1959 GODINI

Proizvodnja belih žita: pšenice, raži, ječma i ovasa u 1959, iznosi, prema prethodnim procenama,¹ 5.270.000 t i predstavlja rekordnu proizvodnju u istoriji jugoslovenske poljoprivrede.

Od toga na pšenicu otpada 4.030.000 t (77%), na raž 267.000 t (5%), na ječam 571.000 t (11%) i na ovas 402.000 t (7%).

Postignuta proizvodnja je najvećim delom rezultat unapređenja i modernizacije poljoprivredne proizvodnje, koja se bržim tempom počela odvijati od 1957 — prve godine Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 godine,² u kome je dat naročiti akcenat na razvoj poljoprivrede.

Na proizvodnju belih žita u 1959 uticale su i povoljne vremenske prilike. Ali one nisu bile odlučujući faktor, jer je i u prošlosti bilo godina sa vrlo povoljnim atmosferskim prilikama, a postignuti rezultati u poljoprivrednoj proizvodnji nisu bili ni približni rekordnoj proizvodnji u 1959.

Odlučujući uticaj na proizvodnju belih žita, kao i na celokupnu poljoprivrednu proizvodnju u 1959 imali su u prvom redu nove koncepcije u proizvodnji žita, zatim sistem upravljanja proizvodnjom preko radničkih kolektiva, način nagrađivanja preko jedinice proizvoda koji obezbeđuje zainteresovanost svakog člana kolektiva za što veću proizvodnju, razni vidovi kooperacija zemljoradničkih zadruga sa individualnim proizvođačima, čime društvena sredstva postaju pristupačnija individualnim proizvođačima i omogućuju organizovanje moderne proizvodnje, povoljna situacija na tržištu, kao i mehanizacija i modernizacija poljoprivrede, primena savremenih agrotehničkih mera, upotreba kvalitetnog semena i veštačkog đubriva.

Kretanje požetih površina, ukupnog i prosečnog prinosa pšenice, raži, ječma i ovasa od 1950 do 1959 prikazuje tabela 1.

Požete površine povećane su u 1959 u odnosu na izrazito sušnu 1956 od 2.598.000 ha na 3.087.000 ha ili 119%. Od 3.087.000 hektara požetih površina u 1959 na pšenicu otpada 2.130.000 hektara (69%), na raž 237.000 hektara (7%), na ječam 379.000 hektara (13%) i na ovas

341.000 hektara (11%). U odnosu na 1958 požete površine u 1959 pod raži, ječmom i ovsom nešto su se smanjile, a površine pod pšenicom povećale.

Prosečni prinosi pšenice, raži, ječma i ovasa u periodu od 1950 do 1959 znatno su oscilirali. Dok je u 1954 prosečni prinos pšenice po hektaru bio 7,5 mtc u 1959 iznosi 18,9 mtc po hektaru, što predstavlja razliku od 11,4 mtc po hektaru (ili 252%). Prosečan prinos raži iznosio je u 1954 6,9 mtc po hektaru, a u 1959 — 11,3 mtc po hektaru, ječma u 1954 — 7,6 mtc po hektaru, a u 1959 — 15,1 mtc po hektaru i ovasa u 1950 — 5,0 mtc po hektaru, a u 1959 — 11,8 mtc po hektaru.

PROIZVODNJA PŠENICE U 1959

Primenom savremenih agrotehničkih mera, postignuti su izrazito visoki prinosi pšenice u žitorodnim rejonima zemlje, naročito u Vojvodini i Slavoniji (tabela 2).

TABELA 2 — PROSEČNI PRINOSI PŠENICE U VOJVODINI I SLAVONIJI U ODNOSU NA OSTALE KRAJEVE ZEMLJE

	1956	1957	1958	1959
Vojvodina i Slavonija	13,0	19,5	15,0	25,7
Ostali delovi FNRJ	8,5	14,0	11,0	15,9
Nacionalni prosek	9,2	15,8	12,3	18,9

Prosečni prinosi pšenice u Vojvodini i Slavoniji su znatno porasli u odnosu na ostale delove zemlje, tako da u 1959 razlika u prinosima iznosi prosečno oko 10 mtc po hektaru

GRAFIKON 1 — PROSEČNI PRINOSI PŠENICE PO REJONIMA

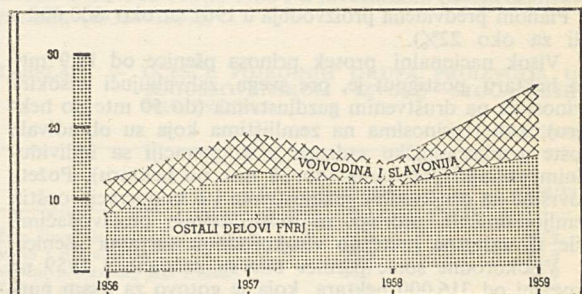

TABELA 1 — POŽETE POVRŠINE, UKUPAN I PROSEČAN PRINOS PŠENICE, RAŽI, JEČMA I OVASA OD 1950 DO 1959

	P š e n i c a			R a ž			J e č m a m			O v a s		
	požeta površina u 1.000 ha	ukupan u tonama	prosečan sa 1 ha u mtc	požeta površina u 1.000 ha	ukupan u tonama	prosečan sa 1 ha u mtc	požeta površina u 1.000 ha	ukupan u tonama	prosečan sa 1 ha u mtc	požeta površina u 1.000 ha	ukupan u tonama	prosečan sa 1 ha u mtc
1950	1.790	1.830.000	10,3	256	219.000	8,5	325	266.000	8,2	389	195.000	5,0
1951	1.770	2.280.000	12,9	287	277.000	9,6	331	359.000	10,9	339	293.000	8,6
1952	1.840	1.680.000	9,2	295	225.000	7,6	317	258.000	8,2	334	216.000	6,5
1953	1.890	2.510.000	13,3	298	309.000	10,4	360	458.000	12,7	339	352.000	10,4
1954	1.850	1.380.000	7,5	276	191.000	6,9	331	253.000	7,6	341	233.000	6,8
1955	1.900	2.430.000	12,8	278	263.000	9,5	338	390.000	11,6	321	278.000	8,7
1956	1.620	1.600.000	9,9	252	205.000	8,2	353	344.000	9,7	373	324.000	8,7
1957	1.970	3.100.000	15,8	256	280.000	11,0	408	604.000	14,8	402	484.000	12,0
1958	1.990	2.450.000	12,3	248	241.000	9,7	390	470.000	12,1	347	259.000	7,5
1959	2.130	4.030.000	18,9	237	267.000	11,3	379	571.000	15,1	341	402.000	11,8

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1958, Statistički godišnjak FNRJ, 1959, Kominike Saveznog zavoda za statistiku, br. 65/1959.

¹ Prethodne procene o proizvodnji belih žita objavljene su u Komini-
keu Saveznog zavoda za statistiku, br. 65/1959: »Očekivani prinosi
raznih useva i voća u 1959 godini«.

² Uspeši postignuti u prvim godinama Društvenog plana privrednog
razvoja Jugoslavije na polju modernizacije i unapređenja poljoprivredne
proizvodnje vide se, pored ostalog, i iz povećanja broja traktora koji je

u 1957 i 1958 do 1959 porastao za 11.800 komada, kao i u povećanoj
potrošnji veštačkih đubriva koja je u 1956 iznosila 448.000 t, a u
1958 982.213 t. U 1957 i 1958 takođe su se povećale i površine zasejane
visokorodnim sortama pšenice: u 1957 one su iznosile 40.000 hektara, a
u 1958 316.000 hektara. Podaci: »Statistički godišnjak FNRJ«, 1959.

Indeks ukupne proizvodnje pšenice u 1959 u odnosu na 1957, kao prvu najrodniju godinu posle rata, iznosi 130%, a indeks prosečnog prinosa 120%. U odnosu na 1958 indeks ukupnog prinosa u 1959 iznosi 164%. Najveći porast proizvodnje pšenice postignut je u 1959 u odnosu na 1957 u Vojvodini (141% sa prosečnim prinosom po hektaru od 25,6 mtc), Bosni i Hercegovini (140%), Makedoniji (133%) i Srbiji (131%) (tabela 3).

TABELA 3 — POŽETE POVRŠINE, UKUPAN I PROSEČAN PRINOS PŠENICE U 1959 PO NARODNIM REPUBLIKAMA

	Prinos			Indeks ukupnog prinosa				
	Požeta površina u 1.000 ha	ukupan u tona	prosečan sa 1 ha u mtc	100	100	100	100	100
				1949	1958	1951	1955	1957
Jugoslavija	2.130	4.030.000	18,9	185	196	130	164	
Srbija	1.270	2.580.000	20,4	186	194	131	185	
Uža Srbija	672	1.150.000	17,2	181	187	125	188	
AP Vojvodina	499	1.280.000	25,6	190	199	141	186	
AKMO	96	150.000	15,7	190	215	107	157	
Hrvatska	424	824.000	19,4	184	204	125	135	
Slovenija	58	101.000	17,4	143	165	112	107	
Bosna i Hercegovina	243	313.000	12,9	188	185	140	163	
Makedonija	129	198.000	15,4	194	226	133	131	
Crna Gora	6	9.520	14,7	162	164	153	141	

Podaci: Kominike SZS, br. 65/1959.

Od ukupne jugoslovenske proizvodnje pšenice u 1959 na Srbiju otpada 2,580.000 t (64%), od toga na Vojvodinu 1,280.000 t (32%) i na Hrvatsku 824.000 t (20%).

Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 predviđena je proizvodnja hlebnih žita u 1961 u količini od 3,500.000 t. Međutim, već 1959 premašena je Planom predviđena proizvodnja u 1961 za oko 800.000 t (ili za oko 22%).

Visok nacionalni prosek prinosa pšenice od 18,9 mtc po hektaru postignut je, pre svega, zahvaljujući visokim prinosima na društvenim gazdinstvima (do 50 mtc po hektaru), kao i prinosima na zemljištima koja su obrađivale opšte zemljoradničke zadruge u kooperaciji sa individualnim poljoprivrednicima (do 35 mtc po hektaru). Požete površine na društvenim gazdinstvima i u kooperaciji opštih zemljoradničkih zadruga sa individualnim proizvođačima bile su zasejane pretežno visokorodnim sortama pšenice.

Visokorodne sorte pšenice bile su zasejane u 1959 na površini od 316.000 hektara, koja je gotovo za osam puta veća od površine u 1957. Visokorodnim sortama pšenice bilo je zasejano oko 15% ukupnih površina koje su dale oko 30% ukupne proizvodnje pšenice u 1959.

Očekuje se da će u 1959/1960 u odnosu na 1958/1959 biti udvostručene površine zasejane visokorodnim sortama pšenice.

TABELA 6 — UVOZ PŠENICE I BRAŠNA

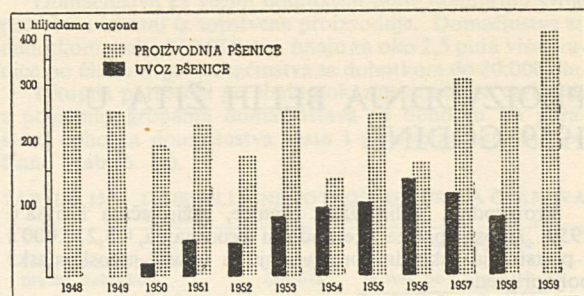
	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Pšenica	8.960	46.600	433.000	758.000	832.000	975.000	1,323.000	1,103.000	739.000
Brašno	30	87.680	110.760	5.470	—	—	2.960	43.480	58.800

Podaci: Statistički bilten, br. 129/1957, izdanje Saveznog zavoda za statistiku.

Proizvodnja hlebnih žita u 1959 od oko 4,300.000 t sa preostalim rezervama iz proizvodnje u 1958 i uvoza zadovoljiće svu potrebu zemlje. Zbog toga je Savezno izvršno veće donelo odluku da se u 1959 ne uvozi pšenica.

S obzirom na sadašnji stepen razvitka poljoprivrede i ulaganja koja se predviđaju za njenu modernizaciju i

GRAFIKON 2 — PROIZVODNJA I UVOZ PŠENICE 1948—1949

Nacionalni prosek prinosa visokorodnih sorti pšenice iznosi 37,9 mtc po hektaru, dok je prosečni prinos ostalih sorti pšenice samo 15,6 mtc po hektaru (tabela 4).

TABELA 4 — POŽETE POVRŠINE, UKUPAN I PROSEČAN PRINOS VISOKORODNIH SORTI PŠENICE U 1959 PO NARODNIM REPUBLIKAMA

	Požeta površina u 1.000 ha	Prinos	
		ukupan u tona	prosečan sa 1 ha u mtc
Jugoslavija	316	1,200.000	37,9
Srbija	175	733.000	41,8
Uža Srbija	45	167.000	36,9
AP Vojvodina	124	550.000	44,2
AKMO	6	16.400	28,1
Hrvatska	89	312.000	35,2
Slovenija	8	21.900	27,5
Bosna i Hercegovina	14	47.500	33,9
Makedonija*	29	80.000	28,0
Crna Gora	1	125	22,0

Podaci: Kominike Saveznog zavoda za statistiku, br. 65/1959.

* Procena Saveznog zavoda za statistiku.

Prosečnim prinosom pšenice od 18,9 mtc po hektaru u 1959 Jugoslavija se uvrstila u red zemalja sa poljoprivrednom proizvodnjom na višem nivou (tabela 5).

TABELA 5 — NACIONALNI PROSECI PRINOSA PŠENICE U NEKIM ZEMLJAMA (u mtc)

	1954	1955	1956	1957	1958
Italija	15,2	19,6	17,8	17,3	...
Austrija	19,0	20,5	21,3	22,2	20,4
Belgija	31,0	37,2	31,4	35,9	36,8
Francuska	23,5	22,8	20,7	23,5	20,4

Podaci: Nacionalni statistički godišnjaci pomenutih zemalja i Mesečni bilten FAO, br. 6 i 11 za 1958.

Dosadašnja proizvodnja hlebnih žita nije bila dovoljna za podmirenje domaćih potreba. Deficit je nadoknađivan uvozom. U 1956, 1957 i 1958 uvoženo je godišnje oko 1,000.000 t pšenice (tabela 6).

(U tona)

unapređenje u narednim godinama, računa se da je Jugoslavija počev od 1959 u osnovi prestala biti uvoznik hlebnih žita i da je samim tim rešen jedan od krupnih problema privrede uopšte.

Ing. M P.

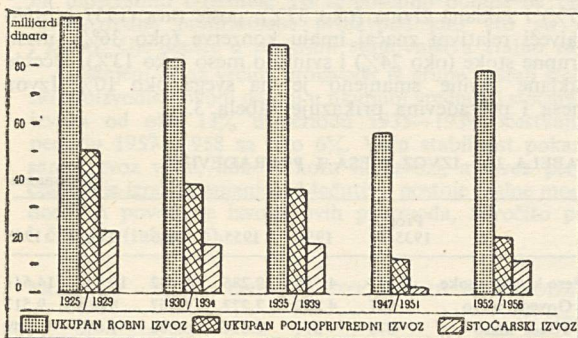
IZVOZ STOČARSKIH PROIZVODA I PRERAĐEVINA

Izvoz stočarskih proizvoda veoma je značajan za jugoslovensku privredu. U periodu pre Drugog svetskog rata u ukupnom obimu jugoslovenskog izvoza robe izvoz stočarskih proizvoda je učestvovao sa više od 20%, u periodu 1952—1956 oko 14%, a u 1957 i 1958 (na bazi tekućih cena) 12,7%, odnosno 9,9%.

U 1957, naprimer, jedino su obojeni metali i drvna industrija, kao pojedinačne grane, imale po procentualnom učešću u ukupnom izvozu robe veći značaj od stočarstva.

Dugoročno posmatrano, jugoslovenski izvoz stočarskih proizvoda, kao i izvoz ostalih poljoprivrednih proizvoda, ispoljio je još u periodu između dva rata tendenciju postepenog opadanja. Zbog gubitaka u stočnom fondu tokom rata i posebnih uslova za poljoprivrednu proizvodnju u posleratnim godinama došlo je do naglog smanjenja celog poljoprivrednog izvoza. Međutim, od 1952 i 1953 izvoz stočarskih proizvoda se postepeno ali stalno povećava (grafikon 1 i 2).

GRAFIKON 1 — OBIM I ODNOS UKUPNOG JUGOSLOVENSKOG IZVOZA ROBE, IZVOZA POLJOPRIVREDNIH I IZVOZA STOČARSKIH PROIZVODA U PETOGODIŠNJIH PROSECIMA*

* Izračunato na bazi cena u 1955.

Smanjenje izvoza stočarskih proizvoda, kao i izvoza poljoprivrednih proizvoda u celini, opšta je pojava i tendencija u razvoju ne samo naše, nego i svetske trgovine, povezana s odgovarajućim promenama u strukturi privrede, tj. sve većim učešćem industrijskih na račun poljoprivrednih proizvoda. Proces ovakve strukturalne izmene u proizvodnji i trgovini naročito je intenzivan u zemljama koje se, kao naša, nalaze na putu brze industrijalizacije. Međutim, i pored ove opšte tendencije jugoslovenski izvoz stočarskih proizvoda i prerađevina ima dobre perspektive, znatno bolje nego izvoz mnogih drugih poljoprivrednih proizvoda, zbog veoma povoljnih uslova za razvoj stočarstva.

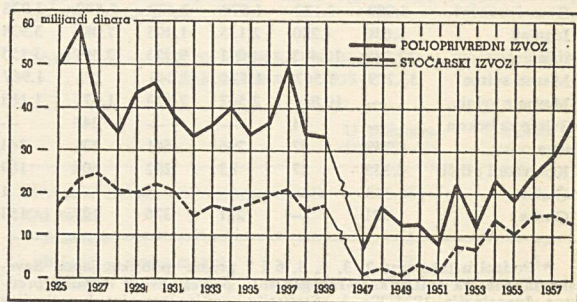
Obim poljoprivrednog izvoza iznosio je u periodu 1947—1951 prosečno godišnje oko 33% obima poljoprivrednog izvoza iz perioda 1935—1939, a obim stočarskog izvoza (samo grana 214) oko 12% obima stočarskog izvoza u periodu 1935—1939. U najpovoljnijoj posleratnoj godini — 1956, ne računajući 1957 i 1958, obim poljoprivrednog izvoza dostigao je oko 66%, a obim izvoza stočarskih proizvoda oko 80% volumena izvoza stočarskih proizvoda i prerađevina u periodu 1935—1939.

Ovakav razvoj izvoza poljoprivrednih i stočarskih proizvoda bio je povezan s kretanjem poljoprivredne, odnosno stočarske proizvodnje i potrošnje ovih proizvoda u zemlji. Do 1952 i 1953 naša poljoprivredna i stočarska proizvodnja nije išla ukorak s potrebama povećanog broja stanovništva

i povećane potrošnje po stanovniku, što se moralo nepovoljno odraziti na izvoz i na uvoz poljoprivrednih proizvoda.¹

Sve je veća potrošnja mesa zbog porasta dohotka po stanovniku i promena u strukturi ishrane stanovništva. To zahteva veću stočarsku proizvodnju za potrebe unutrašnjeg tržišta, ali se tako istovremeno stvaraju i uslovi za izvoz stočarskih proizvoda. Prerađeni stočarski proizvodi (proizvodi klanične i prehranbene industrije) imaju naročiti značaj i perspektivu u jugoslovenskom izvozu stočarskih proizvoda.

GRAFIKON 2 — KRETANJE OBIMA IZVOZA POLJOPRIVREDNIH I STOČARSKIH PROIZVODA OD 1925 DO 1959

* Izračunato na bazi cena u 1955, a za 1957 i 1958 na bazi tekućih cena.

OSNOVNE STRUKTURALNE PROMENE U IZVOZU STOČARSKIH PROIZVODA I PRERAĐEVINA

Najvažnije strukturalne promene u izvozu stočarskih proizvoda pokazuje poređenje učešća pojedinih važnijih grupa proizvoda u ukupnom jugoslovenskom stočarskom izvozu u periodu 1957—1958 i u predratnom petogodišnjem periodu (1935—1939).

TABELA 1 — UČEŠĆE POJEDINIH GRUPA PROIZVODA U JUGOSLOVENSKOM IZVOZU STOČARSKIH PROIZVODA*

	(U procentima)	
	Prosek	
	1935/39	1957/58
Žive životinje za hranu i za rad	46,4	38,2
Meso i prerađevine	28,5	41,9
Mlečni proizvodi, jaja i med	11,7	14,2
Koža i otpaci	8,2	0,4
Tekstilna vlakna životinjskog porekla	1,0	1,8
Druge materije životinjskog porekla	4,2	3,5
Svega	100,0	100,0

Podaci na bazi tekućih cena.

* U 1957 i 1958 ispoljeni su dobri rezultati na polju unapređenja agrarne proizvodnje. Sem toga, ove su dve godine dosta različite u pogledu prinosa, pa daju izvestan prosečan nivo izvoza pojedinih grupa proizvoda.

Najkrupnije promene su: smanjenje učešća živih životinja, a povećanje učešća mesa i prerađevina, i isključenje koža iz jugoslovenskog izvoza.

Povećano učešće mesa i prerađevina na račun stoke pretstavlja opštu pojavu u svetskoj trgovini i prirodnu tendenciju razvoja. Pored ostalog, tome doprinose i sve bolje transportne mogućnosti (hladnjače).

Međutim, promene u okviru pojedinih grupa proizvoda, pre svega u prve tri najvažnije grupe, daju mnogo jasniju predstavu o izmenjivosti celog izvoza stočarskih proizvoda (tabela 2).

¹ U godinama posle Drugog svetskog rata, pored tehničkih masnoća životinjskog porekla, uvožena je u znatnim količinama takođe i svinjska mast za hranu. Uvoz masti iznosio je 50.000 t u 1951, a poslednjih godina i poljarna tendenciju opadanja — oko 42.000 t u 1956, oko 26.000 t u 1957 i oko 22.000 t u 1958. Razvoj stočarstva verovatno će ubrzo dovesti do emancipacije naše zemlje od uvoza masti za hranu. Međutim, i dalje će se uvoziti u izvesnim količinama tehničke masnoće i stoka za priplod.

TABELA 2 — IZVOZ ŽIVE STOKE*

		(U tonama)					
	Prosek 1935/39	1954	1955	1956	1957	1958	
Krupna stoka	32.663	37.787	29.129	44.433	67.764	43.008	
Radna stoka	10.691	2.552	6.574	10.765	23.508	13.758	
Krave	1.207	11.175	4.259	8.380	5.711	1.204	
Bikovi	4.584	4.880	6.819	8.131	8.947	5.170	
Volovi	14.137	15.005	7.304	10.138	16.196	7.882	
Junad	1.352	4.188	4.155	7.019	12.873	13.832	
Telad	692	17	18	—	—	—	
Priplodna stoka	—	—	—	—	529	1.162	
Sitna stoka	8.745	4.402	4.005	4.884	12.962	6.966	
Ovce i ovnovi	3.089	3.122	1.870	3.479	5.880	3.028	
Jagnjad	5.656	1.280	2.135	1.405	7.082	3.938	
Svinje	33.229	12.485	4.091	9.053	2.307	3.155	
Masne svinje	33.229	1.567	1.524	1.243	391	1.967	
Mesnate svinje	—	10.884	2.567	7.810	1.671	1.188	
Svinje za bekoni	—	34	—	—	245	—	
Živina	4.759	27	296	661	531	343	
Kokoške i pilići	4.355	27	85	282	404	189	
Čurke	13	—	—	3	—	1	
Guske	391	—	211	376	127	153	

* Podaci u tabelama 2, 3, 4, 5, 6 i 7 prema publikacijama Saveznog zavoda za statistiku »Petogodišnji prosek izvoza i uvoza predratne Jugoslavije 1935/39« i »Statistika spoljne trgovine Jugoslavije« za 1954, 1955, 1956, 1957 i 1958.

U periodu 1953—1958 izvoz gotovo svih vrsta krupne stoke veći je nego u periodu pre Drugog svetskog rata. Jedino je izvoz volova bio nešto manji, kao i izvoz teladi, koji je sada obustavljen. I pored dosta značajnih oscilacija iz godine u godinu, izvoz krupne stoke ispoljava tendenciju porasta. Prosečni izvoz svih vrsta krupne stoke u periodu 1957—1958 bio je po količini veći od prosečnog izvoza u periodu 1935—1939 gotovo za 70%. Na ovakvo kretanje izvoza krupne stoke uticali su stalni porast proizvodnje govedarstva od 1951 nadalje i povoljni uslovi za plasman krupne stoke na inostranim tržištima, uglavnom zapadnoevropskim. Povećan plasman krupne stoke stimulira veće učešće goveđeg mesa u ukupnoj potrošnji mesa i nedovoljna proizvodnja krupne stoke u većini zapadnoevropskih zemalja. Učešće krupne stoke za hranu u ukupnom izvozu živih životinja povećano je (na bazi tekućih cena) sa oko 16% prosečnog učešća 1935—1939 na oko 60% u 1957 i 1958. Isto tako je povećano i učešće radne stoke od oko 8% na oko 21%.

U manjoj meri je povećan i izvoz sitne stoke (po količini za oko 14%), pa je porast učešća sitne stoke u ukupnoj vrednosti izvoza živih životinja povećan sa oko 7% u periodu 1935—1939 na oko 13% u periodu 1957—1958.

Izvoz živih svinja osetno je smanjen u 1957 i 1958 u odnosu na izvoz u periodu 1935—1939 i iznosio je svega oko 8%. Na smanjenje izvoza svinja delovale su promene u strukturi potrošnje mesa, a određen uticaj imali su i dobri rezultati u proizvodnji svinja, nasuprot proizvodnji drugih vrsta stoke u zapadnoevropskim zemljama. U izvesnoj meri je uticala i nedovoljna orijentacija našeg stočarstva na proizvodnju mesnatih svinja, koje se više traže na inostranim tržištima.

Izvoz živih svinja u ukupnom izvozu živih životinja smanjen je od oko 61% u periodu 1935—1939 na svega oko 5% u periodu 1957—1958.

Izvoz živine je smanjen na svega oko 9% obima iz perioda 1935—1939. Učešće žive živine u ukupnoj vrednosti izvoza živih životinja smanjeno je u istom periodu sa oko 7% na ispod 1%. Takvo smanjenje ne opravdavaju naši proizvodni uslovi, jer su oni u najmanju ruku isto toliko povoljni kao i pre rata. Međutim, smanjeni izvoz živine je opšta pojava zbog orijentacije trgovine živinom u posleratnom periodu na zaklanu živinu. Nepovoljno je što je i naš izvoz zaklane živine osetno smanjen, zbog izvesnih oboljenja živine, kao i zbog neujednačenog kvaliteta ove vrste proizvodnje.

Povećanje odnosno smanjenje izvoza odgovarajućih vrsta žive stoke bilo je praćeno i povećanjem odnosno smanjenjem izvoza neprerađenog mesa istih vrsta. Tako je ukupan izvoz mesa krupne stoke u periodu 1957—1958 bio 8 puta, a izvoz mesa sitne stoke preko 17 puta veći nego u periodu 1935—1939. Smanjen je, međutim, izvoz svinjskog mesa na oko 64% i zaklane živine na oko 38% predratnog nivoa. Izvoz mesnih prerađevina je povećan za oko 16 puta.

Izvoz goveđeg mesa bio je pre Drugog svetskog rata neznatan, tako da je izvoz u periodu 1957—1958 veći za preko dvadeset puta. Izvoz telećeg mesa, pre rata dvostruko veći od izvoza goveđeg mesa, bio je u pojedinim godinama posleratnog perioda dosta visok, ali se ne bi moglo reći da ovaj izvoz ispoljava tendenciju ozbiljnijeg porasta. To znači da prestanak izvoza žive teladi nije kompenzovan povećanim izvozom telećeg mesa. Ovo ima i svoju pozitivnu stranu — usmeravanje na brži razvoj i povećanje stočnog fonda (zato postoji i zabrana klanja teladi u zemlji).

U 1957 i 1958 izveze su znatne količine konjskog mesa. Porast izvoza mesa sitne stoke daleko je značajniji od povećanja izvoza žive stoke. Radi se uglavnom o jagnjećem mesu, čiji je izvoz u odnosu na izvoz u periodu 1935—1939 povećan za oko 25 puta.

Porastao je izvoz svih vrsta mesnih prerađevina, a naročito izvoz konzervisanog mesa. Izvoz konzervi povećan je sa oko 44 t pre rata na oko 12.500 t u 1958 i učestvuje sa više od 16% u ukupnom stočarskom izvozu po vrednosti.

Struktura izvoza mesa i prerađevina pretrpela je posle Drugog svetskog rata znatne promene. Dok je u predratnom periodu najveći deo ukupne vrednosti izvoza mesa i prerađevina sačinjavalo svinjsko meso zajedno sa slaninom² (oko 47%) i zaklana živina (oko 37%), posle rata (1957 i 1958) najveći relativni značaj imaju konzerve (oko 36%), meso krupne stoke (oko 24%) i svinjsko meso (oko 13%). Učešće zaklane živine smanjeno je na svega oko 10%. Izvoz mesa i prerađevina prikazuje tabela 3.

TABELA 3 — IZVOZ MESA I PRERAĐEVINA

		(U tonama)					
	Prosek 1935/39	1954	1955	1956	1957	1958	
Meso krupne stoke	1.547	4.614	9.286	12.842	11.823	14.641	
Goveđe meso	437	4.300	7.272	9.457	8.618	9.517	
Teleće meso	875	314	2.014	3.360	1.647	449	
Konjsko meso	235	—	—	25	1.558	4.675	
Meso sitne stoke	196	1.107	1.951	2.634	2.057	4.762	
Ovčije meso	52	181	604	561	197	28	
Jagnjeće meso	129	917	1.346	2.073	1.860	4.735	
Svinjsko meso	8.964	12.360	3.677	3.706	7.501	4.043	
Svinjsko meso sa masnim delovima	—	9.414	3.030	2.892	5.349	3.106	
Svinjsko meso bez masnih delova	6.442	2.474	647	814	2.152	822	
Meso mesnatih svinja	—	—	—	—	—	115	
Svinjska slanina i salo	2.522	472	—	—	—	—	
Zaklana živina	10.576	2.983	3.332	4.786	3.838	4.123	
Kokoške i pilići	5.488	909	960	1.823	1.537	1.789	
Čurke	2.936	1.049	1.001	1.134	789	926	
Guske	1.573	891	1.222	1.581	1.348	1.240	
Patke	579	134	149	248	164	168	
Prerađevine mesa	837	2.905	2.919	7.487	12.351	14.609	
Suvo soljeno i dimljeno meso	469	59	51	110	182	1.124	
Salame i kobasice	100	371	382	501	450	265	
Konzerve	44	2.204	2.044	6.522	11.180	12.489	
Creva	224	271	442	354	539	731	

² U periodu do 1941 iz Jugoslavije se izvozilo svinjsko meso u dosta velikim količinama, ali se nisu izvozile konzerve mesa. U 1958 je izvezeno mesnih konzervi u vrednosti od 3 milijarde deviznih din. (10 miliona dolara).

U manjoj meri je povećan izvoz mleka i mekih belih sireva, a smanjen je izvoz butera, odnosno masla i tvrdih sireva. Međutim, ukupna vrednost izvoza mleka i mlečnih proizvoda nije naročito značajna, tako da prosek za 1957—1958 iznosi svega oko 450 miliona deviznih din. Najvažniju izvoznu stavku u ovoj grupi proizvoda predstavljaju jaja, koja sama čine blizu 10% vrednosti izvoza ukupnih stočarskih proizvoda u periodu 1935—1939 odnosno oko 11% vrednosti izvoza ukupnih stočarskih proizvoda u periodu 1957—1958. U posleratnom periodu počelo se sa izvozom većih količina jaja u smrznutom stanju. Takođe se izvoze i znatne količine meda u poređenju sa izvozom meda u predratnom periodu (tabela 4).

TABELA 4 — IZVOZ MLEKA, MLEČNIH PROIZVODA, JAJA I MEDA

	Prosek 1935/39	1954	1955	1956	1957	1958
Sveže mleko	226	178	666	845	1.359	1.560
Buter i maslo	119	69	41	30	4	4
Kakavaj	1.602	1.914	679	1.156	1.707	1.318
Ostali tvrdi sirevi	268	21	—	26	13	10
Meki beli sirevi	—	407	156	270	727	418
Sveža jaja u ljusci	12.499	13.485	12.739	15.857	7.630	9.913
Smrznuta jaja	—	593	788	1.709	2.653	3.846
Jaja za industrijsku prerađu	1.188	62	12	—	—	545
Med	5	1.330	882	813	1.233	923

Ova grupa proizvoda u celini, kao i svaki proizvod pojedinačno, nisu osvojili ono mesto u našem izvozu koje omogućavaju i proizvodni uslovi i uslovi plasmana na inostranim tržištima. To se posebno odnosi na takve visokovredne prehranbene proizvode kao što su jaja i sirevi, čije učešće u prehrani stanovništva stalno raste.

Smanjeni izvoz većine proizvoda iz grupe »ostali stočarski proizvodi« dovodi da oni u ukupnoj vrednosti stočarskog izvoza od oko 13% u periodu 1935—1939 učestvuju u periodu 1957—1958 sa oko 6%. Veću stabilnost pokazuje samo izvoz vune, dok se koža ne izvozi, a izvoz perja i čekinja je izrazito smanjen. Međutim, postoje realne mogućnosti za povećanje izvoza ovih proizvoda, naročito perja i čekinja (tabela 5).

TABELA 5 — IZVOZ OSTALIH STOČARSKIH PROIZVODA

	Prosek 1935/39	1954	1955	1956	1957	1958
Sirova krupna koža	1.943	623	15	—	—	—
Sirova sitna koža	2.928	1.174	826	467	202	98
Svinjska koža	333	—	—	—	—	—
Vuna	522	1.192	739	932	1.098	423
Dlaka	154	53	148	131	171	83
Perje	1.174	538	577	905	416	288
Čekinja i drugo	2.298	92	132	212	246	303

Poboljšana struktura izvoza stočarskih proizvoda obeležena je većim učešćem prerađenih i visokoprerađenih (konzervi) na račun primarnih proizvoda. Međutim, u posleratnom periodu, kao i pre rata, najveći deo ukupne vrednosti stočarskog izvoza obezbeđuje mali broj proizvoda stočarstva. U predratnom periodu to su bile žive svinje (28,5%), svinjsko meso (13,5%), zaklana živina (10,4%), jaja (9,7%), koža (8,2%) i perje i čekinja (4,2%), koji su sačinjavali 75% ukupne vrednosti stočarskog izvoza. U posleratnom periodu približno isti deo vrednosti ukupnog stočarskog izvoza davali su krupna stoka (23,0%), meso krupne stoke (10,0%), mesne konzerve (15,2%), jaja (10,8%), radna stoka (8,1%) i svinjsko meso (5,5%). Čitav niz drugih proizvoda imao je relativno malu ulogu. Iako je jasno da izvestan broj važnijih artikala mora dominirati i u ovom izvoznom sektoru, nema sumnje da t.zv. sporednim proizvodima još uvek nije posvećena ona pažnja koju oni zaslužuju.

GEOGRAFSKA RASPODELA IZVOZA STOČARSKIH PROIZVODA I PRERAĐEVINA

Kretanje našeg stočarskog izvoza po pojedinim područjima i zemljama pokazuju najiscrpnije podaci za 1958. Dugoročnije posmatranje nije neophodno pošto bitnih promena nije bilo, sem onih koje su bile izazvane svojevremenim prekidom ekonomskih odnosa od strane istočnoevropskih zemalja.

Jugoslovenski izvoz stočarskih proizvoda orijentisan je najvećim delom na evropsko područje, ne samo zbog geografskog položaja nego i zbog strukture privreda naše i evropskih zemalja. Međutim, nije naročito povoljno što je preko 75% vrednosti ukupnog izvoza stočarskih proizvoda i prerađevina upućeno na svega četiri zapadnoevropske zemlje (tabela 6).

TABELA 6 — IZVOZ STOKE I PRERAĐEVINA PO PODRUČJIMA I ZEMLJAMA U 1958

	U milionima deviznih din.	Učešće u procentima
Evropske zemlje sem istočnoevropskih	15.204	86,4
Od toga:		
Austrija	458	2,6
Belgija — Luksemburg	295	1,7
Danska	11	0,1
Francuska	324	1,8
Grčka	2.812	16,0
Holandija	227	1,3
Italija	6.492	36,9
Malta	240	1,4
Zapadna Nemačka	1.607	9,1
Španija	46	0,2
Švajcarska	176	1,0
Velika Britanija	2.516	14,3
Istočnoevropske zemlje	1.735	9,9
Od toga:		
ČSR	462	2,6
Istočna Nemačka	740	4,2
Mađarska	28	0,2
Poljska	42	0,3
SSSR	463	2,6
Ostale zemlje	656	3,7
Od toga:		
Izrael	105	0,6
Jordan	13	0,1
Kipar	9	0,0
Liban	11	0,1
Maroko	7	0,0
Nigerija	2	0,0
SAD	215	1,2
UAR	270	1,5
Venecuela	24	0,2
Svega	17.595	100,0

Italija, Grčka, Velika Britanija i Zapadna Nemačka apsorbiraju 76,3% ukupnih jugoslovenskih stočarskih proizvoda i prerađevina, a sve ostale zapadnoevropske zemlje 10%. Među ostalim zapadnoevropskim zemljama važnije mesto zauzimaju Austrija, Francuska, Belgija, Luksemburg i Holandija. Celo istočnoevropsko područje učestvuje ispod 10% u našem ukupnom izvozu stočarskih proizvoda i prerađevina (Istočna Nemačka, SSSR i ČSR). Od vanevropskih zemalja znatnije učešće imaju samo UAR i SAD.

Robna struktura stočarskog izvoza po pojedinim područjima pokazuje koje vrste artikala čine pretežan deo izvoza u dato područje (tabela 7).

Krupna stoka za hranu izvozi se najvećim delom u Italiju (oko 48%)^a i Grčku (oko 33%), u Francusku i Zapadnu Nemačku od zapadnoevropskih zemalja i u Izrael od

^a U zagradama je označen procenat od ukupne izvozne vrednosti određenog stočarskog proizvoda u 1958.

vanevropskih zemalja, a radna stoka gotovo u celini u Italiju (skoro 90%). Grčka je takođe i najveći uvoznik žive sitne stoke (oko 91%). Svinje se izvoze u ČSR (49%), Italiju (29%) i Austriju (22%). Živa živina izvozi se u Zapadnu Nemačku (86%) i Italiju (14%).

TABELA 7 — ROBNA STRUKTURA STOČARSKOG IZVOZA PO PODRUČJIMA*

(U milionima deviznih din.)

	Zapadna Evropa	Istočna Evropa	Ostale zemlje	Svega
Žive životinje	5.405	188	141	5.734
Radna stoka	1.139	—	—	1.139
Krupna stoka za hranu	3.462	1	105	3.568
Sitna stoka za hranu	611	—	36	647
Svinje	193	187	—	380
Meso i prerađevine	6.522	1.287	223	8.032
Meso krupne stoke	1.293	561	15	1.869
Meso sitne stoke	757	1	—	758
Svinjsko meso	308	433	6	747
Zaklana živina	742	22	4	768
Ostalo meso (uglavnom konjsko)	443	—	—	443
Sušeno, soljeno i dimljeno meso	214	—	1	215
Konzerve	2.654	152	197	3.003
Creva	111	118	—	229
Mlečni proizvodi, jaja i med	2.676	22	147	2.845
Mlečni proizvodi	241	—	147	388
Jaja	2.332	2	—	2.334
Med	103	20	—	123
Tekstilna vlakna životinjskog porekla	136	33	19	188
Druge životinjske materije (perje, čekinje i sl.)	309	19	127	455
Svega	15.048	1.549	657	17.254

* Navode se podaci o izvozu po glavnim područjima svih onih artikala ili grupa artikala čija vrednost u 1958 prelazi 100 miliona deviznih din.

Najvažniji uvoznik mesnih konzervi bila je u 1958 Velika Britanija (oko 76%), a manje su količine izvezena takođe i u Zapadnu Nemačku (blizu 10%), UAR (nešto preko 5%) i SSSR (oko 3%), kao i u niz drugih evropskih i vanevropskih zemalja. Najveći uvoznici neprerađenog mesa svih vrsta su Italija (oko 31%), Zapadna Nemačka (oko 14%), Grčka (oko 17%), zatim Belgija—Luksemburg (oko 6%), Holandija (oko 4%), Austrija (oko 2%) i Francuska (oko 1,3%), Istočna Nemačka (oko 9%), SSSR (oko 8%) i ČSR (oko 5%). Italija i Zapadna Nemačka uvoze najveći deo jaja iz Jugoslavije (Italija oko 86%, Zapadna Nemačka oko 12%), dok se mlečni proizvodi najviše izvoze u Grčku (oko 54%) i SAD (oko 20%). U SAD, Zapadnu Nemačku i Istočnu Nemačku izvozi se takođe i najveći deo perja i čekinja (po 20% u SAD i Zapadnu Nemačku i oko 30% u Istočnu Nemačku).

Konzerve su osvojile najšire tržište u evropskom i vanevropskom području, pošto su u 1958 izvezena, makar i u malim količinama, u preko 20 zemalja. To je proizvod koji se dosta traži i može se transportovati i u najudaljenije krajeve sveta. U tome i leže povoljne perspektive razvoja izvoza ovog artikla. Krupna stoka izvozi se u evropske zemlje, a nešto manje u zemlje Bliskog Istoka. Svinjsko meso i zaklana živina izvoze se u dosta veliki broj evropskih zemalja. Međutim, izvoz živih svinja, žive sitne stoke i mesa sitne stoke, kao i izvoz žive živine, orijentisan je na svega nekoliko zemalja.

U 1958 ukupni izvoz stočarskih proizvoda i prerađevina u istočnoevropsko područje iznosi oko 1,7 milijardu deviznih din., a sastoji se gotovo u celini od mesa krupne stoke, živih svinja i svinjskog mesa, mesnih konzervi i još nekih životinjskih materija (creva, čekinja i sl.).

Pored vanredno povoljnih uslova za razvoj stočarstva, kojima raspolaže naša zemlja, na naš stočarski izvoz deluje takođe i niz spoljnih pozitivnih faktora. Pre svega, naša se

zemlja nalazi u neposrednoj blizini (geografski) zapadnoevropskog područja koje je najveći svetski uvoznik mesa, čak i iz prekomorskih zemalja. Jugoslavija u tome ima prednost, bar što se tiče transportnih troškova. Prosečni godišnji uvoz stoke i mesa u zapadnoevropsko područje iznosio je u periodu 1954—1956 oko 550 miliona dolara, mlečnih proizvoda oko 340 miliona dolara i svinjske masti oko 110 miliona dolara.⁴ Naš ukupan izvoz stoke i mesa u 1958 sačinjavao je nešto ispod 8% navedene vrednosti zapadnoevropskog uvoza ovih proizvoda. Po svom učešću u ukupnom svetskom izvozu mesa Jugoslavija se među glavnim izvozničkim zemljama nalazi na poslednjem mestu.⁵

Procentualno učešće u ukupnom izvozu mesa u svetu u 1957 godini iznosi: Argentina — 25,2%, Danska — 18,2%, Novi Zeland — 16,6%, Australija — 12,3%, Holandija — 7,1%, SAD — 6,1%, Poljska — 4,0%, Irska — 2,9%, Urugvaj — 2,2%, Kanada — 2,0%, Francuska — 1,7%, Jugoslavija — 1,5% i ostale zemlje 0,2%.

Ova pokazatelja ukazuju na mogućnosti daljeg porasta našeg stočarskog izvoza, tim pre što se predviđa dalji porast uvoza mesa u zapadnoevropsko područje, prema nekim procenama za oko 55% do 1975.⁵

CENE

Kretanje cena mesa na zapadnoevropskim tržištima takođe ukazuje na dobre perspektive našeg stočarskog izvoza. Cene goveda, koje smo mi ostvarivali u izvozu, porasle su od 1954 do 1958 sa oko 85.800 deviznih din. po toni (cena fco granica) na 122.100 deviznih din. Porast ostvarenih cena bio je naročito osetan u 1955 prema 1954 (sa 85.800 na 106.900 deviznih din. po toni) i u 1958 prema 1957 (sa 107.500 na 122.100 deviznih din.). Ove su cene najviše porasle na zapadnonemačkom tržištu, zatim austriskom i italijanskom, a najmanje na grčkom tržištu (ako se uzmu u obzir samo najznačajniji uvoznici naših goveda).

Ostvarene cene živih svinja dosta osciliraju iz godine u godinu. Te su se cene po godinama, od 1954 do 1958 kretale ovako: 1954 — 128.400, 1955 — 133.400, 1956 — 125.300, 1957 — 128.700 i 1958 — 120.500 deviznih din. po toni.

Cene svežeg mesa (bez živinskog) pokazuju tendenciju porasta iz godine u godinu, koja nije naročito jaka, ali je zato vrlo stabilna. Porast ostvarenih cena se kreće sa 158.800 deviznih din. po toni u 1954 na 179.800 deviznih din. u 1958. Ostvarene cene zaklane živine bile su takođe u stalnom porastu — sa 180.400 u 1954 na 190.500 u 1957 po toni, da bi u 1958 pale na 184.800 deviznih din. Gotovo iste tendencije ispoljile su i ostvarene cene jaja, samo što je manji pad nastupio već u 1957.

Dosadašnje kretanje cena, koje će se po svoj prilici nastaviti i u narednim godinama s obzirom na porast potrošnje mesa, ukazuje na dobre perspektive trgovine stočarskim proizvodima.

PREDUZEĆA ZA IZVOZ STOČARSKIH PROIZVODA

Danas se izvozom stočarskih proizvoda bavi veliki broj specijalizovanih i ostalih izvoznih i proizvođačkih organizacija. Izvoz stočarskih proizvoda, kao i ostali izvoz robe, podleže kontroli kvaliteta sa ciljem da se obezbede takvi standardi koji se traže na inostranim tržištima. Najvažniji propisi koji regulišu ovu materiju sadržani su u Pravilniku o kvalitetu stoke za klanje namenjene izvozu, Pravilniku o kvalitetu mesa, stoke i živine namenjene izvozu i Pravilniku o kvalitetu proizvoda od mesa namenjenih izvozu, (»Službeni list FNRJ«). Ovi propisi su doneseni krajem 1958, te su zamenili dotada važeće propise. Postoji takođe i čitav niz drugih propisa, kao što su, naprimer, propisi o stručnoj spremi lica koja vrše kontrolu i sl. Svi ovi propisi predviđaju one uslove koje izvozni proizvodi moraju zadovoljavati da bi uopšte mogli biti izvezeni.

M. F.

⁴ Economic Survey of Europe, 1947, UN

⁵ The State of Food and Agriculture, 1958, FAO.

ISPRAVKA: U broju 6, str. 242 (42), I stubac, 19 red odozdo stoji »i proizvedeno 89.990 mtca, a treba »proizvedeno 890.990 mtca.

KRETANJE NOMINALNIH I REALNIH PLATA¹

U proteklih šest godina (1953—1959) mogu se razlikovati dva perioda u kretanju realnih plata radnika i službenika: prvi do 1956 i drugi od 1956, tj. od početka realizacije Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961.

Posle 1950—1952, kada je došlo do izvesnog smanjenja lične potrošnje usled uticaja vanrednih činilaca, kao što su ekonomska blokada, dve izrazito sušne godine, koje su uslovile smanjenu poljoprivrednu proizvodnju i dr., došlo je u periodu između 1953—1956 do blagog porasta lične potrošnje: realne plate radnika i službenika povećane su za 4% odnosno prosečno godišnje za oko 1,3%.

Ukupni platni fond radnika i službenika zaposlenih u društvenom sektoru porastao je od 1953 do 1956 za 48% ili prosečno godišnje za oko 13,9%. Međutim, znatan deo platnog fonda upotrebljen je za novoposleni radnu snagu, koja je u istom periodu porasla za 22%, tako da su nominalne plate po jednom zaposlenom licu porasle za 21%.

Usled povećane potražnje robe do koje je došlo zbog porasta kupovne snage radnika i službenika a u uslovima još nedovoljne snabdevenosti tržišta, pre svega poljoprivrednim proizvodima, porasle su cene a time i troškovi života, koji su u 1956 bili za oko 16% veći nego u 1953. Porastom troškova života bio je apsorbovan najveći deo povećanja nominalnih zarada i plata, pa su tako realne plate do kraja 1956 porasle za svega 4%.²

Kada se plate posmatraju zajedno sa dečjim dodatkom, koji takođe predstavlja element ukupnih primanja radnika i službenika iz radnog odnosa, onda period 1953—1956 karakteriše stagnacija realnih prihoda, sa manjim porastom samo u 1954 (4%).³

TABELA 1 — NOMINALNE I REALNE PLATE OD 1953 DO 1956 (1953=100)

	Indeksi			Godišnja stopa porasta 1954—56
	1954	1955	1956	
Platni fond	117	139	148	13,9
Zaposlenost	110	121	122	6,9
Nominalne plate po 1 zaposlenom	106	115	121	6,6
Troškovi života	99	111	116	5,1
Realne plate (bez dečjeg dodatka)	107	104	104	1,3
Realne plate (uključujući dečji dodatak)	104	100	100	0,0

Podaci: Statistika Narodne banke, SZS i Zavoda za socijalno osiguranje za odgovarajuće godine.

Kretanje realnih prihoda radnika i službenika iz radnog odnosa (zarade, plate i dečji dodaci) ne može ipak u potpunosti reprezentovati i kretanje realne lične potrošnje radničko-službeničkih porodica. Lična potrošnja u realnom izrazu ipak se nešto povećala, iako indeksi realne plate (uključujući i dečji dodatak) pokazuju stagnaciju, i to iz ovih razloga:

¹ Kretanje realnih plata samo je jedan od pokazatelja promena životnog standarda. Za ocenu kretanja životnog standarda radnika i službenika u celini moraju se razmatrati i ostali elementi: dopunske zarade, stanbeni uslovi, zdravstvo, prosveta, razne povlastice koje zaposlenima daje zajednica itd.

² Indeks troškova života objavljuje Savezni zavod za statistiku i on u svojoj osnovi ima strukturu potrošnje četvoročlane porodice. Koliko ova struktura odstupa od prosečne a sve tipove radničko-službeničkih porodica i kakav to uticaj ima na dinamiku troškova života pokazuje šire i detaljnije ankete potrošnje radničko-službeničkih porodica, a jedne kao i proširenje liste artikala i usluga čije maloprodajne cene prati statistička služba, s druge strane.

³ Dečji dodaci predstavljaju nevarijabilan element u prihodima radnika i službenika, te njihovo uključivanje u realne plate utiče na ublažavanje stope porasta prihoda.

— u periodu 1953—1956, prateći ponovan uspon realnog nacionalnog dohotka,⁴ povećavala se intenzivno i zaposlenost — 6,9% godišnje. To je istovremeno dovodilo do porasta realnih prihoda onih domaćinstava čiji su se članovi upošljavali;

— prosečne nominalne i realne zarade i plate dobijene su stavljanjem u odnos ukupnog platnog fonda (odnosno i dečjeg dodatka) i broja zaposlenih. Kako je plata novoposlenih u proseku normalno niža od plate već postojeće uposlene radne snage, to intenzivniji porast zaposlenosti ima za posledicu da se prilikom globalnog obračuna dinamike porasta realnih plata i prihoda radnika i službenika dobijaju niže vrednosti od stvarnih.

Zbog različite prirode indeksa realne plate i indeksa realne lične potrošnje oni ne predstavljaju identične veličine.

U daljem izlaganju kao pokazatelj kretanja realne plate uzet je indeks koji ne uključuje dečji dodatak, jer on bliže označava i kretanje realnih ukupnih prihoda po članu radničko-službeničke porodice.

U Rezoluciji o perspektivnom razvoju lične potrošnje, koju je usvojila Savezna narodna skupština početkom 1957, konstatovana je nestabilnost u kretanju realnih zarada i plata radnika i službenika, zaostajanje realne lične potrošnje i nedovoljna diferencijacija u nagrađivanju prema kvalifikacijama i produktivnosti rada. Istovremeno su u Rezoluciji formulisani i osnovni zadaci politike na području lične potrošnje i realnih plata, koji su konkretizovani Društvenim planom privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961.

Petogodišnjim planom su u vezi sa ličnom potrošnjom posebno utvrđeni sledeći zadaci:

— povećanje prosečnih realnih plata zaposlenih u privredi treba da raste prosečno godišnje za 7—8% s tim da se obezbede i odgovarajuće promene plata zaposlenih u državnim i društvenim organima i ustanovama;

— brži porast realnih plata u prvim godinama Peto-godišnjeg plana;

— dalje diferenciranje plata i povećanje njihovih raspona u zavisnosti od postignutog učinka i produktivnosti rada pojedinca i cele privredne organizacije.

Posle 1956 došlo je do bitnih promena u kretanju realnih plata radnika i službenika. Realne plate su konstantno rastle, tako da će do kraja 1959 one porasti prema 1956 za 35%, a prema 1953 za 42%.⁵ (tabela 2).

TABELA 2 — NOMINALNE I REALNE PLATE OD 1956 DO 1959 (1956=100)

	Ocene		
	1957	1958	1959
Platni fond	125	147	177
Zaposlenost	107	115	121
Nominalne plate po 1 zaposlenom	117	128	146
Troškovi života	103	106	109
Realne plate	113	122	135

Podaci: Izvori kao u tabeli 1. Za 1959 procena na bazi podataka za prvih 8 meseci 1959.

Porast zaposlenosti u periodu 1957—1959 je skoro isti kao i u periodu 1953—1956 i iznosi 21% ili prosečno godišnje oko 6,6%. Međutim, porast nominalnih plata i ukupnog platnog fonda bio je znatno brži. Nominalne plate porasle su za 46% prema porastu od 21% u periodu 1953—1956, a ukupni platni fond porastao je za 77% prema 48% za prethodne tri godine. U isto vreme tržište je bilo znatno stabilnije. Troškovi života porasli su za ukupno 8% odnosno za dva puta manje nego u prethodnom periodu. Zbog svega toga realne plate su u ovom periodu (1956—1959) porasle u opštem proseku za 35%. Na taj način ostvarena je godišnja stopa porasta realnih plata od oko 11% prema stopi od 1,3% u periodu 1953—1956 (tabela 3).

⁴ Podaci o kretanju nacionalnog dohotka u periodu 1953—1956 uzeti su iz Dokumentacije Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961.

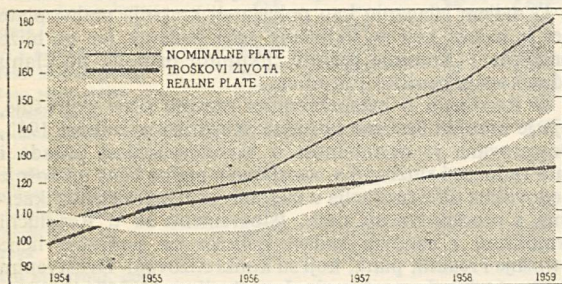
⁵ Svi podaci o ostvarenju realnih plata u 1959 izračunati su na osnovu kretanja realnih plata u toku prvih osam meseci 1959. Zbog toga i rezultati o ostvarenju zadataka Društvenog plana privrednog razvoja od 1957 do 1961 u toj oblasti za prve tri godine mogu na osnovu konačnih rezultata za 1959 biti nešto korigovani.

TABELA 3 — UPOREDNI PREGLED PORASTA NOMINALNIH I REALNIH PLATA U PERIODIMA 1953/56 I 1956/59

	Indeks 1956/53 (1953=100)	Godišnja stopa porasta	Indeks 1959/56 (1956=100)	Godišnja stopa porasta
Platni fond	148	13,9	177	21,0
Zaposlenost	122	6,9	121	6,6
Nominalne plate po 1 zaposlenom	121	6,6	146	13,4
Troškovi života	116	5,1	108	2,6
Realne plate	104	1,3	135	10,5

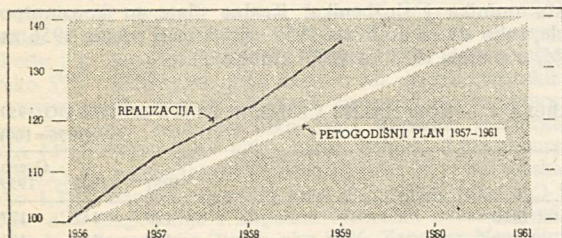
Podaci: Proračun autora na osnovu podataka u tabelama 1 i 2.

GRAFIKON 1 — TROŠKOVI ŽIVOTA, NOMINALNE I REALNE PLATE OD 1953 DO 1959

Prema Društvenom planu privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961, realne plate po jednom zaposlenom u privredi kao i u neprivrednim delatnostima treba do kraja 1961 da se povećaju za 40% u odnosu na 1956. Na osnovu procene povećanja za poslednja četiri meseca 1959, realne plate radnika i službenika treba da se od 1956 do kraja 1959 povećaju za 35%, što pretstavlja samo pet poena ili 3,5% manje nego što je bilo predviđeno planom do kraja 1961.

GRAFIKON 2 — REALNE PLATE I DRUŠTVENI PLAN PRIVREDNOG RAZVOJA JUGOSLAVIJE OD 1957 DO 1961

Ostvarena godišnja stopa porasta realnih plata iznosi u razdoblju od 1957 do 1959 oko 10,5%, dok je Planom bilo predviđeno 7%. Znači da je za prve tri godine tempo porasta realnih plata bio gotovo za 50% brži od predviđenog (tabela 4).

TABELA 4 — PORAST REALNIH PLATA RADNIKA I SLUŽBENIKA OD 1957 DO 1959 I DRUŠTVENI PLAN PRIVREDNOG RAZVOJA JUGOSLAVIJE OD 1957 DO 1961

	Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961	Trogodišnja realizacija 1957—1959	Indeks realizacije do kraja 1959 (ocena)
Indeks (1956=100)	140	135	96,5
Godišnja stopa porasta realnih plata	7%	10,5%	150

Podaci: Proračun autora na bazi realizacije (tabela 2) i Dokumentacije Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961

Prema dosad postignutim rezultatima, već su ostvarene dve osnovne postavke Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 u pogledu realnih plata — povećanje realnih plata ostvarivano je uporedo sa opšteprivrednim usponom (prosečna stopa porasta nacionalnog dohotka od 1957 do 1959 je za oko 4 do 5% veća, a pro-

sečna stopa porasta realnih plata za oko 3 do 4% od planom predviđene) i porast realnih plata u prvim godinama plana bio je brži od prosečnog tempa porasta predviđenog za ceo petogodišnji period.

Kretanje realne potrošnje pojedinih kategorija radničko-službeničkih porodica zavisilo je od broja članova koji u porodicama privređuju kao i od dodatnih unosa prihoda novoupisanih članova porodice. Manji porast realne potrošnje imaju porodice u kojima privređuje samo jedan član, jer prosečan broj upisanih po jednoj porodici iznosi 1,6.⁶

Pостоje takođe kategorije domaćinstava koje su ostvarile veći porast realne potrošnje od prosečnog zahvaljujući većem broju zaposlenih članova, a time i većim ukupnim realnim prihodima.

NOMINALNE PLATE I ZARADE PO DELATNOSTIMA⁷

DINAMIKA PLATA I ZARADA. U periodu 1956—1959 prosečne plate po času (po tarifnim pravilnicima) i ukupne zarade radnika i službenika po godinama za privredu ukupno kao i po vrstama delatnosti pokazuju različiti porast.

Tempo porasta je naročito brz u 1957, kada su prosečne satne plate i ukupne zarade po jednom zaposlenom u privredi (radnici i službenici ukupno) porasle za 12 odnosno 20%. U 1958 porast plata i zarada je osetno usporen: satne plate i ukupne zarade su u odnosu na prethodnu godinu porasle za oko 7%. Do bržeg porasta zarada i plata ponovo je došlo krajem 1958 i u 1959, naročito posle stupanja na snagu novih tarifnih pravilnika. Prema prethodnim podacima, prosečne plate (satnine) radnika u industriji i rudarstvu porasle su u periodu januar—jul 1959 u odnosu na isti period 1958 za 10%, a kod službenika za oko 11%.

U ova dva perioda ukupne zarade radnika u industriji i rudarstvu pokazuju porast od 14%, a zarade službenika u istoj delatnosti porast oko 19% (jednim delom zarade sadrže i ostvarenu dobit iz prethodne godine. U prvom polugodištu 1958 isplate iz dobiti bile su ograničene).

U kretanju nominalnih plata službenika u neprivrednim delatnostima (organi državne uprave i javne službe) u periodu 1957—1959 zabeležen je sporiji porast. Krajem 1957 (stanje 1 oktobra) plate ovih službenika bile su u proseku za oko 9% više nego krajem 1956, dok su se stupanjem na snagu Zakona o javnim službenicima i primenom novih propisa o platama u 1958 prosečne plate povećale za više od 14%. Sa povećanjem u 1957 i 1958 za oko 25%, plate službenika u administraciji su se približile u 1958 opštem proseku plata službenika u privredi.

Po vrstama privrednih delatnosti i kategorijama zaposlenih u periodu 1956—1958 takođe se zapažaju različita kretanja. Na to su uticali, po pojedinim godinama, kako opšti instrumenti raspodele dohotka, tako i konkretna politika nagrađivanja u privrednim organizacijama, zavisno od strukture kvalifikacija zaposlenih, broja efektivno izvršenih radnih časova, odnosno produktivnosti rada i rezultata u privređivanju.

Opšta tendencija bržeg porasta plata i zarada u privredi u 1957 sa znatno usporenijim porastom u 1958 ispolja-

⁶ Prema podacima za 1957, prosečan broj zaposlenih članova na jedno domaćinstvo (bez samaca) u industriji i državnoj upravi iznosio je oko 1,6.

⁷ Ovaj deo informacije sadrži podatke o nominalnim platama i zaradama zaposlenog osoblja u industriji i rudarstvu, građevinarstvu, poljoprivredi (poljoprivredna dobra opštedruštvenog sektora), trgovini i ugostiteljstvu na osnovu rezultata redovne ankete o platama u privredi.

Podaci se odnose samo na navedene vrste delatnosti — bez saobraćaja, zanatstva i komunalnih delatnosti. Ovo treba imati u vidu prilikom eventualnih upoređenja sa ranije prikazanim globalnim kretanjima plata i zarada gde su obuhvaćene sve privredne i neprivredne delatnosti.

Plate odnosno zarade prikazane su u dva vida: kao prosečne redovne satnine (plate prema utvrđenim tarifnim stavovima za 1 čas rada izvršenog u redovnom radnom vremenu) i kao ukupna primanja koja obuhvataju sva redovna primanja na osnovu tarifnih pravilnika, kao i povremena primanja preko plata na osnovu tarifnih stavova, tj. iz dobiti, od premija i nagrada.

Prosečne redovne satnine izračunate su na osnovu nepromenjenog sastava kvalifikacija zaposlenih, dok ukupna primanja po godinama sadrže i promene u strukturi kvalifikacija zaposlenih.

vala se sa izvesnim specifičnostima i po pojedinim vrstama delatnosti. Porast prosečnih satnih plata je u svim delatnostima sporiji i nešto ravnomerniji nego što to pokazuje dinamika ukupnih zarada u periodu 1957—1958. U 1957 porast prosečnih plata uglavnom se kretao u svim vrstama delatnosti sličnim tempom. Međutim, u 1958 došlo je do izrazito bržeg porasta plata kod radnika, naročito službenika u poljoprivredi, trgovini i ugostiteljstvu.

Zarade (ukupna primanja) radnika i službenika po delatnostima u 1958, osetno su brže porasle u poljoprivredi i građevinarstvu, čime je nadoknađeno relativno zaostajanje zarada u ovim delatnostima za opštim porastom zarada u privredi u 1957. Posle veoma visokog porasta zarada u 1957 u trgovini i ugostiteljstvu došlo je 1958 do stagnacije, odnosno zarade su ostale na nivou prethodne godine, izuzev u spoljnoj trgovini, gde su povećane za oko 7%.

Razvoj plata i zarada radnika i službenika po vrstama delatnosti za poslednje tri godine⁸ prikazuje tabela 5.

TABELA 5 — INDEKSI PORASTA PLATA I ZARADA U 1957 I 1958 — PO VRSTAMA DELATNOSTI I KATEGORIJAMA OSOBLJA

SRPSKA GOSPODARSTVA												(1956 = 100)
Plata (satnina)						Zarada						
		Privreda ukupno	Industrija i rudarstvo	Poljoprivreda	Građevinarstvo	Trgovina i ugostiteljstvo		Privreda ukupno	Industrija i rudarstvo	Poljoprivreda	Građevinarstvo	Trgovina i ugostiteljstvo
Radnici i službenici —svega	1957	112	111	111	110	120	120	120	116	113	129	129
	1958	120	118	130	118	134	128	125	131	126	130	130
Radnici	1957	111	111	110	110	114	119	119	114	113	125	125
	1958	119	117	129	117	126	125	124	129	125	123	123
Službenici	1957	112	113	116	112	124	128	125	127	117	136	136
	1958	123	122	129	122	141	132	129	136	129	136	136

Podaci: SGJ za 1959.

Sa različitim tempom porasta plata i zarada radnika i službenika u 1958 ublažene su ranije neravnomernosti u porastu plata i zarada po pojedinim delatnostima i kvalifikacijama.

Ovo se u većoj meri ispoljavalo kod porasta zarada. Na taj način su otklonjene razlike u nominalnim platama odnosno zaradama, pre svega u platama visokostručnog osoblja u poljoprivredi prema platama zaposlenih sa istim stručnim kvalifikacijama u građevinarstvu odnosno industriji.

TABELA 6 — INDEKSI PORASTA PLATA I ZARADA OD 1956 DO 1958 — PO VRSTAMA DELATNOSTI I KVALIFIKACIJAMA (1956=100)

	Radnici						Službenici				
	Ukupno radnici i službenici	Svega	Visokokvalifikovani	Kvalifikovani	Priučeni	Nekvalifikovani	Svega	Sa višom i visokom stručnom spremom	Sa srednjom stručnom spremom	Sa nižom stručnom spremom	Pomoćni
Prosečne plate (satnina)											
Privreda — ukupno	120	119	121	120	117	116	123	128	125	121	115
Industrija i rudarstvo	118	117	119	119	115	113	122	125	122	115	113
Poljoprivreda	130	129	125	128	125	129	129	134	127	122	119
Građevinarstvo	118	117	120	118	115	109	122	122	123	123	114
Trgovina i ugostiteljstvo	134	126	127	127	119	118	141	134	131	127	121
Ukupne zarade											
Privreda — ukupno	128	125	126	126	121	120	132	133	130	127	119
Industrija i rudarstvo	125	124	125	125	121	119	129	129	129	123	119
Poljoprivreda	131	129	129	128	129	129	136	144	133	129	119
Građevinarstvo	126	125	130	126	122	115	129	133	129	125	115
Trgovina i ugostiteljstvo	130	123	125	124	117	120	136	136	132	128	122

Podaci: SGJ za odgovarajuće godine.

⁸ Globalna upoređenja plata i zarada radnika i službenika po vrstama delatnosti mogu se koristiti samo orijentaciono, jer se iza prikazanih proseka kriju različiti odnosi u strukturi zaposlenih (odnos broja radnika i službenika po pojedinim delatnostima, različito učešće osoblja po kvalifikacijama, različiti broj efektivnih i prekovremenih radnih časova i slično). Stoga su u većoj meri uporedivi podaci o platama istih grupa kvalifikacija po vrstama delatnosti.

⁹ Prilikom razmatranja nivoa plata i ocenjivanja njihove realne kupovne snage u odnosu na neki raniji period, naprimer na predratne, ili poređenja sa kupovnom moći plata u drugim zemljama treba imati u vidu da uz platu postoji niz drugih dodatnih primanja po osnovi socijalnog osiguranja (penzije, invalidnine, besplatno lečenje i lekovi, plaćena odsustva i jednokratna pomoć porodicama itd.). Pored toga, visinu ukupnih zarada sačinjava, i dečiji dodatak, koji primaju svi zaposleni sa decom. Potrebno je takođe uzeti u obzir i druge oblike posebnih primanja (subvencionisanje zakupnina za stanove (neekonomska kirija), kulturnih usluga, saobraćajnih usluga (75% niže cene za prevoz prilikom korišćenja godišnjeg odmora), troškova, boravka u radničkim odmaralištima i slično.

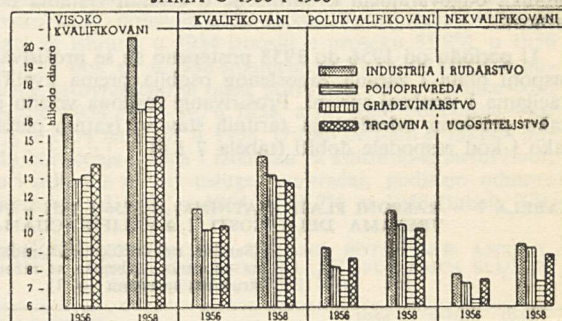
U 1957 i 1958 zabeležen je brži porast plata i zarada visokokvalifikovanih kadrova, što je u skladu sa intencijama Društvenog plana, privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 gde se predviđa diferencirano nagrađivanje sa povećanim rasponom plata između osoblja sa nižim i višim kvalifikacijama, radi stimuliranja onih kadrova koji su nosioci veće produktivnosti i poboljšanja organizacije rada. U tom periodu najviše su porasle plate i zarade visokokvalifikovanog osoblja zaposlenog u poljoprivredi, trgovini i ugostiteljstvu (uz ranije pomenute razlike u tempu porasta plata u 1957 i 1958). U industriji i građevinarstvu porast plata i zarada visokokvalifikovanog i kvalifikovanog osoblja bio je prilično ravnomeran, dok je u porastu plata nekvalifikovanog osoblja došlo do jačeg odstupanja (tabela 6).

Primenom novih tarifnih pravilnika prosečne plate kvalifikovanih kadrova u privredi beleže u 1959 još brži porast. U industriji i rudarstvu porasle su satne plate visokokvalifikovanih radnika samo od maja do jula 1959 za oko 10%, kvalifikovanih za 9%, priučeni za 7% i nekvalifikovanih za 3%. Plate viših stručnih službenika su u istom periodu porasle za oko 11%, srednje stručnih za oko 9%, a plate nižih i pomoćnih službenika za 7 odnosno 5%.

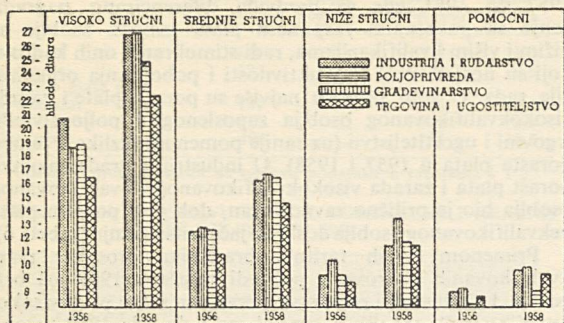
U svim vrstama delatnosti ostvaren je jači porast nominalnih plata i zarada kvalifikovanih kadrova, što se adekvatno odrazilo i na brže povećanje realnih plata tih kategorija zaposlenog osoblja, a to je u skladu sa zadacima Petogodišnjeg plana.

NIVOI I RASPONI PLATA. Različito tempo porasta plata i zarada u 1957 i 1958 izmenio je donekle i njihove odnose u nivoima i rasponima iz 1956.⁹

GRAFIKON 3 — ZARADE (UKUPNA PRIMANJA) RADNIKA PO VRSTAMA DELATNOSTI I KVALIFIKACIJAMA U 1956 I 1958

GRAFIKON 4 — ZARADE (UKUPNA PRIMANJA) SLUŽBENIKA PO VRSTAMA DELATNOSTI I STRUČNOJ SPREMI U 1956 I 1958

Bitnije promene u nivou plata zabeležene su kod službenika sa višom stručnom spremom u poljoprivredi i službenika sa srednjom i nižom stručnom spremom u trgovini, čiji je nivo plata u 1958 premašio plate odgovarajućih grupa službenika u industriji i rudarstvu. Odnosi u nivou plata radnika i službenika ostalih kvalifikacija i stepena stručnosti u drugim delatnostima ne pokazuju veće promene prema 1956. Međutim, nivo zarada radnika i službenika u poljoprivredi i službenika u trgovini približio se u 1958 visini zarada radnika odnosno službenika zaposlenih u industriji i rudarstvu ili ih čak i premašio, naprimjer kod svih kategorija službenika u poljoprivredi i službenika sa nižom stručnom spremom u trgovini i ugostiteljstvu. Zarade radnika svih kvalifikacija u industriji i rudarstvu u 1958, kao i ranijih godina, veće su od zarada radnika odgovarajućih kvalifikacija u ostalim vrstama delatnosti.

U periodu od 1956 do 1958 postepeno su se proširivali rasponi plata i zarada zaposlenog osoblja prema kvalifikacijama i stručnoj spremi. Proširivanje raspona vršeno je kako prilikom određivanja tarifnih stavova (satnih plata) tako i kod raspodele dobiti (tabela 7 i 8).

TABELA 7 — RASPONI PLATA (SATNINA) U 1956 I 1958 — PO VRSTAMA DELATNOSTI I KVALIFIKACIJAMA

(Satnina nekvalifikovanih radnika odnosno službenika sa nižom stručnom spremom = 1)

		Radnici				Službenici		
		Nekvalifikovani	Priučeni	Kvalifikovani	Visokokvalifikovani	Sa nižom stručnom spremom	Sa srednjom stručnom spremom	Sa višom i visokom stručnom spremom
Privreda — ukupno	1956	1	1,13	1,34	1,82	1	1,22	1,86
	1958	1	1,13	1,39	1,89	1	1,26	1,98
Industrija i rudarstvo	1956	1	1,11	1,33	1,82	1	1,27	2,03
	1958	1	1,13	1,40	1,92	1	1,35	2,19
	1959 (jul)	1	1,15	1,47	2,03	1	1,36	2,34
Poljoprivreda	1956	1	1,02	1,23	1,59	1	1,19	1,78
	1958	1	1	1,22	1,54	1	1,24	1,96
Građevinarstvo	1956	1	1,15	1,42	1,83	1	1,33	1,98
	1958	1	1,22	1,53	2,01	1	1,33	1,99
Trgovina i ugostiteljstvo	1956	1	1,09	1,27	1,65	1	1,19	1,74
	1958	1	1,11	1,37	1,78	1	1,23	1,84

Podaci: Proračun autora na osnovu objavljenih podataka u SGJ za odgovarajuće godine. Za 1959 — »Indeks«, br. 10/59.

TABELA 8 — RASPONI ZARADA (UKUPNIH PRIMANJA) U 1956 I 1958 PO VRSTAMA DELATNOSTI I KVALIFIKACIJAMA

(Zarade nekvalifikovanih radnika odnosno službenika sa nižom stručnom spremom = 1)

		Radnici				Službenici		
		Nekvalifikovani	Priučeni	Kvalifikovani	Visokokvalifikovani	Sa nižom stručnom spremom	Sa srednjom stručnom spremom	Sa višom i visokom stručnom spremom
Privreda — ukupno	1956	1	1,22	1,48	2,08	1	1,26	1,99
	1958	1	1,22	1,55	2,19	1	1,30	2,09
Industrija i rudarstvo	1956	1	1,18	1,44	2,09	1	1,34	2,23
	1958	1	1,19	1,52	2,20	1	1,41	2,35
Poljoprivreda	1956	1	1,13	1,43	1,80	1	1,21	1,79
	1958	1	1,14	1,42	1,81	1	1,25	2,00
Građevinarstvo	1956	1	1,25	1,61	2,05	1	1,34	2,01
	1958	1	1,32	1,76	2,32	1	1,39	2,13
Trgovina i ugostiteljstvo	1956	1	1,17	1,38	1,86	1	1,22	1,84
	1958	1	1,14	1,42	1,92	1	1,26	1,95

Podaci: Isti kao u tabeli 7.

Tendencije u proširenju raspona plata između pojedinih kvalifikacija zaposlenih su u skladu s planskim postavkama.

CENE I TROŠKOVI ŽIVOTA¹⁰ U PERIODU 1956—1959

Krajem 1955, a naročito tokom narednih godina, sa daljim razvojem proizvodnje industrijske potrošne robe, povećanjem uvoza i postignutim rezultatima u poljoprivrednoj proizvodnji — na unutrašnjem tržištu se zapažaju pozitivne promene, kako u pogledu nivoa snabdevenosti, kvaliteta i asortimana roba tako i u kretanju cena.

Uravnoteženi odnosi ponude i tražnje na tržištu industrijske potrošne robe odražavaju se i na kretanje cena, koje pokazuju zadovoljavajuću stabilnost u svim fazama prometa već više godina.

I na tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda tokom posmatranog perioda situacija se dosta izmenila u odnosu na ranije godine. Boljom organizacijom prometa, jačim učešćem privrednih organizacija društvenog sektora, povećanjem domaće proizvodnje i proširenjem asortimana robe iz uvoza, vidno je poboljšana snabdevenost, uz proces stabilizacije cena i na ovom tržištu. To potvrđuje dinamika cena poljoprivrednih proizvoda u trgovini na malo u periodu od 1955—1959 (tabela 9).

TABELA 9 — INDEKSI CENA POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA NA MALO OD 1955 DO 1959

(Prethodna godina = 100)

	1955	1956	1957	1958	1959 (I—IX)*
Poljoprivredni proizvodi — ukupno	121	107	101	102	101
Od toga: poljoprivredno-prehrambeni proizvodi	117	107	102	103	100

* Za 1959 prema istom periodu prethodne godine.

Podaci: »Indeks«, br. 10/59.

¹⁰ Indeksi troškova života pokazuju kretanje cena artikala i usluga lične potrošnje prema strukturi potrošnje četvoročlane radničke porodice određenog sastava i nivoa prihoda.

Svi podaci o troškovima života zasnivaju se na novim serijama indeksa objavljenim u SGJ 1959 i »Indeks«, br. 10/59.

Kod nekih važnijih poljoprivrednih proizvoda dolazilo je u izvesnim periodima do osetnijeg kolebanja u kretanju cena na malo usled nesnabdevenosti tržišta, naročito kod povrća i voća, ili zbog nedovoljne usklađenosti unutrašnje potrošnje i izvoza, naprimer kod stoke i stočnih proizvoda u 1957 i 1958. Različito kretanje cena industriskih i poljoprivredno-prehranbenih proizvoda uticalo je na odgovarajući način i na troškove života. U periodu 1956—1959 indeksi troškova života pokazuju umereniji porast nego ranijih godina. Po pojedinim grupama oni su ispoljavali različite tendencije u kretanju (tabela 10).

TABELA 10 — INDEKSI TROŠKOVA ŽIVOTA

	(Prethodna godina = 100)			
	1956	1957	1958	1959 (I—IX)*
Ukupno	106	103	103	101
Ishrana	108	101	104	101
Duvan i piće	106	108	108	113
Odeća i obuća	101	102	98	99
Stan	104	101	105	100
Ogrev i osvetljenje	106	110	104	103
Pokuštvo	102	102	101	98
Usluge	107	107	106	103
Kulturne potrebe	104	101	103	103

* Prema istom periodu prethodne godine.

Podaci: Indeks br. 10/59.

Karakteristično je da indeksi troškova ishrane rastu poslednjih godina sporije. Pod uticajem cena proizvoda u ovoj grupi i ukupni indeks troškova života poslednjih godina takođe raste sporije. U grupama »odeća i obuća« i »pokuštvo«, koje sadrže trajnija potrošna dobra, cene su imale slabiji varijabilitet s tendencijom pada kod tekstilnih proizvoda, stabilnim nivoom kod artikala za potrebe domaćinstva i blažim porastom kod obuće. Indeksi troškova grupe »duvan i piće« već nekoliko godina pokazuju stalan porast. Kod »ogreva i osvetljenja« je tendencija porasta poslednjih godina ublažena. U poslednje dve godine zapaža se usporenije kretanje cena usluga. Pod uticajem poskupljenja zanatskih usluga, indeks cena usluga je rastao počev od 1953 prosečno godišnje za 6 do 8%. Na porast cena usluga utiče takođe nesklad između sve veće tražnje (naročito sa porastom realnih plata radnika i službenika i promenama u strukturi tražnje) i nedovoljnih kapaciteta uslužnog zanatstva, naročito u društvenom sektoru.

REALNE ZARADE RADNIKA I SLUŽBENIKA PO VRSTAMA DELATNOSTI

U kretanju realnih zarada radnika i službenika u privredi ispoljavaju se iste tendencije u pojedinim vrstama delatnosti koje su došle do izražaja i u kretanju ukupnih nominalnih primanja. Prosečne realne zarade u privredi (bez saobraćaja, zanatstva i komunalnih delatnosti) porasle su od 1956 do 1958 za 21% odnosno kod radnika za oko 19%, a kod službenika za oko 25%. Kod radnika je veći porast od prosečnog ostvaren u poljoprivredi — 22%, dok je porast u industriji i rudarstvu, građevinarstvu i trgovini iznosio 17—18%. Nešto veći porast od prosečnog ostvaren je kod službenika u poljoprivredi, trgovini i ugostiteljstvu — oko 28%, dok je u industriji i rudarstvu kao i građevinarstvu ovaj porast bio nešto niži od prosečnog i iznosio je oko 22%. Realne zarade u trgovini nisu rasle kontinuirano. Već u 1957 ostvaren je u trgovini znatno veći porast realnih zarada nego u ostalim delatnostima, iznosio je oko 27% (kod radnika 22%, a kod službenika 32%). Međutim, u 1958 je ostvaren samo neznatan porast realnih zarada u trgovini i ugostiteljstvu u odnosu na prethodnu godinu, sem u spoljnoj trgovini, gde su one porasle za oko 4%. Na taj način su otklonjene jače neravnomernosti koje su se ispoljile u 1957 (tabela 11).

TABELA 11 — INDEKS REALNIH ZARADA PO VRSTAMA DELATNOSTI

(1956=100)

	Privreda — ukupno	Industrija i rudarstvo	Poljoprivreda	Građevinarstvo	Trgovina i ugostiteljstvo
	Radnici				
1957	116	115	112	110	122
1958	119	117	122	118	117
	Službenici				
1957	124	121	124	114	132
1958	125	122	128	122	128

Podaci: Proračun autora na bazi objavljenih podataka o ukupnim primanjima i troškovima života (SGJ — 1959).

Zahvaljujući znatnijem porastu nominalnih primanja i minimalnom porastu troškova života došlo je u 1959 do daljeg brzog porasta realnih zarada. Ukupne realne zarade u industriji i rudarstvu u prvih sedam meseci 1959 porasle su kod radnika za oko 13%, a kod službenika za oko 18% u poređenju sa istim periodom 1958.

PROMENE U STRUKTURI POTROŠNJE

Porast realnih prihoda radničkih i službeničkih domaćinstava doveo je do pozitivnih pomeranja u strukturi potrošnje. To se odrazilo pre svega u smanjenju izdataka za ishranu i povećanju potrošnje drugih proizvoda (nameštaja, električnih aparata za domaćinstvo i sličnog), a u povećanju izdataka za kulturni i društveni život, usluge itd.

Ove promene mogu se pratiti preko budžeta radničko-službeničkih domaćinstava. Podaci iz ankete o budžetima četvoročlanih domaćinstava službenika¹¹ pokazuju da su izdaci za ishranu u 1954 iznosili u proseku 53,9%, u 1956 — 52,6%, dok su u 1958 smanjeni na 50,2% od ukupne potrošnje. Istovremeno je rasla potrošnja odeće i obuće — od 15,3% u 1954 na 16,4% u 1958, a naročito pokuštva — od 4,1% u 1954 na 6,3% u 1958. U tom periodu je takođe poraslo korišćenje usluga i izdataka za kulturno-zabavni život, kao i izdataka za ptt usluge, saobraćaj, godišnje odmore i izlete — od 3,9% u 1954 na 5,7% u 1958 (tabela 12).

TABELA 12 — STRUKTURA REALNE POTROŠNJE ANKETIRANIH ČETVOROČLANIH PORODICA SLUŽBENIKA U 1954, 1956 I 1958

Grupe potrošnje	1954	1956	1958
Ishrana	53,9	52,6	50,2
Duvan i piće	5,3	4,6	4,4
Odeća i obuća	15,3	15,1	16,4
Stan	3,1	3,2	2,9
Ogrev i osvetljenje	5,8	6,1	5,2
Pokuštvo	4,1	5,0	6,3
Higijena	3,1	3,3	2,8
Kulturni i društveni život	5,5	5,5	6,1
Ostalo	3,9	4,6	5,7

Podaci: Proračun autora na bazi podataka redovne mesečne ankete o budžetima četvoročlanih službeničkih porodica u FNRJ i cena artikala i usluga, koje objavljuje SZS.

S obzirom da na jedno radničko-službeničko domaćinstvo dolazi u jugoslovenskom proseku oko 1,6% zaposlenih, porast realnih prihoda četvoročlanih porodica u kojima privređuje samo jedan član je zbog toga manji od prosečnog. Zbog toga su promene u strukturi potrošnje u proseku za sva radničko-službenička domaćinstva još izrazitije, tj. učešće potrošnje grupa proizvoda i usluga, koje spadaju u takozvani viši standard je povećano. Ovo se naročito odnosi na strukturu potrošnje u 1959, kad je došlo do daljeg većeg porasta realnih plata i zarada.

V. T. — M. P.

¹¹ Podaci stalne mesečne ankete o porodičnim budžetima domaćinstava koju sprovodi SZS od 1954 u 35 gradova FNRJ. Ovde su korišćeni samo budžeti službeničkih porodica s obzirom da ovaj materijal omogućuje potpunu uporedivost po godinama, jer se struktura anketiranih porodica nije bitnije menjala.

ROBNI PROMET NA MALO

Porast fizičkog obima i promene u prometu robe na malo od 1952 do 1958, a naročito u periodu od 1956 do 1959, odraz su opšteg porasta životnog standarda u Jugoslaviji.

Uporedo sa razvojem celokupne jugoslovenske privrede i povećavanjem ličnih dohodaka građana raste i robni promet na malo. U 1952 ukupan robni promet na malo iznosio je 337.133 miliona din.,¹ a u 1958 je povećan na 815.771 milion din.¹ ili za 242%. Prosečno godišnje povećanje u periodu 1952—1958 iznosi 11,6%.

Po stanovniku robni promet na malo je porastao od 20.200 din.¹ u 1952 na 45.300 din.¹ u 1958 ili za 224%. Prosečno godišnje povećanje po stanovniku u periodu 1952—1958 iznosi 11,4%.

Do velikog porasta robnog prometa na malo došlo je u prvom redu zbog povećane industrijske proizvodnje, naročito proizvodnje robe široke potrošnje (od 1952 do 1958 proizvodnja robe široke potrošnje porasla je za 116%, a prosečno godišnje povećanje iznosi 11,3%), zatim zbog povećanih ličnih dohodaka stanovnika, kao i zbog povećanja cene.

Cene artikala na malo od 1952 su u stalnom porastu. One znatno utiču na povećanje robnog prometa na malo. To se vidi iz odnosa ukupnog povećanja prometa robe na malo u periodu od 1952 do 1958 iskazanog u din. (242%, prosečno godišnje povećanje — 11,6%) i ukupnog porasta fizičkog obima maloprodajnog prometa robe (164%, prosečno godišnje povećanje — 8,5%) (tabela 1).

TABELA 1 — INDEKSI FIZIČKOG OBIMA ROBNOG PROMETA NA MALO OD 1952 DO 1958

Grupe proizvoda	(Indeks 1952=100)					
	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Ukupno	101	111	125	129	152	164
Od toga:						
Prehrambeni proizvodi	103	101	117	121	132	137
Duvan	94	98	108	105	116	112
Tekstil	112	150	162	162	200	210
Koža i guma	86	101	110	112	130	139
Ogrevni materijal	81	98	103	127	127	127
Proizvodi od metala	76	79	100	107	141	159
Elektrotehnički materijal	100	169	180	234	345	403
Hemiski proizvodi	108	127	156	158	208	236
Drveni artikli	96	96	113	116	141	149
Tečna goriva i maziva	119	112	129	140	173	183
Gravevinski materijal	115	125	131	114	154	154

Podaci: SGJ za 1959.

Porast robnog prometa na malo nije ravnomeran za sve grupe proizvoda.

Najveći je indeks porasta fizičkog obima prometa robe na malo u grupi elektrotehničkog materijala (u 1952 je prodato 38.000, a u 1958 — 206.000 radioaparata; u 1954 je prodato 267.000, a u 1958 — 501.000 električnih aparata za domaćinstvo). Po veličini porasta prometa na malo iza grupe elektrotehničkog materijala dolazi grupa hemiskih proizvoda, u kojoj najveći porast prometa imaju veštačka đubriva (u 1952 je prodato 25.340 t, a u 1958 — 491.670 t).

¹ Obračunato po tekućim cenama.

Kretanje fizičkog obima robnog prometa na malo nekih važnijih proizvoda, koji u ukupnom prometu učestvuju sa oko 50%, prikazuje tabela 2.

TABELA 2 — FIZIČKI OBIM ROBNOG PROMETA NA MALO (NEKIH VAŽNIJIH PROIZVODA) U 1952 I 1958

Artikal	Jedinica mere	Prodaja na malo		Indeks 1952=100
		1952	1958	
Pšenično brašno	t	445.140	446.340	104
Hleb, beli i polubeli	"	321.590	553.130	172
Sveže meso	"	90.720	120.990	133
Mast za jelo	"	39.620	47.510	120
Ulje za jelo	"	19.980	33.370	167
Mleko	000 l	63.731	96.270	152
Sećer	t	90.450	177.130	197
Kafa	"	1.190	3.200	268
Duvan	"	13.420	14.610	109
Pamučne tkanine	000 m	52.563	89.983	171
Vunene tkanine	"	7.500	13.829	185
Svilene tkanine	"	4.103	12.211	298
Cipele	000 pari	5.061	7.223	143
Ogrevno drvo	m ³	3.125	1.818	58
Ugalj	000 t	1.440	3.280	228
Radioaparati	000 kom.	38	206	545
Sapun	t	15.630	26.580	170
Veštačko đubrivo	"	25.340	491.670	1.942
Nameštaj	000 garn.	70	148	212

Podaci: SGJ za 1959.

Neravnomerno kretanje robnog prometa na malo pojedinih grupa proizvoda ili pojedinih proizvoda dovelo je do izmene u procentualnom učešću pojedinih grupa proizvoda ili pojedinačnih proizvoda u ukupnom prometu robe na malo tj. do znatne izmene strukture robnog prometa na malo (tabela 3).

TABELA 3 — STRUKTURA PROMETA ROBE NA MALO OD 1952 DO 1958

Grupe artikala	(U procentima)							
	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	
Prehrambeni proizvodi	34,6	35,2	31,5	32,8	33,4	31,0	30,5	
Stočna hrana	...	...	0,3	0,3	0,5	0,5	0,4	
Duvan	7,3	5,6	4,7	4,5	4,6	4,1	4,0	
Tekstil	25,2	23,5	24,1	23,3	21,6	21,9	21,1	
Koža i guma	7,4	6,8	7,5	7,3	7,0	6,7	6,6	
Ogrevni materijal	2,9	2,9	2,7	2,4	3,0	2,3	2,2	
Proizvodi od metala	5,7	7,1	7,5	7,4	7,8	9,3	10,3	
Porcelan, staklo i keramika	0,8	0,7	1,0	1,0	1,0	1,1	1,2	
Elektrotehnički materijal	1,3	1,5	2,0	1,9	2,3	3,0	3,3	
Hemiski proizvodi	3,8	4,1	4,1	4,0	4,1	4,5	5,1	
Papirni proizvodi	2,0	2,5	2,6	2,8	3,1	3,2	3,3	
Drveni artikli	3,0	3,0	2,8	2,9	2,8	3,0	2,8	
Tečna goriva i maziva	1,2	2,1	2,2	2,3	2,4	2,4	2,5	
Gravevinski materijal	3,1	3,7	3,9	3,7	3,1	3,4	3,5	
Ostali proizvodi	1,7	1,9	3,1	3,4	3,2	3,6	3,2	
Ukupani promet	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Podaci: SGJ za 1959 (proračun autora).

Posle izdataka za ishranu, odeću i obuću, potrošači sve veći deo svojih ličnih dohodaka troše na artikle za opremu domaćinstva (elektrotehnički materijal i dr.). Povećava se promet robe na malo kvalitetnijih, a smanjuje manje kvalitetnih artikala. Tako u grupi prehrambenih proizvoda znatno brže raste promet jestivih ulja na malo nego masi za jelo, u grupi tekstila — promet vuninih tkanina i vunene konfekcije nego ostalih tekstilnih proizvoda, u grupi artikala za ogrev raste promet uglja, a smanjuje se promet drveta itd.

P. M.

ISPRAVKE:

U broju 7—8, str. 287 (59) II stubac u tabelarnom pregledu »Kretanje poljoprivredne proizvodnje«, poslednji red »Prosečni indeks od 1957 do 1959 prema petogodišnjem proseku od 1959 do 1955« stoji: 138, a treba 139.

U broju 7—8, str. 288 (60), I stubac, u tabelarnom pregledu »Kretanje poljoprivredne proizvodnje 1957, 1958 i 1959« poslednji red stoji: 141 — 88 — 125, a treba: 145 — 88 — 123.

U broju 7—8, str. 289 (61), I stubac, u tabelarnom pregledu »Kretanje izvoza i uvoza« poslednji red »Ostvareno od 1957 do 1959« stoji: 195 — 153 — 116,8 — 116,4 a treba 159 — 153 — 16,8 — 16,4.

U broju 7—8, str. 293 (65), II stubac 2 red odozdo treba da glasi: »Njihov nivo u prvom polugodi 1959 viši je za oko 1 prema...».

PRIVREDA U RAZDOBLJU JANUAR — SEPTEMBAR 1959

U prvih devet meseci 1959 povećana je privredna aktivnost u svim privrednim oblastima i delatnostima. Ostvarene stope proizvodnje, zaposlenosti, potrošnje i dr. prevazilaze realizovane stope u 1958, kao i planska predviđanja za 1959.¹ Snažni razvitak privrede u 1959, kao i u 1957 i 1958 rezultat je visokih ulaganja i veće efikasnosti investiranja, povećane spoljnotrgovinske razmene, proširenja unutrašnjeg tržišta, mera za razvitak i modernizaciju poljoprivredne proizvodnje, kao i veće materijalne zainteresovanosti privrednih organizacija i proizvođača.

Proizvodnja se u 1959 razvija ravnomernije, povećava se po obimu, a takođe se poboljšava asortiman. Značajni rezultati ostvareni su i u povećanju produktivnosti rada.

Nivo ukupne potrošnje u 1959 je znatno viši od prošlogodišnjeg. Kretanje zaliha industrijskih proizvoda, koje su neznatno porasle, pokazuje da je gotovo celokupna industrijska proizvodnja iz ove godine upotrebljena na povećanu potrošnju u zemlji i veći izvoz industrijskih proizvoda. Zalihe poljoprivrednih proizvoda su povećane. U narednoj godini one će omogućiti veći izvoz poljoprivrednih proizvoda, kao i dalji porast potrošnje u zemlji.

PROIZVODNJA I ZAPOSLENOST

Industrija. Predviđena stopa porasta industrijske proizvodnje (11%) premašena je u prvih devet meseci 1959. Industrijska proizvodnja je u tom periodu porasla za 13 %. Tokom ove godine stopa porasta industrijske proizvodnje stalno raste. U trećem tromesečju ona iznosi 15% (tabela 1).

TABELA 1 — INDEKSI INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE (PREMA ISTOM PERIODU PRETHODNE GODINE)

1958				1959		
tromesečje				tromesečje		
I	II	III	IV	I	II	III
115	111	108	110	110	114	115

Rezultati u proizvodnji po pojedinim granama pokazuju da se kod većine grana industrije ostvaruje brži porast nego što je predviđeno (tabela 2).

TABELA 2 — INDEKSI FIZIČKOG OBIMA INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE (PREMA ISTOM PERIODU PRETHODNE GODINE)

	Planirana proizvodnja za 1959	Ostvarena proizvodnja u periodu januar—septembar 1959
Ukupno industrija	111	113
Od toga:		
Elektroenergija	111	113
Ugalj	108	112
Nafta	118	115
Crna metalurgija	114	116
Obojena metalurgija	106	106
Nemetali	109	112
Metalna industrija	111	117
Brodogradnja	110	107
Elektroindustrija	118	122
Hemiska industrija	118	131
Industrija građevinskih materijala	115	112
Drvena industrija	109	121
Industrija papira	104	109
Tekstilna industrija	111	108
Industrija kože i obuće	108	112
Industrija gume	108	110
Prehrambena industrija	123	112
Grafička industrija	106	110
Industrija duvana	69	77

¹ Vidi: »Savezni društveni plan za 1959 godinu«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 489—492 (125—128), »Privreda u prvom tromesečju 1959«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 159—161 (29—31), »Privreda u prvom polugodu 1959«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 290—293 (62—65).

Brzi porast industrijske proizvodnje u proteklom periodu ove godine stimulirala je veoma intenzivna tražnja industrijske robe. U prvom polugodu došlo je do nešto otežane realizacije tekstilnih proizvoda, ali je već tokom trećeg tromesečja situacija u tom pogledu poboljšana.

Snabdevenost industrije energijom u 1959 do meseca avgusta bila je zadovoljavajuća. Međutim, zbog nedovoljnih padavina pred kraj trećeg tromesečja, proizvodnja električne energije je otežana i smanjena, pa i pored preduzetih mera u proizvodnji, potrebe u električnoj energiji nisu mogle biti potpuno zadovoljene.

Ovogodišnje povećanje industrijske proizvodnje ostvareno je uprkos manjem uvozu reprodukcionog materijala zbog povećanog učešća domaćih sirovina, kao i zbog održavanja zaliha sirovina na nivou dostignutom krajem prošle godine.

U opštem porastu industrijske proizvodnje od 13% proizvodnja sredstava rada porasla je za 15%, reprodukcionog materijala za 12% i potrošne robe za 13%.

Poljoprivreda. Poljoprivreda je u ovoj godini ostvarila rekordne prinose (tabela 3).

TABELA 3 — PROIZVODNJA GLAVNIH RATARSKIH, VOĆARSKIH I VINOGRADARSKIH PROIZVODA

	(U hiljadama tona)				
	Prosek 1949/58	1957	1959*	Indeksi	
				1959 1957	Prosek 1949/58
Pšenica i raž	2.428	3.380	4.395	130	181
Ječam	378	604	574	95	152
Ovas	302	484	404	83	134
Kukuruz	3.500	5.660	6.780	120	194
Šećerna repa	1.320	2.070	2.530	122	192
Suncokret	91,7	92,7	125	135	136
Konoplja	259	310	234	75	90
Duvan	33,1	63,3	48,2	76	146
Krompir	2.030	3.310	2.840	86	141
Pasulj	148	179	220	123	185
Jabuke	170	106	254	240	150
Šljive	565	588	1.290	219	229
Grožđe	882	907	1.030	114	117

* Podaci o ostvarenoj proizvodnji u 1959 zasnivaju se na statističkim procenama.

Prosečan prinos pšenice iznosi 19,4 metarskih centi po hektaru. U okviru opšteg proseka prinos visokorodnih sorti pšenice iznosi 37,5 mtc/ha, a u ostaloj proizvodnji 16,2 mtc/ha. Prema tome, u proizvodnji visokorodnih sorti pšenice, čiji su nosioci poljoprivredna dobra i zadruge, postignut je preko 2,3 puta veći prinos nego u ostaloj proizvodnji. Na površinama od 320.000 hektara zasejanim visokorodnim sortama pšenice ostvarena je proizvodnja od 1,2 miliona tona, tj. na 15,5% ukupnih površina proizvedeno je oko 29% od ukupne proizvodnje.

Ukupne površine pod kukuruzom iznose 2,59 miliona hektara, a prema proceni prosečan prinos iznosi 26,2 mtc/ha. Od toga se sa 432.000 hektara pod heterozisom očekuje proizvodnja od oko 2 miliona tona odnosno prosečan prinos od 46,2 mtc/ha.

Ukupna proizvodnja šećerne repe iznosiće oko 253.000 vagona, ali pošto će u njoj, usled kiša u ovoj godini, biti manji procenat šećera, očekuje se proizvodnja od oko 28.000 vagona šećera.

Iako su pripreme i početak radova za ovogodišnju jesenju setvu blagovremeno izvršeni, setva nije obavljena pod najpovoljnijim uslovima. Zakašnjenja u berbi kukuruza pomerila su radove oko jesenje setve, a nedovoljne kiše tokom oktobra otežavale su njeno izvršenje.

Poljoprivreda je za ovogodišnju jesenju setvu opremljena većim brojem mašina, đubriva, kvalitetnog semena i dr. Broj traktora je povećan na 30.600 prema 28.000 u 1958. Raspoložive količine đubriva iznose oko 1,05 miliona tona prema 500.000 tona u 1958. Prema programu setve visokorodnim sortama pšenice treba da bude zasejano oko 800.000 ha.

Grđevinarstvo. Ostvarena vrednost građevinskih radova u periodu januar—septembar ove godine u odnosu na isti period prethodne godine je veća za 34 milijarde din. odnosno za 23% (tabela 4).

TABELA 4 — VREDNOST GRAĐEVINSKIH RADOVA

(U milijardama din.)			
	Januar— septembar 1958	Januar— septembar 1959	Indeks 1958=100
Ukupni građevinski radovi	149,0	183,4	123
— kapitalna izgradnja	80,2	99,7	124
— društveni standard	68,8	83,7	122

Porast vrednosti građevinskih radova je zasada iznad opšte stope porasta investicija, što govori o promenama, iako ne značajnim, u tehničkoj strukturi investicija. Građevinarstvo, bez obzira na njegovu nedovoljnu opremljenost, uglavnom izvršava svoje obaveze u građenju, mada bi se daljim podizanjem njegovog tehničkog nivoa efikasnost investicija povećala, ubrzala izgradnja i smanjili troškovi građevinskih objekata.

Saobraćaj. Obim saobraćajnih usluga u periodu januar—septembar ove godine u odnosu na isti period prethodne godine povećan je u prevozu robe za 10% (tabela 5), a u prevozu putnika za 8%.

TABELA 5 — OBIM PREVOZA ROBE PO GRANAMA SAOBRACAJA

(U hiljadama tona)			
	Januar— septembar 1958	Januar— septembar 1959	Indeks 1958=100
Železnički saobraćaj	41.791	44.174	106
Pomorski saobraćaj			
— promet u lukama	6.439	7.105	110
— broderska preduzeća	3.614	4.131	114
Rečni saobraćaj	2.591	3.224	124
Javni autosaobraćaj	5.426	7.060	130
Vazdušni saobraćaj (u tonama)	863	1.144	133

Obim prevoza robe železnicom naročito je povećan u avgustu i septembru, kad železnice nisu mogle da podmiru sve zahteve za prevoz robe.

Povećano je učešće domaćih brodova za pomorski saobraćaj u prevozu izvoznih i uvoznih roba od 51% u prošloj na 57% u ovoj godini.

Stopa porasta obima prevoza putnika se smanjuje prema prošloj i pretprošloj godini i to pre svega zbog nedostatka lokomotiva i putničkih železničkih vagona. Perspektivnim planom je predviđena nabavka 90 šinobusa i 610 putničkih vagona. Nabavkom ovih sredstava teškoće u prevozu putnika železnicom će se nešto ublažiti, ali narasle potrebe neće biti potpuno podmirene.

Zaposlenost: U razdoblju januar—septembar ove, prema istom razdoblju prošle godine, više je zaposleno 180.700 lica ili oko 7%, dok je u prošloj godini zaposleno oko 200.000 lica, pa je porast zaposlenosti iznosio oko 9%. Povećanjem zaposlenosti u nepoljoprivrednim delatnostima menja se dosta brzo odnos između poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva. U ovoj godini poljoprivredno stanovništvo iznosi 51,6%, a nepoljoprivredno 48,4% od ukupnog stanovništva. U idućoj godini, nastavljajući sadašnjeg tempa porasta zaposlenosti u nepoljoprivrednim delatnostima, udeo nepoljoprivrednog stanovništva povećaće se na oko 50%. Ove promene ukazuju na razvoj industrije i ostalih privrednih oblasti, a posebno na povećanje produktivnosti rada u poljoprivredi.

Pošto je porast proizvodnje u ovoj godini veći nego u 1958, a stopa porasta zaposlenosti manja, rezultati u povećanju produktivnosti rada su značajniji. U ukupnoj proizvodnji bez poljoprivrede produktivnost rada je porasla za oko 5% prema povećanju od 2% u istom periodu prošle godine. U industriji porast produktivnosti rada iznosi 5% prema 1% u prošloj godini. Tokom ove godine produktivnost rada ubrzano raste. Porast je u prvom tromesečju iznosio 2%, u drugom 6%, a u trećem tromesečju 7%.

Zaposlenost u 1959 u privredi je povećana za 147.000 lica ili 7%, dok je u neprivrednim delatnostima zaposleno novih 32.000 lica ili 5,7% (tabela 6).

U okviru opšteg porasta produktivnosti rada u industriji pojedine grane ostvarile su različite rezultate. Povećanje produktivnosti rada u hemiskoj industriji iznosi 12%, crnoj metalurgiji i elektroindustriji 9%, proizvodnji uglja, nafte, metala i drvnj industriji 7—8%, a kod obojene metalurgije, industrije kože i obuće i industrije građevinskog materijala 5—6%. Manji porast produktivnosti rada od prosečnog ostvarile su metalna industrija (4%), tekstilna industrija i industrija papira (2%), prehrambena i grafička industrija (1%). Kod brodogradnje je produktivnost na prošlogodišnjem nivou, a u industriji gume za 1% manja i u industriji duvana za 10% manja nego prošle godine.

TABELA 6 — BROJ ZAPOSLENIH LICA PO OBLASTIMA PRIVREDE

(U hiljadama)				
	Januar— avgust 1958	Januar— avgust 1959	Indeks 1958	Indeks 1959
Ukupno privreda	2.083	2.232	108,4	107,1
Od toga:				
Industrija	955	1.021	108	107
Poljoprivreda	222	241	114	108
Šumarstvo	34	36	103	106
Građevinarstvo	228	241	106	106
Saobraćaj	190	201	104	106
Trgovina i ugostiteljstvo	207	229	98	111
Zanatstvo i ostalo	247	263	121	106

Ukupan prihod privrednih organizacija. Uporedni pregled ukupnog prihoda privrednih organizacija i njegove raspodele u prvom polugodu ove i prošle godine pokazuje da je instrumentima raspodele u 1959 ostavljen privrednim organizacijama veći deo ukupnog prihoda nego u prošloj godini. Ukupan prihod u prvih devet meseci 1959 je porastao za 16,9%, troškovi materijala su povećani za 16,6%, a dohodak privrednih organizacija (odbivši kamate, porez na promet i sl.) povećao se za 25%. To znači da su prethodni instrumenti raspodele, koji su ublaženi, doveli do povećanja dohotka iznad kretanja ukupnog prihoda i troškova materijala. U tako formiranom dohotku deo koji pripada Federaciji raste za 1,3%, a deo narodnih republika i odbora za 4,6%. Prema tome, gotovo celokupno povećanje dohotka ostaje privrednim organizacijama. Ovo u osnovi predstavlja pozitivnu pojavu, jer je proširen materijalni interes privrednih organizacija, a time i materijalna osnova radničkog upravljanja.

SPOJNA TRGOVINA

U trećem tromesečju nisu nastupile promene u spoljnotrgovinskoj razmeni koje bi bitnije menjale ranije date ocene. Kod izvoza, gledano u celini, i dalje se ističu dva momenta: s jedne strane — pad cena izvoznih proizvoda na inostranom tržištu, što umanjuje devizni efekat izvoza, a s druge strane, smanjenje obima izvoza poljoprivrednih proizvoda. Međutim, u poslednja dva meseca nastalo je izvesno poboljšanje i u jednom i u drugom pravcu. Indeks izvoznih cena u avgustu je povoljniji nego u ranijim mesecima, a izvoz poljoprivrednih proizvoda u septembru je veći nego u prethodna dva meseca. Pod iznetim okolnostima, ostvareni izvoz u periodu od devet meseci veći je po vrednosti za 4%. Međutim, realno povećanje izvoza, računajući obim izvoza po istim cenama, iznosi oko 12% (tabela 7).

TABELA 7 — STRUKTURA IZVOZA

(U milijardama din.)			
	Januar— septembar 1958	Januar— septembar 1959	Indeks 1959
Ukupan izvoz	96,3	100,5	104
Od toga:			
Izvoz poljoprivrednih proizvoda	28,7	21,8	76
Izvoz industriskih proizvoda	67,6	78,7	116

Poljoprivredni izvoz u toku ove godine bio je iz meseca u mesec sve manji zbog nedovoljne poljoprivredne proizvodnje u prošloj godini. Efekat visoke poljoprivredne proizvodnje u ovoj godini osetiće se u izvozu krajem, a naročito tokom duće godine.

Stopa porasta izvoza industriskih proizvoda veća je od predviđene kod industrije nemetala, metalne i elektroindustrije, brodogradnje, hemiske i drvene industrije. Međutim, dinamika izvoza kod drugih grana, a naročito proizvoda prehrambene, duvanske i tekstilne industrije, kao i crne i obojene metalurgije, još uvek zaostaje za predviđenom, iako je u poslednja dva meseca znatnije poboljšana.

U razvoju izvoza industriskih proizvoda sve veći udeo imaju proizvodi metalne i elektroindustrije i brodogradnje. U 1956 i 1957 udeo ovih proizvoda iznosio je 10%, u 1958 — 16%, a u devet meseci ove godine oko 25%.

Vrednost ostvarenog uvoza u periodu januar—septembar iznosi 154 milijarde din. prema 159,2 milijardi din. u istom razdoblju prethodne godine. U strukturi uvoza došlo je do promena. Smanjen je uvoz opreme, dok je uvoz reprodukcijonog materijala povećan svega za 1%. Uvoz prehrambenih proizvoda zadržava se na visokom nivou, jer će visoka poljoprivredna proizvodnja imati dejstvo na smanjenje uvoza tek u idućoj godini (tabela 8).

TABELA 8 — STRUKTURA UVOZA

	(U milijardama din.)		
	Januar— septembar 1958	Januar— septembar 1959	Indeks 1958=100
Ukupan uvoz:	159,2	154,0	97
Od toga:			
Uvoz reproduktionog materijala	84,7	85,7	101
Uvoz opreme	36,2	28,0	77
Uvoz robe za ličnu potrošnju	38,3	40,3	105

S obzirom da je izvoz u proteklom razdoblju povećan, a uvoz smanjen, ostvareni su povoljniji odnosi u trgovinskom bilansu. Deficit je smanjen za 9,2 milijardi din. Na povoljnije odnose između izvoza i uvoza ukazuje i okolnost da je u razdoblju januar—septembar izvozom pokriveno 65% ukupnih uvoznih potreba, prema 61% odnosno 56% u istom periodu 1958 i 1957. Iako ove godine neće biti ostvaren nivo izvoza predviđen Društvenim planom za 1959, dosadašnji razvoj spoljnotrgovinske razmene pokazuje da se ipak mogu očekivati takvi rezultati kojima neće biti narušene planirane proporcije između izvoza i uvoza.

INVESTICIJE

Investiciona ulaganja u osnovna sredstva u ovoj godini su znatno povećana i ona prevazilaze okvire postavljene planom. Njihov obim je u prvih devet meseci za 21% veći nego u istom razdoblju prošle godine. Povećanje investicija u ovoj godini iznad planiranih okvira opravdano je, pošto će ukupna proizvodnja i nacionalni dohodak porasti znatnije nego što je predviđeno. Međutim, sadašnji obim investicija dovodi do povremenih nestašica investicionih materijala, što ukazuje na nepotpunu usklađenost materijalne proizvodnje i investicionih sredstava (tabela 9).

TABELA 9 — INVESTICIJE U OSNOVNA SREDSTVA

	(U milijardama din.)		
	Januar— septembar 1958	Januar— septembar 1959	Indeks 1958=100
Savezne investicije	125,5	167,8	133
Investicije narodnih republika, narodnih odbora i privrednih organizacija	200,7	230,4	115
Od toga:			
Investicije narodnih republika	22,8	32,7	143
Investicije narodnih odbora	58,3	72,8	125
Investicije iz amortizacionih fondova	69,6	70,3	101
Investicije iz drugih fondova privrednih organizacija	50,0	54,6	109
Ostale investicije	24,0	25,2	105
Ukupne investicije	350,2	423,4	121

Najznačajnije povećanje investicija ostvareno je iz sredstava Federacije i narodnih republika, zatim iz sredstava narodnih odbora, dok su investicije privrednih organizacija neznatno porasle. Sredstva privrednih organizacija u ovoj godini koja će biti raspoloživa u 1960 stalno rastu, pa će i njihove investicije u idućoj godini biti na znatno višem nivou.

Ekonomsku strukturu investicija prikazuje tabela 10.

TABELA 10 — EKONOMSKA STRUKTURA INVESTICIJA

	(U milijardama din.)			
	Januar—septembar 1958		Januar—septembar 1959	
	iznos	struktura	iznos	struktura
Industrija i rudarstvo	115,1	32,9	139,4	32,9
Poljoprivreda	43,0	12,2	55,2	13,0
Šumarstvo	3,1	0,9	5,1	1,2
Građevinarstvo	10,4	3,0	10,7	2,6
Saobraćaj	69,8	20,0	77,6	18,3
Trgovina i ugostiteljstvo	18,0	5,1	24,3	5,7
Zanatstvo	4,0	1,1	5,3	1,3
Svega investicije u privredi	263,4	75,2	317,6	75,0
Neprivredne investicije	86,8	24,8	105,8	25,0
Ukupne investicije	350,2	100,0	423,4	100,0

U ekonomskoj strukturi investicija nisu nastupile bitnije promene prema prošloj godini. Udeo neprivrednih investicija i dalje iznosi jednu četvrtinu ukupnih investicija, dok je kod privrednih investicija došlo do izvesnih pomeranja u korist poljoprivrede i šumarstva, saobraćaja i trgovine i ugostiteljstva.

U okviru neprivrednih investicija najviša stopa porasta ostvarena je kod investicija u kulturno-socijalnoj delatnosti, dok je kod stanbeno-komunalnih i investicija za delatnost državnih organa stopa porasta blaža (tabela 11).

TABELA 11 — STRUKTURA NEPRIVREDNIH INVESTICIJA

	(U milijardama din.)		
	Januar— septembar 1958	Januar— septembar 1959	Indeks 1958=100
Investicije za stanbeno-komunalnu delatnost	55,2	64,0	116
Investicije za kulturno-socijalnu delatnost	13,3	20,4	154
Investicije za delatnost državnih organa i dr.	18,3	21,4	117
Ukupne investicije	86,8	105,8	122

Povećanjem prihoda stanovništva povećavaju se neprivredne investicije iz sredstava stanovništva. Iako ne postoje statistički podaci, računa se da one u poslednje dve godine brže rastu i da postaju sve značajniji faktor u ukupnim investicijama.

OBRATNA SREDSTVA

Obratna sredstva privrede povećana su u toku prvih devet meseci 1959 za 189 milijardi din., dok je njihovo povećanje u istom periodu prošle godine iznosilo 127 milijardi din. Povećanje obrtnih sredstava u ovoj godini predstavlja dosad najznačajniji porast ostvaren u tom vremenskom razdoblju i prouzrokovano je, između ostalog, značajnim porastom proizvodnje u celini, a pre svega poljoprivredne proizvodnje (tabela 12).

TABELA 12 — STANJE OBRTHNIH SREDSTAVA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA

	Stanje 30. IX. 1959	Promene krajem septembra u odnosu na kraj prethodne godine		
		1957	1958	1959
Industrija i rudarstvo	789,2	+ 82,8	+ 54,6	+ 61,9
Poljoprivreda	108,9	+ 15,2	+ 14,9	+ 30,0
Građevinarstvo	52,6	+ 5,1	+ 10,0	+ 10,6
Saobraćaj	47,1	+ 4,7	+ 2,3	+ 14,9
Trgovina i ugostiteljstvo	527,9	+ 58,7	+ 40,4	+ 61,5
Zanatstvo	38,0	+ 5,7	+ 4,7	+ 4,6
Ostale privredne oblasti	18,0	+ 0,8	+ 2,6	+ 3,3
Neraspoređena sredstva	5,2	— 5,6	— 2,9	+ 2,4
Ukupna obratna sredstva	1.586,9	+ 167,4	+ 126,6	+ 189,2

Positivnu tendenciju ima porast obrtnih sredstava trgovine. Tome su doprineli jednim delom povoljniji uslovi za finansiranje obrtnih sredstava trgovine, kao i povećane potrebe otkupa i prometa poljoprivrednih proizvoda. Međutim, i nadalje je relativno najznačajnije povećanje obrtnih sredstava u poljoprivredi. Ovoj privrednoj oblasti dato je, u skladu sa merama koje se preduzimaju za njenu modernizaciju, dvostruko više obrtnih sredstava u 1959 nego u istom razdoblju prošle godine.

Do znatnog povećanja obrtnih sredstava u saobraćaju došlo je zbog neekonomskog nivoa železničkih tarifa, pa se putem kredita finansira deo rashoda železničko-transportnih preduzeća.

U ukupnom povećanju obrtnih sredstava, ostvarenom u toku prvih devet meseci 1959, bankarska sredstva učestvuju sa 77%, dok ostali izvori obrtnih sredstava, tj. sredstva preduzeća i društveni investicioni fondovi, učestvuju sa 33% (tabela 13).

TABELA 13 — IZVORI OBRRTNIH SREDSTAVA

(U milijardama din.)

	Stanje 30. IX. 1959	Promene krajem septembra u odnosu na kraj prethodne godine		
		1957	1958	1959
Fondovi obrtnih sredstava	473,7	+ 25,5	+ 54,7	+ 24,1
Zajmovi iz društvenih investicionih fondova	58,8	+ 7,6	+ 11,1	+ 19,3
Zajmovi i krediti za redovno poslovanje iz bankarskih sredstava	480,3	+ 77,7	+ 23,1	+ 40,6
Stalna obrtna sredstva	1.012,8	+ 110,8	+ 88,9	+ 84,0
Namenski krediti	574,1	+ 56,6	+ 37,7	+ 105,2
Ukupna obrtna sredstva	1.586,9	+ 167,4	+ 126,6	+ 189,2

Do izmenjene strukture izvora obrtnih sredstava u odnosu na prošlu godinu došlo je znatnim delom zbog promena u načinu njihovog finansiranja. Fondovi obrtnih sredstava privrednih organizacija povećani su uglavnom na osnovu propisane obaveze izdvajanja u te fondove. Iako su iz društvenih investicionih fondova dati zajmovi za obrtna sredstva u većem obimu nego u istom periodu prošle godine, još uvek nije dovoljna orijentacija društvenih investicionih fondova na ulaganja u obrtna sredstva.

BUDŽETI

U periodu januar—septembar 1959 ukupni budžetski rashodi su bili za 45,6 milijardi din. ili za 14% veći nego u istom razdoblju prošle godine. U ukupnim budžetskim rashodima znatno su porasli izdaci za investicije i lični rashodi, dok je povećanje ostalih rashoda bilo umerenije. Rashodi svih budžeta gledano u celini, imaju nešto višu stopu porasta nego što je predviđeno Društvenim planom za 1959.

Ukupni rashodi Saveznog budžeta zajedno sa narodnom odbranom su veći za 10% nego u istom razdoblju 1958. Međutim, ako se iz Saveznog budžeta izdvoje izdaci namenjeni za podmirenje određenih potreba privrede, kao što su sredstva za unapređenje privrednih oblasti, regres i sl., kao i sredstva za pokriće nastalih razlika u cenama u poslovanju sa inostranstvom, onda povećanje budžetskih rashoda iznosi 5%.

Rashodi Saveznog budžeta u proteklom periodu su bili za 4,3 milijarde din. manji od prihoda, dok je u istom razdoblju prošle godine deficit iznosio 45,6 milijardi din. Do usklađenijeg odnosa između prihoda i rashoda u ovoj godini došlo je zbog izmena u načinu finansiranja budžeta, čime je omogućeno ravnomernije priticanje prihoda.

Budžetski rashodi narodnih republika i narodnih odbora povećani su prema istom periodu prošle godine za 26,6 milijardi din. ili za 19%. Oko polovine ovog povećanja odnosi se na porast ličnih rashoda, do kojeg je došlo zbog povećanja broja zaposlenih u toku 1958 i 1959, kao i zbog povećanja plata službenika. Pored ličnih rashoda znatnije su porasle i budžetske investicije, koje su dostigle za 31% viši nivo nego u 1958. Materijalni rashodi budžeta povećani su za 9%, prema istom periodu prethodne godine (tabela 14).

TABELA 14 — RASHODI BUDŽETA NARODNIH REPUBLIKA I NARODNIH ODBORA

(U milijardama din.)

	Januar— septembar 1958	Januar— septembar 1959	I n d e k s i	
			1958 1957	1959 1958
Lični rashodi	68,2	81,4	136	119
Materijalni rashodi	38,9	42,5	100	109
Investicije	14,5	19,0	76	131
Dotacije ustanovama i društvenim organizacijama	10,3	12,3	100	119
Ostali rashodi	7,2	10,5	138	146
Ukupni rashodi	139,1	165,7	113	119

Prihodi republičkih i lokalnih budžeta bili su veći od rashoda. Prema stanju krajem septembra 1959 ostvaren je višak prihoda nad rashodima u iznosu od 3,9 milijarde din., dok su u istom periodu prošle godine rashodi bili približno u visini prihoda.

PRIHODI I RASHODI STANOVNIŠTVA

U proteklom razdoblju ove godine povećani su prihodi i potrošnja stanovništva. Prihodi stanovništva za devet meseci povećani su za 19%, i to pre svega zbog većih prihoda radnika i službenika. Prihodi poljoprivrednika od prodaje poljoprivrednih proizvoda do kraja meseca aprila bili su ispod prošlogodišnjeg nivoa, a otada su počeli da rastu zbog povećanja ovogodišnje poljoprivredne proizvodnje. Zbog ove okolnosti, kao i zbog promena tarifnih pravilnika privrednih organizacija, u trećem tromesečju su prihodi stanovništva dostigli veoma visok nivo. Porast u trećem tromesečju u odnosu na isti period prošle godine iznosi 24% (tabela 15).

TABELA 15 — PRIHODI STANOVNIŠTVA *

(U milijardama din.)

	Januar— septembar 1958	Januar— septembar 1959	Indeks 1958=100
Lični dohoci	350,5	442,0	126
Socijalna primanja	102,7	122,2	119
Prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda	126,6	133,0	105
Ostali prihodi	81,9	89,0	109
Ukupni prihodi	661,7	786,2	119
Potrošački krediti	— 9,7	+ 14,2	
Raspoloživa sredstva	652,0	800,4	123

* U ovoj tabeli u ukupnim prihodima stanovništva nisu uračunati prihodi koje ono realizuje iz inostranstva, kao ni prihodi koji nastaju u međusobnim odnosima stanovništva. U tom pogledu ukupni prihodi stanovništva u ovoj tabeli se razlikuju od podataka u Statističkom biltenu Narodne banke.

Porast prihoda stanovništva nesumnjivo je pozitivno uticao na razvitak proizvodnje i potrošnje. Međutim, u ovoj godini stopa porasta prihoda, pre svega ličnih dohoda, ne samo da je viša od stope porasta produktivnosti rada, već prihodi nemaju potpuno pokriće u odgovarajućoj strukturi robnih fondova.

Ukupni lični dohoci radnika i službenika povećani su za 26%, i to u privredi za 30%, a u neprivrednim delatnostima za 17%. Ukupni realni lični dohoci po radniku porasli su za 17%, odnosno u privredi za 20%, a u neprivrednim delatnostima za 9%.

Prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda porasli su za oko 5% prema istom periodu prošle godine.

Izdaci za robu i usluge u ovoj godini porasli su za 20% prema prethodnoj godini zbog bržeg razvoja kupovne snage stanovništva. Ovogodišnji izdaci za kupovinu roba, upoređeni sa izdacima za robu u istom periodu 1956, na višem su nivou za oko 64%.

TRŽIŠTE I CENE

U proteklom devetomesečnom razdoblju na tržištu se oseća visoka tražnja. I pored znatnog porasta industrijske proizvodnje, znatan deo robnih fondova iz tekuće proizvodnje je utrošen, te su ukupne zalihe u industriji samo blago porasle. Potrošnja je naročito bila intenzivna u trećem tromesečju, zbog čega je došlo do izvesne nestašice investicionog materijala, a povećana je i deficitarnost nekih industrijskih proizvoda za široku potrošnju, i to pre svega proizvoda metaloprerađivače, drvene i elektroindustrije. No, i pored toga, cene industrijskih proizvoda u celini su bile stabilne.

Poljoprivredno tržište je u ovoj godini bilo znatno stabilnije nego u istom periodu prethodne godine. Dobri prinosi u poljoprivredi uticali su u drugom polugodu da se otkupne cene osetnije smanje — za 8% u odnosu na njihov prosečan nivo u prošloj godini.

Maloprodajne cene poljoprivrednih proizvoda su snižene prema decembru prošle godine za 5%, a njihov opšti nivo u periodu januar—septembar ove godine je viši za 1% nego u 1958.

Cene usluga su u toku 1959 porasle za 2%.

V. C.

ULOZI NA ŠTEDNJU

Ulozi na štednju, koje prikupljaju razne bankarske ustanove, rasprostranjeni su i značajan vid novčane štednje u Jugoslaviji. Drugi vid štednje, znatno manji, predstavlja osiguranje života, koje vrši Državni osiguravajući zavod. Vid štednje predstavlja i depozit građana na tekućim računima ili ulaganje na štednju preko kasa uzajamnih pomoći.

Ulozi na štednju koriste se kao dopunska sredstva za razvitak nekih grana privrede. Ova sredstva bankarske organizacije mogu plasirati kao investicione kredite (do 20%), kao i za davanje obrtnih i potrošačkih kredita. Ulozi na štednju time omogućavaju brži razvitak proizvodnje određenih robâ. Od ulaganja novca na štednju imaju koristi i ulagači, jer im banke plaćaju 5% do 7% kamate godišnje, u zavisnosti od roka na koji su sredstva uložena na štednju. Značajna je takođe vaspitna uloga štednje, pre svega kod dece i omladine.

Za štedne uloge kod Narodne banke i Zajednice jugoslovenskih pošta, telegrafa i telefona garantuje država, a za uloge na štednju kod ostalih bankarskih organizacija garantuju osnivači tih organizacija. Štedni ulozu su tajni i nepovredivi, na njih se ne može staviti sudska ni administrativna zabrana, niti se može vršiti makakva isplata bez naloga ulagača.

VRSTE ULOGA NA ŠTEDNJU I VISINA KAMATE

S obzirom na vreme na koje su uložena sredstva na štednju, odnosno na vreme kad se ulozu mogu naplatiti — povući, postoje sledeće vrste uloga: bez otkaznog roka (à vista ulozu), tj. plativi u momentu kad ih ulagač zatraži; sa otkaznim rokom, koji može biti do tri, šest i dvanaest meseci od dana ulaganja; vezani ulozu koji se mogu naplatiti — povući posle jedne, dve, odnosno tri godine od dana ulaganja s tim što ulagač daje pismenu izjavu da uložena sredstva na štednju neće pre ovoga roka povući.

Postoje i ulozu na štednju s obzirom na titulara, tj. na ime ili na donosioca. Štedna knjižica na donosioca je gotovo isto što i gotov novac, jer ulog može naplatiti svako u čijim se rukama ona nalazi.

Od vrste uloga zavisi i kamatna stopa koja godišnje iznosi: 5% na uloge bez otkaznog roka (à vista ulozu); 5,25% na uloge s rokom od tri meseca; 5,50% na uloge s rokom od šest meseci; 6% na uloge s rokom od dvanaest meseci; 6,5% na uloge s rokom od dve godine; i 7% na uloge s rokom od tri godine.

PRIKUPLJANJE ULOGA NA ŠTEDNJU

Osnivanjem više bankarskih organizacija i stvaranjem štedne službe pri Zajednici jugoslovenskih pošta, telegrafa i telefona stvoreni su povoljniji organizacioni uslovi za omasovljenje novčane štednje.

Poštanska štedionica fuzionisana je krajem 1946 sa Narodnom bankom, a kasnije su ukinute i ostale banke, tako da je do 1954 uloge na štednju prikupljala samo Narodna banka i pet gradskih štedionica (uglavnom u Sloveniji). Posle 1954 napušten je sistem jedinstvene banke i prišlo se osnivanju nekoliko poslovnih banaka i lokalnih bankarskih organizacija: komunalnih banaka i zadružnih štedionica. Pri Zajednici jugoslovenskih pošta, telegrafa i telefona 1956 ponovo je stvorena služba za primanje uloga na štednju.

Uloge na štednju primaju danas sledeće bankarske organizacije: Narodna banka, komunalne banke, gradske štedionice, zadružne štedionice, štedno-kreditni oseci zemljo-

radničkih zadruga, pošta, zanatske zadruge i Jugoslovenska izvozna i kreditna banka.

Narodna banka i komunalne banke vrše isplatu uloga do 20.000 din. po svim štednim knjižicama, bez obzira koja ih je filijala izdala. Sličan način isplate postoji i za uloge kod komunalnih banaka. Ulagaci kod pošte mogu podići svoj ulog u bilo kojoj pošti u zemlji, bez obzira kod koje pošte su uložili novac i dobili knjižicu.

KRETANJE ULOGA NA ŠTEDNJU

Ulozi na štednju su poslednjih godina u stalnom i veoma brzom porastu (tabela 1).

TABELA 1 — KRETANJE ULOGA NA ŠTEDNJU
(U milionima din.)

Godina	Uplate*	Isplate*	Stanje**	Indeks
1955	17.774	13.125	14.088	100
1956	22.431	17.726	18.793	133
1957	33.588	20.730	31.651	224,9
1958	46.865	31.859	46.657	331,1
1959	40.572	28.601	58.628	416,3

* Uplate i isplate ulagačima

** Stanje uloga na kraju godine, a za 1959 na dan 30. IX.

Podaci: Statistički bilten Narodne banke, 11/59.

Osnovni činilac koji je omogućio brži porast i omasovljenje uloga na štednju bio je porast ličnih dohodaka građana. Plate u privredi po kategorijama (bez saobraćaja, zanatstva i komunalne delatnosti) povećavane su iz godine u godinu. U 1956 prosečna mesečna primanja radnika (pored redovnih primanja — isplate obračunate za izvršene časove i neizvršeni rad, ovde su uključena i povremena primanja — premije, nagrade i sl.) iznosila su 9.780 din., a službenika 12.770 din. U 1957 prosečna mesečna primanja radnika povećana su na 11.620, a službenika na 16.320 din., dok su u 1958 radnici prosečno mesečno primali 12.270, a službenici 16.870 din. U 1959 prosečna mesečna primanja radnika i službenika su još veća.¹ Takođe su povećani i prihodi stanovništva u celini.²

Porastu uloga na štednju pogodovale su i organizacione promene izvršene u službi koja prima uloge na štednju. Ranije, kada je postojala i primala uloge na štednju samo Narodna banka, ona nije mogla zbog obima poslova da posveti veću pažnju primanju ovih uloga. Kasnije, kada je bankarskim organizacijama, naročito komunalnim bankama, omogućeno da deo uloga na štednju koriste za investicione i druge kredite, obezbeđena je dovoljna stimulativnost za razvijanje i popularisanje ulaganja na štednju (tabela 2).

TABELA 2 — ULOZI NA ŠTEDNJU PO PRIMAOČIMA
(U milionima din.)

Godina	Narodna banka	Komunalne banke i gradske štedionice	Zadružne štedionice i štedno-kreditni oseci	Pošta	Ostali*
1955	10.837	2.437	707	—	107
1956	9.928	6.530	925	1.267	143
1957	11.927	13.923	1.684	3.893	224
1958	14.741	21.686	2.526	7.397	307
1959**	17.041	27.167	2.692	11.108	350

* Odnosi se na zanatske zadruge i Jugoslovensku izvozna i kreditnu banku.

** Stanje 30. IX.

Podaci: Statistički bilten Narodne banke, 11/59.

¹ Vidi: »Kretanje nominalnih i realnih plata«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 339 — 343 (77—81)

² Vidi: »Privreda u razdoblju januar — septembar 1959«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 382 (86).

U vreme od 1955 do 1959 znatno je izmenjena struktura uloga na štednju. Učesće uloga na štednju kod Narodne banke opalo je od 76,9% u 1955 na oko 29% u septembru 1959 (tabela 3).

TABELA 3 – STRUKTURA ULOGA NA ŠTEDNJU PO PRIMAO-CIMA

(U procentima)					
Godina	Narodna banka	Komunalne banke i gradske štedionice	Zadružne štedionice i štedno-kreditni otseci	Pošta	Ostali*
1955	76,9	17,3	5,0	—	0,8
1956	52,8	34,7	4,9	6,7	0,9
1957	37,7	44,0	5,3	12,3	0,7
1958	31,6	46,5	5,4	15,9	0,6
1959**	29,0	46,5	4,8	19,1	0,6

* Odnosi se na zanatske zadruge i Jugoslovensku izvoznu i kreditnu banku.

** Stanje 30. IX.

Podaci: Statistički bilten Narodne banke, 11/59.

Promene u strukturi uloga na štednju kod pojedinih bankarskih organizacija nastale su delom zbog organizacionih izmena u bankarskom sistemu. U mestima gde su osnovane komunalne banke ulogi na štednju preneti su sa filijala Narodne banke, koje su ukinute, na komunalne banke. Brzo su porasli ulogi kod Zajednice jugoslovenskih pošta, telegrafa i telefona, jer ona ima najrazgranatiju mrežu, tj. njene organizacione jedinice postoje u svakom većem naselju.

BROJ ULAGAČA

Novac ulažu na štednju građani i neke organizacije: zadužbine, kase uzajamne pomoći itd. Broj ulagača je u porastu, ali sporije raste od sume sredstava uložених na štednju. Broj ulagača je porastao od 1955 do septembra 1959 za 36,5%, a suma uloga na štednju povećana je u istom vremenu za preko četiri puta.

Kretanje broja ulagača ispoljava sličnu tendenciju, kao i kretanje visine uloga kod pojedinih bankarskih ustanova. Izuzetak čini samo Narodna banka, kod koje su ulogi na štednju u razdoblju od 1955 do septembra 1959 povećani za oko 65%, dok je u istom razdoblju broj ulagača smanjen za gotovo četiri puta. (Opadanje broja ulagača kod Narodne banke usledilo je zbog prenošenja uloga sa ukinutih filijala Narodne banke na komunalne banke.) Najveće povećanje broja ulagača ostvareno je u ovom periodu kod pošte, komunalnih banaka i gradskih štedionica (tabela 4).

TABELA 4 – BROJ ULAGAČA NA ŠTEDNJU

(U hiljadama)						
Godina	U Narodnoj banci	U komunalnim bankama i gradskim štedioncima	U zadružnim štedionicama i štedno-kreditnim osecima	U pošti	U zanatskim zadrugama i Jugoslovenskoj izvoznoj i kreditnoj banci	Ukupno
1955	1.656	230	109	—	12	2.007
1956	626	450	118	896	13	2.105
1957	498	673	145	979	14	2.309
1958	465	835	154	1.054	18	2.526
1959*	480	907	181	1.146	17	2.731

* Stanje 30. IX.

Podaci: Statistički bilten Narodne banke, 11/59.

Ukupna suma i prosečni ulog znatno se razlikuju kod pojedinih kategorija ulagača (tabela 5).

TABELA 5 – BROJ ULAGAČA PO SOCIJALNOM SASTAVU (U hiljadama)

Ulagачi	1956	1957	1958	Struktura 1958
Deca i učenici	505,4	570,6	705,3	27,9
Radnici i službenici	766,8	848,9	897,2	35,5
Zemljoradnici	141,8	120,3	155,5	6,1
Pripadnici JNA i NM	146,8	158,3	170,2	6,8
Iseljenici	2,9	1,2	1,5	0,1
Ostali*	520,5	580,1	567,5	22,4
Pravna lica	21,6	30,2	29,2	1,2
Ukupno	2.105	2.309	2.526	100,0

* Ukjučivši uloge na donosioca.

Podaci: Dokumentacija Narodne banke FNRJ.

Prosečni ulog na štednju po jednom ulagaču bio je 31 decembra 1958 kod pojedinih grupa ulagača sledeći (u dinarima):

Deca i učenici 5.200, radnici i službenici 18.900, zemljoradnici 24.300, pripadnici JNA i NM 13.100, iseljenici 92.000, ostali (uključivši i uloge na donosioca) 31.400, pravna lica 70.000. Ukupne uloge po grupama ulagača prikazuje tabela 6.

TABELA 6 – VISINA ULOGA NA ŠTEDNJU PO ULAGAČIMA (U milionima din.)

Ulagачi	1956	1957	1958	Struktura 1958
Deca i učenici	1.280	2.263	3.665	8,0
Radnici i službenici	6.284	11.560	16.994	36,4
Zemljoradnici	1.456	2.567	3.785	8,1
Pripadnici JNA i NM	1.137	1.528	2.228	4,8
Iseljenici	126	141	140	0,3
Ostali*	7.785	12.125	17.810	38,1
Pravna lica	725	1.466	2.034	4,3
Ukupno	18.793	31.651	46.657	100,0

* Uključiv i uloge na donosioca.

Podaci: Dokumentacija Narodne banke FNRJ.

Štednja na selu još nije dovoljno razvijena. Broj ulagača-zemljoradnika je mali (od ukupnog broja ulagača u 1958 zemljoradnici čine 6,1%) s obzirom na brojnost seoskog stanovništva. Takođe i suma koju su zemljoradnici uložili na štednju (u 1958 ona participira sa 8,1% u ukupnoj sumi uloga na štednju) nije srazmerna njihovim mogućnostima odnosno prihodima.

Štednja kod zemljoradnika bolje je razvijena samo u NR Sloveniji (tabela 7).

TABELA 7 – ULAGAČI-ZEMLJORADNICI PO REPUBLIKAMA (STANJE NA DAN 31. XII. 1958)

Narodna republika	Broj ulagača	Visina uloga (U milionima din.)
FNRJ — ukupno	155.526	3.785
Od toga:		
Srbija	52.765	866,7
Hrvatska	28.916	755,0
Slovenija	52.210	1.373,4
Bosna i Hercegovina	5.988	158,2
Makedonija	13.343	474,9
Crna Gora	2.304	157,1

Podaci: Dokumentacija Narodne banke FNRJ.

Omasovljenju štednje kod zemljoradnika u Sloveniji doprinelo je, pored tradicije, koja u toj Republici postoji, i to što štedno-kreditni otseci zemljoradničkih zadruga obračunavaju prodaju poljoprivrednih proizvoda zadrugama putem obračunskih knjižica u koje se ubeležavaju ovakvi prihodi, kao i rashodi za kupovinu robe.

I kod ostalih kategorija ulagača postoje znatne razlike u broju ulagača i u visini štednih uloga, pa je i visina ukupno uložених sredstava po pojedinim narodnim republikama različita (tabela 8).

TABELA 8 — ULAGAČI I VISINA ŠTEDNIH ULOGA PO REPUBLIKAMA (STANJE 30 JUNA 1959)

Narodna republika	U hiljadama			U dinarima	
	broj stanovnika*	broj ulagača	suma uloga	prosečno po stanovniku	prosečno po ulagaču
Srbija	7.368	1.104	18.711.206	2.540	16.938
Hrvatska	4.198	527	11.887.866	2.890	22.584
Slovenija	1.555	498	13.981.602	8.990	28.063
Bosna i Hercegovina	3.153	295	3.972.754	1.260	13.455
Makedonija	1.360	202	4.991.140	3.670	24.704
Crna Gora	460	40	994.643	2.160	24.544

* Stanje 30. VI. 1957.

Podaci: Dokumentacija Narodne banke FNRJ.

Dosadašnja kretanja uloga na štednju pokazuju da se zahvaljujući porastu ličnih dohodaka građana ovi ulozi brzo povećavaju i da dostignuti nivo štednih uloga već počinje da igra sve značajniju ulogu u ukupnim novčanim i privrednim bilansima. Pored toga, postoje svi uslovi (stalno povećavanje ličnih dohodaka stanovništva, povoljan sistem i režim uloga na štednju i razgranatost mreže organizacija, koje ih primaju) da se ovaj vid novčane štednje još više razvije i da njegova pozitivna uloga dođe još više do izražaja.

U 1958 i prvih devet meseci 1959 potrošački krediti porasli su za 12,6 milijardi din. (u 1958 su smanjeni za 1,6, a za prvih devet meseci 1959 povećani su za 14,2 milijardi din.), a ulozi na štednju za oko 27 milijardi din., čime su ulozima na štednju ne samo pokrivena zaduženja po po-

trošačkim kreditima, nego su ulozi na štednju bili za oko 15 milijardi din. veći. Ukupni potrošački krediti (uključiv potrošačke kredite, koji su ranije podignuti) bili su krajem septembra 1959 za oko 22 milijarde din. veći od uloga na štednju, dok su krajem 1957 bili veći za 36,8 milijardi din.

Povećanje uloga na štednju omogućava srazmerno manji porast gotovog novca u opticaju. U periodu od 1956 do septembra 1959 obim gotovog novca u opticaju porastao je za 63%, a suma uloga na štednju za oko 215%.

Osiguranje života kod Državnog osiguravajućeg zavoda, naročito matematička premiska rezerva osiguranja života, takođe je vid novčane štednje.

Sredstva prikupljena za osiguranje lica se takođe poslednjih godina povećavaju. Na kraju 1958 matematička premiska rezerva iznosila je 4.529 miliona din. U toj godini DOZ je na ime premija za osiguranje života naplatio 1.542 miliona din., a na ime ošteta za osigurane rizike isplatio je 253 miliona din. ili 16,4% od naplaćenih premija.

TABELA 9 — MATEMATIČKA PREMISKA REZERVA DOZ-a (U milionima din.)

Godina	Početno stanje	Povećanje u toku godine	Stanje na kraju godine
1955	1.521	515	2.036
1956	2.036	675	2.711
1957	2.711	806	3.517
1958	3.517	1.012	4.529

Podaci: Godišnji izveštaj DOZ-a za 1958.

U prvih osam meseci 1959 premije za osiguranje života iznosile su 1.188 miliona din., a na ime ošteta isplaćeno je 376 miliona din.

Život je osiguralo oko milion lica (oko 1/3 od ukupnog broja zaposlenih).

Sredstva matematičke premiske rezerve DOZ-a bila su centralizovana i nisu mogla da se koriste. Nedavnom odlukom SIV-a omogućeno je da se deo ovih sredstava (20%) koristi za investicione kredite na području gde su prikupljena.

M. P.

KAPACITETI ZA SMEŠTAJ ŽITARICA¹

PREDRATNO STANJE

Pre Drugog svetskog rata Jugoslavija je raspolagala skladišnim prostorom za smeštaj oko 50.000 vagona žitarica. Ovo su bila pretežno primitivna skladišta bez potrebnih uređaja i mehanizacije, osim u nekoliko silosa izgrađenih pred sam Drugi svetski rat i nekoliko siloskih čelija uz mlinove. Međutim, ovi kapaciteti za smeštaj žitarica bili su u skladu sa poljoprivrednom proizvodnjom i potrošnjom. Od prosečno godišnje proizvedenih 250.000 vagona pšenice proizvođači su oko 190.000 vagona zadržavali za seme i svoju ishranu, a samo oko 60.000 vagona (oko 20% od ukupne proizvodnje) prodavali, od čega se oko 20.000 vagona izvozilo, a 40.000 vagona koristilo za ishranu nepoljoprivrednog stanovništva. Veliki mlinovi u Vojvodini i Slavoniji imali su skladišta za sirovine i gotove proizvode samo za nekoliko dana rada.² Veći deo skladišnog prostora držali su žitarski trgovci.

¹ Svi podaci ukoliko nije naznačen drugi izvor potiču iz Direkcije za ishranu FNRJ.

² Vidi: »Proizvodnja i prerada brašna«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 195 (43).

Nekoliko godina pre Drugog svetskog rata država je počela da otkupljuje izvesne količine žitarica. Za smeštaj otkupljenih količina žitarica, pre svega onih koje su bile namenjene izvozu, započela je izgradnja odgovarajućeg skladišnog prostora. Do 1941 izgrađeno je 13 objekata ukupnog kapaciteta od 4.500 vagona.³

POSLERATNA IZGRADNJA

U periodu od oslobođenja do 1956, usled nedovoljne proizvodnje i ograničenih mogućnosti uvoza, nisu stvarane veće zalihe žitarica i ostalih prehranbenih proizvoda, već se ova roba otpremala najkraćim putem — od proizvođača, odnosno iz uvoza do potrošača. U to vreme obnovljeni su oštećeni objekti-silos (sem silosa u Titogradu) i dovršena su tri silosa, čija je izgradnja započeta još pre Drugog svetskog rata, tako da je zemlja u prvim godinama posle oslobođenja raspolagala sa 15 silosa ukupnog kapaciteta od 5.470 vagona. Do kraja 1948 izgrađena su još tri silosa

³ Građeni su objekti od armiranog betona sa vertikalnim kvadratnim čelijama (jedna kapaciteta 12–25 vagona) za smeštaj suvih žitarica u rasutom stanju. Uz neke su izgrađena podna skladišta. Objekti su potpuno mehanizovani mašinama za vertikalni i horizontalni prenos, automatskim vagama i mašinama za grubo i fino čišćenje žitarica. Od 13 silosa dva su bila kapaciteta po 1.000 vagona, a svi ostali su imali kapacitet od 100 do 250 vagona.

kapaciteta od 1.050 vagona i 104 skladišta po 100 vagona, ukupnog kapaciteta od 10.400 vagona. Skladišta su podignuta na železničkim stanicama u žitorodnim područjima i služe prvenstveno zemljoradničkim zadrugama za prihvatanje i smeštaj žitarica i ostalih poljoprivrednih proizvoda.

Od 1949 do 1956 izgrađeno je još nekoliko mehanizovanih podnih skladišta neophodnih za čuvanje manipulativnih zaliha žitarica, ukupnog kapaciteta od oko 15.000 vagona, kao i nekoliko manjih skladišta uz preduzeća za promet i preradu žitarica.

Sredinom 1958 organizacije za promet i preradu žitarica raspolagale su skladišnim prostorom ukupnog kapaciteta od 88.291 vagona. Od toga otpada na silose i mehanizovana skladišta 33.643 vagona ili 38%, dok su ostalo (54.648 vagona ili 62%) obična skladišta, većinom dotrajala i nepodesna za duže čuvanje žitarica. Jedan deo ovog prostora i ne služi više isključivo za smeštaj žitarica, jer je adaptiran i za druge potrebe.

Razmeštaj ovog skladišnog prostora nije bio najpovoljniji. Naročito malo skladišnog prostora imali su mlinovi, koji su mogli u svoja skladišta smestiti samo nešto više od jednomesečnih obrtnih zaliha.

IZGRADNJA SILOSA I SKLADIŠTA U 1958 I 1959

Povećanje proizvodnje žitarica poslednjih godina (1957 je iznosila 338.000, u 1958 — 269.000, a u 1959 oko 430.000 vagona pšenice i raži) zaoštrilo je problem izgradnje novog skladišnog prostora kako za smeštaj pšenice i raži tako i za smeštaj ostalih proizvoda: ječma, ovsa, kukuruza, pirinča i dr.

U 1958 prihvaćen je program ubrzane izgradnje silosa⁴ i skladišta,⁵ kojim je trebalo da se obezbedi najnužniji smeštajni prostor za povećanu poljoprivrednu proizvodnju. U svim narodnim republikama formirane su posebne komisije za izgradnju skladišnog prostora sa zadatkom da pomažu investitorima (preduzećima za otkup i smeštaj žitarica i mlinovima) u pripremanju investicionih elaborata i pri izgradnji objekata.

⁴ Grade se uglavnom armirano-betonski silosi sa vertikalnim kvadratima ili okruglim čelijama. Nekoliko objekata sa okruglim vertikalnim čelijama gradi se i od čeličnog lima. Podižu se tipski objekti kapaciteta od 500, 1.000 i 2.000 vagona. Uz neke objekte izgrađena su i podna skladišta kapaciteta od 100 do 200 vagona.

⁵ Skladišta (magacini) su uglavnom tipska, kapaciteta od 200 vagona. Ona imaju prizemlje, sprat i potkrovlje. Neka skladišta su mehanizovana, a ostala se mogu mehanizovati kad se za to ukaže potreba.

Na osnovu ovog programa, a sredstvima koja su bila za ovu svrhu odobrena, već u 1958 je započeta izgradnja 18 silosa ukupnog kapaciteta od 17.550 vagona i 10 skladišta ukupnog kapaciteta od 1.910 vagona. U 1959 je dovršena izgradnja ovih objekata i počela izgradnja novih 57 silosa ukupnog kapaciteta od 52.310 vagona i 50 skladišta ukupnog kapaciteta od 10.113 vagona. Većina ovih objekata završiće se do kraja ove godine, odnosno svi objekti treba da se završe najkasnije do žetve u 1960. Na taj način zemlji je obezbeđeno novih smeštajnih kapaciteta za preko 82.000 vagona žitarica.

Silos i se podižu uz mlinove ili na mestima gde će se u perspektivi izgraditi mlinovi i to pre svega u žitorodnim rejonima ili u većim potrošačkim centrima. Kapaciteti odgovaraju tržišnim viškovima rejona, odnosno kapacitetima mlinova uz koje se podižu. Najveći od gotovih silosa su: u Subotici (1.600 vagona), u Senti (1.750) i u Bačkoj Topoli (1000).

Veći deo oko 90% kukuruza proizvođači su već ove godine smestili u svoj skladišni prostor — koševu za kukuruz ili u druge prostorije. Pored koševa za smeštaj jednog dela kukuruza, koriste se i skladišta, pa i silosi i to kao manipulativni prostor pri sušenju i izvozu (prijem sirovog kukuruza u klip, krunjenje i zalihe suvog kukuruza do otpreme) i kao manipulativni prostor za zalihe u trgovini na veliko za domaće potrebe.

PROGRAM IZGRADNJE SILOSA I SKLADIŠTA DO KRAJA 1964

Pošto novoizgrađeni skladišni prostor neće biti dovoljan za prihvatanje poljoprivredne proizvodnje, koja iz godine u godinu sve više raste, priprema se već program za dalju izgradnju skladišta i silosa za žitarice. Prema procenama nadležnih organa biće potrebno da se do 1964 izgradi još za oko 100.000 vagona novog skladišnog prostora. Time bi Jugoslavija dobila, pored starih smeštajnih kapaciteta, nova moderna skladišta i silose za smeštaj žitarica, odnosno ona bi tada raspolagala ukupnim smeštajnim prostorom za oko 260.000 vagona žitarica, čime bi bile uglavnom zadovoljene postojeće potrebe.

Podizanjem savremenog skladišnog prostora za smeštaj i čuvanje žitarica i proizvoda od žitarica rešiće se mnogi problemi. Pre svega moći će se prihvatiti sve ponuđene količine od proizvođača, obezbeđiće se skladišni prostor za držanje zaliha žitarica, koje su neophodne za stabilnost tržišta, a takođe će se izbeći štete do kojih je dolazilo zbog čuvanja ovih proizvoda u nepodesnim prostorijama.

M. K.

IZVOZ INVESTICIONE OPREME I IZVOĐENJE INVESTICIONIH RADOVA U INOSTRANSTVU

Poslednjih godina (1956—1959) znatno je izmenjena struktura jugoslovenskog izvoza: povećano je učešće proizvoda višeg stepena prerade, što je posledica izmenjene strukture proizvodnje u zemlji, a posebno snažnog uspona industrijske proizvodnje.

Posebnu ulogu u industrijskom izvozu Jugoslavije, za sada ne toliko po vrednosti koliko po značaju, imaju t. zv. investiciona dobra.¹ Ova kategorija proizvoda, koja u širem smislu obuhvata: mašine, industrijsku opremu, kao i svu ostalu opremu za rudarstvo, elektroenergiju, poljoprivredu, transport itd. ima uslova da, s obzirom na potencijalne mogućnosti Jugoslavije u tom pravcu, zauzme značajno mesto u celokupnom jugoslovenskom izvozu.

Unapređenju i stabilizaciji ovog izvoza znatno doprinosi i građevinska delatnost jugoslovenskih organizacija u inostranstvu, jer obavljanje ovakvih radova često povlači za sobom, neposredno ili posredno izvoz investicione opreme.

PROIZVODNJA INVESTICIONIH DOBARA

U prvoj fazi svoga razvoja (1947—1956) industrija investicionih dobara u Jugoslaviji je proširenjem asortimana proizvoda nastojala da u što većoj meri zadovolji potrebe domaćeg tržišta, koje je u tom razdoblju, bilo nedovoljno snabdeveno investicionom opremom. Takvim naporima postignuti su značajni rezultati. Međutim, proizvodnja velikog broja artikala i tipova investicionih dobara usloviła je nizak nivo produktivnosti rada i često nedovoljan kvalitet proizvoda. Poslednjih godina, jugoslovenska preduzeća postepeno prelaze na specijalizaciju i sužavanje proizvodnje na određene tipove proizvoda, uz odgovarajuće vidove kooperacije sa domaćim i inostranim proizvođačima.

Specijalizacija i organizovanje savremene seriske proizvodnje na visokom tehničkom nivou, gde god je to moguće, obezbeđuju kontinuiranu, masovnu i vrlo ekonomičnu proizvodnju. Međutim, za takvu proizvodnju paralelno se mora osigurati i kontinuitet prodaje. Kako je domaće tržište relativno usko i ne može apsorbovati velike količine jednorodnih proizvoda, nužno dolazi do potrebe plasmana viškova te robe na inostrana tržišta.

Iako je preorijentacija na specijalizovanu proizvodnju i usklađivanje proizvodnih programa preduzeća u Jugoslaviji tek u početnoj fazi, postignuti su već značajni rezultati. Jugoslovenska industrija investicionih dobara osposobljena je za proizvodnju velikog broja seriskih mašina i uređaja, kompletnih industrijskih postrojenja, motora, traktora, vagona i dr. Isto tako postoji već specijalizovana proizvodnja vodnih turbina, hidromehaničke opreme, električnih agregata itd.

IZVOZ INVESTICIONIH DOBARA

Na inostranim tržištima investicione i druge opreme proizvođači se poslednjih godina (1956—1959) pojavljuju sa sve savremenijim i kvalitetnijim mašinama i pružaju sve povoljnije kreditne i druge uslove prodaje. Ta konkurencija, pojačana u poslednje vreme i pojavom istočnoevropskih zemalja na ovom tržištu, zahteva nove napore industrije u zemlji i veće angažovanje finansijskih sredstava zajednice za

dopunske investicije, finansiranje prodaja na kredit itd. Međutim, i pored ovakve situacije na inostranim tržištima, s obzirom na specifičan položaj Jugoslavije i povoljne uslove za razvoj proizvodnje, na ovom sektoru postoje izgledi za dalji porast jugoslovenskog izvoza mašina i opreme. Iako porast izvoza investicionih dobara neće imati brz i veliki uspon, jer je za solidne i dugotrajne uspehe potrebno dosta vremena i naporni rezultati dosada postignuti potvrđuju realnost tih očekivanja (tabela 1).

TABELA 1 — IZVOZ INVESTICIONIH DOBARA

	(U milionima din.)*			
	1956	1957	1958	1959**
U k u p n o	1.218	2.037	3.167	5.381
Mašinogradnja	872	1.339	1.589	2.309
Motorna industrija	39	101	55	4.835
Elektromašinska industrija	1841	363	616	1.005
Industrija šinskih vozila	23	234	907	1.534

*U ovoj i ostalim tabelama: *Dinar po zvaničnom kursu: 1 \$ = 300 din.

** Podaci za 1959 su za 11 meseci.

Izvoz proizvoda mašinogradnje obuhvata: mašine za obradu metala, mašine i uređaje za prehranbenu industriju, građevinske i poljoprivredne mašine, mostovske konstrukcije, lučke dizalice, vodne turbine i dr. Najveće stavke izvoza proizvoda mašinogradnje u 1959 prikazuje tabela 2.

TABELA 2 — IZVOZ NEKIH PROIZVODA MAŠINOGRADNJE
U 1959 (U milionima din.)

Mašine za obradu metala	293
Mašine za prehranbenu industriju	349
Lučke i druge dizalice	71
Mostovske i slične konstrukcije	935

Najvažnije stavke u izvozu u 1959 iz grupe proizvoda elektromašinske industrije prikazuje tabela 3.

TABELA 3 — IZVOZ NEKIH PROIZVODA ELEKTROMAŠINSKE
INDUSTRIJE U 1959 (U milionima din.)

Elektromotori	466
Transformatori	276
Usmerivači i reostati (otpornici)	105

Motorna industrija tek u 1959 daje veće količine svojih proizvoda za izvoz. Isporuke motorne industrije za inostranstvo u toku 11 meseci 1959 prikazuje tabela 4.

TABELA 4 — IZVOZ NEKIH PROIZVODA MOTORNE INDU-
STRIJE U 1959 (U milionima din.)

Autobusi i kamioni	156
Traktori	151
Industrijski i brodski motori (bez motora ugrađenih u brodove)	112

Industrija šinskih vozila izvezla je u inostranstvo u 1958 — 332 komada raznih vagona. Izvoz ove industrije u 1959 prikazuje tabela 5.

TABELA 5 — IZVOZ NEKIH PROIZVODA INDUSTRIJE ŠINSKIH
VOZILA U 1959 (U milionima din.)

12 lokomotiva	110
433 teretna vagona	634
375 vagona-cisterni	787

¹ "Investiciona dobra" nije zvaničan statistički termin, ali je opšte usvojen u svetu kao zajednički naziv za pobrojane proizvode uključujući i brodove.

Kako će "Jugoslovenski pregled" u jednom od narednih brojeva tokom 1960 posebno pisati o proizvodnji i izvozu brodogradnje, ovaj informativni prikaz ne obrađuje tu materiju.

motora itd.). Povećanje izvoza ovih i nekih drugih proizvoda uslovljeno je u prvom redu daljim povećanjem proizvodnje u zemlji.

PRAVCI IZVOZA. Najveći deo jugoslovenskog izvoza investicionih dobara bio je u 1958 i 1959 usmeren u istočno-evropske zemlje, u prvom redu zbog velikih isporuka željezničkih vagona u SSSR i Mađarsku. Glavni kupci ostalih proizvoda ovog sektora proizvodnje su zemlje Azije, Afrike i Južne Amerike. Učešće Zapadne Evrope i Severne Amerike u jugoslovenskom izvozu investicionih dobara iznosi u 1959 svega 2,5%.

Izvoz jugoslovenskih mašina i opreme dalje će se povećavati u područja Azije i Afrike, jer su mogućnosti za uspostavljanje širih ekonomskih odnosa s tim zemljama posebno povoljni. Izgledi za povećanje izvoza u Južnu Ameriku su znatno poboljšani, jer to tržište pokazuje sve veće interesovanje za jugoslovensku investicionu opremu.

Izvoz investicionih dobara po regionima prikazuje tabela 6.

TABELA 6 — IZVOZ INVESTICIONIH DOBARA PO REGIONIMA

U 1958 I 1959	(U milionima din.)	
	1958	1959
Ukupno:	3.167	5.381
Zapadna Evropa	182	107
Istočna Evropa	2.115	2.532
Azija	581	2.061
Afrika	260	369
Južna Amerika	24	287
Severna Amerika	5	25

Neki jugoslovenski proizvodi (elektromotori i dr.) dobro su se plasirali i na tržišta Zapadne Evrope i u SAD. Izvoz vagona i uređaja za prehranbenu industriju u istočno-evropske zemlje dostigao je 1959 značajan nivo.

INVESTICIONI RADOVI U INOSTRANSTVU

Izvođenje investicionih i drugih stručnih radova u inostranstvu od strane jugoslovenskih preduzeća usko je povezano s jugoslovenskim izvozom investicionih dobara. Putem takvih radova se afirmira jugoslovensko građevinarstvo, a sem toga to je jedan od načina za povećanje plasiranja industriskih proizvoda na inostrana tržišta.

Prvi poslovi ove vrste zaključeni su još 1952, kada su jugoslovenska preduzeća gradila radničke stanove, fabričke hale, javne zgrade i sajmišta u Turskoj, a kasnije učestvovala na melioracionim radovima u Siriji. Svi ovi radovi su sa uspehom obavljani.

Vrednost zaključenih radova i usluga po vrstama radova prikazuje tabela 7.

TABELA 7 — VREDNOST ZAKLJUČENIH RADOVA I USLUGA

Vrsta radova	(U milionima din.)				
	1955*	1956	1957	1958	Ukupno
Građevinski radovi	4.887	794	3.302	3.879	12.862
Geološko-istraživački i projektantski radovi	370	736	363	400	1.869
Sve ukupno:	5.257	1.530	3.665	4.279	14.731

* Uključeni su podaci i za sve prethodne godine.

Vrednost zaključenih investicionih radova i usluga po zemljama zaključno sa 1958 prikazuje tabela 8.

TABELA 8 — VREDNOST ZAKLJUČENIH INVESTICIONIH RADOVA I USLUGA PO ZEMLJAMA ZAKLJUČNO SA 1958

Zemlja	Vrsta delatnosti			Ukupno
	Grade- vinska	Geološko- istraživačka	Projekto- vanje i sl.	
UAR	3.116	795	12	3.923
Burma	—	30	203	233
Liban	3.879	81	168	4.128
Indija	—	—	96	96
Pakistan	—	21	42	63
Etiopija	3.134	358	—	3.492
Turska	2.733	—	—	2.733
Ostale zemlje	—	5	58	63
Sve ukupno:	12.862	1.290	579	14.731

Jedan od najvećih objekata koji su jugoslovenska preduzeća gradila u inostranstvu, luka Latakija (UAR — Provincija Sirija), bio je završen pre ugovorenog roka sa povoljnim finansijskim efektom. Izgradnjom ovog složenog objekta u roku od 4 godine, čija je ukupna vrednost iznosila oko 7,5 miliona US dolara, jugoslovensko građevinarstvo je steklo visoki renome. Zahvaljujući ovim i drugim uspešno izvršenim radovima, dobijeni su novi poslovi i tako su jugoslovenska preduzeća proširila svoju delatnost obuhvatajući nove zemlje i nove poslove. Niz jugoslovenskih organizacija u inostranstvu uživa glas solidnih graditelja, projekatana i organizatora radova.

Vrednost zaključenih poslova po delatnostima i po preduzećima zaključno sa 1958 prikazuje tabela 9.

TABELA 9 — VREDNOST ZAKLJUČENIH POSLOVA PO DELATNOSTIMA I PO PREDUZEĆIMA ZAKLJUČNO SA 1958

Preduzeće	(U milionima din.)			
	Vrsta delatnosti			
	Grade-	Geološko-	Projekto-	Ukupno
	vinska	istraživačka	vanje i sl.	
»Invest-import«, Beograd	—	—	168	168
Institut za naftu, Zagreb	—	—	154	154
»Geoistraživanje«, Zagreb	—	828	78	906
»Jugoinvest«, Beograd	3.613	—	6	3.619
»Elektroprojekt«, Zagreb	—	—	120	120
»Elektroprojekt«, Sarajevo	—	—	53	53
»Elektrosond«, Zagreb	—	106	—	106
»Rad«, Beograd	1.599	—	—	1.599
»Trudbenik«, Beograd	519	—	—	519
»Jugoelektro«, Beograd	883	—	—	883
»Elektrosrbija«, Beograd	376	—	—	376
»Pomgrad«, Split	5.872	—	—	5.872
»Naftaplina«, Zagreb	—	356	—	356
Sve ukupno:	12.862	1.290	579	14.731

Važnije investicione radove jugoslovenskih preduzeća u pojedinim zemljama (radovi u toku i završeni radovi) pokazuje sledeći pregled:

Burma. — »Elektroprojekt« iz Zagreba izradio je projekte za 3 hidrocentrale i projekat za melioraciju područja Washawanga: »Geoistraživanja« iz Zagreba vrše razne istraživačke radove radi dobijanja bakra, kao i geodetska merenja i razne druge geološke radove, a »Elektroprojekt« iz Sarajeva izrađuje preliminarini elaborat za izvođenje melioracionih radova na širim područjima.

Pakistan. — Preduzeće »Energoprojekt« iz Beograda vrši nadzor nad izgradnjom HC Gujranwalla, a »Geoistraživanja« iz Zagreba obavljaju istraživačko-sondažne radove na brani Mangla.

Sirija. — Pored izgradnje luke Latakija, izvođeni su i drugi investicioni radovi. Tako je preduzeće »Elektrosond« iz Zagreba vršilo injekcione radove na dovodnom tunelu HC Souk Barada, dok su »Geoistraživanja« iz Zagreba pristupila bušenju 85 bunara.

Etiopija. — Preduzeće »Pomgrad« iz Splita, koje je izgradilo i luku u Latakiji, prihvatilo se da izgradi luku u Assabu. Pored ovih radova, preduzeće »Naftaplina« iz Zagreba preduzelo je široke istraživačke radove za dobijanje nafte, a Tekstilni institut iz Maribora izrađuje projekt za jednu tekstilnu fabriku.

Liban. — Po vrednosti radova koje su jugoslovenska preduzeća obavila u inostranstvu Liban je na prvom mestu. Jugoslovenska preduzeća naročito su uspešno radila na izgradnji brane Karaun i na izgradnji tunela Markabi sa električnom centralom, kao i na podizanju 57 km dugog dalekovoda.

Za Jugoslaviju su naročito korisni oni investicioni radovi u inostranstvu, gde se radi o izgradnji kompletnih objekata (hidro i termo centrala, brodogradilišta, luka, pojedinih fabrika), koji se opremaju u celini ili pretežno mašinama i uređajima jugoslovenske proizvodnje.

IZVOZ OPREME I USLUGA NA KREDIT

Za dalji razvoj jugoslovenskog izvoza investicione opreme, a delom i za izvođenje investicionih radova u inostranstvu, ima naročito značaj izvoz robe uz kreditiranje inostranog kupca.

Izvoz opreme na kredit, sa izuzetkom šinskih vozila, usmeren je najvećim delom u nedovoljno razvijena područja. Nerazvijene zemlje, koje su sada na putu svog dinamičnog razvoja, ne raspolažu dovoljnim sopstvenim sredstvima za finansiranje naročito većih objekata, značajnih za njihov privredni razvoj.

Pod tim uslovima izvoz opreme na kredit u ta područja postao je normalan vid poslovanja, koji u granicama svojih mogućnosti vrši i Jugoslavija, naročito sa zemljama sa kojima se nastoji ostvariti dugoročna ekonomska saradnja. U vezi sa tim, sem pojedinačnih prodaja na kredit, zaključeni su i posebni finansijski aranžmani sa pojedinim zemljama za prodaju jugoslovenske investicione opreme i brodova na kredit (tabela 10).

TABELA 10 - ZAKLJUČENI ARANŽMANI O IZVOZU JUGOSLOVENSKE OPREME I BRODOVA NA KREDIT

(U milionima \$)	
Egipat	9,8
Cejlon	15,4
Etiopija	10,9
Sudan	15,4
Indonezija	10,0
Ukupno:	60,6

U okviru ovih kreditnih aranžmana, pored izvoza pojedinačnih mašina i opreme, predviđa se izgradnja ili isporuka kompletnih fabrika, i to: fabrika lakih gvozdених konstrukcija, fabrika kože, fabrika lepenki, fabrika šećera, radionica za proizvodnju limenih buradi, oprema za kompletnu radionicu radioaparata itd. U većini ovih ugovora se predviđa učešće jugoslovenskih organizacija u projektovanju, isporuci građevinskog materijala i montaži opreme. Sporazumima je obuhvaćena i mogućnost naučno-tehničke saradnje preko slanja stručnjaka ili preko prijema stručnjaka tih zemalja radi njihove specijalizacije u Jugoslaviji.

R. N.

ISKORIŠĆAVANJE
POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA¹

Povoljni prirodni uslovi — koji u Jugoslaviji postoje za poljoprivrednu proizvodnju: plodna zemljišta, pogodni klimatski uslovi za raznovrsnu proizvodnju i gusta mreža reka — pri punom iskorišćavanju omogućavaju znatno veći obim proizvodnje u odnosu na sadašnji. Brz razvoj privrede, u poslednjim godinama, i promene koje je on izazvao nameću potrebu za preduzimanje mera da se aktiviju prirodne materijalne snage i rezerve koje se kriju u poljoprivredi i da se reguliše stavljanje tih potencijala u dejstvo, kako bi se i razvoj poljoprivrede doveo u sklad sa razvojem ostalih privrednih grana. To tim više što u oblasti poljoprivrede, gde postoje još velike neiskorišćene rezerve, preteže privatno gazdinstvo,² pa značaj regulativnih mera treba da bude veći nego u drugim privrednim oblastima, jer je tu i mogućnost delovanja u pravcu razvoja nesocijalističkih odnosa veća nego u ostalim privrednim oblastima. Mada i u ovoj oblasti regulativne mere zajednice imaju pre svega ekonomski značaj, one imaju i karakter zaštite društvenih interesa pri iskorišćavanju zemljišta kao opšteg dobra.³

PRAVNI PROPISI U VEZI SA ZEMLJIŠTEM

Pre više godina pravno je regulisana veličina privatnog poseda, arondacija, kao i obaveza vlasnika da zemljište obrađuje na uobičajeni način.

U našem pravnom sistemu do pojave Zakona o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta nije bila regulisana obaveza korisnika poljoprivrednog zemljišta u odnosu na stepen intenziteta iskorišćavanja zemljišta.

U posleratnom razvoju zemljišni odnosi su bili regulisani sledećim zakonima i pravnim propisima:

ZAKONOM O AGRARNOJ REFORMI I KOLONIZACIJI DONETIM 1945 (kojim je ostvaren princip »zemlja onima koji je obrađuju«, likvidiran je zemljišni veleposed

i stvorena je materijalna osnova za jačanje društvene svojine na zemljištu; ovim Zakonom ograničena je veličina zemljišnog poseda zemljoradnika (individualnih proizvođača) i lica koja nisu zemljoradnici i zemlja je data radnim seljacima koji je uopšte nisu imali ili je nisu imali dovoljno; znatan deo zemljišta iz fonda agrarne reforme bio je namenjen poljoprivrednim dobrima i zadrugama);

ZAKONOM O POLJOPRIVREDNOM ZEMLJIŠNOM FONDU OPŠTENARODNE IMOVINE I DODELJIVANJU ZEMLJE POLJOPRIVREDNIM ORGANIZACIJAMA DONETIM 1953 (veličina poseda poljoprivrednog obradivog zemljišta zemljoradnika ograničena je na 10 ha; preko ovog maksimuma zemljoradnik ne može koristiti drugo zemljište ni po drugom osnovu; takođe lica koja nisu zemljoradnici ne mogu koristiti poljoprivredno obradivo zemljište preko maksimuma od 3 ha, propisanog Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji; u cilju jačanja društvene svojine na zemljištu od zemljišta u građanskoj svojini dobijenog iznad Zakonom propisanog maksimuma obrazovan je fond opštenarodne imovine koji je u društvenoj svojini; fondom upravlja narodni odbor opštine koji zemljište fonda dodeljuje poljoprivrednim organizacijama, sa trajnim pravom korišćenja bez naknade);

ZAKONOM O OBRAĐIVANJU NEOBRAĐENIH ZEMLJIŠTA DONETIM 1956, koji je ukinut donošenjem Zakona o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta (Zakon o obradivanju neobrađenih zemljišta propisivao je obavezno privredno korišćenje obradivih zemljišta od strane sopstvenika i korisnika zemljišta ali na uobičajeni način; Zakonom su bile predviđene i sankcije u slučaju da se zemljište ne obrađuje); i

UREDBOM O ARONDACIJI ZEMLJIŠTA POLJOPRIVREDNIH DOBARA I SELJAČKIH RADNIH ZADRUGA DONETOM 1951, koja je prestala da važi stupanjem na snagu Zakona o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta (Uredba o arondaciji poljoprivrednih dobara i seljačkih radnih zadruga propisivala je uslove pod kojima se može vršiti arondacija i način za njeno sprovođenje; Uredba je propisivala da se arondacija može vršiti samo u korist poljoprivrednih dobara i seljačkih radnih zadruga; sopstvenik zemljišta koje se arondira dobijao je u naknadu drugo zemljište ili po njegovom pristanku novac).

ZAKON O ISKORIŠĆAVANJU POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA

Zakon o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta dolazi u momentu kada je opšta ekonomska politika zemlje dovela do punog razmaha privrede i kada su u punoj meri počeli da deluju i svi drugi faktori modernizacije i socijalističkog preobražaja poljoprivrede. Pored povoljnih ekonomskih i društvenih odnosa stvorenih poslednjih godina,

¹ Savezna narodna skupština na zasedanju od 15 oktobra 1959 donela je Zakon o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta. Vidi: »Savezna narodna skupština«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 372—373 (78—79).

² Od ukupnog zemljišnog fonda u Jugoslaviji 8% obradivih površina je u društvenoj svojini, a 92% u privatnoj.

³ Princip da je zemljište opšte dobro sproveden je u mnogim zemljama, pa i u klasičnim kapitalističkim. Pojedine države ograničavaju sve više pravo vlasništva na zemlju. Liberalni princip u pogledu iskorišćavanja zemljišta iščezava. Mnoge zemlje donele su zakone o agrarnoj reformi, zaštiti plodnosti zemljišta, planovima setve, obradi zemljišta i dr.

Zakon o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta predstavlja još jedan instrument socijalističkog razvitka i preobražaja poljoprivrede, jer se njime definiše — koliko je to u sadašnjim uslovima moguće — kako se u raznim prilikama ima postupiti prilikom korišćenja zemljišta kao opšteg dobra.

Zakon o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta⁴ je pošao od principa da zemljište predstavlja opšti uslov za proizvodnju i nezamenljivu bazu za ishranu celokupnog stanovništva i da, prema tome, ima karakter opšteg dobra. U vezi s tim se društveni uticaj na korišćenje zemljišta nameće kao pravo zajednice da nametne vlasnicima i korisnicima zemljišta i određene obaveze u pogledu korišćenja zemljišta. Zakonom se ne menjaju postojeći odnosi u vlasništvu, niti se bilo čime ograničavaju sadašnja prava individualnih vlasnika da raspolazu zemljom kao individualnim vlasništvom (kupovina, prodaja, nasleđe). Njime se ne dira ni u postojeći agrarni maksimum.

Pored opštedruštvene kontrole korišćenja zemljišta, Zakonom se još predviđa štednja u korišćenju zemljišta za nepoljoprivredne svrhe, obavezna obrada poljoprivrednog zemljišta, mogućnost propisivanja obaveznog minimuma agrotehničkih mera ili određene agrotehničke mere kad su uslovi za to ispunjeni, mogućnost propisivanja agromelioracionih mera u cilju održavanja plodnosti zemljišta, korišćenje zemljišta u hidromelioracionom sistemu, uslove sprovođenja arondacije poljoprivrednog zemljišta za potrebe poljoprivrednih organizacija, osnovne principe koji regulišu zakup zemljišta, mogućnost korišćenja pašnjaka i utrina u druge korisnije svrhe u duhu modernizacije poljoprivrede i dr.

Zakon ne uvodi nikakve administrativne mere u proizvodnji gde za to nije obezbeđena materijalna baza i interes proizvođača, ukoliko to ne nameće viša sila za savlađivanje stihije prirode.

Zakon olakšava da se sredstva uložena u razvoj poljoprivredne proizvodnje (melioracione objekte, mehanizaciju, proizvodnju semena visokorodnih vrsta bilja, visoko produktivni priplodni materijal u stočarstvu, u različite poljoprivredne službe i servise) — zajednici isplate i da se ta sredstva upotrebe za razvoj savremene poljoprivredne proizvodnje vezane za socijalističke društvene organizacije na selu.

U zakonu se naročito ističe da predložene mere treba primenjivati tek kada se za to stvore uslovi. Pored toga, zakonom se uvažavaju ne samo šire već i takve teritorijalne razlike da se pojedine odredbe zakona mogu ograničiti na deo sreza, opštine, seoskog atara ili deo proizvođača jednog sela. U tom cilju zakonom su predviđeni različiti stepeni pojedinih mera, vodeći računa o raznovrsnim nivoima proizvođača i kombinacijama primene pojedinih mera, što se sve prepušta ocenama poljoprivrednih organizacija i korisnika.

ISKORIŠĆAVANJE POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA

ISKORIŠĆAVANJE ZEMLJIŠTA U DRUŠTVENOJ SVOJINI. Za zemljišta u društvenoj svojini kojima upravljaju poljoprivredne organizacije zakon je dao punu slobodu ovim organizacijama da same donose osnovni plan o iskorišćavanju zemljišta. Poljoprivredne organizacije su potpuno samostalne, ali svoj plan moraju da zasnivaju na savremenim naučnim principima u tehnici kako bi što ekonomičnije koristile zemljišta koje im je zajednica poverila na upravljanje.

ISKORIŠĆAVANJE POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA U GRAĐANSKOJ SVOJINI. Od vlasnika i korisnika poljoprivrednog zemljišta u građanskoj svojini na područjima gde nije izmenjena materijalna baza za pro-

izvodnju, zakonom se traži da minimalni nivo obrade bude na dosadašnjoj uobičajenoj visini u tom kraju. U slučaju da vlasnik ne obradi svoje zemljište, a u tome nije bio sprečen višom silom, zemljište se bez prava na naknadu privremeno stavlja pod prinudnu upravu opštine, koja je dužna da preduzme mere da ono bude obrađeno. U pogledu ovih obaveza nema bitnih razlika u odnosu na dosadašnji Zakon o obrađivanju neobrađenih zemljišta, koji se sada uklapa u novi zakon i čini celinu.

Zakon dozvoljava unošenje promena u iskorišćavanje zemljišta u odnosu na dosadašnji način samo tamo gde je izmenjena tehnička baza bilo u okviru poljoprivredne organizacije bilo u izgradnji hidromelioracionog ili protiv-erozionog sistema, tj. gde su stvoreni materijalni uslovi za povećanje produktivnosti u poljoprivredi.

Obaveze iskorišćavanja zemljišta su drukčije kad je zajednica izvršila ulaganja kojima su stvoreni uslovi za postizanje visoke produktivnosti u celini ili je obezbeđena tehnička i stručna baza za pojedine agrotehničke ili zootehničke mere. Ako na području zadruga postoje određena tehnička i materijalna sredstva, vlasnici zemljišta mogu biti prinuđeni na primenu pojedinačne mere ili više mera (t. zv. agrotehnički ili zootehnički minimum). Ovo se može sprovesti ako poljoprivredna organizacija ili individualni proizvođač ne pronađu rešenje iskorišćavanja zemljišta na osnovu slobodnih ekonomskih odnosa u postojećem sistemu slobodnog privređivanja. Osnovne postavke zakona ne ukidaju ekonomski stimulans za kooperaciju kao ni da se ona zamenjuje bilo kakvim administrativnim merama. Ekonomski stimulans i dalje ostaje osnovni, a administrativne mere se primenjuju tek kada se radi o onima koji ne prihvataju savremene metode obrade iz različitih neopravdanih pobuda. Time se omogućuje da se pojedini savremeni tehnološki postupci i razna sredstva koriste nezavisno od volje pojedinaca. O tome rešava narodni odbor i njegovi organi u situaciji kad postoji relativno raspoloženje među individualnim proizvođačima za primenu tih sredstava.

U Zakonu o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta naročita pažnja je posvećena oceni celishodnosti primene pojedinih mera. Otuda je onaj ko propisuje ili predlaže primenu agrotehničkih ili zootehničkih mera dužan da izradi ekonomsko-tehničku dokumentaciju, kojom treba da dokaže: potrebu, mogućnost i ekonomičnost primene predloženih mera. Ovu dokumentaciju ocenjuje posebna komisija stručnjaka. U slučaju da stručna komisija nađe da nema mesta za primenu predloženih mera, one mogu biti propisane samo uz saglasnost republičkog izvršnog veća. Isto tako ako korisnik zemljišta i poljoprivredna organizacija ne postignu sporazum o uslovima obrade zemljišta, te će uslove na zahtev korisnika utvrditi arbitražna komisija.

Odredbe zakona omogućuju da savremena tehnička sredstva za poljoprivrednu proizvodnju, kojih iz godine u godinu poljoprivredne organizacije imaju sve više, koriste i individualni proizvođači u obostranom interesu. U područjima gde je obezbeđena tehnička baza već danas je znatno razvijena privredna saradnja između poljoprivrednih organizacija i individualnih proizvođača.

Postoje realni uslovi da se u kratkom periodu ovakve obaveze prošire na celu zemlju. Zakon pruža mogućnost da se investiciona politika komunala i poljoprivrednih organizacija usmerava u tom pravcu, da u onim rejonima gde još nisu sazreli uslovi za veće zahvate na unapređenju poljoprivrede i njenom preobražaju obezbedi tehnička baza za primenu pojedinih agrotehničkih i zootehničkih mera koje će stvoriti uslov za dalje preduzimanje mera na krupnijem planu unapređenja poljoprivrede.

ISKORIŠĆAVANJE POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA NA PODRUČJU HIDROMELIORACIONOG SISTEMA

Zakonom se reguliše način finansiranja i upravljanja hidromelioracionim sistemom. Korisnici zemljišta dužni su da plaćaju naknadu za korišćenje hidromelioracionog sistema. Zakonom su data opšta rešenja o izgradnji hidro-

⁴ Donošenju Zakona o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta prethodile su pripreme na stvaranju povoljnih ekonomskih i društvenih uslova za rekonstrukciju i modernizaciju poljoprivrede. U periodu od 1955 do 1959 investirane su u poljoprivredu 294,5 milijarde din. Preko 8.100 poljoprivrednih organizacija (poljoprivrednih dobara, radnih zadruga, zemljoradničkih zadruga i dr.) sve više izrasta u savremene proizvođačke organizacije, u savremena, tehnički dobro opremljena gazdinstva koja prestavljaju rasadnike proizvodnih iskustava i savremene tehnologije i ekonomike obrade zemljišta.

melioracionog sistema na bazi koju je usvojila Savezna narodna skupština prilikom donošenja Zakona o finansiranju melioracionih radova u NR Makedoniji i na Kanalu Dunav — Tisa — Dunav.

Velika ulaganja zajednice u regulisanje vodnog i zračnog režima čini zajednicu suvlasnikom zemljišta i daje joj pravo da odredi normu korišćenja zemljišta obuhvaćenog tim sistemom. Po odredbama Zakona o iskorišćavanju zemljišta, u slučaju kada se određena površina zemljišta navodnjava, organ uprave tog vodnog sistema može da uspostavi čitav niz normi kojih će se vlasnici zemljišta na tom području morati da pridržavaju u pogledu rokova setve, načina obrade, primene stručnih saveta, stvaranja blokova zemljišta za pojedine kulture itd. Primena ovog zakona učiniće daleko racionalnijim ulaganja u hidromelioracije, povećaće produktivnost i prihode poljoprivrednih organizacija, a savremenim iskorišćavanjem zemljišta povećaće se i dohodak individualnog proizvođača.

ISKORIŠĆAVANJE POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA U NEPOLJOPRIVREDNE SVRHE

Raširena je pojava da se poljoprivredno zemljište, i to po pravilu veće proizvodne vrednosti često i olako isključuje iz proizvodnje i upotrebljava za nepoljoprivredne svrhe. Zbog toga se Zakonom o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta nastoji da obezbedi što racionalnije korišćenje poljoprivrednog zemljišta za nepoljoprivredne svrhe, kao i određeni postupak da bi se izbegle greške koje su dosad u tom pravcu činjene. Zakonom je utvrđeno da korisnik poljoprivrednog zemljišta može zemljište iskorišćavati za druge svrhe a ne za poljoprivrednu proizvodnju samo ako je to odobreno investicionim programom, urbanističkim planom ili odlukom narodnog odbora. Kada se koristi u druge svrhe obavezno je da to bude poljoprivredno zemljište manje proizvodne vrednosti.

ARONDACIJA

Prema Zakonu o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta, menja se unekoliko i postupak za arondaciju u odnosu na dosadašnje savezne propise. Arondacija se može vršiti samo ako površina zemljišta koju koristi jedna ili više poljoprivrednih organizacija iznosi određeni minimum od ukupne površine poljoprivrednog zemljišta u bloku ili ako se veći deo ostalog zemljišta u bloku ne obrađuje u kooperaciji. Prema tome, arondacija treba da bude mera koja će omogućiti i ubrzati mehanizaciju poljoprivrede i primenu drugih savremenih tehničkih sredstava, tj. uticati na sniženje troškova proizvodnje. Naknada i zamena u arondaciji kao i postupak ostali su slični ranijim savezним propisima, s tim što će se naknada za zemljište licima koja nisu zemljoradnici, po pravilu, davati u novcu. Arondacija se može vršiti samo u korist poljoprivredne organizacije, ali se daje mogućnost da se ona izvrši i u korist privatnog sopstvenika zemljišta koji je sa poljoprivrednom organizacijom zaključio ugovor o dugoročnoj kooperaciji.

ZAŠTITA ZEMLJIŠTA OD EROZIJE I UREĐENJE BUJICA

Usled posebnih reljefskih, klimatskih i istorisko-ekonomskih uslova povećana je napadna snaga vode na neotporna i ogolela zemljišta na strmim terenima u Jugoslaviji.

Stoga se odredbama Zakona o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta daje mogućnost odgovarajućim organima da mogu donositi odluke o obaveznoj primeni pojedinih mera koje imaju čisto zaštitni karakter.

Zakon predviđa pravo političko-teritorijalnih jedinica da planiraju i izvode određene radove i mere za borbu protiv erozije i za uređenje bujica, kao i način finansiranja tih radova. Zakonom su takođe regulisana i prava i obaveze korisnika zemljišta obuhvaćenih izgrađenim protiverozijskim sistemima.

ZAKUP

Pojava izdavanja zemljišta u zakup znatno je raširena u Jugoslaviji.⁵ Zakupi su obično jednogodišnji i vode daljem proizvodnom osiromašenju zemlje. Ispitivanja poslednjih godina pokazala su da u Jugoslaviji postoji kategorija zemljišta za koju je sistem zakupa postao stalan način korišćenja, naročito kod onih vlasnika koji su napustili poljoprivredu kao zanimanje, a i dalje su zadržali pravo vlasništva nad zemljom.

Ispitivanjem zakupnih odnosa ustanovljene su i razne negativne pojave od kojih neke predstavljaju kršenje postojećih zakonskih propisa a neke se održavaju, pored ostalog, zbog nepostojanja propisa uopšte ili bar takvih kojima bi izvesna pitanja bila posebno regulisana.

Zakonom o iskorišćavanju zemljišta predviđa se mogućnost davanja u zakup poljoprivrednih površina poljoprivrednim organizacijama i individualnim proizvođačima radi poljoprivredne proizvodnje. Poljoprivrednim organizacijama daje se pod istim uslovima prioriteto pravo uzimanja zemljišta u zakup. Zakonom je zabranjeno uzimanje u zakup poljoprivrednog zemljišta iznad zemljišnog maksimuma određenog Zakonom o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i dodeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama. Zakonom je data mogućnost narodnim odborima da prema specifičnim uslovima mogu propisati najduže vreme trajanja zakupa.

S obzirom na nejednake razloge davanja zemljišta u zakup, narodni odbori srezova ovlašćeni su da određuju prema konkretnim uslovima da li će se odredbe Zakona o zakupu primenjivati u celom srezu ili pojedinim opštinama ili će za zakup i dalje važiti pravila imovinskog prava.

Zakonom o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i dodeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama — pašnjaci i utrine ostali su na korišćenje selima i drugim sličnim zajednicama. Pašnjaci predstavljaju, iako veoma ekstenzivan, još uvek značajan izvor stočne hrane.

Zakonom o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta predviđena je mogućnost da opštinski narodni odbori svojom odlukom dodeljuju poljoprivrednim organizacijama pašnjak ili utrinu na obrađivanje, pod uslovom da će se obradom tog zemljišta znatno povećati proizvodnja, a namena za koju je to zemljište služilo može da se ostvari na drugi način. Zakon je pošao od toga da pašnjaci pretvaranjem u oranice, voćnjake ili vinograde treba da daju veću proizvodnju nego kad se koriste kao pašnjaci.

*

Zakonom o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta omogućuje se komunama i drugim društveno-teritorijalnim zajednicama da utiču na što racionalniji način iskorišćavanja zemljišta. Pored niza društveno-ekonomskih mera, Zakon je i jedno od sredstava borbe protiv konzervativizma i zaostalosti koji vladaju u poljoprivredi Jugoslavije u odnosu na način obrade zemljišta. Na ovaj način se poljoprivredni proizvođači upućuju na korišćenje modernijih sredstava, koja su u isto vreme i društvena sredstva, jer se nalaze u rukama zadruga i poljoprivrednih dobara. Zakon treba da ubrza i olakša proces modernizacije poljoprivrede i da sa svoje strane omogući ujedinjavanje zemlje za modernu obradu tamo gde se već raspolaže savremenim tehničkim sredstvima. Zakon će, prema tome, istovremeno pomagati i promenu društveno-ekonomskih odnosa.

Zakon o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta obuhvatio je sve probleme iskorišćavanja zemljišta i omogućava narodnim skupštinama narodnih republika i narodnim odborima da ih rešavaju prema svojim specifičnim uslovima a u skladu sa jedinstvenim zajedničkim težnjama za povećanje poljoprivredne proizvodnje i menjanje društvenih odnosa. Dosledna primena Zakona o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta biće dalji impuls za povećanje proizvodnje, za poboljšanje ekonomskog položaja poljoprivrednih proizvođača i za razvoj socijalističkih snaga u poljoprivredi.

Ing. P. J.

⁵ Vidi: »Zakup poljoprivrednog zemljišta«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 428 — 429 (96 — 97)

ZAKUP POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA

Zakup još uvek predstavlja značajan oblik eksploatacije poljoprivrednog zemljišta u Jugoslaviji. Tako je površina zemljišta uzetog ili datog u zakup iznosila 1956 oko 380.000 ha obradivih površina, što iznosi oko 4% ukupnog obradivog zemljišta, odnosno 5% ukupne oranične površine u zemlji.¹ Poljoprivrednih gazdinstava koja su davala zemlju u zakup te godine bilo je oko 150.000, tj. oko 3% svih gazdinstava u Jugoslaviji (tabela 1).

TABELA 1 — ZAKUP OBRADIVOG ZEMLJIŠTA U 1956*

	Dato u zakup hektara	Ukupno %	Uzeto u zakup hektara	Ukupno %
Ukupno	380.000	100	380.000	100
Poljoprivredna dobra	4.000	1,1	6.000	1,6
Seljačke radne zadruge	1.000	0,3	73.000	19,2
Opšte zemljoradničke zadruge	5.000**	1,3	15.000**	3,9
Privatna gazdinstva	370.000	97,3	286.000	75,3

* Za poljoprivredna dobra, seljačke radne zadruge i opšte zemljoradničke zadruge podaci su uzeti iz Statističkog biltena, br. 89 i 144, izdanje Saveznog zavoda za statistiku. Za privatna gazdinstva izvršen je obračun na osnovu podataka Poljoprivredne ankete od 15 januara 1957 — Statistički bilten, br. 105, izdanje Saveznog zavoda za statistiku.

** Podaci za 1957.

U 1956 najmasovniji su bili zakupnički odnosi između privatnih gazdinstava. Socijalistička poljoprivredna gazdinstva uzimala su u zakup relativno male površine zemljišta, a davala u zakup neke udaljene i razbacane parcele, koje nisu mogla ekonomično obrađivati. Slaba opremljenost mehanizacijom kao i nerentabilnost obrade malih i razbacanih parcela osnovni su razlozi što opšte zemljoradničke zadruge i poljoprivredna dobra nisu zainteresovani da uzimaju u zakup zemlju individualnih seljačkih gazdinstava. Seljačke radne zadruge uzimaju u zakup uglavnom zemlju svojih članova (95% zakupljenih površina je zemlja zadrugara, a samo 5% je prost zakup od nezadrugara).

Najviše je zastupljen zakup u novcu, zatim u naturi, dok je davanje naknade zakupodavcu putem obrade, tj. radom na nekom drugom zakupodavčevom zemljištu sasvim izuzetno. Godišnja zakupnina u novcu iznosila je u nekim mestima Vojvodine u 1958/1959 oko 19.000 din. po hektaru. Zakup u naturi najčešći je u vidu »napolice« (tj. deobe prinosa »na pola«) kada zakupac po obavljenoj žetvi predaje vlasniku zemlje polovinu žetvenog prinosa.

Zakup zemljišta koji se odvija između individualnih proizvođača posmatran sa ekonomskog gledišta je negativan: na zakupljenim zemljištima, po pravilu, vlada takav način gazdovanja koji dovodi do opadanja plodnosti zemljišta, zakupci nisu zainteresovani za održavanje i poboljšavanje plodnosti zemljišta i ne primenjuju ni zastarelu agrotehniku, pa se kao rezultat toga postižu veoma niski prinosi.

Nasuprot tome, zemljoradničke zadruge se javljaju kao zakupci zemlje na duži rok i poboljšavaju plodnost zemljišta.

I pored negativnih posledica zakup se ne može odjednom ukinuti ni zabraniti, s obzirom da je on propratna pojava postojanja privatne svojine na zemlji, pa bi njegovo ukidanje dovelo do negativnih ekonomskih posledica. Među-

¹ Podaci koji se koriste u ovom prikazu uglavnom su za 1956. Postoje podaci za individualna gazdinstva Vojvodine za 1957, ali nema razlike u obimu međuseljačkog zakupa: — faktori su isti; međutim, za 1957 materija o zakupu nije statistički obrađena na način kako je dato u ovom prikazu. Za zakup zadruga — individualni proizvođači uneli su podaci iz kasnijih godina. »Jugoslovenski pregled« će u prvoj polovini 1960, kada budu obrađeni podaci o zakupu u 1958 i 1959, doneti poseban informativni prikaz.

tim, društvo treba da kontroliše i da podesnim instrumentima ide na njegovo postepeno istiskivanje iz međuseljačkih odnosa i usmeravanje da društvena gazdinstva preuzimaju, u skladu sa razvitkom proizvodnih snaga u poljoprivredi, svu zemlju koju privatni vlasnici daju u zakup.

S obzirom na uticaj zakupa zemlje na razvoj poljoprivredne proizvodnje i formiranje društvenih odnosa u poljoprivredi, njemu je u poslednje vreme posvećena posebna pažnja u privrednom zakonodavstvu. Tako su u Zakonu o iskorišćavanju poljoprivrednog zemljišta² predviđene mere društvene kontrole i usmeravanja zakupa. Po ovom Zakonu, individualni proizvođači mogu uzimati zemljište u zakup samo do propisanog zemljišnog maksimuma, tj. do 10 ha obradivog zemljišta. Najvažnija odredba Zakona u pogledu zakupa jeste davanje prioriteta socijalističkim privrednim organizacijama. Zemljišta koja proizvođači nude u zakup mogu uzeti na obradu individualni poljoprivredni proizvođači tek kad po isteku određenog roka ta zemljišta ne uzme, pod istim uslovima, nijedna socijalistička poljoprivredna organizacija. Zakup mora da traje toliko koliko je potrebno za punu amortizaciju investicija koje je poljoprivredna organizacija izvršila na zakupljenom zemljištu. Opštinski narodni odbori su ovlašćeni da mogu propisati najviši iznos zakupnine za poljoprivredna zemljišta.

Zakup zemljišta i pored svojih negativnih strana pruža i perspektivu jačanja socijalističkih poljoprivrednih organizacija. S obzirom na sadašnje relativno male površine kojima raspolažu, može se očekivati da će u narednim godinama poljoprivredne organizacije uzimati sve više zemljišta u zakup. Statistički podaci pokazuju da su opšte zemljoradničke zadruge u 1958 uzele u zakup preko 29.000 ha zemljišta ili gotovo 100% više nego 1957.³ To je u duhu razvojne tendencije da individualni proizvođači u skladu s tempom industrijalizacije i tehničke rekonstrukcije poljoprivrede napuštaju zemlju koju poljoprivredna dobra i zemljoradničke zadruge putem zakupa uključuju u svoja gazdinstva.

Renta koju plaćaju socijalističke poljoprivredne organizacije za zemlju uzetu u zakup od individualnih proizvođača nije po svojoj sadržini socijalistička kategorija, ali je u sadašnjim uslovima nužna i korisna, jer dolazi kao rezultat povećanih prinosa i uspostavljanja modernog procesa proizvodnje. »Sam privredni razvoj u okviru ekonomskih odnosa u kojima socijalistički sektor postaje sve snažniji vodeća snaga utiče u pravcu uskladjivanja rente sa interesima jačanja socijalističke privrede.«⁴

Zakup poljoprivrednog zemljišta postoji u svim krajevima Jugoslavije. Najviše ga ima u ravničarskom — žitrodnom rejonu u kojem se nalazi oko 3/4 ukupne površine zakupljenog poljoprivrednog zemljišta.

Površina zemlje date u zakup u Vojvodini iznosila je 1956 oko 15% ukupnih obradivih površina ove Pokrajine.⁵

Neposredno posle rata zakup u Vojvodini bio je još jače raširen (u 1947 zemlju je davalo u zakup oko 20% gazdinstava ove Pokrajine)⁶ s obzirom da nije postojala mogućnost, usled nestašice radne snage i ostalih sredstava, da se obradi sva zemlja u društvenoj svojini, koja je iznosila preko 1/3 obradivih površina Vojvodine. Pored toga, tokom industrijalizacije zemlje i ubrzanog menjanja socijalno-ekonomske strukture na selu, jedan deo poljoprivrednog stanovništva je našao zaposlenje van poljoprivrede, ostavši još uvek vlasnik zemlje, a svoju zemlju je davao u zakup,

² Vidi: »Iskorišćavanje poljoprivrednog zemljišta«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 425—427 (93—95).

³ Indeks Saveznog zavoda za statistiku, br. 10/1959.

⁴ Edvard Kardelj: »Problemi socijalističke politike na selu«, izdanje »Kulturek«, Beograd 1959.

⁵ Računa se da je pre rata zakup u Vojvodini iznosio oko 10% obradivih površina. U predratnim uslovima kapitalističkih odnosa u proizvodnji zakup se javljao kao pratilac neravnomerne podelje zemlje. Mala gazdinstva nemajući dovoljno zemlje da bi u potpunosti mogla zaposliti svoju porodičnu radnu snagu i bez mogućnosti zarade u drugim privrednim delatnostima bila su primorana da uzimaju zemlju u zakup.

⁶ Prema ing. Borislavu Kostiću: »Problematika i perspektivni razvoj poljoprivrede Vojvodine«, Beograd 1950.

tj. iskorišćavao je davanjem u zakup. Tako je stalno rastao broj gazdinstava čiji su članovi odlazili van poljoprivrede i koja su u nedostatku radne snage davala zemlju u zakup. Zbog toga je za sadašnje zakupničke odnose karakteristično, za razliku od predratnog stanja, da su gazdinstva koja daju i uzimaju zemlju u zakup zastupljena u svim kategorijama veličine poseda.

Stvaranje zakupničkih odnosa zavisi uglavnom od tri faktora: radne snage i zaposlenosti van poljoprivrede, posedovanja sredstava za proizvodnju i radne stoke.

Raspoloživa radna snaga i zaposlenost van poljoprivrede najviše utiču na stvaranje zakupničkih odnosa. Zemlju daju u zakup uglavnom gazdinstva koja imaju relativno mali broj privredno-aktivnih članova kao i gazdinstva u kojima je veći broj privredno-aktivnih članova zaposlen van poljoprivrede. Takođe i gazdinstva bez poljoprivrednih oruđa i radne stoke daju zemlju u zakup. Gazdinstva koja imaju mali posed a veliki broj privredno-aktivnih članova uzimaju zemlju u zakup.

Uticao pojedinih od ovih faktora na uspostavljanje zakupničkih odnosa prikazuje tabela 2.

TABELA 2 — RADNA SNAGA, PLUGOVI I RADNA STOKA PO GRUPAMA GAZDINSTAVA U JUGOSLAVIJI 1956*

Grupe gazdinstava	Površina u ha po privredno-aktivnom članu gazdinstva	% privredno-aktivnih zaposlenih van poljoprivrede	% gazdinstava	
			bez radne stoke	bez pluga
Gazdinstva koja daju zemlju u zakup	1,7	23	82	82
Gazdinstva koja ne daju niti uzimaju zemlju u zakup	0,9	17	46	55
Gazdinstva koja uzimaju zemlju u zakup	0,4	14	32	41

* Podaci u ovoj i sledećim tabelama su iz Statističkog biltena, br. 105 ili iz osnovnog materijala Poljoprivredne ankete od 15 januara 1957. Anketom je bilo obuhvaćeno oko 137.000 gazdinstava u celoj Jugoslaviji.

Gazdinstva koja daju zemlju u zakup imaju prosečno najveću površinu po jednom privredno-aktivnom članu gazdinstava i najveći procent privredno-aktivnih članova zaposlenih van poljoprivrede. Gazdinstva koja uzimaju zemlju u zakup imaju malu površinu po jednom privredno-aktivnom članu gazdinstava, a procent privredno-aktivnih članova zaposlenih van poljoprivrede manji je nego u prvoj grupi gazdinstava. Gazdinstva koja ne daju niti uzimaju zemlju nalaze se između ove dve grupe.

Zemlju daju u zakup gazdinstva orijentisana na nepoljoprivredne delatnosti ali i dalje zadržavaju gazdinstvo, kao i gazdinstva koja su bez radne snage. U ovoj grupi se nalaze najvećim delom gazdinstva iz kojih su privredno-aktivni članovi već napustili poljoprivredu, a na gazdinstvu su ostali oni članovi domaćinstva koji su stari i nesposobni za rad.

Gazdinstva koja daju zemlju u zakup u najvećem su broju bez radne stoke: — 82% svih gazdinstava ove grupe nema radnu stoku. Isto toliko procent gazdinstava je i bez pluga. To pokazuje da ova grupa gazdinstava (koja daju zemlju u zakup) sve više gubi karakter gazdinstva i pretvara se samo u vlasnike zemlje.

Konstatacije o uslovima i faktorima davanja i uzimanja zemlje u zakup, tj. koliko pomenuta gazdinstva gube karakter poljoprivrednih gazdinstava, pokazuju i podaci u tabeli 3.

TABELA 3 — PRODUKTIVNA STOKA I POTROŠNJA VEŠTAČKIH ĐUBRIVA PO GRUPAMA GAZDINSTAVA U JUGOSLAVIJI U 1956

Grupe gazdinstava	Broj grla na 100 ha obradive površine			% gazdinstava koja troše veštačka đubriva	Potrošnja veštačkih đubriva na ha u kg
	go-	ova-	svi-		
	veda	ca	nja		
Gazdinstva koja daju zemlju u zakup	19	28	29	24	18
Gazdinstva koja ne daju niti uzimaju zemlju u zakup	64	125	45	27	29
Gazdinstva koja uzimaju zemlju u zakup	77	169	58	36	42

Uticao pojedinih faktora na stvaranje zakupničkih odnosa može se još bolje sagledati ako se grupe koje daju zemlju u zakup raščlane na podgrupe prema procentu zemlje date u zakup. To se vidi na primeru Vojvodine, gde je zakup najrasprostranjeniji (tabela 4).

TABELA 4 — RADNA SNAGA I ZAKUP U VOJVODINI U 1956

Grupe gazdinstava	% gazdinstava	% privredno-aktivnih članova zaposlenih van poljoprivrede	ha obradive površine po privredno-aktivnom članu
Gazdinstva koja uzimaju zemlju u zakup	8	10	1,0
Gazdinstva koja ne daju niti uzimaju zemlju u zakup	76	21	1,2
Gazdinstva koja daju zemlju u zakup	16	26	2,7
do 20%	3	10	2,2
od 21—40%	7	13	2,4
od 41—60%	11	19	2,7
od 61—80%	16	24	2,8
od 81—100%	63	32	3,5

Gazdinstva koja daju zemlju u zakup u Vojvodini imaju tri puta više privredno-aktivnih članova zaposlenih van poljoprivrede nego gazdinstva koja uzimaju zemlju u zakup. Kod gazdinstava koja daju zemlju u zakup sa povećanjem procenta zaposlenih van poljoprivrede raste i procent zemlje date u zakup. Obradiva površina po privredno-aktivnom članu gazdinstva varira u zavisnosti da li gazdinstva daju ili uzimaju zemlju u zakup, a kod onih gazdinstava koja daju zemlju u zakup i od procenta zemlje date u zakup.

Može se smatrati da je u 1956 plug predstavljao osnovnu poljoprivrednu spravu u ratarskoj proizvodnji većine individualnih gazdinstava u Vojvodini, pa s obzirom da je to ratarsko područje, — snabdevenost gazdinstava plugom te Pokrajine u 1956 može da reprezentuje opštu snabdevenost sredstvima za rad individualnih proizvođača (tabela 5).

TABELA 5 — PLUGOVI NA GAZDINSTVU I ZAKUP U VOJVODINI U 1956

Grupe gazdinstava	% gazdinstava sa plugom	ha obradive površine na plug
Gazdinstva koja uzimaju zemlju u zakup	75	4
Gazdinstva koja ne daju niti uzimaju zemlju u zakup	39	7
Gazdinstva koja daju zemlju u zakup	9	36
do 20%	49	9
od 21—40%	21	24
od 41—60%	13	30
od 61—80%	9	55
od 81—100%	6	59

U grupi gazdinstava koja daju zemlju u zakup samo 9% gazdinstava ima plug i na plug dolazi oko 36 ha površine. U gazdinstvima koja uzimaju zemlju u zakup 75% gazdinstava ima plug, a na jedan plug u proseku dolazi 4 ha površine.

Posedovanje radne stoke takođe ima odlučujući uticaj na zakup (tabela 6).

TABELA 6 — RADNA STOKA I ZAKUP U VOJVODINI U 1956

Grupe gazdinstava	% gazdinstava sa radnom stokom	ha obradive površine na 1 radno grlo
Gazdinstva koja uzimaju zemlju u zakup	81	3
Gazdinstva koja ne daju niti uzimaju zemlju u zakup	44	6
Gazdinstva koja daju zemlju u zakup	10	34
do 20%	48	7
od 21—40%	22	17
od 41—60%	14	21
od 61—80%	9	40
od 81—100%	5	49

Gazdinstva koja uzimaju zemlju u zakup su uglavnom gazdinstva sa radnom stokom, dok gazdinstva koja daju zemlju u zakup u najvećem su broju gazdinstva bez radne stoke.

Ing. A. S. — Ing. P. M.

IZVOZ NAMEŠTAJA I DRVNE GALANTERIJE

Uspešnim razvojem proizvodnje finalnih drvnih proizvoda posle rata u Jugoslaviji stvorena je solidna osnova za značajno povećanje izvoza nameštaja i drvne galanterije.¹

OBIM I STRUKTURA IZVOZA NAMEŠTAJA I DRVNE GALANTERIJE

Obim i struktura izvoza proizvoda drvne industrije razvijali su se i menjali uporedo sa kretanjem proizvodnje u zemlji. Od pretežnog izvoza šumskih drvnih sortimenata (oblo i prostorno drvo, koje je već u prvim godinama posle Drugog svetskog rata gotovo potpuno otpalo iz nomenklature jugoslovenskog izvoza), preko izvoza primarnih sirovina (rezane građe) i polufabrikata (ploča, furnira, parketa), — sve se više razvijao izvoz finalnih drvnih proizvoda, koji je išao u skladu sa razvojnom tendencijom karakterističnom za jugoslovenski izvoz industriskih proizvoda uopšte.

U ukupnoj vrednosti izvoza drveta u 1948 udeo polufabrikata i finalnih proizvoda iznosio je 9%, u 1955 on je već iznosio 25%, a u 1958 — 38%. Finalni drveni proizvodi dali su po jedinici upotrebljene drvne sirovine u periodu 1947/1951 vrednost veću za tri puta, a u periodu 1952/1956 za 4,57 puta nego proizvodi eksploatacije šuma. U 1958 vrednost izvoza finalnih drvnih proizvoda bila je za oko 9 puta veća nego u 1952 (tabela 1).

TABELA 1 — IZVOZ NAMEŠTAJA I DRVNE GALANTERIJE OD 1952 DO 1958

	(U milionima din.)*				
	1952	1955	1956	1957	1958
Ukupno	389	1.354	1.934	2.680	3.507
Od toga:					
Nameštaj od savijenog drveta	171	426	506	393	430
Kućni nameštaj	60	301	503	903	1.301
Kancelariski nameštaj	7	20	34	33	6
Ostali nameštaj	—	176	253	498	634
Delovi nameštaja	1	20	30	65	70
Drvena galanterija	150	411	608	788	1.066

* Obračunato po zvaničnom kursu Narodne banke.

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

Po udelu u svetskom izvozu nameštaja koji je u 1956 iznosio 4%, Jugoslavija se svrstala u red značajnih izvoznika i, zajedno sa Zapadnom Nemačkom i Danskom, ostvarila je najbrži i vrlo visoki porast izvoza nameštaja u posleratnom periodu.

Do 1956 najviše se izvezio nameštaj izrađen od savijenog drveta. Kasnije se izvoz ovog nameštaja smanjuje u korist ostalog nameštaja i drvne galanterije, čemu su doprineli pre svega novi kapaciteti polufinalnih proizvoda (ploča, furnira itd.), pušteni u pogon poslednjih godina.

TERITORIJALNI RASPORED IZVOZA NAMEŠTAJA

Teritorijalni raspored izvoza kućnog nameštaja u garniturama ili krupnim komadima, uglavnom izrađenog od panela i furnira, pokazuje da je Velika Britanija u poslednjih pet godina bila najveći uvoznik jugoslovenskog nameštaja, (u 1955 — 583 miliona din., a u 1958 — 1.040 miliona din.). Jugoslavija se nalazi na prvom mestu u uvozu nameštaja u Veliku Britaniju. Ostale evropske zemlje-uvoznice jugoslovenskog nameštaja su: Zapadna Nemačka, Holandija, Belgija, Francuska i Švajcarska. U 1958, pored SSSR, jugoslovenski nameštaj uvozile su u manjim količinama i neke druge istočnoevropske zemlje. Izvoz nameštaja u SAD se takođe stalno povećava (u 1955 — 205 miliona din., a u 1958 — 646 miliona din.), tako da se SAD posle Velike Britanije nalaze na drugom mestu uvoznika jugoslovenskog nameštaja (tabela 2).

¹ Vidi: »Industrija nameštaja«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 343—346 (105—108).

TABELA 2 — IZVOZ NAMEŠTAJA PO ZEMLJAMA OD 1952 DO 1958

	(U milionima din.)				
	1952	1955	1956	1957	1958
Ukupno	239	943	1.326	1.892	2.441
Od toga:					
Velika Britanija	124	583	720	923	1.040
SSSR	—	—	82	111	76
Ostale evropske zemlje	27	107	216	299	589
SAD	57	205	264	454	646
Ostale zemlje	31	48	44	105	90

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

Velika Britanija uvozi iz Jugoslavije uglavnom »kontinentalni nameštaj«, tj. nameštaj od panela. U SAD se izvozi pretežno sitni komadni nameštaj, dok se u Zapadnu Nemačku i Holandiju izvozi više kućni nameštaj u kompletnim garniturama.

Poseban značaj u izvozu nameštaja imaju stolice i drugi sitni komadni nameštaj od finog drveta rezane građe bukve (tabela).

TABELA 3 — IZVOZ STOLICA I STOLIČA OD 1955 DO 1958

	(U milionima din.)			
	1955	1956	1957	1958
Ukupno	602	759	891	1.064
Od toga:				
Savijene stolice	426	506	393	430
Stolice za ležanje	24	47	46	54
Vrtnice stolice	21	15	29	10
Dečje stolice	19	7	56	95
Ostale stolice	52	97	264	361
Televizijski stolići	60	87	103	115

Podaci: Jugoslovenska banka za spoljnu trgovinu — »O proizvodnji, potrošnji i izvozu nameštaja«.

Teritorijalni raspored u izvozu stolica i stolića i sličnih proizvoda uglavnom je isti kao i kod ostalog nameštaja. Na prvom mestu se nalazi Velika Britanija (u 1955 — 264 miliona din., a u 1958 — 192 miliona din.), za kojom slede SAD (u 1955 — 119 miliona din., a u 1958 — 153 miliona din.). U ove dve zemlje ide pretežan deo izvoza sitnog komadnog nameštaja.

Izvoz drvne galanterije je takođe zabeležio poslednjih godina znatan porast. Ovo su uglavnom proizvodi od punog drveta rezane građe liščara (bukve, jasena, hrasta, oraha i drugog) (tabela 4).

TABELA 4 — IZVOZ DRVNE GALANTERIJE OD 1955 DO 1958

	(U milionima din.)			
	1955	1956	1957	1958
Ukupno	411	608	788	1.066
Od toga				
Predmeti za kućnu upotrebu od drveta	311	439	543	626
Drvena galanterija	64	53	45	44
Drvene rezbarske izrade	4	7	18	50
Olovke	32	27	51	38
Ostali proizvodi	—	82	131	308

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

U izvozu finalnih drvnih proizvoda iz Jugoslavije postižu se u poslednje vreme veoma dobri rezultati. Pre svega proširuje se broj proizvoda, koji se izvoze i povećava broj zemalja u koje se izvoze ovi proizvodi. U 1955 finalni drveni proizvodi bili su plasirani u 24 zemlje, a u 1958 već u 44 zemlje.

Iako je u nekoliko poslednjih godina ostvaren zavidan napredak u izvozu finalnih drvnih proizvoda, njegovo dalje značajno proširenje zahteva još brže prilagođavanje proizvodnje ukusu i željama potrošača u pojedinim zemljama, tj. promenu tipova nameštaja i uvođenje savremenijih načina obrade i opreme, a, pre svega, kombinovanje drveta sa metalima, plastičnim masama i sl.

Ustaljivanje i dalje proširivanje izvoza finalnih drvnih proizvoda na pojedina tržišta delovaće takođe stimulatивно na ovu vrstu proizvodnje.

R. — Gaa

SAVEZNI DRUŠTVENI PLAN ZA 1960 GODINU

OSNOVNI CILJEVI I ZADACI

Osnovni ciljevi i zadaci Saveznog društvenog plana za 1960 godinu zasnivaju se na osnovnim ekonomsko-političkim ciljevima i zadacima Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 godine¹ i rezultatima njihovog ostvarenja u posljednje tri godine kao i na opštim rezultatima dosadašnjeg privrednog razvoja. Ostvareni rezultati ogledaju se u snažnom porastu proizvodnje u industriji, poljoprivredi i ostalim delatnostima, u povećanju spoljnotrgovinske razmene i smanjenju deficita trgovinskog bilansa, u ostvarenom visokom nivou investicija, u porastu svih vidova opšte i lične potrošnje, kao i u povoljnom razvoju privrednog sistema. Na bazi ovakvih rezultata i postojećih materijalnih i društvenih uslova, osnovni ciljevi koje formuliše Društveni plan za 1960 godinu idu za tim da se nastave i dalje razvijaju ispoljena pozitivna kretanja u našoj privredi.

Na toj osnovi zadaci Društvenog plana za 1960 godinu usmereni su na dalje povećanje obima proizvodnje u svim privrednim oblastima, na porast produktivnosti, na povećanje ulaganja u privredu, na jačanje materijalne osnove raznih oblika opšte potrošnje, na proširenje spoljnotrgovinske razmene i smanjenje deficita trgovinskog bilansa, na skladni i stabilni razvoj lične potrošnje i životnog standarda, na poboljšanje uslova snabdevanja, na produženje politike pomaganja razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja, na dalje poboljšanje metoda poslovanja privrednih organizacija, na štedljiviju i racionalniju upotrebu sredstava i kroz sve to na očuvanje stabilnosti tržišta.

Izrađen na ovim postavkama, Savezni društveni plan za 1960 godinu karakteriše predviđeni visok nivo porasta proizvodnje i nacionalnog dohotka, visok nivo sredstava i gotovo svih vidova potrošnje, povećanje spoljnotrgovinske razmene i smanjenje deficita trgovinskog bilansa. Ostvarenjem predviđenih zadataka, petogodišnji plan za 1957—1961 godinu bio bi krajem 1960, tj. za svega četiri umesto za pet godina izvršen i premašen u osnovnim svojim postavkama, i to pri nižem nivou investicija nego što se to petogodišnjim planom predviđalo.

PROIZVODNJA I NACIONALNI DOHODAK

PROIZVODNJA. Predviđeni porast fizičkog obima *industrijske proizvodnje* u 1960 iznosi 14% u odnosu na 1959. Ostvarenjem ovog plana industrija će uglavnom za četiri godine postići proizvodne ciljeve postavljene petogodišnjim planom za 1957—1961. Naime, petogodišnjim planom je predviđeno da indeks industrijske proizvodnje u 1961 u odnosu na 1956 iznosi 170, dok on u 1960 treba da iznosi 167. Petogodišnji plan predvideo je porast industrijske proizvodnje po prosečnoj godišnjoj stopi od 11,2%, a ona treba da bude ostvarena za četiri godine po stopi od 13,7%.

U okviru ukupnog porasta industrijske proizvodnje, plan za 1960 predviđa porast u svim granama industrije od 4% (u obojenoj metalurgiji) do 33% (u elektroindustriji). Ocenjuje se da će porast industrijske proizvodnje po pojedinim ekonomsko-tehnološkim grupacijama dostići nivo koji pokazuju sledeći indeksi:

¹ Vidi: »Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961«, »Jugoslavenski pregled«, 1957, str. 561—573 (179—191); »Savezni društveni plan za 1957 godinu«, »Jugoslavenski pregled«, 1957, str. 25—29 (1—5); »Savezni društveni plan za 1958 godinu«, »Jugoslavenski pregled«, 1958, str. 21—26 (1—6); »Savezni društveni plan za 1959 godinu«, »Jugoslavenski pregled«, 1958, str. 489—492 (125—128).

1960 : 1959 1959 : 1958

Energetika	110	110
Reprodukcionni materijal	117	114
Gradevinski materijal	112	113
Oprema	119	116
Lična potrošnja	110	112
Ukupno	114	113

Plan proizvodnje po pojedinim važnijim proizvodima predviđa u 1960 u odnosu na 1959 porast proizvodnje električne energije za 1.050 mil. kWh, uglja za 1,9 mil. t, sirove nafte za 330.000 t, sirovog čelika za 138.000 t, cementa za 150.000 t, ravnog stakla za 1 mil. m², automobila za 9.000 komada, poljoprivrednih mašina za 5.000 t, traktora za 1.500 komada, motocikla za 45.000 komada, radioaparata za 34.000 komada, televizora za 13.900 komada, termičkih aparata za 1.500 t, kožne obuće za 3 mil. pari, pneumatike za 7.600 t, šećera za 40.000 t itd.

Planirani porast industrijske proizvodnje zasniva se na radu novih kapaciteta, puštenih u pogon u 1959, na izvršenim rekonstrukcijama i modernizaciji postojećih objekata, na aktiviranju novih kapaciteta u 1960, na daljem angažovanju kapaciteta vojne industrije u proizvodnji za potrebe tržišta, na povećanoj snabdevenosti osnovnim sirovinama, reprodukcijom materijalom i energijom, na porastu produktivnosti rada, na boljem korišćenju postojećih rezervi u kapacitetima i povećanim mogućnostima plasmana.

Snabdevenost industrije sirovinama po planu za 1960 biće veća za 12% u poređenju sa planiranim nivoom u 1961, dok će uvoz za reprodukciju u industriji biti veći za oko 19% u odnosu na 1959. Pored toga, radi obezbeđenja efikasnijeg snabdevanja, u bilansima plana sadržan je deo neraspoređenih sredstava.

U *poljoprivredi* Društveni plan računa u 1960 sa porastom ukupnog fizičkog obima proizvodnje za 1,3% u odnosu na dosada najbolju proizvodnju, u 1959. Takav obim proizvodnje veći je za 28% od postignutog obima poljoprivredne proizvodnje u 1958, za 18% od obima u 1957, a za 13% od obima predviđenog petogodišnjim planom za 1961.

Planom postavljeni zadaci u poljoprivrednoj proizvodnji za 1960 zasnivaju se na dosada ostvarenim rezultatima u poljoprivredi i merama predviđenim za njeno dalje unapređenje. Pri tome se najznačajnije povećanje proizvodnje očekuje u stočarstvu, s obzirom na stvorene uslove za povećanje broja stoke, poboljšanje proizvodnosti i njeno kvalitetno uzdizanje. Time bi se udeo stočarstva u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji povećao od 28,2% u 1959 na 33,4% u 1960. Udeo ratarstva u istom razdoblju smanjio bi se od 53,4% na 50%. Delom bi se smanjilo učešće voćarstva zbog predviđenog manjeg roda posle obimnijih prinosa u prethodnim godinama.

U okviru ukupnog porasta poljoprivredne proizvodnje obim proizvodnje po pojedinim granama u 1960 u odnosu na 1959 pokazuju sledeći indeksi:

Ratarstvo	95,1
Voćarstvo	69,9
Vinogradarstvo	116,4
Stočarstvo	120,0
Ribarstvo	120,0
Domaća prerada	89,1

Porast proizvodnje mesa, koji pretstavlja glavni zadatak stočarske proizvodnje u 1960, zasniva se na odličnom rodu kukuruza i drugih žitarica kao i stočnog i krmnog bilja u 1959.

Sa izuzetkom hlebnih žita i kukuruza, kod kojih je proizvodnja u ovoj godini bila izuzetno visoka, pored ostalog i zbog povoljnih vremenskih prilika, kod najvažnijih proizvoda predviđa se dalje povećanje proizvodnje, što pokazuju sledeći podaci:

(U hiljadama tona)

	1959	1960
Pšenica	4.395	4.000
Kukuruz	6.780	6.200
Šećerna repa	2.530	2.700
Meso — ukupno	540	700
Mleko	2.700	3.000
Jaja	82,5	95
Suve šljive	35,0	40

U planu za 1960 računa se s daljim značajnim proširenjem površina na kojima će u potpunosti biti primenjene savremene agrotehničke mere. Savremeni način proizvodnje pšenice u 1960 treba da bude uvećan na oko 36%, a kukuruza na oko 32% od ukupnih setvenih površina pod ovim kulturama.

U cilju ostvarenja predviđenog obima proizvodnje i daljeg razvoja poljoprivrede, u 1960 nastaviće se sa povećanim ulaganjima. Bruto ulaganja iz društvenih sredstava u poljoprivredu treba da se povećaju za oko 11% u odnosu na ocenjeni obim ulaganja u 1959. Uvoz reproductivnog materijala i visokoproduktivne stoke treba da se poveća za 36,7% u odnosu na 1959. U okviru mera za dalje unapređenje, modernizaciju i povećanje rentabilnosti poslovanja poljoprivrednih organizacija, Društveni plan za 1960 predviđa dalje povećanje opreme u poljoprivredi i primenu drugih mera. U tom cilju poljoprivrednim organizacijama staviće se na raspolaganje novih 5.000 traktora i 1.500 kombajna, a znatno će se povećati i snabdevenost traktorskim priključnim i ostalim poljoprivrednim mašinama. Na taj način broj traktora u 1960 treba da se poveća na 35.000, a broj kombajna na 4.900. Potrošnja veštačkih đubriva treba da se poveća od 1,4 miliona t u 1959 na 1,7 miliona t u 1960, dok će se sredstva za zaštitu bilja povećati za oko 2.000 t. Time će se potrošnja veštačkih đubriva povećati na oko 170 kg po hektaru obradive površine, prema 44 kg u 1956, a na krupnim društvenim gazdinstvima na oko 900 kg prema 165 kg u 1956. Povećaće se takođe i sredstva za izgradnju objekata za smeštaj i preradu poljoprivrednih proizvoda.

Kao rezultat mera za dalje jačanje socijalističkih poljoprivrednih organizacija, na čijem jačanju počiva planirani razvoj poljoprivrede, u 1960 će se pojačati uloga društvenog sektora u svim akcijama na modernizaciji i unapređenju proizvodnje kao i na tržištu. Udeo krupnih društvenih gazdinstava u bruto poljoprivrednoj proizvodnji treba da se poveća u 1960 na 15,8% prema 13,2% u 1959. Međutim, u raznim vidovima kooperacije udeo društvenog sektora treba da bude daleko veći.

U šumarstvu ukupna proizvodnja treba da poraste za 7,8%, i pored znatnog povećanja u 1959. Planirani obim seča šuma u 1960 veći je za 3,7% od prosečnog obima seča u prethodne tri godine, a nešto veći od predviđanja u petogodišnjem planu. Međutim, struktura seča odgovara predviđanju za period od 1957 do 1961. Pored toga, očekuje se dalji porast učešća socijalističkog sektora u ukupnim sečama šuma, kao i dalje poboljšanje strukture šumske proizvodnje i racionalnije korišćenje drveta.

U građevinarstvu se predviđa u 1960 porast vrednosti proizvodnje za 13,9% u odnosu na 1959. Sa predviđenim obimom građevinskih radova, računato po tekućim cenama, vrednost proizvodnje građevinarstva bila bi u 1960 za 6,6% veća od obima predviđenog petogodišnjim planom za 1961.

U saobraćaju obim usluga treba da poraste u 1960 za 10,3% u odnosu na 1959. U okviru ukupnog porasta saobraćajnih usluga, predviđa se povećanje obima prevoza u železničkom saobraćaju za 4,8%, u pomorskom za 17,7%, u rečnom za 8,7%, u vazdušnom za 10,2% i u drumskom saobraćaju za 30,7%. Na taj način obim saobraćajnih usluga u celini treba u 1960 da dostigne nivo predviđen Petogodišnjim planom do 1961.

Trgovina, ugostiteljstvo i turizam. Promet robe na malo treba u 1960 da poraste za 10% u odnosu na prethodnu godinu, što je iznad predviđanja Petogodišnjeg plana za 1961. Promet ugostiteljstva treba da poraste takođe za 10%, domaćeg turizma za oko 7%, a inostranog za oko 16%. Kao rezultat mera predviđenih za povećanje turističkog prometa, očekuje se oko 20% veći devizni priliv od turizma u 1960 u odnosu na 1959.

U oblasti *zanatstva* u 1960 se predviđa porast obima proizvodnje i usluga za 14,7% u odnosu na 1959, pri čemu se očekuje porast proizvodnje i usluga društvenog zanatstva za oko 18% a individualnog zanatstva za 7,4%. Ovako predviđeni obim proizvodnje i usluga zanatstva premašio bi u 1960 za 1,8% obim predviđen petogodišnjim planom za 1961.

NACIONALNI DOHODAK. Na bazi predviđene visoke stope porasta proizvodnje i nacionalnog dohotka po pojedinim privrednim oblastima, Društveni plan za 1960 računa sa porastom društvenog proizvoda za 8,4% i nacionalnog dohotka za 8,1% u odnosu na 1959. Uz prosečan godišnji porast stanovništva od 1,2% nacionalni dohodak po stanovniku bio bi u 1960 za 6,7% veći u odnosu na 1959.

Sa ovako ostvarenim porastom društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka njihov nivo u 1960 bio bi iznad nivoa predviđenog petogodišnjim planom za 1961. Petogodišnjim planom predviđeno je povećanje društvenog proizvoda u 1961 za 54,1% u odnosu na 1956, a on za četiri godine treba da bude ostvaren sa 57,4%, odnosno premašen za 6,1%. Isto tako petogodišnjim planom bilo je predviđeno da nacionalni dohodak poraste za pet godina za 54,1%, dok za četiri godine treba da se poveća za 58,4% odnosno da se plan premaši za 7,9%. Petogodišnjim planom predviđen je prosečan godišnji porast nacionalnog dohotka od 9,1%, odnosno po stanovniku od 7,1%. Sa ostvarenjem predviđene stope porasta nacionalnog dohotka u 1960 od 8,1% ostvariće se prosečna godišnja stopa porasta nacionalnog dohotka u razdoblju 1957—1960 u visini od 11,7% odnosno po stanovniku od 10,8%. Sa ovakvim kretanjem nacionalni dohodak po stanovniku iznosio bi u 1960 g. 122.000 din. prema 81.000 din. u 1956.

KADROVI, ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST RADA

Radi ostvarenja predviđenog porasta proizvodnje i produktivnosti rada, Društveni plan za 1960 posebno ističe značaj rada na sistematskom podizanju kvalifikacione strukture i stručnog nivoa radnika. U tome cilju predviđaju se razne mere i obezbeđuju veća sredstva za proširenje materijalne osnove stručnog školstva.

Za ostvarenje predviđenog obima povećanja proizvodnje, Društveni plan za 1960 računa i s daljim porastom zaposlenosti. Ukupna zaposlenost u 1960 treba da se poveća za oko 160.000 lica, od čega na povećanje zaposlenosti u industriji otpada 69.000 lica. Na taj način ukupan broj zaposlenih bio bi u 1960 veći za oko 708.000 u odnosu na 1956. Sa ovakvim porastom zaposlenosti prosečan godišnji porast zaposlenosti u razdoblju od 1957 do 1960 iznosio bi 177.000 lica prema 120.000, koliko je bilo predviđeno petogodišnjim planom, što je doprinelo nastavljaju procesa dalje izmene strukture stanovništva i dovelo do daljeg relativnog i apsolutnog smanjenja broja poljoprivrednog stanovništva. Na toj osnovi u planu se predviđa da se udeo nepoljoprivrednog stanovništva poveća od 42% u 1956 na oko 50% u 1960.

Na bazi predviđenog porasta proizvodnje i zaposlenosti, Društveni plan za 1960 računa s porastom produktivnosti u društvenom sektoru privrede za 7,1%, u industriji i rudarstvu za 7,5%, a u saobraćaju za 7% u odnosu na 1959. Na taj način prosečna produktivnost rada u društvenom sektoru privrede u 1960 bila bi veća za 25,9% u odnosu na 1956, prema porastu od 26,4%, koliko je bilo predviđeno petogodišnjim planom za 1961.

SPOLJNA TRGOVINA I PLATNI BILANS

Zadaci koje Društveni plan za 1960 postavlja u oblasti spoljne trgovine i platnog bilansa usmereni su na dalje proširenje spoljnotrgovinske razmene, na povećanje obima izvoza i uvoza, na izmenu u strukturi uvoza, na porast nerobnih prihoda, proširenje tehničke i proizvodne saradnje s inostranstvom i smanjenje deficita platnog bilansa.

Ukupan obim izvoza treba da se poveća od 146,6 milijardi din. u 1959 na 175,2 milijardi din. u 1960, što pretstavlja porast od 19,5%.

U okviru ovakvog obima izvoza predviđa se porast izvoza industriskih proizvoda za 8,4%, poljoprivrednih proizvoda za 56,5%, a proizvoda šumarstva za 4,6%. Predviđeni porast izvoza poljoprivrednih proizvoda zasniva se na osetnom povećanju izvoza u prvom redu ratarskih i stočarskih proizvoda na bazi dobre poljoprivredne proizvodnje u 1959 i očekivanog porasta ove proizvodnje u 1960.

U okviru ukupnog uvoza, koji treba da raste po stopi nižoj od stope porasta izvoza, predviđa se povećanje ukupnog uvoza reprodukcionog materijala za oko 22% u odnosu na 1959, što treba da obezbedi planirani obim proizvodnje. Predviđeno je takođe i povećanje uvoza opreme i robe za ličnu potrošnju, s obzirom na predviđeno povećanje lične potrošnje i životnog standarda. Međutim, uvoz prehranbenih proizvoda treba da se bitno smanji u 1960 i svede samo na uvoz nekih specifičnih prehranbenih proizvoda. Na taj način veliko povećanje izvoza i bitno smanjenje uvoza hrane najvećim delom ide na povećanje uvoza reprodukcionog materijala za osiguranje predviđenog nivoa porasta proizvodnje.

Na osnovu procenjenog porasta ukupnih nerobnih prihoda i kretanja nerobnih rashoda, u 1960 se računa s povećanjem aktive iz nerobnog prometa u iznosu od oko 3,4 milijarde din.

Kao rezultat prikazanih kretanja u privrednim odnosima sa inostranstvom, u 1960 se računa sa daljim smanjenjem deficita iz tekućeg poslovanja sa inostranstvom.

OSNOVNA RASPODELA SREDSTAVA

Na osnovu predviđene proizvodnje i ocenjenog obima spoljnotrgovinskog prometa, ukupno raspoloživa sredstva društvenog i privatnog sektora treba da porastu od 2.508 milijardi din. u 1959 na 2.716 milijardi din. u 1960 ili za 8,3%.

U okviru ukupno predviđenih sredstava, sredstva društvenog sektora privrede treba da porastu od 1.960 milijardi din. u 1959 na oko 2.204 milijarde din. u 1960 ili za 12,4%.

Osnovna raspodela ukupno raspoloživih sredstava društvenog sektora izvršena je u Društvenom planu na sledeći način:

(U milijardama din. — po tekućim cenama)

	1959	1960	Indeks 1960 : 1959
Ukupno raspoloživa sredstva	1.960,6	2.203,8	112,4
I. Privredne investicije	650,0	713,0	109,7
Od toga:			
— osnovni fondovi	475,0	538,0	113,3
— obrtni fondovi	175,0	175,0	100,0
II. Investicije društvenog standarda	140,0	151,0	107,9
III. Ostale neprivredne investicije (upravne zgrade i dr.)	25,0	14,0	56,0
IV. Regresi i dotacije	56,6	68,2	120,5
V. Opšta potrošnja	270,1	295,6	109,4
Od toga:			
— društveni standard	62,2	70,6	113,5
— državni organi i narodna odbrana	207,9	225,0	108,2
VI. Lična potrošnja	834,5	900,0	107,8
VII. Kalkulativne rezerve i greške	15,6	20,0	—
VIII. Neraspoređena sredstva	—	42,0	—

INVESTICIJE. Ukupan obim privrednih i neprivrednih investicija u osnovne i obrtne fondove društvenog sektora u 1960 treba da iznosi oko 878 milijardi din. Od toga će akumulacija odnosno neto privredne investicije u osnovne i obrtne fondove iznositi u 1960 — 531 milijardu din. ili 22% od nacionalnog dohotka.

Sa ovako planiranim obimom investicija u 1960 bruto ulaganja u osnovne fondove privrede za prve četiri godine petogodišnjeg plana treba da iznose, računato po cenama u 1956, oko 81% njihovog obima predviđenog za razdoblje od 1957 do 1961.

Za investicije u društveni standard rezervisan je u planu za 1960 iznos od 151 milijardu din. Sa ovim sredstvima, računato po cenama u 1956, ukupna ulaganja u društveni standard u periodu od 1957 do 1960 treba da dostignu oko 83% od ukupnog obima predviđenog za period od 1957 do 1961, a ukupne neprivredne investicije oko 91%.

Sredstva za investicije u privredi namenjena su u prvom redu za dovršenje započetih objekata u svim granama delatnosti, pre svega u industriji, koji su važni za ostvarenje proizvodnih zadataka petogodišnjeg plana, za ubrzanu izgradnju onih objekata za koje su izvršeni svi pripremni radovi, a njihova izgradnja je od naročitog značaja za razvoj proizvodnje posle 1960, zatim za izgradnju i proširenje energetskih i saobraćajnih kapaciteta, za modernizaciju građevinarstva i građevinske industrije, za povećana ulaganja u cilju brzog privrednog razvoja Makedonije, Crne Gore i Kosovsko-Metohiske Oblasti, kao i za odgovarajući porast investicija u ostalim privrednim oblastima. Raspored ovih investicija po pojedinim oblastima privrede izvršen je u planu za 1960 na sledeći način:

(U milijardama din.)

	Procena 1959		Plan 1960	
	Iznos	Struk- tura u %	Iznos	Struk- tura u %
Industrija i rudarstvo	205,0	43,2	238,0	44,3
Poljoprivreda	90,0	18,9	100,0	18,6
Šumarstvo	7,5	1,6	10,0	1,8
Građevinarstvo	15,0	3,2	19,0	3,5
Saobraćaj	118,0	24,8	125,0	23,2
Trgovina i ugostiteljstvo	33,0	6,9	38,0	7,1
Zanatstvo	6,5	1,4	8,0	1,5
Ukupno	475,0	100,0	538,0	100,0

Za investicije u osnovne fondove u 1960 predviđaju se u Opštem investicionom fondu sredstva u iznosu od 278 milijardi din.

Društveni plan omogućava da, osim predviđenih sredstava, investicije u pojedinim privrednim delatnostima, a naročito u oblasti industrije i saobraćaja, mogu biti i veće ukoliko se u 1960 realizuju inostrana sredstva u većem obimu nego što je planom predviđeno.

U pogledu namene investicionih sredstava po pojedinim privrednim oblastima Društveni plan predviđa sledeće:

U industriji predviđena sredstva treba prvenstveno da se koriste za dovršenje već započetih objekata i izgradnju samo onih novih, odnosno za rekonstrukciju i modernizaciju postojećih objekata čija je izgradnja od bitnog značaja za privredni razvoj u narednim godinama. U tom pogledu Društveni plan za 1960 daje prvenstvo izgradnji objekata energetike, prehranbene industrije, industrije građevinskog materijala, hemijske industrije, industrije celuloze i papira, drvene industrije i obojene metalurgije.

U poljoprivredi investiciona sredstva namenjena su u prvom redu za povećanje savremene opreme i kompletiranje mahanizacije, za razvoj stočarstva, za melioracije, za izgradnju objekata prerade i uskladištenje poljoprivrednih proizvoda, za podizanje zasada i druge svrhe kojima se obezbeđuje racionalno poslovanje i rentabilnija proizvodnja.

U šumarstvu predviđena sredstva upotrebiće se pretežno za izgradnju šumskih puteva i nabavku opreme, a delom za početna ulaganja u cilju podizanja intenzivnih kultura velikog i brzog prirasta.

U građevinarstvu povećana sredstva namenjena su za nabavku mehanizacije i druge opreme, radi brzog unapređenja i modernizovanja građevinske delatnosti.

U saobraćaju predviđena sredstva namenjena su prvenstveno za modernizovanje i proširenje voznog i plovnog parka u svim granama saobraćaja, a posebno u železničkom saobraćaju. Ova sredstva koristiće se i za nastavljajanje započetih radova na izgradnji i proširenju pomorskih luka,

rečnih pristaništa i aerodroma, kao i za dalje izgrađivanje mreže puteva i proširenje kapaciteta gradskog i međugradskog PTT saobraćaja.

Predviđena sredstva za saobraćaj obezbeđuju da se u 1960 završi izgradnja železničke pruge Titograd—Bar za neophodan obim saobraćaja i da se puste u saobraćaj nove deonice na glavnoj drumskoj magistrali Beograd—Skopje—Đevdelijska, kao i na Jadranskom putu, i da se povećaju kapaciteti za prevoz robe i putnika. U tom smislu predviđa se u železničkom saobraćaju nabavka nove 42 lokomotive, oko 2.000 teretnih i 250 putničkih vagona, povećanje kapaciteta pomorskog saobraćaja za oko 102.000 BRT, a u rečnom saobraćaju za oko 3.000 KS brodova i tegljača i za oko 30.000 TH tovarnog prostora, povećanje broja telefonskih priključaka za oko 14.000 i proširenje prevozne i propusne moći drugih vrsta saobraćajnih sredstava.

U oblasti trgovine, ugostiteljstva i turizma planirana sredstva koristeće se za iste namene kao i u prethodnoj godini; s tim što će se obezbediti veća sredstva za ubrzanu izgradnju stovarišta i silosa, i za unapređenje, proširenje i modernizovanje raznih turističkih i ugostiteljskih objekata.

U zanatstvu investiciona sredstva koristeće se za obnavljanje i povećanje zanatskih kapaciteta, kako bi se zanatstvo brže osposobilo za pružanje što kvalitetnijih usluga privredi i stanovništvu.

U okviru investicija po pojedinim privrednim oblastima, u 1960 se predviđaju savezna sredstva za nastavak garantovanih investicija na teritoriji NR Makedonije u iznosu od 24,5 milijarde din., na teritoriji NR Crne Gore u iznosu od 22,8 milijarde din. i na području Kosova i Metohije u iznosu od 16,1 milijardi din.

Pored toga, za brži razvitak ostalih nerazvijenih područja u planu se rezerviše iznos od 4 milijarde din. u Opštem investicionom fondu za učešće Federacije u pomoći tim krajevima. Iz ovih sredstava dodeljivace se zajmovi za izgradnju industrijskih objekata na ovim područjima, a izuzetno i za druge namene, s tim da do završetka ovih objekata ukupne obaveze Federacije ne pređu iznos od 12 milijardi din.

LIČNA POTROŠNJA I DRUŠTVENI STANDARD. Društveni plan predviđa da se realni obim lične potrošnje ukupnog stanovništva u 1960 poveća za 6,1% odnosno po stanovniku za 4,8%. Sa planiranim razvojem lične potrošnje u 1960 zadaci petogodišnjeg plana na području povećanja realne potrošnje stanovništva bili bi ostvareni i premašeni za četiri godine. Naime, predviđenim povećanjem lične potrošnje, realni obim lične potrošnje u 1960 bio bi povećan za oko 47% prema 1956, dok je petogodišnjim planom ovo povećanje bilo predviđeno sa 42% za pet godina.

U obračunu porasta lične potrošnje u planu za 1960 uzeto je u obzir povećanje prosečnih plata lica zaposlenih u privredi za 6% u vezi sa predviđenim porastom produktivnosti rada, povećanje prosečnih plata lica u javnim službama i penzija za 3,5%, kao i povećanje plata za 6,5% odnosno penzija i invalidnina za 9,3% u vezi sa sprovođenjem stanbene reforme. Na taj način ukupno povećanje prosečnih nominalnih plata iznosiće oko 12%. Pored toga, uzeta su u obzir i druga neophodna usklađivanja cena, pre svega cena električne energije za domaćinstva, koja će dovesti do izvesnog povećanja cena u oblasti lične potrošnje. Na osnovu svih tih promena kako u nominalnim platama tako i u cenama i prosečnim troškovima života, realne plate zaposlenih lica u društvenom sektoru privrede treba u 1960 da se povećaju u proseku za 7—8% u odnosu na 1959. Time će se u 1960 ostvariti povećanje prosečnih realnih plata lica zaposlenih u privredi za 52%, a u neprivrednim delatnostima za oko 40% u odnosu na 1956, dok je petogodišnjim planom bilo predviđeno povećanje prosečnih realnih plata u privredi za 47%, a u neprivrednim delatnostima za 34%. Na taj način petogodišnjim planom predviđeno povećanje prosečnih realnih plata biće u 1960 prevaziđeno.

Ostvarenje planiranog porasta lične potrošnje zasniva se na predviđenom porastu industrijske proizvodnje kojim se obezbeđuje porast robnih fondova za oko 12,5%, na

porastu poljoprivredne proizvodnje, povećanju uvoza robe za ličnu potrošnju od 13,5 u 1959 na 18,2 milijardi din. u 1960 i drugim merama upravljenim na poboljšanje snabdevanja tržišta, naročito velikih gradova i industrijskih centara.

Društveni plan za 1960 predviđa takođe sredstva i mere za dalje unapređivanje službi koje doprinose poboljšanju društvenog standarda. U tome smislu, pored mera za jačanje stanbenih zajednica, značajnije se povećavaju sredstva socijalnog osiguranja, uz istovremenu primenu mera za racionalnije i štedljivije korišćenje tih sredstava. Takođe se predviđaju mere za obimniju i efikasniju stanbenu izgradnju (čemu treba da doprinese i sprovedena stanbena reforma), za brže rešavanje komunalnih problema, kao i povećanje investicija u oblasti školstva i zdravstva.

BUDŽETI. Povećanje privredne aktivnosti, koje se očekuje u 1960, potreba daljeg razvoja službi društvenog standarda i ostalih javnih službi, kao i obaveze koje nastaju u vezi sa sprovođenjem stanbene reforme i novog Zakona o budžetima i finansiranju samostalnih ustanova, prouzrokuju u 1960 dalji porast budžetskih rashoda. Porast ukupnih budžetskih rashoda, bez rashoda privrednog karaktera, treba da se kreće do 11% u odnosu na procenu izvršenja ovih rashoda u 1959. Sa rashodima privrednog karaktera (regresi, dotacije i sl.) porast ukupnih budžetskih rashoda treba da se kreće do 13% u odnosu na 1959.

Ukupno povećanje saveznog budžeta u 1960 iznosi 24,5 milijarde din. ili 6,1% u odnosu na 1959. U okviru saveznog budžeta, rashodi za narodnu odbranu zajedno sa rashodima za saobraćajnice i investicije u vojnu industriju rastu u 1960 za oko 6% u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, učešće ukupnih rashoda narodne odbrane u nacionalnom dohotku smanjuje se od 8,9% u 1959 na 8,7% u 1960.

U saveznom budžetu predviđen je iznos od 19,9 milijardi din. za dotacije narodnim republikama radi pokrivanja njihovih redovnih budžetskih rashoda. Osim toga, u saveznom budžetu rezervisan je iznos od 3 milijarde din. radi davanja posebnih dotacija u vezi sa sprovođenjem novog Zakona o budžetu.

REŽIM FONDOVA I MERE ZA IZVRŠENJE PLANA

U cilju ostvarenja osnovnih smernica i zadataka plana i radi dopune postojećih privrednih instrumenata, utvrđenih posebnim propisima, Savezni društveni plan za 1960 sadrži u posebnom delu odredbe o režimu fondova i merama za izvršenje plana.

U odredbama plana o režimu fondova ukida se obaveznost formiranja raznih fondova, sa izuzetkom društvenih investicionih fondova, fondova za stanbenu izgradnju, za kadrove, za šumarstvo i za puteve, i sprovodi dalja liberalizacija u raspolaganju sredstvima ovih fondova. Takođe se uvodi liberalniji sistem trošenja amortizacije, koja će se moći koristiti kako za zamenu osnovnih sredstava tako i za nove investicije, što su privredne organizacije dosada mogle samo posredno činiti. Plan sadrži i detaljne odredbe o raspolaganju sredstvima Opšteg investicionog fonda.

U okviru mera predviđenih za dalje povećanje produktivnosti rada vrše se izvesne korekcije i u sistemu nagrađivanja radnika, u sistemu obrazovanja radnika i proširuju prava radnih kolektiva u raspolaganju ostvarenim sredstvima. Na to se odnose posebni propisi koji, između ostalog, predviđaju da u slučaju povećanja produktivnosti rada radni kolektivi mogu da učestvuju u ostvarenom dohotku u većoj meri nego dosada. Na taj način se još više stimuliraju radni kolektivi na povećanje čistog prihoda, a time i na povećanje svojih fondova.

Društveni plan sadrži i posebne odredbe o kreditnom bilansu, saveznom budžetu, o neraspoređenim sredstvima i rezervama, kao i ovlašćenja za Savezno izvršno veće u pogledu donošenja mera za regulisanje tržišta.

IZVOR: Savezni društveni plan za 1960, »Službeni list FNRJ«, br. 52/59.

M. R.

RAZVOJ SPOLJNE TRGOVINE

Spoljnotrgovinska razmena Jugoslavije¹ pokazivala je do nedavno tendenciju opadanja izvoza i porasta uvoza. Desetogodišnji volumen izvoza u posleratnom periodu (od 1947 do 1956), upoređen sa izvoznim volumenom u desetogodišnjem predratnom razdoblju (od 1931 do 1939), pokazuje da je posleratni izvoz smanjen za više od jedne petine. Uvoz je od 1947 do 1956 u odnosu na uvozni volumen u predratnom periodu povećan za oko 30%. Takvi odnosi između izvoza i uvoza u posleratnom periodu doveli su do relativno visokog debalansa u spoljnotrgovinskoj razmeni (tabela 1).

TABELA 1 — VOLUMEN IZVOZA I UVOZA U PERIODU 1930—1959

(U petogodišnjim prosecima, po cenama u 1955, u milijardama din.)*

	Izvoz	Uvoz
1930/1934	81,4	75,2
1935/1939	88,1	80,3
1947/1951	57,5	81,6
1952/1956	76,0	121,2
1957/1959	130,0	196,6

* Po zvaničnom kursu Narodne banke — 1\$ = 300 din.

Podaci: Za period do 1957 dokumentacija Saveznog zavoda za privredno planiranje. Za period od 1957 do 1959 — podaci Statistike spoljne trgovine FNRJ, korigovani indeksima izvožno-uvoznih cena Instituta za spoljnu trgovinu. Za 1959 podaci su prethodni.

Osnovni razlozi spoljnotrgovinskog deficita leže pre svega u opštoj nerazvijenosti proizvodnih snaga i nastojanju da se one brzo razviju. Njihov ubrzani razvitak u posleratnim godinama zahtevao je osetno proširenje uvoza. Promene u ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva i porast gradskog stanovništva, izmenjeni standard ishrane na selu i uopšte porast potrošnje u zemlji, u uslovima stagnacije poljoprivredne proizvodnje, dovele su do smanjenja izvoznih viškova upravo u vreme kada su uvozne potrebe znatno narasle pod dejstvom ubrzane industrijalizacije.

Tako je uvoz primarnih proizvoda (proizvoda za ishranu, sirovina, biljnih i tehničkih masnoća, pogonskih goriva i maziva) bio veći od izvoza primarnih proizvoda. Izvozni viškovi primarnih proizvoda, koji su ranije davali osnovno obeležje celokupnom izvozu, nestali su u saldu spoljne trgovine i pretvorili se u uvozne artikle. Razvoj izvoza primarnih proizvoda nije, međutim, bio istovetan kod sirovina i prehranbenih proizvoda. Sirovine su, i pored velike potrošnje u zemlji, zadržale raniji volumen izvoza, ali je ideo poljoprivrednih proizvoda sve više opadao u izvozu, a rastao u uvozu.

Spoljnotrgovinska razmena od 1949 do 1953 i privredna aktivnost bile su pod pritiskom posebnih faktora (ekonomska blokada, sušne godine, znatni izdaci za odbranu zemlje), što je dovelo do usporavanja privrednog razvoja. Od 1953 proizvodnja počinje intenzivnije da raste. U sve većoj meri se osećaju pozitivna dejstva industrijalizacije i novog privrednog sistema. Nacionalni dohodak raste znatno bržim tempom nego ranije, a posebno je značajan porast industrijske proizvodnje, dok poljoprivreda takođe postepeno napreduje (tabela 2).

TABELA 2 — OSNOVNI POKAZATELJI PRIVREDNOG RAZVOJA 1952—1959

(U %)

	Indeks 1959 1952	Prosečna godišnja stopa porasta
Nacionalni dohodak	201	10,5
Industrijska proizvodnja	237	13,2
Poljoprivredna proizvodnja	151	7,2

Podaci: Dokumentacija Saveznog zavoda za statistiku i Saveznog zavoda za privredno planiranje.

Naročito je privredna aktivnost bila intenzivna poslednjih godina, upravo u periodu ostvarivanja petogodišnjeg programa privrednog razvoja od 1957 do 1961, kada su stope porasta pojedinih elemenata privrednog razvoja bile veće od njihovog kretanja u prethodnom petogodišnjem periodu kao i od planiranih nivoa (tabela 3).

TABELA 3 — PRIVREDNA AKTIVNOST U PERIODU 1953—1956 I 1957—1959

(U %)

	Godišnje stope porasta		
	ostvareno 1953—1956	planirano za 1957—1961	ostvareno 1957—1959
Nacionalni dohodak	8,4	9,1	13,3
Industrijska proizvodnja	12,9	11,2	13,4
Poljoprivredna proizvodnja	4,0	7,1	8,8

Podaci: Dokumentacija Saveznog zavoda za statistiku i Saveznog zavoda za privredno planiranje.

Snažan privredni uspon odrazio se i na području spoljne trgovine. Pre svega, znatno je povećan volumen ukupne razmene sa inostranstvom (izvoza i uvoza). Spoljna trgovina postaje sve značajniji element u privrednom razvoju zemlje, zapravo preduslov i posledica privrednih kretanja (tabela 4).

TABELA 4 — VOLUMEN IZVOZA I UVOZA I UKUPNE RAZMENE 1952—1959

(U % po cenama u 1955)

	Indeks 1959 1952	Godišnja stopa porasta		
		1953—1956	1957—1959	1953 1959
Volumen izvoza	222	9,0	16,3	12,3
Volumen uvoza	193	6,9	14,3	9,9
Volumen ukupne spoljno-trgovinske razmene	205	7,7	15,2	10,8

Podaci: Kao u tabeli 1.

Uzajamna zavisnost između obima spoljnotrgovinskog poslovanja i unutrašnjeg privrednog razvoja postaje sve očiglednija. U periodu od 1953 do 1956, kada privredni razvoj nije bio toliko intenzivan kao posle 1956, stopa porasta volumena razmene s inostranstvom blaža je i, obratno, u periodu od 1957 do 1959 pojačanu dinamiku unutrašnjeg razvoja prati i viši nivo aktivnosti u spoljnoj trgovini. Pri tome se posebno ističe visoka stopa porasta izvoza i uvoza za potrebe industrije.

I pored povećanja izvoza i njegove veće stope porasta od uvoza, spoljnotrgovinska pasiva se poslednjih godina apsolutno povećala. Ona je u periodu od 1952 do 1956 iznosila u proseku 45 milijardi din. godišnje, a u razdoblju od 1957 do 1959 — 72 milijarde din.

Pristupajući realizaciji ciljeva petogodišnjeg programa privrednog razvoja, među kojima je jedan od osnovnih bio i smanjenje deficita u bilansu plaćanja, postavilo se pre svega pitanje obezbeđenja predviđene visoke privredne aktivnosti u celini. Bitan uslov u tome predstavljao je uvoz reproduccionog materijala i opreme i otklanjanje hronične

¹ Vidi: »Deset godina spoljne trgovine«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 195—198 (47—50) i »Najveći spoljnotrgovinski partneri Jugoslavije«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 191—194 (39—42).

nestašice raznih uvoznih materijala, karakteristične za raniji period. Pri još uvek visokom uvozu osnovnih prehranbenih proizvoda, ova mera je dovela do visokog porasta uvoza u celini. Time je proizvodnja dobila snažan impuls, kapaciteti mnogih industrijskih preduzeća su bolje korišćeni, povećana je produktivnost rada i otklonjene su teškoće, koje su se zbog nedovoljnog uvoza reprodukcionog materijala javljale u ranijem periodu. Na taj način se u ostvarenju ciljeva petogodišnjeg privrednog plana startovalo sa visokom privrednom aktivnošću, koja se produžila i u naredne dve godine. Postignut je visoki porast industrijske proizvodnje, obezbeđene su prethodne materijalne osnove za primenu nove moderne tehnologije u poljoprivrednoj proizvodnji, povećana je lična potrošnja i prošireno unutrašnje tržište, a realizovan značajan porast izvoza.

Takav razvoj doprineo je relativnom poboljšanju odnosa između izvoza i uvoza. U periodu od 1952 do 1956 izvozom je u proseku pokriveno 61% uvoznih potreba, a u periodu od 1957 do 1959 (pri porastu prosečne godišnje vrednosti uvoza u odnosu na prethodni petogodišnji period za dve trećine) izvoznim prihodima obezbeđeno je 66% uvoznih potreba. U 1959 računa se da će izvozni prihodi pokriti već 70% ukupnih uvoznih potreba, što nije postignuto ni u jednoj posleratnoj godini, izuzev 1948. Smanjenjem uvoza osnovnih prehranbenih proizvoda i daljim povećanjem izvoza poljoprivrednih proizvoda u 1960 i narednim godinama očekuje se nastavljanje ovih tendencija. Time se Jugoslovenska spoljna trgovina ubrzano kreće prema stvarnoj spolnotrgovinskoj ravnoteži. Snažan industrijski razvitak i prvi krupniji rezultati u poljoprivrednoj proizvodnji predstavljaju osnovicu ovog kretanja.

IZVOZ

Jugoslovenski izvoz se u periodu od poslednjih sedam godina povećava prosečnom stopom od 12,3%. Ova stopa porasta volumena izvoza veća je od prosečne godišnje stope povećanja društvenog proizvoda ili nacionalnog dohotka u ovom razdoblju. Do porasta volumena izvoza je došlo posebno u periodu od 1957 do 1959, kada je njegov obim za oko 72% veći nego u periodu od 1952 do 1956. U čitavom ovom razdoblju od 1952 do 1959 volumen izvoza je povećan za 2,22 puta. U 1956 izvoz je već bio dostigao predratni prosečan volumen, a u narednim godinama se kreće daleko iznad najvećeg predratnog nivoa izvoza. U 1959 je volumen izvoza za 35% veći od volumena izvoza u 1937, kada je ostvaren najviši nivo izvoza u predratnom periodu (tabela 5).

TABELA 5 — KRETANJE VOLUMENA IZVOZA 1952 — 1959

(Po cenama u 1955)

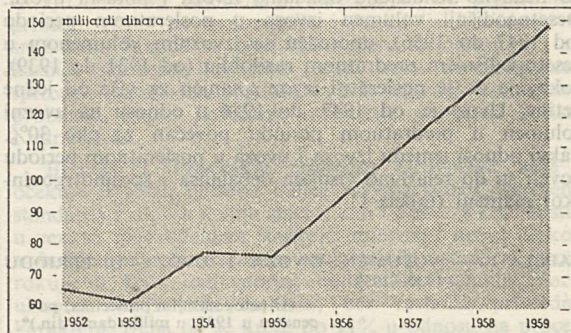
Godina	I z n o s u milijardama din.	Promena u %
1952	66,6	—
1953	62,2	— 6,6
1954	77,5	+ 24,6
1955	77,0	— 0,6
1956	94,2	+ 22,3
1957	112,4	+ 19,3
1958	129,9	+ 15,6
1959	148,0	+ 13,5
̄ 1952/1956		+ 9,0
̄ 1952—1956		+ 62,6
̄ 1947—1951		+ 41,4
̄ 1956/1952		+ 16,3
̄ 1957/1959		+ 72
̄ 1952—1956		+ 57
1959/1952		+ 122

Podaci: Za period od 1947 do 1956 — dokumentacija Saveznog zavoda za privredno planiranje; za period od 1957 do 1959 podaci Statistike spoljne trgovine FNRJ, korigovani indeksima izvozno-uvoznih cena Instituta za spoljnu trgovinu.

Napredak u izvozu rezultira iz razvoja privrednih snaga zemlje u celini. Poslednjih godina je posebno došao do izražaja proces usklađivanja izvoza sa naraslim proizvodnim potencijalom, tj. započeo je proces efektiranja rezultata dosadašnjih visokih ulaganja u industrijalizaciju zemlje i na području razmene sa inostranstvom.

GRAFIKON 1 — KRETANJE IZVOZA 1952 — 1959

(U milijardama din.)*

* Po cenama u 1955.

Kretanje izvoza u ovom periodu obeleženo je u pojedinim godinama većim ili manjim oscilacijama; zbog smanjenja izvoznih viškova, i to pre svega viškova poljoprivrednih proizvoda. Do smanjenja izvoza usled opadanja izvoznih viškova došlo je naročito u 1953 i 1955. Poljoprivredna proizvodnja u prethodnim godinama bila je pogođena nepovoljnim vremenskim prilikama, što se znatno odrazilo i na izvoz u celini. U tom periodu industrijski razvoj nije još dostigao takav nivo da bi mogao u izvozu kompenzirati smanjenje izvoznih viškova poljoprivrednih proizvoda. U narednom periodu (od 1957 do 1959) situacija se bitno izmenila, pre svega, zbog toga što je porastao izvoz industrijskih proizvoda, a i izvoz poljoprivrednih proizvoda se takođe osetno povećao, tako da je u 1958 bio u stanju da nadoknadi momentano smanjeni izvoz industrijskih proizvoda, do koga je došlo zbog trenutnih teškoća na inostranim tržištima i time doprinese u dobroj meri povećanju izvoza u celini (tabela 6).

TABELA 6 — VOLUMEN IZVOZA INDUSTRIJSKIH I POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA I PROIZVODA ŠUMARSTVA 1935—1959.

(Po cenama u 1955, u milijardama din.)

Godina	Industrija	Poljoprivreda	Šumarstvo
1935/1939	46,3	37,3	4,5
1947/1951	41,2	11,6	4,7
1952	42,0	21,4	3,2
1956	63,9	24,8	5,5
1952/1956	51,4	20,0	4,2
1959	115,0	28,7	4,3
1957/1959	97,3	27,8	4,9

Podaci: Za period od 1935 do 1956 — dokumentacija Saveznog zavoda za privredno planiranje. Za 1957/1959 podaci Statistike spoljne trgovine FNRJ korigovani indeksima izvoznih cena Instituta za spoljnu trgovinu.

Pored neprekidnog porasta volumena izvoza sve se više ispoljava tendencija stvaranja veće stabilnosti u izvoznim viškovima. Ova se tendencija posebno izražava u dve osnovne komponente izvoza: u izvozu industrijskih i poljoprivrednih proizvoda.

Prvi rezultati industrijalizacije zemlje odrazili su se na području razmene sa inostranstvom u drugoj polovini 1953. Otada industrijski izvoz² raste neprekidno i to relativno u visokim stopama. Prosečna stopa porasta izvoza

² Ovdje je industrijski izvoz uzet po organizacionom principu proizvodnje, tj. po granama delatnosti.

industrijskih proizvoda iznosila je u periodu od 1953 do 1956 oko 11%, odnosno nešto manje od porasta industrijske proizvodnje. Ali je zato u narednom trogodišnjem periodu (od 1957 do 1959) došlo do daleko većeg porasta izvoza industrijskih proizvoda, nego što je povećana industrijska proizvodnja. Stopa porasta izvoza industrijskih proizvoda iznosi nešto preko 18%, a stopa porasta industrijske proizvodnje 13%.

Karakteristično je za opštu strukturu jugoslovenskog posleratnog izvoza da se prema predratnim odnosima bitno promenio udeo industrije (tabela 7 i grafikon 2).

TABELA 7 — UDEO INDUSTRIJE, POLJOPRIVREDE I ŠUMARSTVA U UKUPNOJ VREDNOSTI IZVOZA 1935—1959

	(U procentima)		
	Industrija	Poljoprivreda	Šumarstvo
1935/1939	47	49	4
1947/1951	68	25	7
1952/1956	66	23	5
1957/1959	74	23	3

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

U periodu od 1935 do 1939 učešće industrije u ukupnom izvozu iznosilo je 47%, dok je u posleratnom razdoblju njen udeo porastao na 66—74%. Ove promene u odnosima između industrije i poljoprivrede proizlaze pre svega iz ekonomsko-društvenih promena nastalih u tom razdoblju, koje su dovele do znatnog porasta potrošnje poljoprivrednih proizvoda i do smanjenja njihovih izvoznih viškova, kao i zbog sve značajnije uloge industrije u nacionalnoj ekonomici. Međutim, posle Drugog svetskog rata, sve do 1953, izvoz industrijskih proizvoda nije povećavan, već je bio i smanjen u odnosu na neposredno predratni period. U periodu od 1947 do 1951 izvoz industrijskih proizvoda bio je za oko 11% niži nego od 1935 do 1939. Ovakva situacija — pri smanjenom izvozu prehranbenih proizvoda — odrazila se na opšti nivo izvoza. Međutim, industrijski izvoz je već u 1958 bio znatno veći nego prosečan predratni volumen izvoza industrijskih i poljoprivrednih proizvoda uzetih zajedno, dakle, on premaša celokupni volumen jugoslovenskog predratnog izvoza.

Na značaj privrednih dostignuća Jugoslavije, realizovanih poslednjih nekoliko godina, ukazuje ne samo obim industrijskog izvoza, već i njegova struktura. Paralelno sa razvojem volumena industrijskog izvoza tekao je i proces njegove strukturalne transformacije. Taj se proces odvijao u dva pravca: u industrijskom izvozu pojavljuju se novi proizvodi, pa i čitave nove grane delatnosti, koje pre rata, pa i u prvim posleratnim godinama, nisu bile zastupljene. Pored toga, bitno se menja i tradicionalna struktura izvoza, sve više opada izvoz primarnih proizvoda — sirovina, a u sve većoj meri se povećava izvoz proizvoda visoke prerade (tabela 8).

GRAFIKON 2 — UDEO INDUSTRIJSKIH I POLJOPRIVREDNIH VREDNOSTI IZVOZA 1935—1959

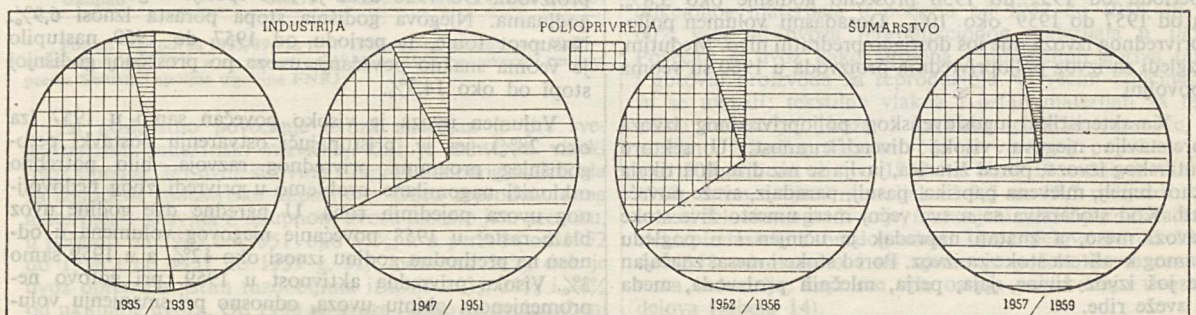
TABELA 8 — UDEO POJEDINIHN GRANA DELATNOSTI U UKUPNOM IZVOZU 1939—1959

	(U procentima)			
Grana delatnosti	1939	1952	1956	1959 (9 meseci)
Metaloprerađivačka i elektro-industrija i brodogradnja	—	—	6	25
Drvena industrija (sa eksploatacijom šuma)	29	22	18	15
Crna i obojena metalurgija	15	27	20	14
Industrija tekstila, kože i gume	7	2	7	7
Prehranbena industrija	3	3	5	7
Hemiska industrija i industrija papira	3	4	4	4
Industrija nemetala i građevinskog materijala	1	2	3	4
Industrija duvana	1	4	6	3
Ostale grane industrije	1	2	1	1
Ratarstvo	12	17	6	6
Stočarstvo	20	12	16	10
Ostale grane poljoprivrede	8	5	8	4
Ukupno	100	100	100	100

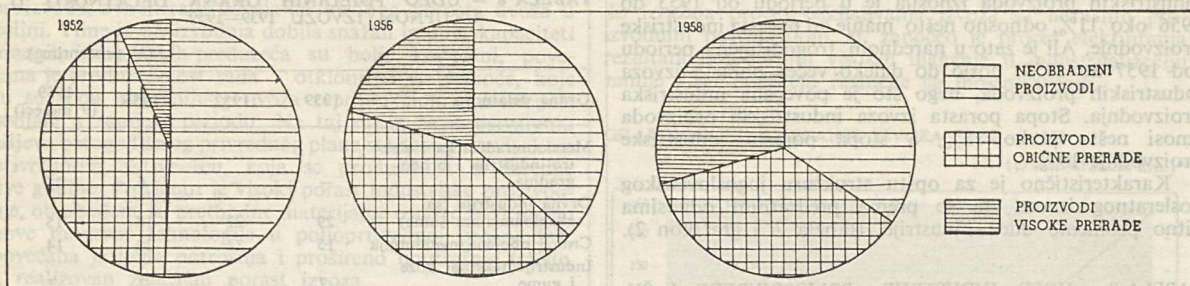
Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

Karakterističan je razvoj proizvodnje razne opreme, tj. metaloprerađivačke industrije, brodogradnje i elektro-industrije. Proizvodi brodogradnje nisu uopšte izvoženi sve do 1956, a udeo proizvoda metaloprerađivačke industrije i elektroindustrije u izvozu bio je u ranijim godinama beznačajan. Njihov ukupan udeo u izvozu iznosio je svega 0,3% u 1939 i 1952. Međutim, već 1956 učešće ove tri grane u ukupnom izvozu iznosi 6%, a u 1959 one daju jednu četvrtinu celokupnog izvoza. Jugoslavija danas nije više samo izvoznik obojenih metala, drveta i stoke, već sve više postaje izvoznik proizvoda visoke prerade. U predratnim godinama izvoz proizvoda obojene metalurgije sastojao se uglavnom iz ruda i koncentrata obojenih metala, što se nastavilo i u jednom periodu i posle rata. Međutim, postepeno, kako su pristizali novi kapaciteti, izvoz koncentrata i ruda je obustavljen, a u izvozu su se pojavili metali. Sada se već umesto nekih metala pojavljuju finalni produkti (naprimer, kablovi, i sl.). Glavni izvozni artikli drvne industrije bili su ranije: oblo drvo (razni šumski sortimenti, trupci i sl.) i rezana građa. Dok je oblo drvo u posleratnom periodu, brzo otpalo iz spiska izvoza, rezana građa je i sada ostala važan eksportni artikal, ali sa tendencijom postepenog smanjenja. U poslednje tri godine sve više se izvoze finalni drveni proizvodi, tj. nameštaj i drvna galanterija. Prehranbena industrija je ranije uglavnom izvozila suve šljive, višnje, alkoholna pića i slične proizvode, a sada pretežan deo otrostručenog izvoza čine konzerve mesa, voća, povrća i ribe, vocni sokovi i druge preradevine poljoprivrednih proizvoda. U

PROIZVODA I PROIZVODA ŠUMARSTVA U UKUPNOJ

GRAFIKON 3 — IZVOZ PO STEPENU OBRADE 1952—1958

crnoj metalurgiji glavni izvozni artikal bila je pre rata gvozdena ruda, a sada se izvozi valjani materijal. U tekstilnoj industriji, pored kudjelje i kućine, izvoze se tkanine, konfekcija, razni gotovi proizvodi. Slične tendencije javljaju se u kožarskoj industriji, u industriji nemetala i drugim granama industrije (tabela 9).

TABELA 9 — IZVOZ POLUFABRIKATA I FINALNIH PROIZVODA U TEKUĆIM VREDNOSTIMA 1952—1958

	(U milijardama din.)		
	1952	1956	1958
Razni polufabrikati	18,1	26,8	30,6
Od toga:			
— činjena koža, krzno i izrade od kože i krzna	0,3	1,0	1,6
— izrade od drveta i plute (bez nameštaja)	2,0	2,7	3,7
— bazični metali	17,7	15,2	17,0
— izrade od metala	0,3	1,4	2,6
Mašine i transportni uređaji	—	4,5	14,1
Od toga:			
— mašine, izuzev električnih	—	0,7	1,2
— električne mašine, aparati i pribor	—	1,6	4,3
— transportna sredstva	—	2,2	8,7
Razni gotovi proizvodi	0,5	3,5	7,3

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

Uspesi u razvoju izvoza industriskih proizvoda predstavljaju veoma značajan faktor u sređivanju odnosa na području spolnotrgovinske razmene, a takođe ukazuju na dalji napredak razmene sa inostranstvom u pretstojećem razdoblju.

Kod izvoza poljoprivrednih proizvoda, rezultati postignuti u dosadašnjem periodu nisu takvi kao kod industriskog izvoza, ali su i na ovom sektoru zabeležena znatna poboljšanja. Od 11,6 milijardi din., koliko je prosečno iznosio izvoz poljoprivrednih proizvoda u periodu od 1947 do 1951, on se popeo na 20,0 milijardi din. u proseku u periodu od 1952 do 1956, odnosno na 27,8 milijardi din. u periodu od 1957 do 1959 (tabela 6).

Stopa porasta poljoprivrednog izvoza iznosila je u periodu od 1952 do 1956 prosečno godišnje oko 3,8%, a od 1957 do 1959 oko 10%. Dosadašnji volumen poljoprivrednog izvoza nije još dostigao predratni nivo. Međutim, izgledi za izvoz poljoprivrednih proizvoda u 1960 su veoma povoljni.

Karakteristiku jugoslovenskog poljoprivrednog izvoza predstavlja njegova visoka diverzificiranost. U sektoru ratarskog izvoza, pored žitarica, javlja se niz drugih artikala kao: hmelj, mlevena paprika, pasulj, paradajz, sveže povrće itd. Kod stočarstva se u sve većoj meri umesto žive stoke izvozi meso, a znatan napredak je učinjen i u pogledu samog kvaliteta stoke za izvoz. Pored stoke i mesa, značajan je još izvoz živine, jaja, perja, mlečnih proizvoda, meda i sveže ribe.

U perspektivi stočarstvo će imati sve veći značaj u izvozu tako da se može očekivati i u tom pravcu bitno dalje poboljšanje strukture poljoprivrednog izvoza.

Ako se na kraju sumiraju rezultati koji su postignuti u promeni odnosa između proizvoda po stepenu obrade, proizlazi da su već u 1958 oko 30% izvoza činili proizvodi visoke prerade, prema svega 6,7% u 1952 i ranije. Izvoz proizvoda visoke prerade povećan je u periodu od 1952 do 1958 za 7 puta, prema porastu izvoza neobrađenih proizvoda za 27% i proizvoda obične prerade za oko 47% (tabela 10 i grafikon 3).

TABELA 10 — IZVOZ PO STEPENU OBRADE 1952—1958

	(U milijardama din.)*					
	1952	% učešća	1956	% učešća	1958	% učešća
Neobrađeni proizvodi	37,3	50,5	35,5	36,7	45,9	34,6
Proizvodi obične prerade	31,7	42,8	41,6	42,8	47,3	35,8
Proizvodi visoke prerade	5,0	6,7	19,9	20,5	39,2	29,6
Ukupno	74,0	100,0	97,0	100,0	132,4	100,0

* Po tekućim cenama.

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

Rezultati u porastu obima izvoza i u njegovim strukturalnim promenama ukazuju na dinamičnost i vitalnost jugoslovenskog privrednog razvoja.

UVOZ

Osnovne karakteristike jugoslovenskog posleratnog uvoza predstavlja njegov neprekidan porast. U periodu od 1947 do 1951 uvoz je bio za 2% veći nego u petogodišnjem periodu neposredno pred Drugi svetski rat. U godinama od 1952 do 1956 volumen uvoza je povećan u odnosu na prethodno petogodišnje razdoblje za 48%, a u 1957 i 1958 dalji porast uvoza prema ostvarenom proseku u periodu od 1952 do 1956 iznosi 63%. Uvoz je naročito povećan kada su se u njemu pojavili osnovni prehranbeni proizvodi. Do 1956 uvoz je išao sporije nego u sledećim godinama. Njegova godišnja stopa porasta iznosi 6,9%. Nasuprot tome, u periodu od 1957 do 1959 nastupilo je veoma snažno povećanje uvoza po prosečnoj godišnjoj stopi od oko 14,3%.

Volumen uvoza je visoko povećan samo u 1957 (za oko 28%), jer je, pristupajući ostvarenju postavki petogodišnjeg programa privrednog razvoja, bilo potrebno otkloniti nagomilane probleme u privredi zbog nedovoljnog uvoza pojedinih roba. U naredne dve godine uvoz blaže raste: u 1958 povećanje njegovog volumena u odnosu na prethodnu godinu iznosi oko 12%, a u 1959 samo 3%. Visoka privredna aktivnost u 1959, pri gotovo nepromenjenom obimu uvoza, odnosno pri smanjenju volu-

mena uvoza industrijskih proizvoda (posebno opreme i valjanih materijala) ukazuje na veće i potpunije korišćenje unutrašnjih rezervi i na ostvaren obim i strukturu proizvodnje koji u sve većoj meri zadovoljavaju znatno naraslu unutrašnju potrošnju (tabela 11 i grafikon 4).

TABELA 11 — KRETANJE VOLUMENA UVOZA 1952 — 1959
(Po cenama u 1955)

Godina	Iznos u milijardama din.	Promene u %
1952	107,4	—
1953	116,4	+ 8
1954	107,8	- 7
1955	132,3	+ 23
1956	140,1	+ 8
1957	179,5	+ 28
1958	202,5	+ 12
1959	207,5	+ 3
Ø 1952/1956		+ 6,9
Ø 1952 — 1956		+ 48
Ø 1947 — 1951		+ 30
Ø 1956/1952		+ 30
Ø 1957/1959		+ 14,3
Ø 1957 — 1959		+ 63
Ø 1952 — 1956		+ 48
Ø 1959/1956		+ 48

Podaci: Dokumentacija Saveznog zavoda za privredno planiranje. Za period od 1957 do 1959 isto kao u tabeli 1.

Međutim, to ne znači da su time otklonjene potrebe za daljim povećanjem uvoza. Održavanje visoke privredne aktivnosti, još bolja snabdevenost na tržištu investicionih materijala i potrošne robe, kao i ostvarenje određene strukture proizvodnje, prilagođene nastalim promenama u potrošnji, ukazuju da će uvoz i dalje postepeno rasti, naročito uvoz industrijskih proizvoda, a pre svega reprodukcionog materijala i opreme (tabela 12).

TABELA 12 — UVOZ PO SEKTORIMA MEĐUNARODNE
KLASIFIKACIJE 1935—1958
(U milionima din.)

	1935/39	1948	1952	1956	1958
Proizvodi za hranu	5.365	2.300	18.990	45.265	39.151
Pića i duvan	30	620	—	14	337
Sirove materije	13.260	17.590	13.790	22.574	25.226
Univerzalna goriva i maziva	4.141	7.540	7.310	14.077	12.368
Životinjska i biljna ulja i masti	760	775	1.210	1.692	4.311
Hemiski proizvodi	3.925	4.460	5.675	9.913	20.030
Proizvodi klasifikovani pretežno po materijalu	33.133	25.600	17.705	17.317	32.472
Mašine i transportni uređaji	15.880	22.481	40.460	28.321	64.703
Razni gotovi proizvodi	3.438	2.890	2.264	2.988	6.088
Razne transakcije	341	—	—	82	817
Ukupno	80.273	84.256	107.819	142.243	205.504

Podaci: Periodi za 1935/39 i za 1948/1952 dati su po cenama u 1955 — dokumentacija SZPP, a za period od 1956 do 1958 po tekućim cenama prema Statistici spoljne trgovine FNRJ.

Za posleratno povećanje uvoza značajan je pre svega ubrzani industrijski razvitak, koji je zahtevao visoki uvoz opreme, a i uvoz sirovina i reprodukcionog materijala za izgrađene industrijske kapacitete. Udeo reprodukcionog materijala i sirovina u ukupnom uvozu iznosio je u proseku, u periodu od 1947 do 1951 oko 67%, a u periodu od 1952 do 1956 i od 1957 do 1959 g. 51% odnosno 54%, dok je uvoz opreme u istim razdobljima iznosio 19%, 21% i 20% od ukupnog uvoza. Od 1950 se uvoze i osnovni prehranbeni

proizvodi. Time se znatno povećava udeo proizvoda namenjenih ličnoj potrošnji i to: od 14% u periodu od 1947 do 1951 na 28% u periodu od 1952 do 1956 i 26% u periodu od 1957 do 1959 (tabela 13).

TABELA 13 — UVOZ PO NAMENI 1935—1959
(U milijardama din.)

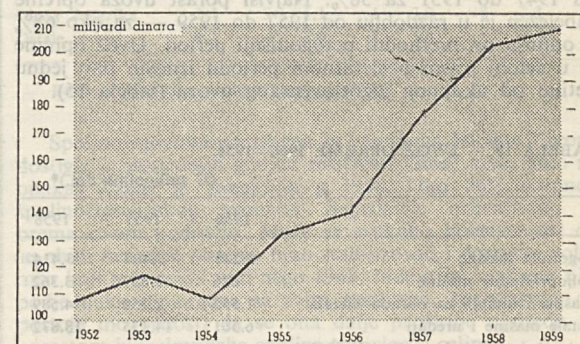
	Proizvodi za reprodukciju	Proizvodi za investicije (oprema)	Proizvodi za široku potrošnju
1935/1939	48,5	14,3	17,5
1947/1951	51,9	20,2	9,4
1952/1956	61,0	28,0	32,3
1957/1959	110,5	41,6	50,5

Podaci: Dokumentacija SZPP. Za period od 1957 do 1959 Statistika spoljne trgovine FNRJ po tekućim cenama.

Iako je poslednjih godina znatno proširena sirovinaska baza, a razvoj industrije bio orijentisan prema onim granama za koje postoje siroviniski izvori u zemlji, ipak je uvoz reprodukcionog materijala i sirovina pretstavljao sve do 1957 najveću teškuću. Volumen uvoza reprodukcionog materijala u periodu od 1947 do 1951 bio je u proseku za svega 7% veći nego pre rata, iako je industrijska proizvodnja znatnije povećana (u 1951 prema 1939 za 66%).

GRAFIKON 4 — KRETANJE UVOZA 1952—1959

(u milijardama din.)*

* Po cenama u 1955.

U periodu od 1952 do 1956 ostvaren je veći porast uvoza reprodukcionog materijala (u proseku za oko 17%), ali je on još uvek nedovoljan s obzirom na narasli privredni potencijal. Nedovoljan uvoz reprodukcionog materijala odrazio se posebno na razvoj prerađivačkih grana industrije, koje nisu zbog toga mogle brže napredovati.

Zahvaljujući u prvom redu značajnom porastu izvoza i ostalih deviznih prihoda, u poslednje tri godine vrednost uvoza reprodukcionog materijala dostigla je u proseku nivo koji je za 77% veći nego prosečni godišnji uvoz reprodukcionog materijala u periodu od 1952 do 1956, ili za 60% veći od uvoza reprodukcionog materijala u 1956. Povećan je uvoz kako sirovina i mineralnih goriva tako i gotovih proizvoda za reprodukciju. U većim količinama su se uvozili: tekstilna vlakna i ostali materijali za tekstilnu industriju, koža i kaučuk, tehničke masnoće, a posebno veštačka đubriva, čija je vrednost povećana od oko 300 miliona din. u 1952 na blizu 10 milijardi din. u 1958, zatim valjani materijal od 9,5 na 15,7 milijardi din. i razni delovi za ugrađivanje, namenjeni metaloprerađivačkoj, elektroindustriji i brodogradnji. Uvoz delova se od 1956 do 1958 udvostručio i na njemu je počela da se razvija nova industrija, koja sve više osvaja proizvodnju uvoznih delova (tabela 14).

TABELA 14 — UVOZ VAŽNIJIH GRUPA REPRODUKCIJONIH MATERIJALA 1952—1958

(U milijardama din)*

	1952	1956	1958
Sirove materije, nejesteve	19,4	22,6	25,2
Od toga:			
— koža sirova, nečinjena	1,3	2,0	2,7
— sirovi kaučuk	0,9	1,5	1,6
— tekstilna vlakna i otpaci (uključena i tkanina)	11,0	14,4	15,8
— sirovo gnojivo i minerali	1,0	1,7	1,7
— metalne rude i otpaci	0,6	1,0	1,5
Mineralna goriva i maziva	8,7	14,1	12,4
Životinjska i biljna ulja i masti	1,4	1,7	4,3
Hemiski proizvodi	5,2	9,9	20,0
Od toga:			
— veštačka đubriva	0,3	3,3	9,6
Izrađeni proizvodi	19,8	17,3	32,5
Od toga:			
— izrada od kaučuka (autogume)	1,7	1,6	2,8
— tekstilni proizvodi (bez odeće)	3,6	4,7	7,9
— bazični metali (valjani materijal)	9,5	7,3	15,7
— izrade od metala	2,0	1,6	2,2
— delovi za ugrađivanje	—	8,3	16,0

* Po tekućim cenama.

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

U posleratnim godinama najviše je povećan uvoz opreme. U periodu od 1947 do 1951 uvoz opreme je bio za 41% veći nego u periodu od 1935 do 1939. Tendencija porasta uvoza opreme nastavila se i u narednim godinama. U periodu od 1952 do 1956 uvoz je porastao prema periodu od 1947 do 1951 za 38%. Najviši porast uvoza opreme zabeležen je u razdoblju od 1957 do 1959 — za oko 68% u odnosu na prethodni petogodišnji period. Uvoz opreme je u celom ovom posleratnom periodu iznosio oko jednu petinu od ukupnog jugoslovenskog uvoza (tabela 15).

TABELA 15 — UVOZ OPREME 1956—1958

(U milionima din.)*

	1956	1957	1958
Pogonske mašine	3.238	2.407	3.414
Poljoprivredne mašine	626	2.557	3.362
Mašine i uređaji za obradu metala	1.553	2.550	4.589
Ostale mašine i uređaji	6.561	14.135	18.872
Električni motori i ostali električni uređaji	2.822	3.347	4.439
Transportna sredstva	3.928	9.138	11.535
Ostala investiciona roba	1.234	2.048	2.519
Ukupno	19.962	36.182	48.730

* Po tekućim cenama.

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

U strukturi uvozne opreme nastale su u poslednjim godinama znatne promene. Sve manje se uvoze kompletna postrojenja, a povećava se uvoz pojedinih mašina, što je u skladu sa investicionom politikom i razvojem domaće mašinogradnje. U investicionoj izgradnji poklanja se posebna pažnja rekonstrukcijama fabrika i grana, pri čemu se kod uvoza više pojavljuju pojedinačne mašine. Domaća mašinogradnja je već u stanju da učestvuje u izgradnji novih jugoslovenskih fabrika, pri čemu je ona punopravan kooperant sa inostranim firmama. Poslednjih godina raste uvoz poljoprivrednih mašina i sprava kao i uvoz transportnih sredstava, što je odraz napora u rekonstrukciji i modernizaciji poljoprivrede i saobraćaja.

Značajnu stavku u uvozu zauzimaju i proizvodi namenjeni ličnoj potrošnji. Izuzev u periodu neposredno posle rata (od 1947 do 1950) kada je njihov udeo iznosio u ukupnom uvozu svega 6—9%, u ostalim godinama je učešće ovih roba bilo više nego pre Drugog svetskog rata. Međutim, unutrašnja struktura uvoza pokazuje da se pretežan deo

uvoza odnosi na osnovne prehranbene proizvode (pšenicu, šećer, masnoće). Povećana unutrašnja potrošnja poljoprivrednih proizvoda, promene u socijalno-ekonomskoj strukturi stanovništva, uz sporo napredovanje poljoprivredne proizvodnje, bili su osnovni razlozi da se potrebe u ishrani nisu mogle podmiriti u celosti domaćim izvorima. Ova činjenica je znatno pritiskivala volumen uvoza. U periodu od 1956 do 1958 uvoz proizvoda ishrane iznosio je u proseku 41,5 milijardu din. i činio oko 23% od ukupne vrednosti uvoza (tabela 16).

TABELA 16 — UVOZ ROBE ZA ŠIROKU POTROŠNJU 1956—1958

(U milionima din.)*

	1956	1957	1958
Hrana	44.561	42.690	37.115
Piće i duvan	14	310	337
Odeća i obuća	195	282	617
Nameštaj	—	7	1
Tekstil	1.132	2.020	2.668
Medicinski, farmaceutske i kozmetički preparati	1.398	1.644	2.065
Ostali proizvodi	2.462	5.887	6.754

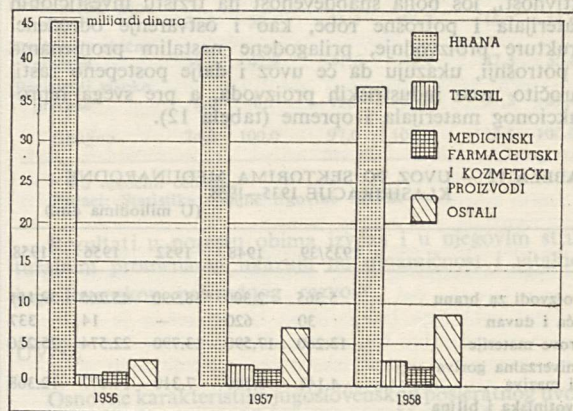
* Po tekućim cenama.

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

Međutim, razvoj poljoprivredne proizvodnje u 1959 omogućava da se u 1960 obustavi uvoz hrane. Time će struktura ukupnog uvoza dobiti novi lik, jer će i struktura uvoza robe namenjene ličnoj potrošnji izgledati drukčije. Udeo t. zv. kolonijalnih proizvoda i industrijske robe biće sve veći. Taj uvoz je već u ovom periodu odigrao značajnu ulogu.

GRAFIKON 5 — UVOZ ROBE ZA ŠIROKU POTROŠNJU 1956—1958

(U milijardama din.)

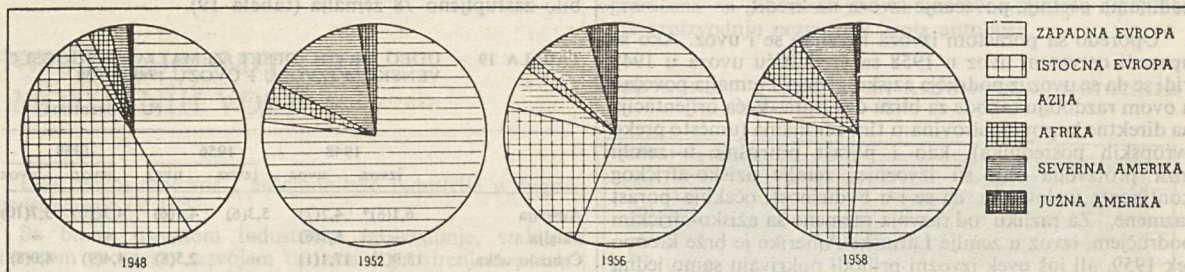
On je podržavao napore u širem regulisanju odnosa na tržištu, a naročito delovanjem na potrošnju ublažavao trenutne nesklade između ponude i tražnje pojedinih vrsta robe. Opadanje uvoza prehranbenih proizvoda pruža mnogo veće mogućnosti, kako za uvoz industrijske robe lične potrošnje tako i za još potpunije obezbeđenje ostalih uvoznih potreba.

IZVOZ I UVOZ PO REGIONIMA

Privredni razvoj Jugoslavije doveo je, naročito poslednjih godina, do njenog šireg uključivanja u svetsko tržište i u svetsku privredu. Mada se Jugoslavija u borbi za svoj ekonomski napredak oslanjala prvenstveno na sopstvene snage i sopstvene privredne izvore, što je jedino moglo obezbediti u određenim uslovima ekonomsku nezavisnost zemlje, ipak je sve veći privredni razvoj zahtevao šire povezivanje njene privrede sa svetskom.

Principijelni stavovi o ekonomskoj saradnji sa svim zemljama došli su u potpunosti do izražaja u regionalnom rasporedu i orijentaciji jugoslovenske spoljne trgovine (tabele 17 i 18 i grafikoni 6 i 7).

GRAFIKON 6 — REGIONALNI RASPORED IZVOZA 1948—1958

U dosadašnjem regionalnom rasporedu spoljne trgovine najznačajnije mesto zauzima Zapadna Evropa. Prema ovom području orijentisano je oko 45% ukupnog spoljnotrgovinskog prometa (uvoza i izvoza). Povezanost jugoslovenske privrede sa ovim zemljama ima svoje poreklo u predratnom periodu. Poslednjih godina, sa proširenjem broja zemalja koje učestvuju u razmeni sa Jugoslavijom, opada udeo Zapadne Evrope u jugoslovenskoj spoljnoj trgovini, ali ne opada i ukupna razmena. Nasuprot, izvoz u zemlje Zapadne Evrope bio je u 1958 za četvrtinu veći nego dve godine ranije, a za petinu iznad izvoza u 1952, kada je udeo ovih zemalja bio najizrazitiji. U 1959 vrednost izvoza je nešto smanjena u odnosu na prethodnu godinu, ali se radi pretežno o dejstvu izvoznih cena, koje su bile znatno niže nego prethodne godine, odnosno volumen izvoza nije opao. Izvoz industriskih roba je kompenzirao smanjenje izvoza poljoprivrednih proizvoda koji je bio manji nego prethodne godine.

TABELA 17 — REGIONALNI RASPORED IZVOZA 1948—1958

(U milijardama din.)

	1948	%	1952	%	1956	%	1958	%
	učesća		učesća		učesća		učesća	
Ukupno	89,1	100	74,0	100	97,0	100	132,4	100
Zapadna Evropa	36,4	41	57,3	77	54,4	56	57,4	51
Istočna Evropa	44,6	50	—	—	22,2	23	37,0	27
Azija	1,9	2	2,2	3	5,9	6	7,8	6
Afrika	3,4	4	2,2	3	2,6	2	8,8	7
Severna Amerika	2,4	3	10,9	15	8,5	9	10,1	8
Južna Amerika	0,4	0,5	1,3	2	3,4	4	1,3	1
Ostale zemlje	—	—	0,1	—	—	—	—	—

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

U pogledu uvoza situacija je veoma slična. U 1958 je uvoz iz zemalja Zapadne Evrope povećan za 59% prema 1956 odnosno za 50% prema 1952. U 1959 karakteristično je izvesno smanjenje uvoza. Deficit trgovinskog bilansa pokriven je korišćenjem zajmova i kredita, koje su pojedine zemlje odobravale Jugoslaviji.

Razmena sa zapadno-evropskim područjem ima i dalje veoma povoljne perspektive, jer predstavlja obostrani interes.

U poslednje vreme sve više se unapređuje i izvoz industriskih proizvoda i to proizvoda visoke prerade, a ne samo poljoprivredno-prehrambenih roba.

TABELA 18 — REGIONALNI RASPORED UVOZA 1948—1958

(U milijardama din.)

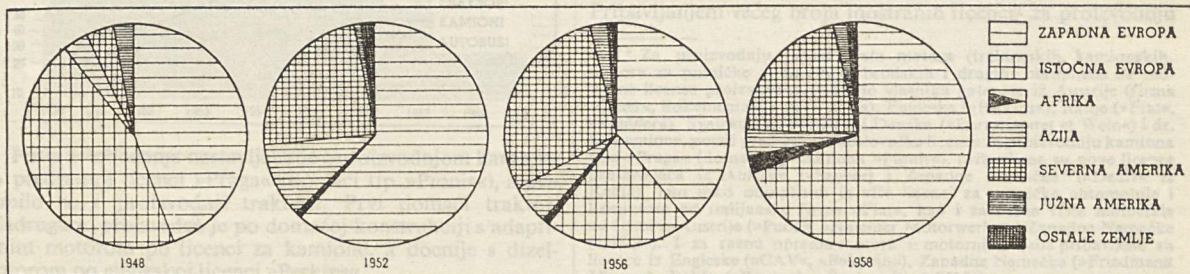
	1948	%	1952	%	1956	%	1958	%
	učesća		učesća		učesća		učesća	
Ukupno	91,9	100	111,9	100	142,2	100	205,5	100
Zapadna Evropa	40,7	44	69,0	62	76,6	39	103,5	50
Istočna Evropa	41,9	45	—	—	10,4	22	41,8	20
Azija	3,5	4	12,3	11	7,6	6	7,7	4
Afrika	—	—	1,0	1	2,2	1	5,8	3
Severna Amerika	3,2	4	26,5	24	40,5	29	40,8	20
Južna Amerika	2,4	3	1,1	1	3,9	3	3,3	2
Ostale zemlje	0,2	—	2,0	2	1,0	1	2,6	1

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

Spoljnotrgovinska razmena sa zemljama Istočne Evrope dostigla je poslednjih godina relativno visoki nivo, iako ne onakav kakav je zabeležila u 1948. Oko 26% ukupnog spoljnotrgovinskog prometa Jugoslavije orijentisano je prema ovom području. Može se svakako konstatovati da se obim razmene ponovo brzo stabilizovao i dostigao volumen koji je u celini veći nego 1948. Međutim, razmena nije podjednako dinamična sa svim zemljama, što ukazuje da postoje mogućnosti da se ona dalje proširuje uporedo sa porastom jugoslovenske spoljne trgovine u celini.

Za regionalnu usmerenost spoljnotrgovinske razmene poslednjih godina karakteristično je znatno proširenje prometa sa zemljama Azije i Afrike. Šira regionalna osnova spoljne trgovine ne predstavlja samo političku neophodnost, već i pogodan način za obezbeđenje od prolaznih ili trajnijih poremećaja u svetskoj privredi. Privredne mogućnosti azisko-afričkog područja su od posebnog interesa za jugoslovensku spoljnu trgovinu, za plasman sve većih izvoznih viškova. Udeo ovih zemalja u izvozu iznosi već oko 15%, prema 6% u 1948, a sam obim izvoza povećan je u 1958 prema 1948 za preko dva puta.

GRAFIKON 7 — REGIONALNI RASPORED UVOZA 1948—1958

Na bazi realizacije kredita koje je Jugoslavija odobrila nekim zemljama ovog područja može se očekivati u narednim godinama osetnije povećanje izvoza na kredit.

Uporedo sa porastom izvoza razvijao se i uvoz. Ako se uporedi ostvareni uvoz u 1958 sa vrednošću uvoza u 1948 vidi se da se uvoz iz područja azisko-afričkih zemalja povećao u ovom razdoblju takođe za blizu dva puta. Veća orijentacija na direktne kupovine sirovina u tim zemljama (umesto preko evropskih posrednika), kao i porast potrošnje u zemlji niza proizvoda čiji su izvoznici zemlje azisko-afričkog kontinenta, uslovljava da se i u budućnosti očekuje porast razmene. Za razliku od razvoja razmene sa azisko-afričkim područjem, izvoz u zemlje Latinske Amerike je brže krenuo tek 1959, ali još uvek izvozni prihodi pokrivaju samo jednu trećinu uvoznih nabavki. Zbog toga osnovni cilj kome se teži jeste brže izravnjanje obima izvoza i uvoza značajnim povećanjem izvoza, i time razmene u celini.

Spoljnotrgovinska razmena sa Severnom Amerikom (najvećim delom sa SAD) je u ovim godinama na veoma visokom nivou. Na njen obim su delovale pre svega nabavke po osnovu pomoći i poljoprivrednih viškova. Visoki uvoz iz SAD je ostvaren počev od 1951, tj. istovremeno sa pojavom osnovnih prehranbenih proizvoda u uvozu. U pojedinim godinama je taj uvoz činio više od jedne trećine ukupnog jugoslovenskog uvoza robe.

U posleratnim godinama nisu učinjeni takvi skokovi u porastu izvoza kao što je slučaj kod uvoza, ali i izvoz postepeno raste. U 1958 je, naprimer, izvoz u SAD bio za 21% veći nego u 1956, a u 1959 (u periodu januar — oktobar) povećan je dalje za 16%, što je izraz povoljnih tendencija u proširenju ekonomskih odnosa sa SAD i ostalim zemljama Severne Amerike.

Kad se u celini pogleda regionalni raspored jugoslovenske spoljne trgovine, karakteristično je da se iz godine u godinu proširuje krug zemalja sa kojima se odvijaju trgovinski poslovi. U 1948 Statistika spoljne trgovine FNRJ zabeležila je 61 zemlju u koju su plasirani izvozni viškovi, a 50 zemalja

iz kojih je vršen uvoz. U 1958 statistika pokazuje da su u jugoslovenskom izvozu učestovale 83 zemlje, a u uvozu je bilo zastupljeno 78 zemalja (tabela 19).

TABELA 19 — UDEO PRVIH DESET ZEMALJA U JUGOSLOVENSKOM IZVOZU I UVOZU 1948—1958

	(U procentima)					
	1948		1956		1958	
	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz
Austrija	6,1(8)*	4,7(7)	5,3(6)	4,1(6)	4,3(10)	3,7(10)
Belgija	—	5,4(6)	—	—	—	—
Čehoslovačka	15,9(1)	17,1(1)	—	2,5(8)	4,4(9)	4,0(8)
Egipat	3,3(10)	—	—	—	—	—
Francuska	—	—	2,7(10)	2,9(7)	—	—
Grčka	—	—	3,0(8)	—	—	—
Holandija	6,4(6)	7,3(5)	—	—	—	—
Italija	10,8(3)	10,7(3)	14,2(2)	8,7(4)	12,2(1)	9,9(3)
Mađarska	9,0(4)	4,4(9)	—	—	—	5,2(7)
Zapadna Nemačka	—	—	15,3(1)	10,0(3)	9,5(2)	11,7(2)
Istočna Nemačka	—	4,2(10)	—	—	6,0(6)	3,8(9)
Poljska	7,8(5)	7,4(4)	2,8(9)	1,6(10)	5,0(7)	5,2(6)
SAD	—	—	8,5(4)	27,3(1)	7,4(5)	19,6(1)
SSSR	15,0(2)	10,8(2)	13,1(3)	14,9(2)	8,2(3)	8,4(4)
Švajcarska	3,4(9)	—	5,0(7)	2,2(9)	4,4(8)	—
Velika Britanija	6,2(7)	4,6(8)	6,0(5)	6,9(5)	7,8(4)	5,4(5)
Ukupno	83,9	76,6	75,9	81,1	69,2	76,9

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

* Brojevi u zagradi označavaju redosled zemalja prema veličini udela u izvozu odnosno uvozu.

Kretanja u spoljnoj trgovini poslednjih godina su u skladu sa politikom ekonomskog osamostaljenja zemlje i sve jačim uključivanjem jugoslovenske privrede u svetsko tržište. Na toj osnovi razvija se relativno brzo proces uravnoteženja platnog bilansa prema inostranstvu.

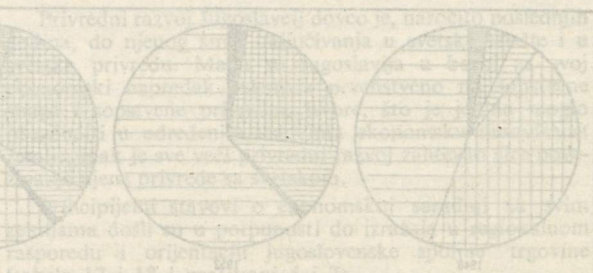
D. Č.

	1948	1956	1958
Ukupno	100	100	100
Evropa	41,4	41,4	41,4
Latinska Amerika	20	20	20
Azija	1,9	1,9	1,9
Afrika	3,4	3,4	3,4
Severna Amerika	2,4	2,4	2,4
Japanska Amerika	0,2	0,2	0,2
Ostale zemlje	—	—	—

Podaci: Statistika spoljne trgovine FNRJ.

U poslednju godinu situacija je veoma slična. U 1958 je uvoz iz zemalja Zapadne Evrope povećan za 5% prema 1956, odnosno za 50% prema 1948. U isto vreme izvoz u Zapadnu Evropu povećan je za 17% prema 1956, odnosno za 17% prema 1948. U isto vreme izvoz u Latinsku Ameriku povećan je za 17% prema 1956, odnosno za 17% prema 1948. U isto vreme izvoz u Aziju povećan je za 17% prema 1956, odnosno za 17% prema 1948. U isto vreme izvoz u Afriku povećan je za 17% prema 1956, odnosno za 17% prema 1948. U isto vreme izvoz u Severnu Ameriku povećan je za 17% prema 1956, odnosno za 17% prema 1948. U isto vreme izvoz u Japansku Ameriku povećan je za 17% prema 1956, odnosno za 17% prema 1948. U isto vreme izvoz u Ostale zemlje povećan je za 17% prema 1956, odnosno za 17% prema 1948.

GRAFIKON 7 — REGIONALNI RASPORED UVOZA I IZVOZA

INDUSTRIJA MOTORA I MOTORNIH VOZILA

Brži razvoj motorne i automobilske industrije u Jugoslaviji nastaje od 1957.

Sa brzim usponom industrijske proizvodnje, stalnim porastom prometa, razvojem turizma i proširenjem putne mreže neprestano su se povećavale i potrebe za proizvodima motorne i automobilske industrije. U isto vreme razvojem crne i obojene metalurgije, proizvodnje i prerade nafte, elektroindustrije i drugih industrijskih grana stvarani su postepeno i realni preduslovi i materijalna osnova za brži razvoj motorne i automobilske industrije. Zato su u skladu sa osnovnim ciljevima daljeg privrednog razvitka u okviru opšteg razvoja industrije Društvenim planom 1957—1961 postavljani zadaci i za brži razvoj domaće motorne i automobilske industrije na široko zasnovanoj proizvodnoj kooperaciji sa domaćim i inostranim proizvođačima, kao i na postizanju proizvodne specijalizacije, nižih troškova proizvodnje i maksimalne rentabilnosti uz postepeno osvajanje proizvodnje i oslobađanje od uvoza delova.

PRE RATA

U predratnoj Jugoslaviji motorna industrija bila je jedna od slabo i jednostrano razvijenih grana industrije. Od 1927 ona se razvijala na bazi inostranih licenci (industrija avionskih motora).

Razvoj automobilske industrije bio je u predratnom periodu tek u početnom stadijumu. Fabrika avionskih motora u Rakovici je tek 1940, na osnovu licence »Praga« (otkupljene od ČSR 1939), otpočela s neznatnom proizvodnjom kamiona.

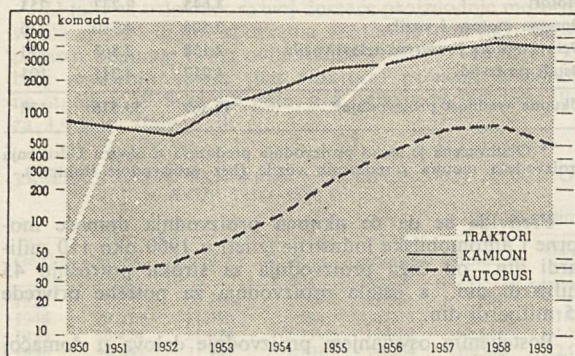
Ograničene potrebe nerazvijene predratne privrede zadovoljavane su uvozom. Ukupan broj svih motornih vozila iznosio je 1938 u Jugoslaviji oko 26.500 komada.

Za vreme rata proizvodnja kamiona i motora je obustavljena.

POSLERATNI RAZVOJ

Posle Drugog svetskog rata razvoj motorne i automobilske industrije bio je uslovljen razvojem industrije u celini, kao i opštim privrednim razvojem Jugoslavije.

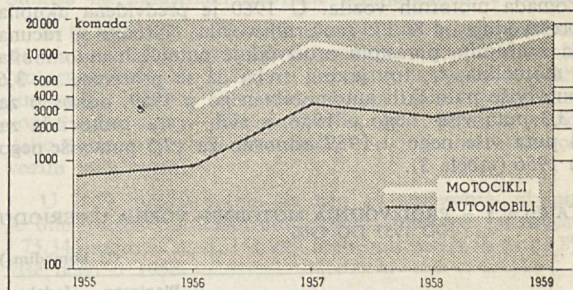
GRAFIKON 1 — PROIZVODNJA TRAKTORA, KAMIONA I AUTOMOBILA OD 1950 DO 1959

Posle oslobođenja nastavljeno je s proizvodnjom kamiona po predratnoj licenci »Praga« (domaći tip »Pionir«), a pristupilo se i proizvodnji traktora. Prvi domaći traktor, »Zadrugar«, proizveden je po domaćoj konstrukciji s adaptiranim motorom po licenci za kamione, a docnije s dizel-motorom po engleskoj licenci »Perkins«.

Od 1950 do 1954 u ovoj grani se već ostvaruje izvesna proizvodnja, iako i dalje u manjim razmerama, uglavnom ograničena na proizvodnju traktora i kamiona, a od 1951 i na proizvodnju neznatnog broja autobusa.

GRAFIKON 2 — PROIZVODNJA AUTOMOBILA I MOTOCIKLA OD 1955 DO 1959

Od 1950 do 1954 ukupno je proizvedeno: 4.101 traktor, 5.247 kamiona i 266 autobusa (tabela 1 i grafikon 1).

TABELA 1 — PROIZVODNJA MOTORNIH VOZILA OD 1950 DO 1954

	1950	1951	1952	1953	1954
Traktori	53	840	789	1.360	1.059
Kamioni	828	787	654	1.329	1.651
Autobusi	—	36	41	75	114

Od 1955 počinje i proizvodnja putničkih automobila, a od 1956 i proizvodnja motocikla. Međutim, proizvodnja ovih i ostalih motornih vozila u to vreme, kao i drugih proizvoda ove grane, relativno je još uvek neznatna. U ove dve godine proizvedeno je ukupno 15.112 svih motornih vozila, tj. gotovo dva puta više nego u ranijem petogodišnjem periodu (tabela 2 i grafikon 2).

TABELA 2 — PROIZVODNJA MOTORNIH VOZILA U 1955 I 1956

	1955	1956	Indeks 1956/1955
Traktori	1.100	2.961	269
Kamioni	2.450	2.765	113
Autobusi	239	426	178
Automobili	760	990	130
Motocikli	—	3.421	—

PROIZVODNJA MOTORNIH VOZILA OD 1957 DO 1961

Pored materijalnih preduslova za razvoj motorne i automobilske industrije, koji su stvoreni razvojem drugih grana industrije i nužnom kooperacijom kako u okviru ove tako i sa drugim granama industrije, od 1957 znatno se proširuje i kooperacija sa inostranim proizvođačima. Pribavljanjem većeg broja inostranih licenci¹ za proizvodnju

¹ Za proizvodnju raznih vrsta motora (traktorskih, kamionskih, motora za putničke automobile, brodskih i drugih) otkupljene su inostrane licence proizvođača odnosno vlasnika patenata iz Austrije (firma »Sauer«, dokumentacija prof. Lista), Engleske (»Perkins«), Italije (»Fiat«, »Wender«, Švajcarske (»Sulzer«) i Danske (»Burmeister et Weino«) i dr. Za kamione, pored predratne čehoslovačke licence za proizvodnju kamiona tipa »Praga« (domaći tip kamiona »Pionir«), pribavljene su nove licence proizvođača iz Austrije (»Sauer«) i Zapadne Nemačke (»Deutz« iz Kelna). Isto tako otkupljeno je više licenci za putničke automobile i kamionete od italijanske firme »Fiat«, kao i za razne vrste motocikla od firmi iz Austrije (»Puch«, »Haleiner Motorwerke« i »Zapadne Nemačke (»NSU«). I za raznu opremu motora i motornih vozila pribavljene su licence iz Engleske (»CAV«, »Baldwin«), Zapadne Nemačke (»Friedmann Mayer«), Italije (»Borgoe«) i Švajcarske (»SIM«).

motora, motornih vozila i opreme i obezbeđenjem tehničke pomoći u rešavanju tehnoloških problema, kao i obukom stručnih kadrova, omogućeno je i znatno povećanje proizvodnje.

U odnosu na 1956 ukupna proizvodnja svih motornih vozila se povećala u 1959 za 3,7 puta, a u 1960 prema Saveznom društvenom planu, treba da se poveća za 8,2 puta. U 1956 proizvedeno je 10.563, a u 1959 — 39.107 komada motornih vozila. U 1960 je predviđena ukupna proizvodnja od 86.175 motornih vozila. Naročito se računa sa značajnim porastom proizvodnje putničkih automobila i motocikla. U toj godini treba da se proizvede za 3,6 puta više putničkih automobila nego u 1959, odnosno za 13,3 puta više nego u 1956, a svih vrsta motocikla za 4 puta više nego u 1959 odnosno za 17,5 puta više nego u 1956 (tabela 3).

TABELA 3 — PROIZVODNJA MOTORNIH VOZILA U PERIODU OD 1957 DO 1960

	Ostvarena proizvodnja			Planirana proizvodnja		Indeks	
	1957	1958*	1959	za 1960	1960	1959	1956
Traktori	4.032	5.189	5.919	7.500	203	253	
Kamioni	3.459	4.089	3.716	5.500	145	199	
Autobusi	666	671	511	675	117	158	
Automobili	3.088	2.936	4.431	12.500	375	1.338	
Motocikli	13.060	8.202	24.530	60.000	438	1.754	
Ukupna proizvodnja svih motornih vozila (bez motornih lokomotiva i trolejbusa)	24.305	21.087	39.107	86.175	276	820	

* U 1958 proizvodnja je bila proširena na proizvode više vrednosti (smanjena je samo proizvodnja malih motocikla — mopeda) tako da je izraženo u tonama ukupna proizvodnja motornih vozila u 1958, uključiv i proizvodnju motornih lokomotiva i trolejbusa, bila za 18,5% veća nego u 1957 (u 1958 — 31.814 t, a u 1957 — 26.845 t).

U poslednje četiri godine (od 1956 do 1959) domaća motorna industrija proizvela je i 77 manjih lokomotiva, kao i 71 trolejbus.

U poslednje tri godine (od 1957 do 1959) domaća motorna i automobilska industrija razvijala se bržim tempom nego što je predviđeno petogodišnjim planom za period od 1957 do 1961. Prema predviđanjima u Saveznom društvenom planu za 1960, proizvodnja ove grane će kod većine proizvoda biti 1960 znatno iznad nivoa koji je po petogodišnjem planu trebalo da se ostvari u 1961 (tabela 4).

TABELA 4 — PLANIRANA PROIZVODNJA ZA 1960 PREMA PREDVIĐENOJ PETOGODIŠNJI PLANOM ZA 1961

	Planirana proizvodnja		Indeks	
	za 1960	Proizvodnja predviđena petogodišnjim planom za 1961	1960	1961
Traktori	7.500	6.450	253	218
Kamioni	5.500	6.000	199	217
Putnički automobili i kamioneti	12.500	6.000	1.338	397
Motocikli	60.000	30.000	1.754	877

PROIZVODNJA MOTORA I DELOVA

S razvojem proizvodnje motornih vozila, u poslednje četiri godine sve se više razvija i proizvodnja motora, delova za motorna vozila, kao i drugih proizvoda ove grane (tabela 5).

TABELA 5 — PROIZVODNJA MOTORA I DELOVA ZA MOTORNA VOZILA OD 1956 DO 1959

	Indeks			
	1956	1957	1958	1959
Motori sa unutrašnjim sagorevanjem	3.026	3.981	5.969	8.430
Delovi za motorna vozila	2.004	3.046	5.017	10.618

PROIZVODNJA OPREME

S razvojem domaće motorne i automobilske industrije razvija se i proizvodnja specijalizovanih preduzeća, namenjena opremi proizvoda motorne i automobilske industrije (proizvodnja kotrljajućih ležaja, auto-elektrocipre, instrumenata, uređaja za napajanje motora i dr.). Time se omogućava sve šira kooperacija domaćih proizvođača.

Glavni proizvođači motora i motornih vozila proizvode na bazi kooperacije. U tome pogledu mnoga su preduzeća dostigla visok stepen. Naprimera, u 1959, Tvornica automobila u Mariboru, jedan od glavnih proizvođača kamiona, organizovala je svoju proizvodnju sa 90 domaćih kooperanata i sa 200 liferanata materijala i opreme. Po vrednosti materijala koji se ugrađuje u osnovni proizvod ovog preduzeća (kamion »Pionir« od 3 t nosivosti) 40% se obrađuje u preduzeću, a ostalo isporučuju druga specijalizovana preduzeća kao kooperanti. U Fabrici automobila u Priboju na Limu proizvodnja je organizovana sa 60 domaćih kooperanata. Slična je situacija u pogledu dostignutog stepena kooperacije i kod drugih glavnih proizvođača motornih vozila i motora.

S obzirom da je domaća motorna i automobilska industrija ustvari u svom početnom stadijumu razvoja, i stepen osvajanja proizvodnje je različit. U tome pogledu još se ne raspolaže podacima za 1959. U 1958, ne računajući rezultate osvajanja proizvodnje po pojedinim delovima, proizvodnja kamiona bila je osvojena sa 59%.

UKUPNA VREDNOST PROIZVODNJE

Iako se ne raspolaže konačnim podacima o vrednosti proizvodnje u 1959, računa se da će ukupna finalna proizvodnja motorne i automobilske industrije u 1959 izneti oko 63 milijarde din. (u 1958 — 46,6 milijardi din., u 1957 — 42 milijarde din. i u 1956 — 32 milijarde din.). Ukupna bruto proizvodnja motorne i automobilske industrije² iznosila je u 1957 — 46,4 milijardi din., a u 1958 — 59,6 milijardi din. (tabela 6).

TABELA 6 — VREDNOST OSTVARENE BRUTO PROIZVODNJE MOTORNE I AUTOMOBILSKE INDUSTRIJE U 1957 I 1958

	Indeks		
	1957	1958	1958/1957
Kamioni	14.614	19.168	131
Autobusi	5.732	5.945	104
Trolejbusi	122	611	501
Putnički automobili i kamioneti	5.432	5.816	107
Motocikli	2.453	1.553	63
Karoserije	3.455	3.790	110
Prikolice	1.036	1.467	142
Motori	3.645	9.237	253
Oprema motora i vozila	3.505	4.780	136
Delovi motora i rezervni delovi vozila	2.158	2.868	133
Ostali proizvodi	4.217	4.341	103
Ukupna vrednost proizvodnje*	46.369	59.576	128

* Obuhvaćena je samo proizvodnja preduzeća u okviru Udruženja proizvođača motora i motornih vozila (bez proizvodnje traktora).

Predviđa se da će ukupna proizvodnja domaće motorne i automobilske industrije izneti u 1960 oko 110 milijardi din., od čega proizvodnja za široku potrošnju 45 milijardi din., a ostala proizvodnja za potrebe privrede 65 milijardi din.

Postepenim osvajanjem proizvodnje delova u domaćoj industriji smanjuje se i udeo vrednosti uvoza delova u ukupnoj proizvodnji motorne i automobilske industrije (tabela 7).

² U ukupnoj vrednosti bruto proizvodnje ponavlja se jedan deo vrednosti proizvedenih delova odnosno proizvoda ugrađenih u druge proizvode (naprimera, vrednost proizvedenih motora ugrađenih u proizvedena motorna vozila).

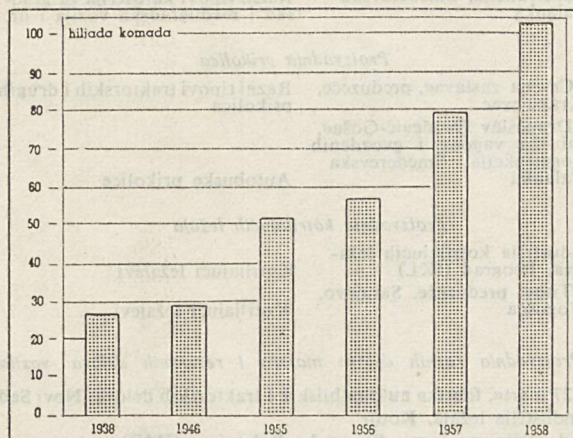
TABELA 7 — VREDNOST PROIZVODNJE I UVOZA DELOVA
1958—1960

	(U milionima dolara)		
	1958	1959	Plan za 1960
Ukupna proizvodnja	36,5	53,5	95,0
Uvoz delova	11,9	16,4	27,4
% učešća vrednosti uvoza u ukupnoj proizvodnji	32,0	30,6	28,8

UNUTRAŠNJE TRŽIŠTE I USLOVI ZA RAZVOJ

Brzim razvojem proizvodnje i prometa naročito u poslednjim godinama, uz stalni porast životnog standarda građana, stvoreni su uslovi i proširene potrebe kako u pogledu motornih vozila za transport robe, tako i u pogledu putničkih vozila za ličnu upotrebu.

S obzirom na značaj koji javni autosaobraćaj ima za privredni razvoj uopšte u posleratnom periodu bila je posvećena naročita pažnja modernizaciji putne mreže, a 1960 u planu je dalja izgradnja i rekonstrukcija glavne mreže puteva u zemlji. S dosadašnjom izgradnjom, dužina puteva sa savremenim modernim kolovozom, na kojima se glavnim delom i odvija saobraćaj motornih vozila, iznosi ukupno 5.718 km. Osim toga su bili značajni rezultati izgradnje ovih puteva poslednjih pet godina. Od 1955 do 1959 izgrađena su 2.892 km savremenih puteva, tj. oko 51% od ukupne putne mreže sa modernim kolovozom

GRAFIKON 3 — UKUPAN BROJ MOTORNH VOZILA U JUGO
SLAVIJI 1938—1958

U takvim uslovima razvoj domaće proizvodnje motornih vozila u poslednjim godinama znatno je doprineo brzom porastu ukupnog broja ovih vozila u zemlji. Već se u 1958 broj motornih vozila (bez traktora) povećao u odnosu na stanje u 1938 za 3,8 puta, a u odnosu na stanje u 1946 za 3,4 puta (tabela 8).

TABELA 8 — UKUPAN BROJ MOTORNH VOZILA U JUGO-
SLAVIJI 1938—1958

(U komadima)						
Godina	Ukupno	Kamioni	Autobusi	Automobili	Motocikli	Ostala vozila
1938	26.451	4.286	943	13.561	7.661	—
1946	29.272	11.385	589	6.238	9.992	1.068
1955	50.454	21.074	2.356	12.622	12.541	1.861
1956	56.093	21.112	2.701	14.664	15.586	2.030
1957	79.751	25.763	3.419	21.570	26.424	2.575
1958	101.455	28.482	3.910	28.398	37.649	3.016

Stalnim povećanjem broja motornih vozila i izgradnjom moderne putne mreže javni drumski saobraćaj sve više dobija značaj kako u robnom prevozu tako i u prevozu putnika. Njegov udeo se u ukupnoj strukturi prevoza

iz godine u godinu osetno povećava, mada se i dalje najveći deo prevoza obavlja železničkim saobraćajem (u 1959 u ukupnom prevozu robe drumski saobraćaj učestvuje sa 12,4%, a u prevozu putnika sa 28,7%).

Međutim, i pored stalnog povećanja broja motornih vozila u poslednjim godinama, njihov broj je još uvek mali u odnosu na druge evropske zemlje, a naročito u odnosu na industrijski razvijene zemlje Zapadne Evrope.

U 1958 i 1959 stanje se u tom pogledu popravilo kako povećanjem broja putničkih automobila tako i svih ostalih motornih vozila. U 1958 je u Jugoslaviji na jedan putnički automobil dolazilo 640 stanovnika, a na jedno motorno vozilo svih vrsta — 179 stanovnika. U 1959 taj se odnos dalje smanjio na 121 stanovnika po jednom motornom vozilu svih vrsta.

U 1959, prema stanju na dan 30 septembra, ukupno je bilo 76.653 putničkih automobila, autobusa i kamiona i 75.346 motocikla, tj. 151.999 motornih vozila ili za 49,8% više nego u 1958.

Uporedo sa merama preduzimanim za unapređenje poljoprivredne proizvodnje, naročito se naglo povećao broj traktora (tabela 9).

TABELA 9 — PORAST BROJA TRAKTORA OD 1956 DO 1960
(U hiljadama komada)

	1956	1957	1958	1959	Plan za 1960
	14,7	20,5	28,0	32,0	35,5

UVOZ I IZVOZ VOZILA I MOTORA

Domaća proizvodnja motornih vozila još uvek ne može zadovoljiti narasle potrebe industrije, poljoprivrede i ostalih delatnosti, pa se i dalje, pored uvoza delova za proizvodnju, uvoze i motorna vozila i motori, kao i odgovarajuća oprema. U 1958 uvezena su 24.692 komada raznih motornih vozila, 6.743 komada raznih industrijskih i brodskih motora i 630 komada kamionskih i traktorskih prikolica u ukupnoj vrednosti od 7.656 miliona deviznih din. (tabela 10).

TABELA 10 — UVEZENA MOTORNA VOZILA U 1958

(U komadima)	
Putnički automobili	1.782
Autobusi	100
Kamioni	911
Specijalna vozila	309
Motocikli	18.670
Ostala vozila	2.920
Ukupno	24.692

Izvoz motora i motornih vozila bio je do 1959 neznatan i gotovo beznačajan (od 100 do 300 miliona din., tj. od oko 330.000 do milion dolara). Iako još nema definitivnih podataka, cenilo se da je u 1959 realizovan izvoz motornih vozila u vrednosti od 500 do 700 miliona din., a u 1960 predviđa se izvoz u vrednosti od oko 1,5 milijardu din.

PERSPEKTIVE DALJEG RAZVOJA

U relativno kratkom periodu, u poslednje tri godine učinjen je vidan napredak u stvaranju osnova za razvoj industrije motora i motornih vozila i u povećanju njene proizvodnje. Međutim, dostignuti nivo proizvodnje još je daleko od mogućnosti da zadovolji stvarne potrebe privrede i stanovništva, naročito u motornim vozilima. Ove će potrebe sve više rasti i proširivati se s daljim brzim razvojem privrede koji se u narednim godinama predviđa, kao i sa stalnim podizanjem životnog standarda stanovništva.

Ulaganjima koja se predviđaju za dalji razvoj naročito crne i obojene metalurgije, kao i drugih grana industrije, stvoriće se šira osnova za snabdevanje motorne i automobilske industrije iz domaćih izvora. Zbog toga se u skladu s takvim razvojem i osposobljavanjem ostalih industrijskih grana predviđaju uporedo i znatna ulaganja u rekonstrukcije i povećanje kapaciteta za proizvodnju motornih vozila. U dosadašnjem periodu u motornu i automobilsku industriju investirano je ukupno oko 30 milijardi din. Za naredne četiri godine (od 1960 do 1964) već je predviđeno da se samo za povećanje kapaciteta za proizvodnju putničkih automobila investira daljih 12,5 milijardi din. Time treba da se do 1963 omogući godišnja proizvodnja od 27.000, a do 1965 od 32.000 putničkih automobila. Istovremeno treba da se, pored povećanja proizvodnje ostalih proizvoda ove grane, postigne u celini i veći stepen tipizacije proizvodnje s obzirom na raznolikost tipova sadašnje proizvodnje. Uz to treba da se razvije i proširi servisna i remontna služba, koja je dosada bila veoma slabo razvijena. Zbog nedostatka potrebne opreme i rezervnih delova za veoma raznolike tipove postojećih motora i motornih vozila otežavan je rad remontnih i servisnih preduzeća. U 1960 je predviđeno znatno povećanje proizvodnje rezervnih delova. Ona po obimu treba da iznosi 10% od ukupne proizvodnje ove grane.

PREGLED PREDUZEĆA GLAVNIH PROIZVOĐAČA MOTORA I MOTORNIH VOZILA I NJIHOVIH PROIZVODA

Preduzeće:	Proizvodi:
<i>Proizvodnja motora</i>	
Industrija motora, Beograd, Rakovica (IMR)	Benzinski i dizel motori raznih tipova za motorna vozila i traktore
»21 maj«, preduzeće, Beograd, Kneževac	Razni tipovi benzinskih motora
Fabrika motora, Sarajevo, Hrasnica (»Famos«)	Razni tipovi dizel motora od 90 do 130 KS
»Torpedo« tvornica motora, Rijeka	Razni tipovi dizel motora brodskih, stabilnih, agregatnih za ugrađivanje
Tvornica motora, Zagreb, Žitnjak (TMZ)	Stabilni benzinski motori od 175 i 285 ccm
»Jugoturbina«, tvornica parnih turbina i Diesel motora, Karlovac	Razni tipovi dizel motora, brodskih, stabilnih dizel motora, dizel kare, kao i samohodne dizalice
»Tomos«, tovarna motornih koles, Kopar	Stabilni benzinski motori od 1,8 KS

<i>Proizvodnja kamiona</i>	
Tovarna avtomobilov, Maribor — Tezno (TAM)	Kamioni tipova »Pionir« od 3 t nosivosti TAM 4500 od 4,5 t nosivosti
Fabrika automobila, Priboj na Limu (FAP)	Kamioni od 5 i 7 tona i tegljač od 12 tona
»Crvena zastava«, preduzeće Kragujevac	Kamionet od 1,5 tone

<i>Proizvodnja autobusa</i>	
Tovarna avtomobilov, Maribor — Tezno (TAM)	Pionir PB-52 od 25 sedišta TAM-4500 od 35 sedišta
Fabrika automobila, Priboj na Limu (FAP)	Dva tipa autobusa — međugradski 5 GVFS i gradski 5 GVFS
»Crvena zastava«, preduzeće Kragujevac	Hotelski i sanitetski autobusi

<i>Proizvodnja trolejbusa</i>	
»Dragoslav Đorđević-Goša«, fabrika vagona i gvozdjenih konstrukcija, Smederevska Palanka	Jedan tip trolejbusa

<i>Proizvodnja putničkih i dostavnih vozila</i>	
»Crvena zastava«, preduzeće Kragujevac	Putnička vozila od 600, 1100 i 1900 ccm
»Prva petoletka«, fabrika hidrauličnih uređaja, Trstenik	Dostavno vozilo od 1100 ccm
»Montaža«, Novo Mesto	Sanitetsko vozilo od 1 t

Proizvodnja motocikla

»Tomos«, tovarna motornih koles, Kopar	Mopedi 50 ccm, skuteri 150 ccm, motocikli 175 i 250 ccm, motorni tricikli
Tvornica motora, Zagreb, Žitnjak (TMZ)	Mopedi 500 ccm
»Titc«, preduzeće, Sarajevo, Vogošća	Mopedi 50 ccm, motocikli 175 i 250 ccm

Proizvodnja karoserija

»Ikarus«, preduzeće, Zemun	Razni tipovi karoserija za gradske i međugradske autobuse, za komunalna vozila i hotelske autobuse
»11 Oktomvri«, pretprijatie za izradotku na autokaroseriji i autobusi, Skopje	Karoserije za gradske i međugradske autobuse, za kamione TAM, za sanitetska vozila »Crvene zastave« i dr.
»Autokaroserija«, poduzeće za izradu karoserija, Zagreb	Autobuske karoserije
»Avtokaroserija«, tovarna autobusnih karoserij, Maribor	Autobuske karoserije
»Autokaroserija«, Novi Sad	Razni tipovi autobuskih karoserija
»Karoserija«, tovarna jeklenih autobusnih karoserij, Ljubljana	Razni tipovi autokaroserija za međugradske i gradske autobuse, kamione TAM, trolejbuse, sanitetska vozila, hladnjače i dr.
»Pionir«, preduzeće za izradu autokaroserija, Sarajevo	Autobuske karoserije
SAP, Ljubljana	Autobuske karoserije
Autoremont, Mostar	Autobuske karoserije
»Autokaroserija«, Split	Autobuske karoserije, kabine i dr.
»Dragoslav Đorđević-Goša«, fabrika vagona i gvozdjenih konstrukcija, Smederevska Palanka	Razni tipovi karoserija za gradska i međugradska vozila i dr.

Proizvodnja prikolika

»Crvena zastava«, preduzeće, Kragujevac	Razni tipovi traktorskih i drugih prikolika
»Dragoslav Đorđević-Goša«, fabrika vagona i gvozdjenih konstrukcija, Smederevska Palanka	Autobuske prikolice

Proizvodnja kotrljajućih ležaja

Industrija kotrljajućih ležajeva, Beograd (IKL)	Kotrljajući ležajevi
»Titc«, preduzeće, Sarajevo, Vogošća	Kotrljajući ležajevi

Proizvodnja raznih delova motora i rezervnih delova vozila

»27 mart«, fabrika automobilskih i traktorskih delova, Novi Sad	
Industrija ležaja, Kotor	
Industrija motora, Beograd, Rakovica (IMR)	
»Rapid«, tvornica autopribora i dijelova, Zagreb	
»Saturnus«, tovarna kovinske embalaže, Ljubljana	

Proizvodnja raznovrsne opreme za motore i motorna vozila

»Prva petoletka«, fabrika hidrauličnih uređaja, Trstenik	
»Ikarus«, preduzeće, Zemun	
»Rapid«, tvornica auto pribora i dijelova, Zagreb	
»Iskra«, tovarna elektrotehničkih i finomehaničkih izdelkov, Kranj	
»Avtoobnova«, podjetje za generalna, srednja in tekoča popravila avtomobilov, izdelovanje in popravila akumulatrcjev, Maribor	
»Rikard Benčić«, tvornica pumpi i brodske opreme, Rijeka	
Industrija precizne mehanike, Beograd	
»Teleoptik«, preduzeće precizne mehanike, Zemun	
»Rudi Čajavec«, preduzeće precizne mehanike, Banja Luka.	

IZVOR: Publikacije Saveznog zavoda za statistiku (»Statistički godišnjak FNRJ«, 1956—1959, »Struktura vrednosti industrijskih proizvoda 1957«, »Industrija 1958«, »Indeks«, 1956—1959); Godišnji izveštaj Udruženja proizvođača motora i motornih vozila za 1958 i drugi podaci ovog Udruženja; podaci Sekretarijata SIV-a za industriju; podaci Savezne uprave za puteve; podaci Saveznog zavoda za privredno planiranje — procene za 1959; Perspektivni plan razvoja privrede od 1957 do 1961; Savezni društveni plan za 1960.

S. R.